

წიგნი დაფინანსებულია ქუთაისის
ადგილობრივი თვითმმართველობის მიერ

წიგნის გამოცემაში გაწეული თანადგომისათვის უღრ-
მეს მადლობას მოვახსენებთ ქუთაისის ადგილობრივი
თვითმმართველობის კულტურის, სპორტისა და ტურ-
იზმის საქალაქო სამსახურს

წიგნში გამოყენებული ფოტოები მოგვანოდა საქარ-
თ-ველოს საპატრიარქოს საეკლესიო გალობის ცენტრის
თანამშრომელმა ბატონმა ლუარსაბ ტოგონიძემ, რის-
თვისაც უღრმეს მადლობას მოვახსენებთ.

საქართველოს იუსტიციის სამინისტრო
სახელმწიფო არქივების მართვისა და საქმისწარმოების დეპარტამენტი
ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი

მეჩაბ
ხეხევეძე

გელათის
მონასტერი
ეგზეჩოქოსობის
დროს

ს

საგამომცემლო
ცენტრი
ქუთაისი
2006

წინამდებარე წიგნი ცხრასაუკუნოვანი გელათის მონასტრის ისტორიის მხოლოდ ერთი საუკუნის—XIX-ის დასაწყისიდან XX-ს-ის 20-იან წლებამდე—წარმოჩენის ცდაა. ავტორი ცდილობს მრავალი ახალი საარქივო დოკუმენტების მოშველიებით სრულყოფილად და დეტალურად გადმოსცეს გელათის სამონასტრო ცხოვრების ეს მონაკვეთი.

გამოკვლევის დართული აქვს მონასტრის ქონების 1841 და 1923 წლების აღწერათა სიები, რომლებიც პირველად ქვეყნდება.

წიგნს ერთვის რეზიუმე რუსულ და ინგლისურ ენებზე.

რედაქტორი

ბიორბი მჭედლიძე

ისტორიის მეცნიერებათა

დოქტორი, პროფესორი

რეცენზენტები:

ალექსანდრე ბენდინიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა

დოქტორი, პროფესორი

ელდარ ბუბულაშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი

მხატვარი

ჯავა ჭეიშვილი

ISBN 99940-888-3-1

შესავალი

გასრულდა 900 წელი, რაც საქართველოს დიდმა მეფემ, დავით IV აღმაშენებელმა იმდროინდელ სატახტო ქალაქ ქუთაისის მახლობლად საფუძველი ჩაუყარა გელათის მონასტერს, რომელიც სულ მალე გახდა სრულიად საქართველოს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი რელიგიური, სამეცნიერო და კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრი. როგორც მემადტიანე მოგვითხრობს, დავით მეფემ „რამეთუ მოიგონა აღშენება მონასტრისა და დაამტკიცა, რომელიცა გამოირჩია მადლმან საღმრთო მან ადგილსა ყოვლად შუენიერსა და ყოვლითურთ უნაკლულოსა, რომელსა შინა ვითარცა მეორე ცაჲ გარდაართხა ტაძარი ყოვლად წმიდისა და უფროსად კურთხეულისა დედისა ღვთისა, რაბამ რამე აღმატებული ყოველთა წინანდელთა ქმნულთა“¹, ყოვლად უნაკლო ადგილი, სადაც მეფემ მონასტრის აგება დაიწყო, იყო დღევანდელი სოფელი გელათი, რომელიც ქუთაისის ჩრდილო-აღმოსავლეთით 10 კმ-ის დაშორებით მდებარეობს.

დავით აღმაშენებლის მიერ გელათის არჩევა დიდი სამონასტრო კომპლექსის მშენებლობისათვის შემთხვევითი მოვლენა არ იყო. გელათის მხრლოდ „ყოვლად შუენიერი ბუნება“ არ იქნებოდა საკმარისი ამისათვის. სავარაუდოა, რომ მონასტრის დაარსებამდეც „გელათის ქვეყანა“ საკმაოდ დანიანურებული მხარე იყო და მისი დაფუძნების ერთ-ერთი პირობა ესეც უნდა ყოფილიყო, რასაც ალბათ ნათელს მოჰყვენს ამ მხარის, სადაც დადასტურებულია ადამიანთა ცხოვრების უწყვეტი ნაკვაღევი პალეოლითის ხანიდან დღემდე, არქეოლოგიური შესწავლა. ამასთანავე გელათის გადაქცევა ფეოდალური საქართველოს საკულტო-რელიგიურ და კულტურულ, საგანმანათლებლო ცენტრად,

¹ ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, „სახელგამი“, თბ. 1955, ტ. I გვ. 329, 330

ბაგრატიონთა საძვალედ, „მეორედ იერუსალიმად და სხუად ათინად“ და „ახალ რომად“, სხვა მიზეზებთან ერთად, (მხარის მონინავეობა ისტორიულ-კულტურული და სამეურნეო თვალსაზრისით, ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობა — უპირველესად სატახტო ქალაქ ქუთაისის სიახლოვე) გაპირობებული იყო დიდი საკულტო-რელიგიური ტრადიციებით, რომლის დასტურად გამოდგება გელათის ტერიტორიაზე მიკვლეული ამ დანიშნულების ნაგებობების სიმრავლე და არქაულობა, რომელთა შესახებ საუბარი პირველ თავში გვექნება და, რაც მთავარია, გელათის დაარსება შესაძლებელი გახდა გაერთიანებული საქართველოს სამეფოს პოლიტიკურ-ეკონომიკური და კულტურული აღმავლობით, რომელიც ასევე დავით აღმაშენებლის სახელს უკავშირდება. „გელათი მიეკუთვნება საქართველოს იმ მცირე ანსამბლთა რიცხვს, რომელმაც არა მარტო სრულად შემოინახა თავისი ძირითადი ნაგებობანი, არამედ შთამომავლობას დაუტოვა ზუსტი ცნობები მათი დაარსებისა და მშენებლობის შესახებ“.¹

გელათის მონასტერი XII ს-ის დამდეგით თარიღდება. მისი მშენებლობა 1106 წელს დაწყებულა. ამას ადასტურებს არა ერთი წყარო, მაგალითად, შემოქმედის გულანის მინაწერში ვკითხულობთ: „ქკსა ტკვ (=1106) აქა დავით გელათი დაიწყო“. მსგავსი ცნობა შემოუნახავს გელათ-გარეჯის გულანსაც (№186). დავით აღმაშენებლის მემამუიანეს გელათის მონასტრის მშენებლობის დაწყების შესახებ ამბავი 1103-1110 წლებს შუა აქვს მოთხრობილი. დროის ეს მონაკვეთი სავსებით ეთანხმება კინკლოსების ცნობებს.²

გელათის მონასტრის მშენებლობა კარგა ხანს გაგრძელებულა. დავით აღმაშენებელს მისი დამთავრება ვერ მოუხსნია, რასაც თავის ანდერძში გულისტკივილით აღნიშნავს: „ხოლო დამრჩა მონასტერი სამარხავი ჩემი და საძვალე შვილთა ჩემთა უსრულად და წარმყუა მისთვისცა ტკივილი სამარადისო. ან შვილმან ჩემმან მეფემან დიმიტრი სრულჰყოს ყოვლითურთ საუკუნოდ

1 რ. მეფისაშვილი, თ. ვირსალაძე—გელათი... თბ. 1982 გვ. 7

2 ლ. მენაბდე — ძველი ქართული მწერლობის კერები, ტ. I, ნაკ. II, თბ. 1962 გვ. 525

ჩემთვის და მისთვის და მომავალთა ჩემთათვის“.¹ მონასტრის უპირველესი ნაგებობის — ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის დასრულება და კურთხევა დემეტრე I (1125-1156) დროს მოხდა, დაახლოებით 1126-1130 წლებს შორის. გარდა ღმრთისმშობლის შობის ტაძრისა, გელათის სამონასტრო კომპლექსში. XII-XIII სს-ში აგებული იქნა და დღემდეა მოღწეული წმ. გიორგისა და წმ. ნიკოლოზის ეკლესიები, სამრეკლო, დავით აღმაშენებლის საფლავი — სამლოცველო კარიბჭე, აკადემიის შენობა, გალავანი და შედარებით გვიანდელი ხანის საცხოვრებელი სახლები, როგორც პ. ზაქარაია აღნიშნავს „მრავალი თაობის ხუროთმოძღვართა მიერ შექმნილ გელათის ნაგებობებს ანსამბლურობა ახასიათებს. ბედნიერ შემთხვევად უნდა ჩაითვალოს ის გარემოებაც, რომ გელათის მთავარ ნაგებობებს დიდი ცვლილება არ განუცდიათ ჟამთა ცვლისაგან. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ გელათის ანსამბლი, დაცულობის მხრივ, საქართველოს ტერიტორიაზე ერთადერთია“.²

ღმრთისმშობლის შობის ტაძარი ცენტრალურ-გუმბათოვანი ნაგებობაა. იგი აშენებულია უზარმაზარი თლილი ქვებით, რომლებიც მახლობელი მთიდან (ელის ქედი) არის ჩამოტანილი. ტაძარი თავდაპირველად დახურული ყოფილა თხელი ქვის ფირლაქნებით. რამდენიმე საუკუნის შემდეგ, ქვის სახურავის ნაცვლად, გადაუხურავთ კრამიტით. სოლომონ პირველის მეფობისას კი — თუნუქით. ტაძარი სადაა, გუმბათი ეყრდნობა ოთხ სვეტს. დასავლეთის მხრით არის ქანდარა, რომელიც გამოდის ტაძრის შიგა ცენტრისაკენ, სადაც შიგა ქვის კიბით ავდივართ. ტაძარს სამი მხრით აქვს მინაშენები, რომლებშიც სამწირველოები იყო გაშართული. ისინი სხვადასხვა დროს XII-XIII საუკუნეებში შენდებოდა. ხუროთმოძღვრები ცდილობდნენ მინაშენების გარეგნული ფორმები მთავარი ნაგებობის არქიტექტურასთან შეეხამებინათ, ამიტომ ტაძარი ერთ მთლიანობაში აღიქმება. ³

მთავარი ტაძრის მასიურ მძიმე ფორმებს ამსუბუქებს დეკო-

1 მ. საბინინი — საქართველოს სამოთხე სპ.ბ. 1882 გვ. 513

თ. ჟორდანია — ქრონიკები... ნ. II ტფ. 1892 გვ. 52

2 პ. ზაქარაია — ქართული ხუროთმოძღვრება XI-XV სს. თბ. 1990 გვ. 26

რატიული თაღედი, რომელიც შენობის ოთხივე ფასადს ამკობს და ხაზს უსვამს ნაგებობის ფორმათა სიმალლისაკენ სწრაფვას (სიმალლე 36 მეტრია). ტაძრის აღმოსავლეთით გამოწვდილია სამი ნახნაგოვანი აფსიდი. დეკორატიულ თაღედთან ერთად, გარეთა მორთულობას შეადგენს სარკმელთა პროფილირებული საპირეები, ხოლო სამხრეთის ფასადზე გამოირჩევა კომპოზიცია, რომელიც შედგება სარკმელთა ორნამენტირებული საპირეებისა და დიდი როზეტისაგან.

ტაძრის შიდა სივრცე, განიერი გუმბათით დაგვირგვინებული, საზეიმო განწყობილებას ქმნის. გუმბათის 16-სარკმლიანი მასიური ყელი ეყრდნობა საკურთხეველის აფსიდის გამონაშვერ კედლებს და ორ მძლავრ საყრდენს, ფართო თაღებით რომ უერთდება ტაძრის დასავლეთის კედელს, მრავალი დიდი სარკმლიდან ტაძარში უხვად იღვრება სინათლე.

მთავარი შესასვლელის სამი კარი დასავლეთითაა გაჭრილი. საკურთხეველის ჩრდილოეთით მოთავსებულია სამკვეთელო, ხოლო სამხრეთით სალარო, საკურთხეველის აბსიდის კონქში წარმოდგენილია ბრწყინვალედ შესრულებული XII ს-ის განთქმული მოზაიკური კომპოზიცია. კომპოზიციის ცენტრში, ოქროსფერ ფონზე გამოსახულია ღმრთისმშობელი ყრმით, მარჯვნივ და მარცხნივ მთავარანგელოზები — მიქაელი და გაბრიელი. ღმრთისმშობელი შემოსილია მუქი ლურჯი ტანსაცმლით. სამოსელის ოქროსფერი ოქროსფერი ფორები იძლევა მოელვარე სახეს. ყრმა იესო ქრისტე წარმოდგენილია ღია ფერის ბრწყინვალე ტანსაცმლით. ის მარჯვენა ხელით იძლევა კურთხევას, ხოლო მარცხენა ხელში უჭირავს გრაგნილი.

გელათის მონასტერში დაცულია სხვადასხვა ეპოქის მხატვრობა, დაწყებული XII საუკუნიდან XIX საუკუნემდე. ფრესკების უმეტესობა გვიან პერიოდს მიეკუთვნება. განსაკუთრებით ყურადღებას იქცევს ღვთისმშობლის შობის ტაძრის ჩრდილოეთის კედლის ქვედა რეგისტრის მხატვრობა (XVI ს.), სადაც დავით აღმაშენებელია გამოსახული მთელი ტანით, რომელსაც მარცხენა ხელში უჭირავს მთავარი ტაძრის მოდელი, მარჯვენაში — სიგელის გრაგნილი. ეს ჩვენამდე მოღწეული ერთადერთი,

თუმცა გვიანდელი პორტრეტია დავით აღმაშენებლისა, რომელიც დამშვენებულია ასომთავრული წარწერით: „დიდი მეფეთა შორის წარჩინებული აღმაშენებლის საუკუნოდმცა არს ხსენება დავით, ამინ“.

დავით აღმაშენებლის გვერდით გამოსახულია დასავლეთ საქართველოს კათოლიკოსი ევდემონ ჩხეტიძე, რომელიც გელათში მოღვაწეობდა XVI საუკუნის II ნახევარში. მისი განკარგულებით შეუსრულებიათ მთავარი ტაძრის ქვედა რეგისტრის ზოგიერთი მხატვრობა. მის გვერდითაა დახატული იმერეთის მეფე ბაგრატ III და მისი მეუღლე ელენე. მათ შემდეგ კი — მეფე გიორგი ბაგრატის ძე და მისი თანამეცხედრე რუსუდანი.

ტაძრის უძველესი მხატვრობა წარმოდგენილია დასავლეთის მინაშენში. აქ შემორჩენილია 1125-1130 წლების მხატვრობის ნაშთები. მხატვრობის ძირითადი თემაა — მსოფლიოს შვიდი საეკლესიო კრება. ტაძრის გუმბათის მხატვრობა XII საუკუნისაა. გუმბათის ცენტრში გამოსახულია მაცხოვარი, ხოლო ბემებზე — ბიბლიური მეფეები და წინასწარმეტყველები.

გელათის მონასტერი ქართველ მეფეთა სამარხად ითვლებოდა. XII საუკუნიდან აქ იკრძალებოდნენ საქართველოს მეფეები, ხოლო XV საუკუნიდან იმერეთის მეფეები. ჩვეულებრივ, მეფეთა სამარხ ადგილად განკუთვნილი იყო მთავარი ტაძრის მინაშენები (ამაზე დანვრილებით იხილეთ მეხუთე თავში).

მთავარი ტაძრის აღმოსავლეთით დგას წმ. გიორგის ეკლესია, რომელიც XIII ს-შია აგებული. გეგმითა და ფორმით იგი მთავარ ტაძარს იმეორებს, მაგრამ უფრო მცირე ზომისაა. ეკლესია ჯვრის ფორმისაა, ცენტრალურგუმბათიანი. დასავლეთის მხარეზე აქვს გვიანდელი მინაშენი. აღმოსავლეთით გამოწედილი სამი აფსიდიდან შუათანა თაღედითაა დამშვენებული. ტაძრის კარსარკმლებს შემოვლებული აქვს მოჩუქურთმებული საპირეები. ტაძრის გუმბათი ეყრდნობა ორ მრგვალ მთლიანი ქვისაგან გამოთლილ მასიურ სვეტს და აფსიდის კუთხეებს. კედლებში და გუმბათის ყელში გამოჭრილი სარკმელებიდან უხვად შემოდის შუქი. კედლის მხატვრობა თარიღდება XVI საუკუნით. სამხრეთის კედელზე გამოხატულია დასავლეთ საქართველოს კათოლი-

კოსი ევდემონი, რომლის მზრუნველობითაც მოიხატა ეკლესია, შემდეგ ბაგრატ III და მისი მეუღლე ელენეა დახატული. დანარჩენ კედლებზეც სახელმწიფო მოღვაწეთა პორტრეტებია. წმ. გიორგის ეკლესია თურქთა შემოსევის შედეგად 1510 წ. დაზიანებულია, მაგრამ მეფე ბაგრატ III-ს მალე განუახლებია. სწორედ ამ დროს დაემთხვა გელათში დასავლეთ საქართველოს საკათოლიკოსო კათედრის გადმოტანა.

ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის დასავლეთით მდებარეობს წმ. ნიკოლოზის ორსართულიანი ეკლესია. ქვედა სართული ოთხივე მხარეს თაღებითაა გახსნილი, რომელთაც პატარა გუმბათიანი ეკლესია ეყრდნობა.

წმ. ნიკოლოზის ეკლესიის დასავლეთით დგას გელათის აკადემიის შენობა. შენობას აღმოსავლეთის მხრიდან აქვს არქიტექტურულად მდიდრულად გაფორმებული კარიბჭე. თავად შენობა 25X10 მ-ის დიდი ზომის ნაგებობაა. თავდაპირველად მას შესასვლელი სამხრეთ-დასავლეთ მხრიდანაც ჰქონია. აკადემიის გაუქმების შემდეგ შენობას სატრაპეზოდ იყენებდნენ და იგი „ქვის პალატისა“ და „დიდი პალატის“ სახელით იხსენიება. წყაროებში დასტურდება, რომ XIX ს-ის 20-იან წლებში ის ჯერ კიდევ სახურავჩაუნგრეველად იდგა.

წმ. ნიკოლოზის ეკლესიის ჩრდილოეთით სამრეკლოს სამსართულიანი შენობაა, რომლის პირველ სართულში წყაროა მონყობილი, მეორე სართულზე საცხოვრებელი ოთახია, მესამეზე კი — ზარები ჰკიდია.

მონასტრის ეზოში დგას XVIII-XIX სს-ის რამდენიმე სახლი, მონასტერი ირგვლივ შემოზღუდულია დიდი ქვის გალავნით, რომელსაც ორი კარიბჭე აქვს, ერთი აღმოსავლეთით, რომლითაც ამჟამად შევდივართ და რომელიც ისტორიულად „დიდ კარად“ იწოდებოდა და მეორე სამხრეთით, მონასტრის თავდაპირველი შესასვლელი „მაცხოვრის კარად“ წოდებული. ამ შესასვლელშია დაკრძალული დავით აღმაშენებელი. საფლავის ქვაზე წარწერაა: „ესე არს განსასუენებელი ჩემი უკუნითი უკუნისამდე, რამე თუ მთნავს ამას დავემკვიდრო მე“. აქ დღემდეა დაცული მეფე დემეტრე I-ის მიერ ჩამოტანილი განჯის ციხის რკინის კარების ერ-

თი ფრთა, მეორე კი XVIII ს-ის II ნახევარში მთავარი ტაძრის გადასახურავად დაუჭრიათ (განჯის კარების შესახებ დანვრილებით იხილეთ მეშვიდე თავში).

გელათის მონასტერში საუკუნეების განმავლობაში ერთნაირი ინტენსივობით არ მიმდინარეობდა ცხოვრება. XII-XIII სს-ის „ოქროს ხანას“ დაქვეითების მძიმე წლები მოჰყვა, განსაკუთრებით მძიმე იყო მონასტრისათვის 1510 წელი, როცა ოსმალთა დიდი ლაშქარი სელიმის მეთაურობით შეესია დასავლეთ საქართველოს და 23 ნოემბერს „დანვეს დიდი მონასტერი გელათისა შიგნით და გარეთ“.¹

ოსმალთაგან გელათის დარბევისა და აოხრების შედეგების ლიკვიდაციისა და მონასტრის მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით გელათის მონასტერში დიდი აღმშენებლობითი სამუშაოები ჩაატარა იმერეთის მეფე ბაგრატ III-მ (1510-1565). მან განაახლა ტაძრები, მონასტერს დაუმტკიცა ძველი და შესწირა ახალი დიდძალი მამულები. ერთ დოკუმენტში ბაგრატი საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ გელათის წმ. გიორგის ეკლესიის „ძველად შეწირული მამული, ჟამთა ვითარებისაგან მოშლილ იყო და დაკარგული იყო და რასაცა ოდენ მოვესწრენით და შევიტყვენით, ისიცა შემოვკრიბეთ“.² მის დროს აღდგენილ იქნა წმ. გიორგის ეკლესია, მოიხატა ღმრთისმშობლის ტაძრის კედლები და სხვ. აღნიშნული საქმიანობის გამო ბაგრატ მეფეს გელათის „მეორედ აღმაშენებელს“ უწოდებდნენ. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ მეფეს მხარში ედგნენ მისი სახელოვანი თანამედროვენი — კათოლიკოსი ევდემონ ჩხეტიძე და გელათელი ეპისკოპოსი მელქისედეკ საყვარელიძე. მისსავე მეფობაში ჰქონდა ადგილი ერთ უაღრესად მნიშვნელოვან მოვლენას: 1519 წელს გელათში საეპისკოპოსო კათედრალი დააარსა და პირველ ეპისკოპოსად მელქისედეკ საყვარელიძე იქნა დადგენილი. კათოლიკოსი მალაქია თავის სიგელში აღნიშნავს, რომ გელათელს დიდი სამწყსო მიუჩინეს („გაუჩინეთ სამწყსონი და საკურთხი რიონსა და ქუთათის ქა-

1 თ. ჟორდანიას — ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა. ნ. II, ტფ. 1892 გვ. 326

2 იქვე, გვ. 336

ლაქსა ზედათ, ყვირილას გამოღმა და ვიდრე კაცხის ზღურამდის და ხრეთის აქეთ რაჭის მთამდის, ოკრიბა სრულად“).¹ ვახუშტის ცნობითაც, ბაგრატიმ გენათელს (გელათელს) „მისცა სამწყსოდ არგვეთის ნახევარი და ოკრიბა, ქუთათლის სამწყსონი“.

გელათელი ეპისკოპოსი განაგებდა თავისი სამწყსოს საეკლესიო-სარწმუნოებრივ საქმეებს, იღებდა გადასახადს თავისი ყმა-გლეხებისაგან, ახლო ურთიერთობაში იყო იმერეთის სამეფო კართან.

XVI ს-ის II ნახევარში გელათი გადაიქცა დასავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის რეზიდენციად. კათოლიკოსის რეზიდენციის ბიჭვინთიდან გელათს გადმონაცვლება შედეგი იყო აფხაზეთში ოსმალთა ხშირი შემოსევებისა და ადგილობრივი მოსახლეობის თანდათანობით გამაჰმადიანებისა. ბიჭვინთის საკათოლიკოსო ტაძრის მოძრავი ქონება გადმოტანილ იქნა გელათში, სადაც იმერეთის სამეფო კარმა საკათოლიკოსო კათედრალად წმ. გიორგის ეკლესია განაჩინა. აღნიშნული ფაქტის შემდეგ გელათის მნიშვნელობა კიდევ უფრო გაიზარდა. ამიერიდან გელათი იქცა დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო-სარწმუნოებრივი ცხოვრების ცენტრად.

მნიშვნელოვანი მუშაობა ჩაატარეს გელათში XVI ს-ში იმერეთის მეფე გიორგი II-ემ და ანტონ გელათელმა. იმ დროს ხელახლა მოიხატა ღმრთისმშობლის ტაძარი და წმ. გიორგის ელესია.

XVII ს-ის მეორე ნახევრიდან იწყება გელათის მონასტრის დაქვეითება.

იმერეთის სამეფოს დასუსტებისა და გაპარტახების ხანაში მისი დამცველი აღარავინ ჩანდა. მონასტრის კუთვნილ ყმამამულს თავაშეებული ფეოდალები იტაცებდნენ.

საბედნიეროდ, გელათის მონასტრის დაქვეითება დიდხანს არ გაგრძელებულა. XVIII ს-დან დაიწყო მისი განახლება-აღმავლობა.

XVIII ს-ის დამდეგს იმერეთის მეფე გიორგი VI-მ (1703-1720) განაახლა ღმრთისმშობლის ტაძრის ერთი ეკვდერი, 1730 წელს

¹ თ. უორდანი — ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა. წ. II, ტფ. 1892, გვ. 342, 343

ალექსანდრე მეფემ აღადგინა იმავე ტაძრის სხვა ეკვდერი, რომელიც საკუთარ სამარხად მოაწყო, 1760 წელს სოლომონ პირველის ძმამ — იოსებ გელათელმა ახლად ააგო სამიტროპოლიტო ტახტი და ა.შ.

XVIII ს-ის მეორე ნახევარში გელათი ერთხელ კიდევ გახდა მტრის მსხვერპლი. 1759 წლის 10 აგვისტოს გელათს თავს დაესხნენ ლეკები. შემოქმედის გულანის მინანერით „იმერეთს ლეკის ლაშქარი მოვიდა, მრავალი სული ქრისტიანი იშოვეს, გელათი და სუჯუნის საყდარი დასწვეს“.¹ საერთოდ კი უნდა აღინიშნოს, რომ გელათი შედარებით ადვილად გადაურჩა მტრის მახვილს (ჩვენთვის მხოლოდ ორი ფაქტია ცნობილი მტრის თავდასხმისა). საფიქრებელია, გეოგრაფიულმა მდებარეობამ განაპირობა მისი გადარჩენა უცხო მტრის ხშირი შემოსევებისაგან. ქართველებმა გელათი სწორედ ამ დაცულობის გამო მიიჩნიეს ძვირფასეულობის საფარად და იქ დაასვენეს ხაზულის, აწყური-სა და ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატები და სხვა ეროვნული სიმბოლოები.

ენერგიულად ზრუნავდნენ გელათის მონასტრის ძველი სიძლიერის აღდგენისა და ყმა-მამულის შემოკრებაზე იმერეთის მეფეები სოლომონ I (1752-1784) და სოლომონ II (1789-1810).

გელათი დავითისავე ხანაში იქნა მიჩნეული თვალსაჩინო სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრად. მონასტრის დამაარსებელმა დროულად დაიჭირა სათანადო თადარიგი და განსწავლული პირები მიიწვია იქ. მემკვიდრის ცნობით დავით აღმაშენებელმა „მუნვე შემოკრიბნა კაცნი პატიოსანნი ცხოვრებითა და შემკულნი ყოვლითა სათნოებითა, არა თვსთა ოდენ სამეფოთა შინა პოვნილნი, არამედ ქუეყანისა კიდეთათ სადათცა ესმა ვიეთმე სინმიდე, სიკეთე, სისრულე, სულიერითა და ხორციელითა სათნოებითა აღსავსეობა, იძინა და კეთილად გამოიძინა, მოიყვანნა და დაამკვდრნა მას შინა“.²

1 თ. ჟორდანიას — ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა. ნ. III, „მეცნიერება“, თბ. 1967, გვ. 260.

2 ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, „სახელგამი“, თბ. 1955, ტ. I გვ. 330

ისტორიკოსის თხრობიდან ნათლად ჩანს, რომ საქართველოს სახელოვან მეფეს გელათის მონასტრის დაარსებისას ფართო მიზანი ჰქონდა დასახული. ის საფუძველს უყრიდა და ქმნიდა არა მხოლოდ საკულტო კერას, არამედ კულტურულ-საგანმანათლებლო და სასწავლო-სამეცნიერო შემოქმედების დიდ ცენტრს. მართლაც, გელათი სულ მალე იქნა მიჩნეული „ყოვლისა აღმოსავლისა მეორე იერუსალემად, სასწავლოდ ყოვლისა კეთილისად, მოძღურად სწავლულებისად, სხუად ათინად, ფრიად უაღრეს მისსა საღმრთოთა შინა წესთა, დიაკონად ყოვლისა საეკლესიოსა შუენიერებისად“.¹ როგორც ჩანს, განსწავლულმა და განათლებულმა მეფემ აღარ დაუცადა მონასტრის მშენებლობის დასრულებას და აქ თავი მოუყარა საქართველოსა თუ უცხოეთში მოღვაწე ქართველ მწიგნობრებს. XII ს. დამდეგს გელათში მოღვაწეობდნენ ქართული კულტურის გამოჩენილი მუშაკები, დიდი მეცნიერები — არსენ იყალთოელი და იოანე პეტრიწი, სახელგანთქმული ფილოსოფოსები, მთარგმნელები, მწერლები, ფერწერისა და ოქრომჭედლობის ოსტატები, რომლებმაც არნახულ სიმაღლეზე აიყვანეს ქართული კულტურა და ხელოვნება.²

გელათის აკადემიას ხელმძღვანელობდა მოძღვართ-მოძღვარი (რექტორი). სწავლების ბიზანტიური სისტემის გავლენით აქ ისწავლებოდა შვიდი საგანი: გრამატიკა, ფილოსოფია, რიტორიკა, არითმეტიკა, გეომეტრია, მუსიკა და ასტრონომია. იგი იყო როგორც სამეცნიერო, ასევე უმაღლესი სასწავლო დაწესებულება. თუ გავითვალისწინებთ, რომ დავით აღმაშენებლის დროსვე გელათში დაარსებული იქნა ქსენონი უნდა ვივარაუდოთ, რომ აქ სამკურნალო საქმეც (სამედიცინო დისციპლინები) შეისწავლებოდა. XVI ს-ის დასაწყისიდან გელათის აკადემიის კულტურულ-შემოქმედებითი ცხოვრება შენელდა. გაუქმდა მოძღვართ-მოძღვრის ინსტიტუტი. მისი ფუნქციის შესრულება ნაწილობრივ გელათის ეპისკოპოსს დაევალა. თავდაპირველი დანიშნულება დაკარგა აკადემიის შენობამაც, ის ბერთა სატრაპეზოდ იქცა.

¹ ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, „სახელგამი“, თბ. 1955, ტ. I გვ. 330

² ლ. მენაბდე — ძველი ქართული მწერლობის კერები. ტ. I, ნაკ. II თბ. 1962 გვ. 528-534

მიუხედავად იმისა, რომ გელათის აკადემიამ არსებობა შეწყვიტა როგორც უმაღლესმა სასწავლებელმა, გელათის მონასტერი ამის შემდეგაც საუკუნეების განმავლობაში მაინც დარჩა ლიტერატურულ-შემოქმედებითი საქმიანობის მძლავრ ცენტრად.

იმერეთის სამეფოს რუსეთის მიერ დაპყრობამ (1810 წ.), თბილისში ეგზარქოსობის თანამდებობისა (1811 წ.) და საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის დაწესებამ (1814 წ.), უპირველესად კი იმერეთში საეკლესიო რეფორმის გატარებამ გელათის მონასტრის ისტორიაში ახალი ეპოქა დაიწყო. სწორედ ეს, თითქმის საუკუნოვანი ისტორიის მქონე ეპოქა — 1820-1917 წლები — ავირჩიეთ ჩვენი კვლევის საგნად.

გელათის მონასტერი ზოგადად, შეიძლება ითქვას, კარგად და მრავალმხრივ შესწავლილია, თუმცა სრულად, მთლიანობაში, როგორც ფუნქციონალურად, ასევე ქრონოლოგიურად (ცალკეული პერიოდების მიხედვით) არა, რაც ძირითადად ისტორიულ წყაროთა სიმცირით და ძეგლის არქეოლოგიური შეუსწავლელობით უნდა აიხსნას. წინამდებარე ნაშრომის მიზანია ნაწილობრივ მაინც შეავსოს ეს ხარვეზი.

ქართული ეროვნული სახელმწიფოს ჩამოყალიბების პროცესში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ჩვენი სამშობლოს ისტორიული წარსულის გათვალისწინებასა და შესწავლას. სახელმწიფოს ისტორია კი სრულყოფილად შესწავლილად არ შეიძლება ჩაითვალოს საქართველოს ეკლესიის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის შესწავლის გარეშე. „ჩვენი ქვეყნის ისტორიული წარსულის ნებისმიერ ეტაპზე ქრისტიანულ სარწმუნოებას უაღრესად რთული, დროისათვის შესაფერისად საჭირო პოლიტიკურ-სამართლებრივი, კულტურულ-იდეოლოგიური ფუნქცია ეკისრებოდა, რაც მას კონკრეტულ სახეს აძლევდა და ჩამოყალიბებულ, დახვეწილ სტრუქტურას უქმნიდა.“¹

ქართული ეკლესიის მრავალსაუკუნოვან ისტორიაში გამორჩეულად რთული და მძიმე იყო რუსული ეგზარქოსობის პერიოდი (1811-1917). მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო წლებში ეგზარქო-

¹ ქ. პავლიაშვილი — საქართველოს საეგზარქოსო 1900-1917 წ.წ. თბ. 1995 გვ. 3

სობის პერიოდის შესწავლას დიდი ყურადღება მიექცა და საინტერესო ნაშრომებიც შეიქმნა (მ. ხუციშვილი — „საქართველოს ეკლესიის სოციალურ-პოლიტიკური პოზიცია XIX-XX სს-ში“. თბ. 1987; ქ. პავლიაშვილი — „საქართველოს საეგზარქოსო 1900-1917 წლებში“. თბ. 1995; ვ. წვერაძე — „საქართველოს საეგზარქოსოს სამისიონერო მოღვაწეობა XIX საუკუნეში“. ქუთ. 2003, ვ. თორაძე, ნ. თორაძე — „საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია XIX-XX საუკუნეებში“. თბ. 1995 და სხვ.) კონკრეტულად ამ ხანის რომელიმე მონასტრის ისტორია სპეციალური კვლევის ობიექტი არ გამხდარა.

ჩვენი ნაშრომის მიზანია შეავსოს ეგზარქოსობისდროინდელი საქართველოს ეკლესიის ისტორიის კვლევა და სრულყოფილად შეისწავლოს ცხრასაუკუნოვანი გელათის ისტორიის შესაბამისი პერიოდი, კონკრეტულად 1820-1917 წლებში — იმერეთში საეკლესიო რეფორმის გატარებიდან საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენამდე.

წყაროები — თუ გელათის მონასტრის ისტორიის სრულყოფილად შეუსწავლელობა ძირითადად წყაროთა სიმცირით (ასევე არქეოლოგიური შეუსწავლელობით) აიხსნება, ამას ვერ ვიტყვით ჩვენთვის საკვლევ პერიოდზე, პირიქით ამ პერიოდის შესახებ საქართველოს არქივებსა და სიძველეთსაცავებში დაცულია ასობით დოკუმენტი, რომლებიც მკვლევარებს ელიან. ეგზარქოსობის დროის გელათის მონასტრის შესახებ წყაროების აბსოლუტური უმეტესობა გამოუქვეყნებელია. ისინი ყველაზე დიდი რაოდენობით დაცულია ქ. ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივის №21 ფონდში — „იმერეთის ეპარქიის კანცელარია“. ასევე მრავლადაა ისინი არქივის №26 ფონდში — „საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორა“, საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივის ფონდებში: „საქართველოს ეგზარქოსის კანცელარია“ (ფონდი №488), „საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორა“ (ფონდი №489). ქუთაისის აკად. ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილების ისტორიული საბუთების კოლექციაში, აქვე დაცული იმერეთის ეპარქიისა (ფ. №6861) და გელათის მონასტრის (ფ. №6466) არქივებში. ჩვენთვის საკვლევი თემის შესახებ საინტერე-

სო მასალებს ვპოულობთ კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულ ე. თაყაიშვილის, კ. კეკელიძის და ქ. შარაშენიძის ფონდებში, ასევე აქ დაცულ ხელნაწერებში.

პირველწყაროს მნიშვნელობის ბევრ მასალას ვნახულობთ ეგზარქოსობის დროინდელ როგორც ქართულ, ასევე რუსულ პერიოდიკაში („ივერია“, „დროება“, „კვალი“, „მოგზაური“, „Кавказ“, „Кутаисские губернские ведомости“ და სხვ.), განსაკუთრებით საეკლესიო გამოცემებში: „საქართველო საეგზარქოსოს სასულიერო მახარობელი“, „მწყემსი“, „შინაური საქმეები“, „Пастырь“, ასევე ამ პერიოდში გელათში ჩამოსულ მოგზაურთა და მკვლევართა აღწერებსა და მოგონებებში (გ. ავალიშვილი,¹ გამბა,² დიუბუა დე მონპერე,³ პ. იოსელიანი,⁴ მარი ბროსე,⁵ გ. უვაროვა,⁶ ე. მარკოვა⁷ და სხვ.).

საკითხის ისტორიოგრაფია — გელათის მონასტრის მეცნიერულ შესწავლას თითქმის ორსაუკუნოვანი ისტორია გააჩნია. XIX ს-ის 30-იანი წლებიდან მოგზაურებისაგან აღწერილი გელათი მკვლევარ-სპეციალისტთა ინტერესთა სფეროში მოექცა, რომლებიც ყურადღებას ძირითადად აქ დაცულ ცალკეულ სიძველეებზე ამახვილებდნენ (ამაზე დანვრილებით იხილეთ მეშვიდე თავში), სამწუხაროდ, ეს ტენდენცია შეიმჩნევა, როგორც საბჭოთამდელ ქართულ და რუსულ ისტორიოგრაფიაში, ასევე საბჭოურშიც. საერთოდ გელათის მონასტერს გვერდს ვერ უვლიდა ფეოდალური ხანის საქართველოს ისტორიის, ქართული ეკლესიის და ქართული ხელოვნებისა და კულტურის, ასევე ქუთაისის ისტორიის ვერცერთი მკვლევარი. ამით არის გაპირობებული იმ ლიტერატურის სიმრავლე, რომლებშიც გელათზეა საუბარი.

მიუხედავად ამ ლიტერატურის სიმრავლისა, როგორც ზემოთ

1 გ. ავალიშვილი — მოგზავრობა თბილისიდან იერუსალიმამდე. თბ. 1967 წ.

2 ჟაკ ფრნასუა გამბა — მოგზაურობა ამიერკავკასიაში, ტ. 1, თბ. 1987 წ.

3 მ. მაგალობლიშვილი, ლ. მიქიაშვილი — ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს ცნობები გელათის შესახებ. „ანალები 2000“ გვ. 85

4 П. Иоселиани - Генатский монастырь "KK" на 1853 г. Тф. 1852 стр. 404-408

5 M. Brosset _ Rapports sur un Voyage. Archeologique dans la Georgie et le Armenie, Rapp, XI st. Peter. 1851

6 Кавказъ. Путевые заметки гр. Уваровой. М. 1887

7 Е. Маркова _ Очерки Кавказа С-Пб-Мос. 1887

აღვნიშნეთ, გელათის მონასტერი სრულად, მთლიანობაში ჯერ კიდევ შეუსწავლელია. ზოგადად გელათის მონასტერი შესწავლილი აქვთ: მ. გოგსაძეს,¹ ბ. ლომინაძეს,² მ. ნიკოლეიშვილს.³ მ. გოგსაძის „ნარკვევები გელათის ძეგლის ისტორიიდან“ იყო გელათის მონასტრის ყოველმხრივ შესწავლის პირველი ცდა. ავტორმა შესძლო საკვლევი საკითხის შესახებ არსებული წყაროების კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე საკმაოდ საინტერესო ნაშრომის შექმნა. ბ. ლომინაძის „გელათი“, მართალია, მეცნიერულ-პოპულარული სერიითაა გამოცემული, მაგრამ ის სერიოზული მონოგრაფიაა გელათის შესახებ, რომელიც რამდენჯერმე გამოიცა ქართულ და რუსულ ენებზე. სამეცნიერო-პოპულარული ხასიათისაა მ. ნიკოლეიშვილის ბროშურა „გელათი“.

გამორჩეულად კარგად, მონოგრაფიულადაა შესწავლილი გელათის არქიტექტურა — რ. მეფისაშვილის,⁴ ვ. ცინცაძის,⁵ პ. ზაქარაიას,⁶ ვ. ბერიძის⁷ შრომებში. ასევეა შესწავლილი გელათის მხატვრობა და მოზაიკა — შ. ამირანაშვილის,⁸ თ. ვირსალაძის,⁹ ი. მამაიშვილის,¹⁰ ქ. მიქელაძის,¹¹ ლ. ხუსკივაძის¹² გამოკვლევებში. გელათის ჭედური ხელოვნების ნიმუშები შესწავლილი აქვთ:

1 მ. გოგსაძე — ნარკვევები გელათის ძეგლის ისტორიიდან. თბ. 1949

2 ბ. ლომინაძე — გელათი, თბ. 1955, თბ. 1959

3 მ. ნიკოლეიშვილი — გელათი თბ. 1982

4 რ. მეფისაშვილი — გელათი. თბ. 1965

რ. მეფისაშვილი, თ. ვირსალაძე — გელათი თბ. 1982

Р. Меписашвили - Архитектурный ансамбль Гелати. Тб. 1966

Р. Меписашвили, В. Цинцадзе - Кутаиси, Гелати, Гегути. Тб. 1977

5 В. Цинцадзе - Архитектурный ансамбль "Сохастери". „ქართული ხელოვნება“ ტ. 8 სერ. А 1979

6 პ. ზაქარაია — ქართული ხუროთმოძღვრება XI-XVIII ს. თბ. 1990

7 ვ. ბერიძე — ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება. თბ. 1974

8 შ. ამირანაშვილი — ქართული ხელოვნების ისტორია. თბ. 1971

III. Амиранашвили - История грузинской монументальной живописи. Т. I Тб. 1957

9 რ. მეფისაშვილი, თ. ვირსალაძე — გელათი თბ. 1982

10 ი. მამაიშვილი — გელათის ღმრთისმშობლის ტაძრის საკურთხეველის აფსიდის მოხატულობის კომპოზიციის სტრუქტურა და მხატვრული გადწყვეტა. „საქართველოს სიძველენი“ 2002 №2 გვ. 144-151

11 ქ. მიქელაძე — დავით ნარინის ეგვტერის მოხატულობა გელათის მონასტრის მთავარ ტაძარში. თბ. 2001

12 ლ. ხუსკივაძე, გელათის მოზაიკა, თბ. 2005.

შ. ამირანაშვილს,¹ გ. ჩუბინაშვილს,² ნ. კონდაკოვს,³ რ. ყენიას,⁴ თ. საყვარელიძეს,⁵ ლ. ხუსკივაძეს,⁶ ა. ჩხარტიშვილს.⁷ გელათის აკადემიის შესახებ არსებობს ს. ყაუხჩიშვილის,⁸ ვ. ჩაკვეტაძის,⁹ გ. მჭედლიძის¹⁰ მონოგრაფიები. კარგადაა შესწავლილი გელათის სალიტერატურო სკოლა ლ. მენაბდის,¹¹ დ. მელიქიშვილის¹² ნაშრომებში, ასევე გელათის მონასტრის ისტორიის ცალკეული საკითხების შესახებ საინტერესო გამოკვლევები აქვთ: შ. ამირანაშვილს,¹³ ვ. ბერიძეს,¹⁴ ს. გამსახურდიას,¹⁵ გ. თავზიშვილს,¹⁶ შ. ნუცუბიძეს,¹⁷ დ. გორდეევს,¹⁸ ა. ცაგარელს,¹⁹ გ. ნერეთელს,²⁰

1 შ. ამირანაშვილი — ქართული ხელოვნების ისტორია. თბ. 1974

2 Г. Чубинашвили - Грузинское чеканное искусство. Тб. 1959

3 Н. Кондаков - Опись памятников древности в некоторых храмах и монастырях Грузии. С. Пб. 1980

4 რ. ყენია — ხახულის ღვთისმშობლის ხატის კარედის მოჭედილობა. თბ. 1972

5 თ. საყვარელიძე — XIV-XIX საუკუნეების ქართული ოქრომჭედლობა. ნაკ. I თბ. 1987

6 ლ. ხუსკივაძე — შუა საუკუნეების ტიხრული მინანქარი თბ. 1984

7 ა. ჩხარტიშვილი — მამნე ოქრომჭედელი თბ. 1978

8 ს. ყაუხჩიშვილი — გელათის აკადემია თბ. 1948

9 ვ. ჩაკვეტაძე — გელათის აკადემია თბ. 1958

10 გ. მჭედლიძე — გელათის მეცნიერებათა აკადემია. ისტორია და დღევანდელი. ქუთ. 2004

11 ლ. მენაბდე — ძველი ქართული მწერლობის კერები. ტ. I ნაკ. II თბ. 1962

12 დ. მელიქიშვილი — გელათის სამონასტრო-ლიტერატურული სკოლა (აკადემია). „ქუთაისის უნივერსიტეტის მოამბე“, 1993 №1 გვ. 6-24; №2 გვ. 5-25

13 შ. ამირანაშვილი — ქართული ხელოვნების ისტორია. თბ. 1971

Ш. Амيرانашвили - Грузинская миниатюра. М. 1966

14 ვ. ბერიძე — ქართული ნაქარგობის ისტორიიდან. თბ. 1983

15 ს. გამსახურდია — სწავლა-განათლება ძველ საქართველოში. თბ. 1975

16 გ. თავზიშვილი — უმაღლესი განათლების ისტორიისათვის საქართველოში. ნაკ. I თბ. 1938

17 შ. ნუცუბიძე — ქართული ფილოსოფიის ისტორია. ტ. II თბ. 1958

18 Д. Гордеев - Материалы к исследованию Гелатских древностей. „საისტორიო მოამბე“ წ. 1 ტფ. 1925 წ.

19 Ал. Цагарели - Сведения о памятниках грузинской письменности т. I вып. III Спб. 1881

20 Г. Церетели — Полное собрание надписей на стенах и камнях и приписок к рукописям Гелатского Монастыря "Древности Восточные" т. I вып. II М. 1891

დ. ლამბაშიძეს¹ და სხვ. ასევე ბევრი საინტერესო წერილი და სტატიაა მოთავსებული გელათის მონასტრის შესახებ, როგორც რევოლუციამდელ, ასევე საბჭოთა და უახლოეს პერიოდულ გამოცემებში.

სამწუხაროდ, ზემოთ დასახელებულ მკვლევართა ნაშრომებში არა თუ შესწავლილია, თითქმის არაფერია ნათქვამი ეგზარქოსობისდროინდელ გელათის მონასტერზე. თვით გელათის ისტორიის ისეთი ცნობილი მკვლევარი, როგორიც ბ. ლომინაძეა, თავის ნიგნში „გელათი“, პირდაპირ წერს: „ნაშრომში თანმიმდევრულად გადმოცემულია გელათის ისტორია დაარსებიდან XVIII ს-ის დასასრულამდე“², თუმცა ეგზარქოსობის დასაწყისის მონასტრის მეურნეობაზე ორ აბზაცში მაინც წერს. მ. გოგსაძის³ შეხება ამ პერიოდის გელათთან ამ დროს გარდაცვლილ და აქ დაკრძალულ პირთა გახსენებით ამოიწურება. შედარებით სრულად განიხილავს გელათის ნივთ-სამკაულთა შესწავლისა და დაცვის საკითხს ჩვენთვის საკვლევ პერიოდში რ. ყენია.⁴

ვცდილობთ, ამ ნაშრომით მცირედით მაინც წარმოვაჩინოთ ეგზარქოსობის დროინდელი გელათის მონასტრის ტკივილიანი, მაგრამ საინტერესო ისტორია.

1 დ. ლამბაშიძე — გაენათის მონასტერი და ცხოვრების აღწერილობა მეფის დავით III აღმაშენებლისა. ქუთ. 1888

2 ბ. ლომინაძე — გელათი. თბ. 1955 გვ. 5

3 მ. გოგსაძე — ნარკვევები გელათის ძეგლის ისტორიიდან. თბ. 1949

4 რ. ყენია — ხახულის ღვთისმშობლის ხატის კარედის მოჭედულობა. თბ. 1972

თავი პირველი

გელათის მონასტარი და
„გელათის ქვეყანა“ XIX ს-ის I მესამედში.
საეკლესიო რეფორმა იმერეთში

გელათში დავით აღმაშენებლის მიერ დიდი სამონასტრო კომპლექსის დაარსება, როგორც შესავალში აღვნიშნეთ, სხვა მიზეზებთან ერთად, გაპირობებული იყო საეკლესიო ცხოვრებისა და საერთოდ, ადამიანთა ცხოვრების საუკუნოვანი ტრადიციებით, რომლის მატერიალური არსებობის დამადასტურებელი არაერთი ძეგლია ნაპოვნი დღევანდელ სოფელ გელათსა და მის შემოგარენში, რომელსაც პირობითად „გელათის ქვეყანას“ ვუწოდებთ.

უშუალოდ გელათის ტერიტორიაზე (დაახლოებით 15 კვ.კმ.) დადასტურებულია ფეოდალური ხანის 30-მდე ძეგლის არსებობა, ესენია, როგორც საკულტო-რელიგიური, ასევე საფორტიფიკაციო-თავდაცვითი და საგზაო ნაგებობანი. მათი უმრავლესობა გელათის მონასტრის დაარსების შემდეგაა აგებული და უმეტესობა XIX ს-ის დასაწყისშიც — ეგზარქოსობის დანესებისას ფუნქციონირებდა.

ამ პერიოდისათვის გელათის მონასტერში მოქმედია 3 ეკლესია — ღმრთისმშობლის შობის საკათედრო ტაძარი, ნმ. გიორგის საკათოლიკოსო ეკლესია და ნმ. ნიკოლოზის ეკლესია. მათ არქიტექტურულ განხილვას არ შეუდგებით, აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის მიწაშენებში სამწირველოები ფუნქციონირებდა. ისინი შემდეგნაირად იყვნენ განლაგებულნი, ჩრდილოეთის მხარეზე: მაცხოვრის, ნმ. მარინეს, და ნმ. იოაკიმ და ანასი, სამხრეთით — აღმოსავლეთ მხარეზე ანდრია პირველწოდებულის და დასავლეთით — ნმ. მარინესი. ნმ. გიორგის ეკლესია დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთის) კათოლიკოსის კათედრალს წარმოადგენდა XVI ს-დან, ხოლო ნმ. ნიკოლოზის ეკლესიაში ეგზარქოსობის ხანაში წირვა-ლოცვა იშვიათად სრულდებოდა. მონასტრის ეზოში იდგა სამრეკლო, გელათელი ეპისკოპოსის ორი სასახლე, სატრაპეზო (გელათის აკადემიის ყოფილი შენობა) და რამდენიმე ქვისა და ხის ბერთა საცხოვრებელი სახლები.

გელათშივე ფუნქციონირებდა მეორე მამათა მონასტერი სოხასტერის სახელწოდებით. სოხასტერში მოგვიანებით 1821 წელს დედათა მონასტერი დაარსდა, რომელიც 1866 წლამდე ფუნქციონირებდა. სოხასტერის ისტორია დღემდე სპეციალურად შესწავლილი არ არის (თუ არ ჩავთვლით ჩვენს მიერ მისი დედამონასტრის პერიოდის შესწავლას).¹ მკვლევარები (ვ. ცინცაძე, მ. გოგსაძე, რ. მეფისაშვილი, ბ. ლომინაძე და სხვ.), რომლებიც ეხებიან ამ თემას, ხაზს უსვამენ მის ქსენონობას დავით აღმაშენებლის დროს ან მის მამულებსა და ნივთ-სამკაულებზე მსჯელობენ უფრო გვიან პერიოდში (მამათა მონასტრის არსებობის დროს — მ.კ.) ვახუშტი ბატონიშვილის თქმით „კუალად არს გელათის პირისპირ, აღმოსავლეთად მონასტერი გუმბათიანი, დიდნაშენი სოხასტერად ხმობილი“,² ხოლო გერმანელი მოგზაურის გიულდენშტედტის ცნობით: „გელათის მონასტრის ახლოს, სამხრეთ აღმოსავლეთით, კირიანი კლდის ყველაზე მაღალ მწვერვალზე დგას განმარტოებული ეკლესია, რომელსაც ქვია სოხასტერი და რომელიც ზოგ რუკაზეა აღნიშნული, ბერები აქ მხოლოდ გარკვეულ დღესასწაულებზე მოდიან ღვთისმსახურების ჩასატარებლად“.³ მართალია, ორივე ამ ამონარიდში შეცდომაა — სოხასტერის ტაძარი არც გუმბათოვანი ნაგებობაა და არც მონასტრის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარეობს, მაგრამ დასტურდება, რომ XIX ს-ის დასაწყისში ის ფუნქციონირებს როგორც მოქმედი ეკლესია და ჰყავს თავის წინამძღვარი.⁴ ამ დროისათვის მონასტერს შემოვლებული აქვს ქვის გალავანი, რომელშიდაც დგას უგუმბათო ეკლესია, ქვის ორსართულიანი სახლი (თუ სამსართულიანი?!), რომლის ქვედა სართულში საჯინიბე და საკუჭნაოა, ზევით კი საცხოვრებელი ოთახი. აქვე

1 მ. კეზევაძე — სოხასტერის დედათა მონასტერი. ქუთაისის ისტორიის შემსწავლელი სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის მეცნიერ-მუშაკთა II სამეცნიერო კონფერენცია. თეზისები. ქუთ. 1996 წ. გვ. 18

2 „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973 წ. გვ. 754

3 გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში. ტ. I, თბ. 1962 გვ. 147

4 ს. კაკაბაძე — დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. ნ. II, ტფ. 1921, გვ. 138, 148, 153

იდგა ორი პატარა ქვის სახლი და ერთოთახიანი ხის სახლი და ღია ხის ფარდული. 1825 წლისათვის მონასტერს წინამძღვარი აღარ ჰყავდა და ღვთისმსახურებას მღვდელი და ერთი მსახური ასრულებდნენ.¹

სოხასტერიის გარდა, XIX ს-ის დასაწყისში მოქმედია გელათში მდებარე (ელის ქედზე) ელიას (ნმ. ილიას) ეკლესია. ის სოფლის სამრევლო ეკლესიას წარმოადგენდა. ეკლესია ბაზილიკური ტიპისაა, რომლის ზომებია 7,5X7,5 მ. შენობას დასავლეთ და ჩრდილოეთ მხარეზე აქვს გვიანდელი მინაშენები. ზოგი მკვლევარი ეკლესიას XI ს-ით ათარიღებს, ზოგი კი XII-XIII ს-ებით, ჩვენც ამ თარიღს ვიზიარებთ. ეკლესიის შიგნით დაცული მხატვრობა XVII ს-ისაა, მომხატველია გიორგი ჯოხტაბერიძე.² ეკლესიის გალავანში დაცულია დიდი, რამდენიმე განყოფილებიანი შენობის ნანგრევები, ხოლო გალავნის შესასვლელში, გზის პირას XX ს-ის 50-იან წლებამდე იდგა ქვის დიდი სტელა — ჯვარი.

ნმ. ილიას ეკლესიასთან ერთად XIX ს-ის დასაწყისში ჯერ კიდევ მთლიანად იდგა მთავარანგელოზ მიქაელის ეკლესია — დღემდე შემორჩენილი უძველესი ეკლესია გელათში. რამდენადაც ეს ეკლესია გელათის მონასტრის დაარსებამდეა აგებული, მასზე შედარებით დაწვრილებით შევჩერდებით.

1949 წელს გამოიცა მკვლევარ მ. გოგსაძის წიგნი „ნარკვევები გელათის ძეგლის ისტორიიდან“. წიგნში გელათის მონასტერთან ერთად განხილულია აქ არსებული სხვა ძეგლებიც, მათ შორის მთავარანგელოზის სახელობის ეკლესია. ამ ეკლესიის შესახებ ავტორი წერს: „ჩვენს მიერ გამოვლინებული იქნა გელათის მონასტრის ახლოს, ბაკურაძიანთ ეზოში, უძველესი ეკლესია, რომელსაც ადგილობრივი მკვიდრნი დღესაც მთავარანგელოზის სახელობის ეკლესიას უწოდებენ.“³ (ხაზი ყველგან ჩემია — მ.კ.). დაკვირვებებიდან და მონაცემი მასალებიდან გამოირკვა, რომ ეს ეკლესია მრავალჯერ ყოფილა განახლებული და სწორედ

1 История Грузинской иерархии... М. 1826 стр. 57

2 მ. გოგსაძე — ნარკვევები გელათის ძეგლის ისტორიიდან, თბ. 1949 გვ. 106, 107

3 იქვე, გვ. 51

„ბაგრატ მე-4-ს უნდა განეახლებინოს არა წმინდა გიორგის სახ. ეკლესია, არამედ ეს უძველესი მთავარანგელოზის ეკლესია“.¹ იქვე შენიშვნაში კი აღნიშნავს, „1946 წელს ზაფხულში გელათში, იქვე ახლოს ბაკურაძიანთ ეზოში, აღმოვაჩინეთ ერთი უძველესი ეკლესიის ნანგრევები. ეს ეკლესია ბაზილიკური ტიპისაა, იგი განახლებულია რამდენიმეჯერ, როგორც ნაპოვნი ნიმუშებიდან ჩანს, სახელდობრ მე-16 საუკუნეშიც. ეს უნდა იყოს ის უძველესი ეკლესია, რომელიც დღემდე აღრიცხული არ იყო და რომელიც მურვან-ყრუს დროს მე-8 საუკუნეშიც კი ყოფილა გელათში“.²

მ. გოგსაძის ეს ვარაუდი ეკლესიის მდებარეობაზე არ გაიზიარა გელათის ისტორიის ცნობილმა მეცლევარმა ბ. ლომინაძემ თავის ნარკვევებში „გელათი“, რომელიც 1955 წელს გამოიცა. ნიგნში აღნიშნულია: „1527 წელს მეფეს (იგულისხმება იმერეთის მეფე ბაგრატ III — მ.კ.) განუახლებია მონასტრის ახლოს მდებარე მთავარანგელოზის ეკლესია, რომელიც დიდი ხნით ადრე საფუძვლამდე ყოფილა დანგრეული (ამჟამად მისი ადგილ-მდებარეობა უცნობია)“.³

მ. გოგსაძის გამოთქმული ვარაუდი, რომ ბაკურაძეების ეზოში მის მიერ მიკვლეული ეკლესია ისტორიულ წყაროებში ნახსენები მთავარანგელოზის ეკლესიაა, ახლა დოკუმენტურად დადასტურებულად უნდა მივიჩნიოთ, ამის თქმის უფლებას გვაძლევს ჩვენს მიერ ქუთაისის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში მიკვლეული დოკუმენტი (ფ.21 ს. 1465).

1837 წ. ოქტომბერში ქუთაისში ელოდნენ რუსეთის იმპერატორ ნიკოლოზ I-ის ჩამოსვლას (ჩამოვიდა კიდეც). მაისიდან დაიწყო მზადება შეხვედრისათვის. დადგინდა ქუთაისისა და ახლო მდებარე ცნობილი ეკლესია-მონასტრების შეკეთება, მათ შორის გელათისაც. გელათში მონასტრის გარდა, შესაკეთებელ ეკლესიათა ნუსხაში აღმოჩნდა მთავარანგელოზ მიქაელის ეკლესია, რომელიც მონასტრისაკენ მიმავალ გზაზე საჩინოდ იდგა,

1 მ. გოქსაძე — ნარკვევები გელათის ძეგლის ისტორიიდან, თბ. 1949 გვ. 51

2 იქვე, გვ. 52

3 ბ. ლომინაძე — გელათი, თბ. 1955 გვ. 22

დოკუმენტში მდებარეობა დაკონკრეტებულია, „ეკლესია სახელსა ზ-ა მთავარანგელოზის მიხაილის (ქართულად, მიქაელის) მდგომარეობს დიდს გზასა ზ-ა ოთხმოცდაათს საუენზედ გაენათის მონასტრიდგან. იგი არს უგუმბათო“.

შეკეთება მართლაც ჩატარდა. 1838 წლის აგვისტოში იმერეთის ეპარქიის მმართველ არქიეპისკოპოს სოფრონიოსის დაავალებით ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის ზედამხედველმა ვასილ ტიმოფეევმა შეამოწმა გელათში ჩატარებული სარემონტო სამუშაოები და აღნიშნა: „მიხაილის ეკლესიასა შინა რომელი არის გალავანს გარეთ მონასტრისა“ — ყოველივე ნამდვილ ქმნილ არს თანახმად სმეტისა, ესე იგი: კედელნი საყდრისანი გალესილ და გათეთრებულ არიან, გრეხილნი გალესილ არიან ქვიშაკირითა, თავსაფარებული ეკლესიისა მკვიდრად გაკეთებულ არს კრამიტით“.¹ 1839 წლის 16 იანვარს „გაენათის მონასტრის გამგებელმა“ ილუმენმა სიმონმა, ისევ არქ. სოფრონიოსის დაავალებით შეამოწმა „ნაწარმოები გავლილს ჩყლზ-ს წელსა არქიმანდრიტის ნიკოლოზისა მიერ დაკერებათა და შეკეთებათა გაენათის მონასტერსა შინა მდგომარის წ-ის გიორგის ეკლესიისა და მახლობლად მისა ამგვრისავ მთავარანგელოზისა“, ამ უკანასკნელზე აღნიშნა: — „მთავარანგელოზის ეკლესია მახლობლად გაენათის მონასტრისა მდგომარე, გარდახურვილ არს კრამიტითა და გათეთრებულ არს შიგნით და გარეთ კირით. გარნა გრეხილები არა არიან გამოცვლილი და არცა გახსნილნი ადგილები ქუათა და ქუათა შორის არა არიან გამოლესილნი“.²

როგორც ჩანს, ეს იყო ამ ეკლესიის უკანასკნელი შეკეთება, ამის შემდგომ ისტორიულ დოკუმენტებში ის აღარსად მოიხსენიება. მის დანგრევა-განადგურებას ისიც შეუწყობდა ხელს, რომ მასში უკანასკნელი შეკეთების დროსაც საეკლესიო მსახურება აღარ სრულდებოდა.

2003 წელს მთავარანგელოზის ეკლესიის ნაფუძარზე (ძველი კედლების ნაწილობრივ გამოყენებით) ახალი ეკლესია იქნა აგებული.

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 1465 ფ. 180

2 იქვე ფ. 189

XIX ს-ის დასაწყისში, მთავარანგელოზის ეკლესიასთან ერთად, განახლებას საჭიროებდა მონასტრის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარე მონასტრის წყალსადენის სათავეზე აგებული ღმრთისმშობლის წყაროცხოვრების ეკლესია, თუმცა ის მხოლოდ მოგვიანებით — 1903 წელს იქნა განახლებული. ეკლესიის წარწერა გვამცნობს: „განახლდა წმიდა ეკლესია ესე 1903 წ. აგვისტოს 30 ყოვლად წმიდისა ღვთის მშობლის წყარო ცხოვრებისა სახელსა ზედა და ამავე წელსა იქმნა განახლებული ახალის მილით ეს მონასტრის წყალი, ვითხოვ აღმომკითხველთაგან შენდობას მშრომელი ამისი“. ეკლესიის განახლებაზე დიდი ღვაწლი მიუძღოდა ილუმენ ანთიმოზს, ხოლო აკურთხა არქიმანდრიტმა სერაპიონმა.

რაკი გელათის მონასტრის წყალსადენი ვახსენეთ, ორიოდე სიტყვით აღვნიშნავთ მის შესახებ. ის მონასტრის დროინდელია. გელათის წყალსადენი მნიშვნელოვნად განსხვავდება თანადროული ისტორიულ-არქიტექტურული ძეგლების ანალოგიური სისტემებისაგან. მათგან განსხვავებით გელათში საკითხი მარტივადაა გადანყვეტილი — მონასტრის ჩრდილო-აღმოსავლეთით 180 მ-ის დაშორებით მოწყობილია სათავე ნაგებობა, რომელიც ორი ნაწილისაგან: დარბაზისა და გვირაბისაგან შედგება. უძველესი ცნობები აღნიშნული ნაგებობის შესახებ დაცულია იმერეთში რუსი დიპლომატების ტოლოჩანოვისა და იევლევის 1650-1652 წ.წ. მუხლებრივ აღწერილობაში. აღნიშნული სისტემა დეტალურად აქვს შესწავლილი მეკლევარ მირიან სტეფანიას. იგი წერს: „მონასტრის წყალსადენის სათავე ნაგებობა წარმოადგენს ქვით ნაშენ დიდი მოცულობის მიწისქვეშა დარბაზს, რომლის კედლებად ალაგ-ალაგ გამოყენებულია მთის კალთები. დარბაზს აქვს წაგრძელებული ტრაპეციის ფორმა. მისი სიგრძე 11 მ. აღწევს, შესასვლელთან ის შედარებით ვიწროა, მისი სიგანე ხუთი მეტრის მანძილზე 1,5 მ. არ აღემატება. შემდგომ დარბაზი მნიშვნელოვნად ფართოვდება. მისი II და III ნაწილის სიგანე 3 მ. აღწევს. თალებით დარბაზი სამ ნაწილადაა დაყოფილი. მის ჩრდილო-აღმოსავლეთ და აღმოსავლეთ კედლებში ოთხი სარკმელია დატოვებული იატაკის დონიდან 35-50 სმ სიმაღლეზე. მათში

ჩანს კლდის ქანები, რომლებიდანაც თვალისათვის შეუმჩნევლად ჟონავს წყალი. ე.წ. პირველი სარკმელი, რომელიც დარბაზის ჩრდილო-აღმოსავლეთ მხარეს მდებარეობს, დახურული არხით უკავშირდება დანარჩენ სამ აღმოსავლეთ მხარეს მდებარე შედარებით მცირე ზომის სარკმელებს, რომლებიც ურთიერთს უკავშირდებიან 7,5 მ. სიგრძის წყალშემკრები არხით. წყლის სარკე ცალკეულ ნიშნებში სხვადასხვაა. პირველის უდრის 1,12 მ², მეორესი — 1,0 მ², მესამესი — 0,64 მ², მეოთხესი — 0,70 მ². არხის სიღრმე არ აღემატება 30-35 სმ. როგორც ჩანს, დარბაზი მიშენებულია დიდდებეტიან წყაროს, რომელიც ვულკანური ქანებიდან გამოდის. კლდის ქანებიდან გამოსული წყალი მიედინება დარბაზის გასასვლელისაკენ, სადაც ის შედის სხვადასხვა დიამეტრის ორ რკინის მილში (100 და 200 მმ). ამ მილიებით წყაროს წყალი ორ მკლავად იყოფა. ერთი (100 მმ) მიედინება გვირაბისაკენ, მეორე მკლავი (200 მმ. მილში შემავალი) გათვალისწინებულია ჭარბი წყლისათვის და დარბაზიდან მარჯვნივ არის გაყვანილი¹. ეს წყალსადენი XIX ს-ის დასაწყისისათვის ისე როგორც დღეს მხოლოდ მონასტრის სამრეკლოს ქვეშ მოწყობილ წყაროს ამარაგებდა, ხოლო XVIII ს-ის 80-იან წლებში წყაროსთან ერთად სათავესთან მოწყობილ შადრევანსაც, რომლის შესახებაც ზემოთ ხსენებული დიპლომატები ტოლოჩანოვი და იევლევი წერდნენ. მონასტრისაკენ მიმავალი მილები ჩანყობილია გვირაბის ფსკერზე, რომლის საშუალო სიმაღლე 130-155 სმ-ია, სიგანე კი — 75-95 სმ. XIX ს-ში მოქმედი თიხის მილები 1903 წელს უცხოური წარმოების მოჭიქული თიხის მილებით იქნა შეცვლილი.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გელათის წყალსადენი განსხვავდება სხვა ანალოგიური სისტემებისაგან, კერძოდ აქ საკითხი შედარებით მარტივადაა გადაწყვეტილი—შექმნილია ტექნიკურად გამართული ჰიდრო-ტექნიკური სისტემა, რომელმაც საუკუნეების გამოცდას გაუძლო.

გელათის მონასტრის სამხრეთით, დაახლოებით 400 მ-ის დაშორებით, ფრიალო კლდეზე აგებულია წმ. საბას სახელობის

1 მ. სტეფანია — გელათის მონასტრის წყალმომარაგების სისტემა. „ქუთაისის მუზეუმის მასალები“, კრებული IX-X, ქუთ. 1998 გვ. 110, 111

ეკლესია („საბას საყდარი“). XIX ს-ის დასაწყისში მასში წირვა-ლოცვა აღარ სრულდებოდა, თუმცა საყდარი მთლიანად გადარჩენილი იყო. საყდარი დარბაზული ტიპისაა. ის ირგვლივ გალავანითაა შემოზღუდული. ეკლესიას დასავლეთით პატარა მინაშენი აქვს. საკუთრივ ეკლესიის ზომებია 6X4,5 მ. კედლის სისქე 80 სმ-ია. ეკლესია დიდი ზომის ქვის ფილებით ყოფილა გადახურული. საკურთხეველში ნაპოვნი იატაკის ორი დონე გვაფიქრებინებს მომხდარ გადაკეთება-განახლებას. მკვლევართა ნაწილი საბას საყდარს XIII ს-ით ათარილებს. ამჟამად ის ნახევრად დანგრეულია.

საინტერესოა მონასტრის აღმოსავლეთით მდებარე დიდი კომპლექსი, რომელშიდაც შედის ეკლესია, საცხოვრებელი სენაკების ნაშთები, წყალგაყვანილობის სისტემის ნაშთი, ხელოვნურად მოწყობილი ტერასები და სხვა. ეს ძეგლი დღემდე შეუსწავლელია. ჩვენი ვარაუდით ის მონასტრის დაარსებასთან ახლო ხანში უნდა იყოს დაარსებული, როგორც მეტოქი. ეს უნდა იყოს თამარ მეფის 1184 წლის სიგელში ნახსენები მონასტრის გარეთ მცხოვრებ ძმათა ადგილსამყოფელი, „სოხასტერი“ — სადაყუდებულო. ვფიქრობთ სოხასტერად მიიჩნევა ამ ადგილს მკვლევარი მ. გოგსაძეც, როცა სოხასტერზე მსჯელობისას წერდა: „ამ ნაგებობათა დაკვირვება ბადებს აზრს, რომ ეს დავით აღმაშენებლის მიერ აგებულ ქსენონს უფრო უპასუხებს ვიდრე სოხასტერს (განდგომილ ბერთა სადგომი სხვა ადგილასაა აქვე — მთაში)“.¹ იგივე აზრი აქვს გამოთქმული ვ. ცინცაძეს.²

კომპლექსში მდგარი ეკლესია ჩვენი ვარაუდით უნდა იყოს XVII ს-ის დასასრულს შედგენილი აფხაზეთის საკათალიკოსო სამწყსოს მეკომურთა აღწერის დავთარში დასახელებული სადედოფლო საყდარი. დავთარში ვკითხულობთ: „ქ. არის გელათსა თავს სადედოფლო საყდარი წმინდის გიორგის მეტოქად მისით

1 მ. გოგსაძე — ნარკვევები გელათის ძეგლის ისტორიიდან, თბ. 1949 გვ. 99

2 В. Цинцадзе - Архитектурный ансамбль „Сохастери“. „ქართული ხელოვნება“ ტ. 8 სერ. А თბ. 1979 გვ. 43, 44

შემაჯალი რვა კომლი კაცი“.¹ ამ დროისათვის წმ. გიორგის ეკლესია დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთის) კათოლიკოსის საკათედრო ტაძარია, ხოლო სოხასტერად ამჟამინდელი სოხასტერი იხსენიება. მეტოქის ეკლესიის სადედოფლო საყდრად დასახელება პატივგება უნდა იყოს ძველი ტრადიციის, წმ. გიორგის ეკლესია თავდაპირველად ხომ სადედოფლო იყო. ჩვენი ვარაუდით სწორედ აქ და „ბერის ციხეზე“ გრძელდებოდა ეგზარქოსობის დასაწყისში განდევნილ და დაყუდებულ ბერთა ცხოვრება.

განსაკუთრებით საინტერესოდ მიგვაჩნია მონასტრის სამხრეთით 50 მ-ის დაშორებით მდებარე ეკლესია. ეკლესია ორსართულიანია. მისი ზომებია სიგრძე 9,50 მ, სიგანე 6 მ. ზედა სართული მთლიანად დანგრეულია, ქვედა სართული კი წარმოადგენს სარდაფის მსგავს ნაგებობას, რომელიც ამჟამად მთლიანად მიწაშია ჩამალული და რომელსაც თავის დროზე მიცვალებულთა სასვენებელი საძვალის ფუნქცია უნდა ჰქონოდა. მასში შესვლა შესაძლებელია დასავლეთის მხრით დატანებული კარიდან, შიგნით სიმაღლე 2 მ-ს აღემატება. ასეთი ტიპის ეკლესიები იშვიათად გვხვდება საქართველოში.

გელათის უკიდურეს აღმოსავლეთ და ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში ასევე დასტურდება ორი საფუძვლამდე დანგრეული ეკლესიის ნაშთი, რომელთა შესახებ ისტორიულ წყაროებში არავითარი ცნობები არაა შემონახული.

როგორც ქვემოთ (მესამე თავში) დავინახავთ, გელათში საუკუნეების მანძილზე გადიოდა ორი უმნიშვნელოვანესი მაგისტრალი (საგზაო ნაგებობებზეც იქვე გვაქვს საუბარი), რომელთაც სოფლის ტერიტორიაზე იცავდათ სამი ციხე-კოშკი, რომლებიც დღეს ნანგრევების სახით არიან შემორჩენილნი. ამათგან თავის სტრატეგიული დანიშნულებითა და მასშტაბურობით გამოირჩევა ე.წ. „დავითის კონცხზე“ აგებული ციხე-სიმაგრე. დავითის კონცხი წარმოადგენს ხელსაყრელ გეოსტრატეგიულ პუნქტს. აქ აგებული ციხით კი კონტროლდებოდა გელათზე გამავალი

1 ს. კაკაბაძე — დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ტფ. 1921 გვ. 8, 9

ი. დოლიძე — ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, თბ. 1970 გვ. 613

გზები, ასევე ვიზუალურად ყვირილა-რიონის შესართავისა და ქვემო იმერეთის მთელი ტერიტორია. კონცხზე აგებული ციხე-კოშკი არქიტექტურულად კარგადაა შეხამებული რელიეფთან. იგი მასიური თლილი ქვებითაა აგებული. გააჩნია საკუთარი გამაგრების სისტემა აღმოსავლეთის მხრიდან, სამი მხრით მიუვალია. 1984 წელს აქ ჩატარებულმა სადაზვერვო არქეოლოგიურმა გათხრებმა დაადგინა, რომ იგი XII ს-ის (თუ უფრო ადრინდელი არა) ნაგებობაა. ციხე-კოშკთან ერთად დადასტურდა მარცვლეულისა და წყლის შესანახი სათავსოების არსებობა.

დავითის ციხის პირველი ნგრევა 1510 წელს გელათის ოსმალთა მიერ აოხრების დროსაა მომხდარი, საბოლოოდ კი ის სოლომონ I-ის დროს უნდა იყოს დანგრეული, შესაძლებელია 1810 წელს სოლომონ II-ეს დადევნებულმა რუსთა ლაშქარმაც ნააშველა მის დანგრევას ხელი.

ერთი საკმაოდ დიდი საყარაულო კოშკის ნანგრევები, რომელიც შედარებით გვიანი ხანისაა, მდ. წყალნითელასთან ახლოს ძველი გზის კიდეზეა აგებული, ხოლო მეორე, შედარებით უფრო მცირე ზომის — ე.წ. ბერის ციხე (სწორედ ამ ციხის ქვეშ არის გამოკვეთილი კლდეში ბერთა სენაკი) ელის ქედის აღმოსავლეთ ნაწილში ჩრდილოეთის მხარეზეა აგებული და ისიც გელათიდან ცუცხვათში მიმავალ გზას დარაჯობდა და საერთოდ „გელათის ქვეყანასა“ და ოკრიბას აკონტროლებდა.

როგორც დავინახეთ, „გელათის ქვეყნის“ ისტორიული ძეგლების უმეტესობა საკულტო დანიშნულებისაა, ამიტომაც დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის მიერ გელათისათვის „ყოვლისა აღმოსავლეთისა მეორედ იერუსალიმად“ წოდება სრულიად კანონზომიერია. ისე როგორც იერუსალიმის „წმინდა ადგილები“ გამოირჩეოდა ქრისტიანული მონასტრების სიმრავლით, გელათშიც მრავლად იყო საკულტო-რელიგიური ნაგებობანი. დავით აღმაშენებლის მიერ აგებული ღვთისმშობლის ტაძარი კი იყო „აღმატებული ყოველთა წინანდელთა ქმნულთა“. სწორედ ამ „წინანდელთა ქმნულად“ მიგვაჩნია ჩვენს მიერ ზემოთ განხილული ზოგიერთი ეკლესია.

საეკლესიო რეფორმა იმერეთში — გელათის მონასტრისა და საერთოდ „გელათის ქვეყნის“ ცხოვრებაში ძირეული ცვლილებები შეიტანა საეკლესიო რეფორმის გატარებამ იმერეთში. ცნობილი ფაქტია, რომ რუსეთის იმპერატორის ალექსანდრე I-ს 1811 წლის 30 ივნისის ბრძანებულებით გაუქმდა საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობა და იგი რუსეთის უნმიდეს სინოდს დაექვემდებარა. კათოლიკოსის ნაცვლად დანესდა ეგზარქოსის თანამდებობა. პირველ ეგზარქოსად დაინიშნა მიტროპოლიტი ვარლამი (ერისთავი), ხოლო ალექსანდრე I-ის 1814 წლის 30 აგვისტოს ბრძანებულების საფუძველზე 1815 წლის 8 მაისს თბილისში გაიხსნა საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორა. როგორც ამ დანესებულების სახელწოდებიდან ჩანს, მას უნდა დამორჩილებოდა იმერეთის, უფრო მეტიც, ჯერ კიდევ ავტონომიური სამთავროების გურიისა და სამეგრელოს ეკლესიებიც, ფაქტობრივად სრულიად საქართველოს ეკლესია. რის წინააღმდეგაც ამ ამბის შეტყობისთანავე გამოვიდნენ ყოფილ იმერეთის სამეფოში არსებული ეპარქიის მღვდელმთავრები. იმდროისათვის გაუქმებული იმერეთის სამეფოს ტერიტორიაზე ოთხი ეპარქია არსებობდა: ქუთაისის, რომელსაც მართავდა მიტროპოლიტი დოსითეოსი; გელათის — მიტროპოლიტი ეფთიმიე; ხონის — არქიეპისკოპოსი ანტონი და ნიკორწმინდის (რაჭის) — არქიეპისკოპოსი სოფრონიოსი,¹ რომლებმაც იმერეთში საეკლესიო რეფორმის გატარებამდე იარსებეს. საეკლესიო რეფორმის გატარება იმერეთში ეგზარქოსმა ვარლამმა დაიწყო, როცა სცადა საეკლესიო ქონების აღწერა, თუმცა უშედეგოდ. ადგილობრივმა სამღვდელოებამ მას სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწია. ამ ფაქტმა დააჩქარა მიტროპოლიტ ვარლამის საქართველოდან პეტერბურგში განწევა. საქართველოს ეგზარქოსის თანამდებობაზე იგი არქიეპისკოპოსმა თეოფილაქტე რუსანოვმა შეცვალა.

არქიეპისკოპოსმა თეოფილაქტემ, როცა იგი 1819 წლის ივნისში იმერეთში ჩამოვიდა, ვარლამ ერისთავის დანყებული

¹ გ. ვაჭრიძე — იმერეთის დროებითი მმართველობა (1810-1840 წწ)
ქუთ. 1999 გვ. 231-233

რეფორმის გაგრძელება სცადა, რამაც საყოველთაო უკმაყოფილება გამოიწვია, რამდენადაც იგი საზოგადოების ყველა ფენას ეხებოდა. განსაკუთრებით უკმაყოფილო იყო სამღვდელოება, როგორც მაღალი, ასევე დაბალი, რომლებიც რეფორმის შედეგად კარგავდნენ როგორც მნიშვნელოვან შემოსავლებს, ასევე დამოუკიდებელ მართვა-გამგეობას. ამიტომაც იყო, რომ 1819 წლის 2 ივნისს ეგზარქოს თეოფილაქტესადმი წერილში დოსითეოს ქუთათელი, ეფთვიმე გენათელი და რაჭის არქიეპისკოპოსი სოფრონიოსი წერდნენ, რომ ეგზარქოსის 1 ივნისის წერილიდან გაუგიათ იმერეთში უნდა დარჩეს მხოლოდ ერთი მღვდელმთავარიო. ამით შეწუხებულნი თხოვდნენ: „გვიშვამდგომლოთ ჩვენ მის იმპერატორებითის დიდებულებასთან მონყალებად, რათა თვითეული ჩვენგანი დაშთეს სიკვდილამდე უწინდელისამებრ თვის-თვისა ეპარხიასა შინა“.¹ ამავე წერილიდან ჩანს, რომ საეკლესიო ქონების აღწერისათვის მათ ეგზარქოსისადმი შეურჩევიათ თავიანთი სანდო ადამიანები. 3 ივნისს თეოფილაქტემ დოსითეოს ქუთათელს აცნობა, რომ მღვდელმთავრების თხოვნა თანამდებობებზე დარჩენაზე შესრულებული იქნებაო.² სამწუხაროდ, ეგზარქოსი ცრუობდა. მოსახლეობის საერთო უკმაყოფილებამ იმერეთში გამოიწვია 1819-1820 წწ-ის დიდი სახალხო აჯანყება. როგორც აკად. ნ. ბერძენიშვილი აღნიშნავდა: „საეკლესიო რეფორმის წინააღმდეგ ბრძოლა სამშობლოს განთავისუფლებისათვის ბრძოლად იქცა“.³ აჯანყება, რომელიც თითქმის ერთ წელიწადს გრძელდებოდა, იმერეთში დასრულდა იმით, რომ 1820 წლის 4 მარტს დაპატიმრებული იქნენ მისი მოთავეები, მათ შორის მიტროპოლიტები დოსითეოს ქუთათელი და ეფთვიმე გენათელი. ეფთვიმე გენათელი (შერვაშიძე), რომელიც თითქმის ნახევარი საუკუნე განაგებდა გელათის ეპარქიას, ცნობილი საეკლესიო და სახელმწიფო მოღვაწე იყო. იგი აქტიურად იბძროდა იმერეთის სამეფო ხელისუფლების გაძლიერებისა

1 ს.ც.ს.ს.ა. ფ. 488, ან. 1 ს. 361 ფ. 9

2 იქვე, ფ. 8

3 ნ. ბერძენიშვილი — საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. V თბ. 1971 გვ. 248

და ქვეყნის გაერთიანებისათვის. 1789 წელს ის იმყოფებოდა იმ დელეგაციის შემადგენლობაში, რომელიც იმერეთიდან ეწვია მეფე ერეკლე II-ს და ურჩევდა ქართლ-კახეთის და იმერეთის სამეფოების გაერთიანებას. იგი ცნობილია, როგორც ეკლესიის დიდი შემწირველი. იმერეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ ლოიალობას იჩენდა რუსული ხელისუფლების მიმართ, რაც მისი წმ. ანას I ხარისხის ორდენით დაჯილდოებით აღინიშნა. მიუხედავად ამისა, იგი იმერეთის 1819-1820 წ.წ. აჯანყების ერთ-ერთი მოთავე გახდა.¹

თბილისში წაყვანილი მიტროპოლიტებიდან დოსითეოს ქუთათელი ჭრილობებისაგან სურამსა და გორს შუა გარდაიცვალა და ანანურის მონასტერში დაკრძალეს, ხოლო ეფეთიმე გენათელი ნოვგოროდში ჩაიყვანეს, სადაც ოლონეცკის გუბერნიის ალექსანდრე სვირელის მონასტერში, გარდაიცვალა 1822 წელს.

აჯანყების ჩახშობის შემდეგ იმერეთში საეკლესიო რეფორმის გატარება შედარებით „ფრთხილი მეთოდებით“ გაგრძელდა. ქუთათელისა და გენათელის დაპატიმრების შემდეგ იმერეთის საეკლესიო მმართველობა ჩააბარეს რაჭის არქიეპისკოპოსს სოფრონიოსს. იმერეთში ადრე არსებული ოთხი ეპარქიის ნაცვლად შეიქმნა ერთი ახალი ეპარქია იმერეთის ეპარქიის სახელწოდებით, რაც ოფიციალურად გაფორმდა იმპერატორის 1821 წლის 19 ნოემბრის ბრძანებულებით რუსეთის უნშიდესი სინოდის ამავე წლის 4 ნოემბრის მოხსენებითი ბარათის საფუძველზე. საეკლესიო რეფორმის გატარებით დაიწყო იმერეთის ეკლესიის რუსულ ყაიდაზე მონყობა, რისთვისაც 1821 წლის 19 ნოემბრის ბრძანებულებით არქიეპისკოპოს სოფრონიოსს ევალებოდა: 1. იმერეთში საეკლესიო ქონების მართვა თანდათანობით მოეწყო იმგვარად, როგორც ეს აღმოსავლეთ საქართველოში იყო. შეემზადებინა ნიადაგი „გათავისუფლებისათვის სამღვდელთასა, რომელნიცა მსახურებენ საკურთხეველს, მონებისაგან

¹ გ. ვაჭრიძე — იმერეთის დროებითი მმართველობა (1810-1840 წწ) ქუთ. 1999 გვ. 235

მებატონეთასა, მსგავსად სამღვდელოებისა საქართველოსათა“.

2. შესაძლებლობის მიხედვით, „შემოსავალი ყმათაგან ნაცვლად ნაყოფთა თეთრით აეღო“, ე.ი. ნატურალური ვალდებულება ფულადი გადასახადით უნდა შეცვლილიყო. თუ გლესს ამის შესაძლებლობა არ ექნებოდა, ეპარქიას უნდა ეზრუნა ნატურით შესრულებული ვალდებულება ფულად ექცია.

3. ყოველი სასულიერო მოხელე საეკლესიო შემოსავლებიდან, მათ შორის ხონის არქიეპისკოპოსი ანტონიც, მიიღებდნენ გარკვეულ ჯამაგირს. მიტროპოლიტ დავითს რჩებოდა ჯრუჭის მონასტრის გამგებლობა შემოსავლითურთ.

4. სინოდალურ კანტორაში უნდა წარედგინა დანვრილებითი ცნობები იმერეთის ეკლესია-მონასტრების ქონებისა და შემოსავლის შესახებ.

5. საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორაში მუდმივ სამუშაოდ უნდა გაეგზავნა ერთი წარმომადგენელი.¹

საეკლესიო რეფორმის შედეგად გელათის მონასტერმა დამოუკიდებლობა დაკარგა, სულ მალე იგი საეკლესიო შტატის დაწესებულებად იქცა, რასაც სამონასტრო ცხოვრების დაქვეითება მოჰყვა.

¹ გ. ვაჭრიძე — იმერეთის დროებითი მმართველობა (1810-1840 წწ)
ქუთ. 1999 გვ. 251
ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 29, ფ. 1-4

თავი მეორე

**გელათის მონასტრის მართვა-გამგეობა
ეგზარქოსობის დროს**

იმერეთში საეკლესიო რეფორმის გატარებამ. მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეიტანა გელათის მონასტრის მართვა-გამგეობაში. თუ ადრე მას დამოუკიდებელი ავტონომიური მმართველობა ჰქონდა, რეფორმის შემდეგ ის რუსეთის იმპერიის სხვა მონასტრების მსგავსად უნმიდესი სინოდის რეგლამენტირებული უფლებებით არსებობდა. მონასტერს აღარ ჰქონდა საუკუნეებგამოვლილი თავისი საკუთარი ტიპიკონი, რომელსაც სამწუხაროდ ჩვენამდე არ მოუღწევია.

იმერეთის საეკლესიო მართვის (რომელიც რეფორმით დადგინდა) სახელმძღვანელო დოკუმენტში — 1821 წლის 19 ნოემბერს იმპერატორისგან დამტკიცებულ სინოდის მოხსენებითი ბარათის მეხუთე და მეექვსე პუნქტებში განხილული იყო სამონასტრო ცხოვრების ახლებური მოწყობა, კერძოდ, მეხუთე პუნქტი ითვალისწინებდა ან მონასტრების რიცხვის შემცირებას, ან ბერ-მონაზონთა რიცხვის გაზრდას (იმდროისათვის იმერეთის 15 მონასტერში სულ 48 ბერ-მონაზონი იყო). მეექვსე პუნქტი კი გელათისა (რომელზედაც ორი უდაბნო — მონამეთის და გოგნის იყო მიწერილი) და ჯრუჭის მონასტრებში შტატის დანესებას ითვალისწინებდა, კერძოდ, გელათის მონასტერს, აღმოსავლეთ საქართველოში მდებარე ქვაბთახევის მონასტრის მსგავსად, წელიწადში უნდა დანიშნოდა არსებობისათვის 1700 მანეთი.¹ სინოდმა რეალურად მეხუთე პუნქტის შესრულების პირველი ვარიანტი — მონასტრების რაოდენობის შემცირება განახორციელა.

როგორც აღვნიშნეთ, ჩვენამდე არ მოუღწევია გელათის მონასტრის ძველ ტიპიკონს, რომელიც წარმოდგენას შეგვიქმნიდა რეფორმამდელი მონასტრის მართვა-გამგეობაზე და კრებულზე,

¹ ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 539, ფ. 6

თუმცა სხვადასხვა დოკუმენტებით მაინც ხერხდება აღნიშნული საკითხის შესწავლა.

რეფორმამდელი გელათის მონასტრის ხელმძღვანელობას ახორციელებდა გელათის ეპარქიის მმართველი მიტროპოლიტი ეფთვიმე გენათელი. (ამას 1822 წლის ივლისში გელათში ჩამოსული ჟაკ ფრანსუა გამბაც აღნიშნავს — მ.კ.) ჩვენი აზრით ეს უკვე ტრადიციად ქცეულ ფაქტს წარმოადგენდა და გაპირობებული იყო იმით, რომ მონასტრის მთავარი — ღმრთისმშობლის შობის ტაძარი გელათის ეპარქიის საკათედრო ტაძარი იყო, რომელსაც საკუთარი ტრადიციულად საკუთარი წინამძღვარი (არქიმანდრიტი) არ ჰყოლია, რომ ჰყოლოდა ის უნდა გამოჩენილიყო იმ ცამეტ არქიმანდრიტს შორის, რომლებიც დასახელებულია იმერეთის მეფე ბაგრატ V 1669 წლის წერილში რუსეთის მეფე ალექსი მიხეილის ძისადმი, რომელშიც გელათის მიტროპოლიტი გედევანი შემდეგი ტიტულატურითაა წარმოდგენილი: „დიდისა დავით აღმაშენებელისა დიდი საყდრის გაენათისა გაენათელი მიტროპოლიტი გედევან“¹

ჩვენთვის არც მონასტრის კრებულის რაოდენობაა ცნობილი. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ის რამდენიმე ათეულ ადამიანს შეადგენდა. ამის თქმის უფლებას გვაძლევს 1189 წლით დათარიღებული გელათის სიგელი², თამარ მეფისაგან ბოძებული, რომელიც გელათის მონასტრის გარეთ არსებულ მოღვაწე 12 მწირ ბერს (მონასტერთან ახლოს მცხოვრებთ, ალბათ მეტოქის ძმებს) მონასტრის ძმების თანაბრად უჩენთ ტრაპეზს. მართალია ეს საკმაოდ ადრინდელი ფაქტია, მაგრამ ვარაუდის საშუალებას გვაძლევს, რომ მონასტრის კრებულის რაოდენობა წარმოვიდგინოთ. ასევე შეიძლება ამ საკითხზე მსჯელობა მონასტრის გვიანდელი სატრაპეზოს შენობის ფართის მიხედვით.

რეფორმის წინა პერიოდის გელათის მონასტრის მართვა-გამ-

1 М. Броссе — Переписка... Грузинских царей с Российскими Государями. С-Пб. 1861 стр. 82, 83

ჟაკ ფრანსუა გამბა — მოგზაურობა ამიერკავკასიაში, ტ. I, თბ. 1987 გვ. 187

2 თ. ჟორდანია — ქრონიკები... ნ II ტფ. 1897 გვ. 73

გეობაში აქაურ ბერ-მონაზვნებთან ერთად მონაწილეობდა სხვა მოსამსახურეებიც. როგორც 1861 წლის ერთი საბუთიდან ჩანს მიტროპოლიტ ეფთვიმეს წესად ჰქონია, რომ უმეტესი ნაწილი კრებულისა ყოლოდა „თეთრად მოსილი მოსამსახურეები“: მგალობლები, მედავითნეები, მეკლიტულნი, მოსამსახურე-მოჯალაბნენი, რომლებიც ოჯახებით შემოსახლებული იყვნენ მონასტრის გალავნის კედლებს. მოგვიანებით (მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში) საკითხი დაისვა მათი აქედან გადასახლებაზე, რამდენადაც უკვე აღარ ემსახურებოდნენ მონასტერს¹. 1819 წლის დოკუმენტიდან ჩანს, რომ მიტროპოლიტ ეფთვიმესთან მარად ყოფილა 32 მსახური, რომლებიც, რა თქმა უნდა, მონასტრის მართვასთან ერთად, ეხმარებოდნენ მთელი ეპარქიის. მართვა-გამგეობაში.² ეს ტრადიცია შემდეგაც გრძელდებოდა, როცა 1821 წელს შტატების დაწესებისას იმერეთის ეპარქიის მმართველს უფლება მიეცა გელათის მონასტერში შვიდი კომლი საეკლესიო ყმის მსახურად აყვანის. მათ აღარ ერთმეოდათ საეკლესიო ფულადი გამოსაღები „ესრეთ გარნა რათა იცვამდნენ სვამდენ და სჭამდენ თავიანთის სახლიდამ“.³

როგორც აღვნიშნეთ საეკლესიო რეფორმის შემდეგ გელათის მონასტერი შტატის დაწესებულებად იქცა. ეგზარქოსობის პერიოდში სამჯერ დასტურდება მონასტრის შტატების რეგლამენტირება, პირველად 1821 წელს, მეორედ 1861 წელს და მესამედ 1882 წელს. ეგზარქოსობის დროინდელ გელათის მონასტრის კრებულზე, კერძოდ მის შემადგენლობაზე და ძმათა ნამსახურობაზე ყველაზე ადრინდელი ცნობა 1832 წლით დათარიღებული მოგვეპოვება. ამ დოკუმენტით ჩანს, რომ მონასტრის კრებულში არის 15 წევრი: 1 წინამძღვარი (არქიმანდრიტი), 5 ილუმენი (აქედან 3 სამწირველოების წინამძღვრები იყვნენ), 3 მღვდელ-მონაზონი, 1 ბერ-დიაკონი და 1 მწირი ბერი.⁴

1 ქ.ი.მ. — გელათის მონასტრის არქივი №6466 ს. 161

2 ს.ც.ს.ა. ფ. 488, ს. 361 ფ. 46

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 52, ფ. 2

4 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 488, ფ. 7

ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 965, ფ. 9, 10

1834 წელს შტაბით გელათის მონასტრის კრებულში უნდა ყოფილიყო 13 ბერი: 1 არქიმანდრიტი, 4 ილუმენი, 2 მღვდელ-მონაზონი, 4 მღვდელი, 1 ბერ-დიაკონი, 1 დიაკონი. ფაქტობრივად კი („თვალად მდგომარეობენ“) იყვნენ 1 არქიმანდრატი, 5 ილუმენი, 3 მღვდელ-მონაზონი, 1 ბერ-დიაკონი, 1 ეკონომისი, 4 მღვდელმსახური და 1 დიაკონი. სულ — 16.¹ გარდა ამისა სამსამი ბერი მსახურობდა მონასტერზე მიწერილ მონამეთისა და გოგნის უდაბნოებში.²

სხვადასხვა წლების მიხედვით მონასტრის კრებულის შემადგენლობა შემდეგ სურათს იძლევა:

1860 წ. ³	1870 წ. ⁴	1882 წ. ⁵
წინამძღვარი — 1	წინამძღვარი — 1	წინამძღვარი — 1
(არქიმანდრიტი)	(არქიმანდრიტი)	(არქიმანდრიტი)
ილუმენი — 1	—	—
მღვდ.-მონაზონი — 6	მღვდ.-მონაზონი — 9	მღვდ.-მონაზონი — 7
ბერ-დიაკონი — 2	ბერდიაკონი — 2	ბერდიაკონი — 2
მწირი ბერი — 1	—	—
მორჩილი — 2	მორჩილი — 3	მორჩილი — 4

კრებულის წევრთა საშტატო მდგომარეობა თავისთავად ნიშნავს, რომ ისინი იღებდნენ ხელფასს, რომელიც სხვადასხვა წლებში სხვადასხვა რაოდენობის იყო. 1821 წელს დამტკიცებული მონასტრის ხარჯთაღრიცხვით წინამძღვარს ეძლეოდა წლიურად 600 მან. კრებულს კი მთლიანად 1269 მან.⁶ მონასტრის კრებულის წევრებზე რეფორმის შემდგომ პირველ წლებში გაცემული ხელფასის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ იერარქიულად ერთი და იგივე ხარისხის პირებზე სხვადასხვა რაოდენობის თანხა გაიცემოდა, მაგალითად, 1823 წელს მონასტერში მოღვაწე ზოგ

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 965, ფ. 25, 26

2 იგივე

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 6888, ფ. 192

4 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 10972, ფ. 235, 236

5 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 25853, ფ. 48, 49

6 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 308, ფ. 6

ილუმენს 50 მან. აქვს მიღებული, ზოგს კი — 45 მან. ზოგ ბერ-
დიაკონს 20 მან., ზოგს კი — 15 მან.¹ რაც შტატების მოუნესრი-
გებლობით, უფრო სწორად შტატების დანესებისას დაშვებული
შეცდომით უნდა ავხსნათ. როგორც დოკუმენტებიდან ჩანს იმე-
რეთის მეფეების დროს მონასტრის ძმები „ერთსა ღირსებებსა და
უფლებებში ყოფილან“. ეგზარქოს თეოფილაქტეს დანესებული
შტატებით კი, როგორც აღვნიშნეთ, ერთი ხარისხის პირებს სხვა-
დასხვა ხელფასი ეძლეოდათ. როცა 1829 წელს გელათის მონას-
ტრის ილუმენებმა გრიგოლმა და ვასილმა ამ უკანონობის გაუქ-
მება მოითხოვეს, სინოდის კანტორისგან უარი მიიღეს.²

1861 წლის 21 ნოემბერს რუსეთის იმპერატორის დამტკიცე-
ბული უწმიდესი სინოდის მოხსენების საფუძველზე გელათის
მონასტრის კრებულის შენახვა წლიურად ჯდება 1296 მან.³,
საიდანაც წინამძღვარი იღებდა 600 მან., 2 მღვდელ-მონაზონი
— 160 მან. (თითოს — 80 მან., 5 მღვდელ-მონაზონი — 300 მან.
(თითოს — 60 მან.), 1 მღვდელ-მონაზონი — 50 მან, 1 მღვდელ-მო-
ნაზონი — 40 მან., 2 ბერ-დიაკონი — 80 მან. (თითოს — 40 მან), 2
მორჩილი — 50 მან. (თითოს — 25 მან.) და 1 მორჩილი — 16 მან.⁴

1882 წლის 30 ნოემბერს დამტკიცებული ბრძანებით გელა-
თის მონასტრის შენახვა წლიურად ჯდება 2730 მან⁵, რო-
მელიც კრებულის წევრებზე შემდეგნაირად ნაწილდებოდა: მო-
ნასტრის წინამძღვარს 800 მან. 7 მღვდელ-მონაზონს 980 მან
(თითოს 140 მან.), 2 ბერ-დიაკონს 200 მან. (თითოს 100 მან.), 4
მორჩილს 320 მან. (თითოს — 80 მან.), მსახურების დასაქირავებ-
ლად გათვალისწინებული იყო 280 მან და სხვა ხარჯებისათვის
150 მან.⁶ როგორც ვხედავთ ხელფასები გაიზარდა. ამ ხარჯთაღ-
რიცხვით გელათის მონასტერზე იმერეთის ეპარქიის სხვა მონას-

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 308, ფ. 4, 5; ს. 52 ფ. 1

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 529, ფ. 2, 3

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 10972, ფ. 8

4 იქვე, ფ. 15, 16.

5 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 25853, ფ. 46

6 იქვე, ფ. 46, 47

ტრებთან შედარებით ყველაზე დიდი თანხა იხარჯებოდა. შედარებისათვის, მონამეთის დავით და კონსტანტინეს სახელობის მონასტრის შენახვა სულ 1110 მან. ჯდება ნელინადში.¹ გელათის მონასტერი აღნიშნული ხარჯთაღრიცხვით ფინანსდებოდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენამდე.

ეგზარქოსობის პერიოდში მონასტრის კრებულს არაერთგზის მიუმართავს იმერეთის ეპარქიის მართველისათვის ხელფასის სიმცირის ჩივილით, ხელფასი კი ნამდვილად მცირე ჩანდა იმ შემოსავალთან შედარებით, რომელიც მონასტერს გააჩნდა საეკლესიო მამულების ხაზინაზე გადაცემამდე, ასე მაგალითად 1849 წელს მონასტრის წინამძღვარი არქიმანდრატი სიმონი წერდა მიტროპოლიტ დავითს: „ამ დიდებული მონასტრის ყმისა და მამულისაგან ექვსი ათასი მანეთი შემოდის ხაზინაში რომელიც ნახევარს იმერეთის შემოსავალს უდრის“² ჩვენ კი საეკლესიო შესამოსლები არა გვაქვსო და ითხოვს მათ შესაძენად დახმარებას. ჯეროვანი შესამოსლები კი ნამდვილად ჭირდებოდათ, რადგანაც „მონასტერში მრავალნი უცხო ქვეყნის კაცნი დადიან სანახავად რომელნიც ბევრგზის წირვა-ლოცვაზედ ესწრებიან“.³

გელათის მონასტრის კრებულის ეკონომიკური სიღარიბე კარგად ჩანს მათ მიერ იმერეთის ეპისკოპოს ექვთიმესადმი 1853 წლის 18 ივლისს მირთმეულ თხოვნაში: „მაღალ ყ-დ უსამღვდელოესო მეუფევეო უწყის მეუფებამან თქუენმან მდგომარეეობა სიმდაბლისა ჩვენისა ესრეთ რომელ თვინიერ ჯამაგირისა არა რაი ნუგეშინისცემა მოიპოვება რომლითა მცირედი ნუგეშინისცემა მოვიპოვოთ“, ითხოვენ მდინარე ჭიშურაზე სათევზაო ადგილ ღრუდოში, რომელიც ძველთაგანვე გელათის მონასტრის საკუთრება იყო, თავიანთი წილის მიცემას.⁴

უფრო მოგვიანებით 1854 წლის 17 თებერვალს იგივე კრებული იმავე ეპისკოპოსს ისევ კუთვნილ წილს სთხოვდა — ამჟამად გე-

1 იქვე, ფ. 48, 49

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 4468, ფ. 1

3 იგივე

4 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 5372 ფ. 1

ლათის ქალაზე არქიმანდრიტ სვიმონისგან გაკეთებულ ნისქვილისა და დუქნისაგან „ერთი ნაწილი რომელიცა უფალი მონასტრის მამა წინამძღვარი იქმნეს ის მიირთმევდეს და ორი ნაწილი ერთბაშად ჩვენ ძმებთა გვებოძებოდეს“-ო.¹

ეპისკოპოსმა ექვთიმემ სასწრაფოდ დაავალა გელათის მონასტრის წინამძღვარს დაუყოვნებლივ მოეხსენებინა თუ რატომ არ აძლევდა კრებულის წევრებს წილს.² აღნიშნულზე წინამძღვარმა არქიმანდრიტმა თეოფანემ ეპისკოპოსისაგან მოითხოვა თუ რის საფუძველზე და როგორ გაეცა წილი, აქამდე მას ამაზე არაფერი განკარგულება ჰქონია, იგი წერს: „განსაზღვრებით მიბრძანოთ თუ როგორ მოვიქცე ვითარსა საგანსა ზედა რომელიც ჩემ მიერ შეუცილებლად აღსრულებულ იქნება და რათამცა არა სდრტვინავდნენ კრებული წმინდისა ამისა მონასტრისანი რომელთა ზედაცა აქამომდე არა ყოფილ არს განსაზღვრება“.³

ხელფასის სიმცირეს კრებულის წევრები განსაკუთრებით მწვავედ მაშინ გრძნობდნენ, როცა მოუსავლიანი წლები იყო. ასეთი წლები კი არაიშვიათად დგებოდა. 1870 წლის 25 აპრილს სურსათის სიძვირით შეწუხებულმა კრებულმა დახმარებისათვის თხოვნით მიმართა იმერეთის ეპისკოპოს გაბრიელს. თხოვნაში აღნიშნავდნენ: „სიმცირის გამო ჩუენი ჯამაგირისა და უქონელობისა გამო ჩუენის შემოსავალისა, ჩუენი ცხოვრება მაშინაც არის გაჭირვებული, როდესაც არსებობს ჩუენს ქუეყანაშიდ სიუხვე და იეფობა ხორაგთა, ხოლო ანმყო დროშიდ როდესაც სწუხს ჩუენი მხარე სიძვირისა გამო ხორაგთა, ვართ შთავარდნილი თვით უკიდურესს მდგომარეობაშიდ. ასე რომ ჩუენი ჯამაგირი კნინლა ხმელი საჭმელისათვის არა არს კმა საყოფელი მაშინ ოდესაც არს საჭირო ჩუენთვის სამოსნი და სხუანი ნუგეშნი რადგან ანმყო დროშიდ არა იმეკონების არავითარი წყარო მომატებისათვის ჩუენდამი ჯამაგირებისა გარდაუსვლელობისა გამო საეკკლესიო მამულთა სახაზინო უწყებაში და ამისთვის

1 ქ.ც.ს.ა. ფ.21 ს. 5372 ფ. 2

2 იქვე, ფ. 3

3 იქვე, ფ. 4

უმორჩილესად გთხოვთ მოწყალეო მეუფეო შეხვიდეთ ჩუენს გაჭირვებულს მდგომარეობაშიდ ისაშვალოდ ნუგეშისათვის ჩუენისა უკე თუ არა სხვა სახით მაშა ნახევარის წლის ჯამაგირით დასაჩუქრებისათვის ჩუენისა ამ სიძვირეშიდ და ამით დავგიმტკიცეთ მოწყალება და ყურადღება თქვენი ჩუენზედ.“¹ თვით ისეთმა გულმონყალე პიროვნებამ, როგორიც გაბრიელ ეპისკოპოსი იყო, ვერ მოახერხა კრებულისადმი დახმარების განევა, რასაც თავის პასუხში ფულადი სახსრების უქონლობითა და, რაც მთავარია, შესაბამისი კანონის უქონლობით ხსნიდა. ამასთანავე კრებულს ურჩევდა მეტი ემრომათ ცხოვრების პირობების გასაუმჯობესებლად.

თუ საეკლესიო რეფორმაგატარებულ გელათის მონასტერში თავდაპირველად ის კრებული განაგრძობდა მოღვაწეობას, რომლის წევრებიც ძირითადად დიდი სჯულის კანონის საფუძველზე იყვნენ აღკვეცილნი და მონასტრის საკუთარ ტიპიკონს იცავდნენ. 1832 წლიდან მონასტერში მიღება ამავე წლის 29 მაისს მიღებული საერთო იმპერიული კანონით ხდებოდა, რომელიც ადგენდა რომ მონაზვნად შეიძლება აღიკვეცოს საერო ადამიანი 30 წლის ასაკში ხოლო თუ ღვთისმეტყველების კურსი აქვს გავლილი, 25 წლის ასაკში. ქვრივი მღვდელმსახურები კი ნებისმიერ ასაკში. ქალები აღიკვეცებიან 40 წლის ასაკში. მონაზვნობას აუცილებლად წინ უძღოდდა არა ნაკლებ 3 წლისა მორჩილად ყოფნა ეს არ ეხებოდათ სასულიერო სასწავლებლის კურსდამთავრებულთ და ქვრივებს. შეიძლება ყოფილიყო სხვა გამონაკლისიც.²

ეგზარქოსოპოს დროის გელათის მონასტერს, განსაკუთრებით მის კრებულს მუდმივ ზედამხედველობას უწევდა სახელმწიფო. სახელმწიფოს ისე როგორც ყველგან არც მონასტრებში უნდოდა არასაიმედო და მთავრობის სანინაალმდეგოდ განწყობილნი ადამიანები. ეს ზედამხედველობა განსაკუთრებით გამკაცრდა XIX ს-ის 80-იანი წლებიდან, რევოლუციური აქტიურობის გაძლიერების გამო. მთავრობა რომ მეთვალყურეობას უწევდა მონას-

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 11422, ფ. 1, 2

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 841, ფ. 1, 2

ტრის ძმებს და საერთოდ მონასტერში მიმდინარე მოვლენებს, ეს ნათლად ჩანს 1884 წლის 14 ივნისს ეპისკოპოს გაბრიელის წერილიდან გელათის მონასტრის წინამძღვარ არქიმანდრიტ სერაპიონისადმი, რომელიც „სრულიად საიდუმლოდ“ გრიფითაა. ისეთი მრავალმხრივ განათლებული და ეროვნული მოღვაწე, როგორიც წმიდა გაბრიელ ეპისკოპოსი იყო, იძულებული გახდა შეექმნა შემდეგი სახელმძღვანელო დოკუმენტი: „უმაღლესის მთავრობის ბრძანების ძალით, მოგინერთ თქვენ, რომ იქონიოთ მუდმივი და მკაცრი ყურადღება, რათა თქვენდამო რწმუნებულს მონასტერში არ ექმნესთ არავითარი ადგილი იმისთანა პირთ, რომელნიც თავიანთის მიმართულებით, რწმენით და აზრით არიან არა საიმედონი, არა კეთილ გამზრახველნი და საეჭვონი და რომელნიც განიზრახვებს რაიმე ცუდს მართებლობისა და საზოგადო წყობილების წინააღმდეგ. თუ ვინმე ამგვარი პირი არის დღეს მონასტერში მიღებული შეცდომით გინა მორჩილად, გინა მგალობლად, გინა მოსამსახურედ და გინა სხვა რაიმე თანამდებობაში ეხლავე დაუყოვნებლივ დაითხოვეთ, აგრეთვე მიიღებდეთ მონასტერში მოსამსახურედ ან სხვა ხელობაში მხოლოდ იმისთანა პირთ, რომელთ შესახებ გაქვსთ შეკრებილი ნამდვილი დანწრილებითი ცნობები, ხოლო მორჩილად არავის მიღება არ გაბედოთ მონასტერში, სანამ ჩემგან და სამოქალაქო მთავრობისაგან ნებართვა არ მიიღოთ და ცნობა, რომ მორჩილად შემომსვლელი არის კეთილსაიმედო პირი პოლიტიკურის მხრით.“¹ მიუხედავად ასეთი მკაცრი მეთვალყურეობისა მონასტრის კრებულში ზოგჯერ მაინც აღმოჩნდებოდა მთავრობისათვის არასასურველი პიროვნება. ასე მოხდა 1904 წელს, როცა მონასტრის წინამძღვრად დაინიშნა არქიმანდრიტი ნიკოლოზი (ნამორაძე), რომელიც ორი წლის შემდეგ „რევოლუციონერობისათვის“ გაათავისუფლეს წინამძღვრობიდან და რუსეთში გადასახლება მიუსაჯეს. არადა მის წინამძღვრად დანიშვნას დიდი იმედით შეხვდა საზოგადოება. მისდამი მიძღვნილ წერილში გაზეთ „ივერიაში“ ეკითხულობთ — „ერთს დროს დიდებული გელათის მონასტერი მოუთმენლად მოელოდა მხნე წინამძღვარს, - და აკი კიდევ მიეცა

1 ქ.ი.ე.მ. — იმერეთის ეპარქიის არქივი №6861 ს. 131

ასეთი წინამძღვარი — ეს წინამძღვარია მღვდელ-მონაზონი ნიკოლოზი... გელათის მონასტრის წინამძღვარი, მუყაითი, მარჯვე, მხნე სასარგებლო მოღვაწეობის გულმხურვალე მოყვარულია... ბევრი აქვს გასაკეთებელი გელათის მონასტერში ... ბევრი რამ ეჭირვება ამ სავანეს... იმედია რომ მომავალი არქიმანდრატი ნიკოლოზი წრფელის გულით შეიყვარებს დავით-თამარის სავანეს, — სადაც ამ დიდებულ მეფეთა სული იქცევის და მადლი ისადგურებს, — გახდება ამ სავანის ნამდვილი მამა, — ეცდება აღაყვავოს იგი თვისის მღვდელ-მთავრის ყოვლად სამღვდლო ლეონიდის ლოცვა-კურთხევით და დარიგებით და აღუდგინოს ძველი ან დაკარგული სახელი და დიდება...¹

გელათის მონასტრის კრებულის შემადგენლობა სოციალურად მრავალფეროვანი იყო, მასში ყველა წოდება იყო წარმოდგენილი, თუმცა წინამძღვრებად ძირითადად თავად-აზნაურთა წარმომადგენლები იყვნენ.

მონასტრის ძმათა ყოფა-საქმიანობას საინტერესოდ აგვიწერს 1833 წელს გელათში ჩამოსული ცნობილი შვეიცარიელი მეცნიერ-მოგზაური ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერე, მისი თქმით: „ბერები მარტო ცხოვრობენ თავიანთ პატარა ხის სახლებში, რომლებიც სენაკის მაგივრობას სწევენ. მერხზე ან შემალღებულ ადგილზე, რომელიც მიწიდან რამდენიმე გოჯის სიმაღლეზეა, გადაფარებულია ძველი ქერა ან ხალიჩა და იგი სანოლად გამოიყენება. ლოცვების ძველი წიგნები თაროებზეა შემონახობილი, უღარიბესი ტანსაცმელი კი რამდენიმე ლურსმანზე კიდია.

ზოგიერთი ბერი წერა-კითხვას ასწავლის ახალგაზრდებს, რომელთაგანაც უმრავლესობა შემდეგში სოფლის მღვდელი ხდება, სხვები, როცა ეკლესიაში თავიანთი მოვალეობის შესრულებისაგან თავისუფლდებიან ხატავენ სურათებს ან ხისგან კვეთენ ეკლესიებსა და ჯვრების პატარა ფიგურებს. მათ შორის იყო ერთი ბერი, რომელიც მშვენიერ ნივთებს აკეთებდა“.² (ჩვენი აზრით

1 გაზ. „ივერია“ 1904 წ №224 29.09 გვ. 3

2 მ. მაგალობლიშვილი, ლ. მიქიაშვილი — ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს ცნობები გელათის შესახებ. „ანალები 2000“ გვ 85

ეს ბერი უნდა იყოს ბერ-დიაკონი იოანე ბახტაძე, რომელზედაც ქვემოთ გვექნება საუბარი). როგორც ამ ამონარიდიდან ჩანს XIX ს-ის 30-იან წლებში გელათის მონასტრის ბერები დაკნინებულიად მაგრამ მაინც ახერხებდნენ განეგრძოთ მონასტრის და-არსებისდროინდელ ძმათა ტრადიციები.

მონასტრის ყველა წინამძღვარი ცდილობდა, რომ კრებულის თითოეულ წევრს ღირსეულად ეცხოვრა და მონასტრის სხვა ძმებთანაც კეთილი ურთიერთობა ჰქონოდა, თუმცა ყოველთვის ეს ვერ ხერხდებოდა. უმეტესწილ ამ შემთხვევაში წინამძღვრები დაუნდობელნი ხდებოდნენ ნესრიგის დასამყარებლად. ასე მაგალითად: როცა მონასტერში მყოფმა გიორგი გურგენიძემ — რუსეთში გადასახლებული, გელათის წმ. გიორგის ეკლესიის წინამძღვრის, არქიმანდრიტ ზაქარიას ძმამ ლოთობა დაიწყო და ოთხჯერ ხანძარიც გააჩინა მონასტერში, წინამძღვარი ნიკოლოზი 1834 წლის 27 დეკემბერს იძულებული გახდა მიუხედავად გურგენიძის წარსულის დამსახურებისა (სტამბის მუშაკობა) და მოხუცებულობისა ეთხოვა იმერეთის არქიეპისკოპოს სოფრონოსისათვის მისი სხვაგან გადაყვანა, „რათა სამღვდელონი უშიშრად ეგოს მონასტერსა შა მისის ლოთობისა გამო, და მონასტერი არა დაეცეს ცეცხლითა“¹

1864 წელს კი გელათის მონასტრის წინამძღვარი არქიმანდრიტი ონიფანტე არამონაზვნურ ქცევაში ამხელდა რა მღვდელ-მონაზონ ისააკს (დოლონაძე) მსგავსი თხოვნით მიმართავდა იმერეთის ეპისკოპოს გაბრიელს. ეს ის ისააკია, რომელმაც ისტორიას შემოუნახა 1851 წელს ლეკთაგან დავით-გარეჯის მონასტრის დარბევისა და 1859 წელს ხახულის ხატის გატაცების ისტორიული ფაქტები. არქიმანდრიტი ონიფანტე წერდა: „თუმცა მე დიდის ხნიდამ ვიცნობ კარგად რ-ლ ამა მონასტერსა შინა მყოფი მღვდელ მონაზონი ისაკი იყო ყოვლის ბოროტებით აღვსილი და ჩემის თვალითაც დამინახავს რომ ერთხელ შუალამისას ის მოიყვანეს ლევანა ჭირაქაძის ოჯახიდან დაჭერილი ბანრით არანმინდებისათვის, მაშინდელ წინამძღვართან, ეგრეთვე მედანოსე რო-

1 ქ.ც.ს.ა. ფ.21 ს. 1084 ფ.1

მელი საქმეებთაგანაც სჩანს და მრავალგზის დაუჩემებია მას გაუგზავნია ცამეტამდე დანოსი უნმინდესის მმართველის სინოდისადმი, სხვა და სხვა პირთადმი, ეგრეთვე მრავალგზის დაუწერია საზიზლარი ლექსები დედათ მონაზვნებთადმი და მრავალგზისცა დასჯილა იგი სხვა და სხვა მონასტრეთა წარგზავნითა. და უკანასკნელ იყო წაყვანილი მიტროპოლიტ დავითისაგან გარეჯის მონასტერშიდ, საიდანაც მოიტაცეს ლეკებმა. გარნა დასასჯელად აქაურთა კრებულთა კ-დ მობრუნებულ იქნა და რადგან დღეს ის არის მოხუცებული მე ვაიმედებდი თავსა ჩემსას რ-ლ ის იქნებოდა ამგვარის ბოროტებაზედ ხელაღებული, მაგრამ რაც მე ვხედავ ცხადად მას არა გალობია გული მოხუცებულობისა და გამო ა-დ არს კ-დ იმავე ხასიათზედ გამოურიცხველად რომელსა მოვახსენებ თითოეულად“ და ჩამოთვლის:

1) „ის იქცევა ეკლესიაშიდ უშვერად, ამაყად, ამპარტავნად, სიცილითა და ლაპარაკითა და მიაქვს თავის თავის უმაღლეს ყოველთა აქა მყოფთა პირთა რ-ი მრავლის დარიგებითა არა დასდგა ნესიერებაზედ“.

2) „წინეთ ამისა შეუმზადებია დანოსი რომელსა ლაპარაკშიდ უეცრად წარმოთქმით გაუგუე და რა შევედი განხილვაშიდ არა დაფარა და სთქვა რომ მას გამუგზავნა არქიმანდრიტმან ნიკოლოზმან თავისი ნათლისმამის დიმიტრი კანდელაკის ხელით და სთხოვა რომ გაუგზავნოს კანტორაშიდ მაგრამ მე ვიცოდი მათ ქონდათ ბოვშობიდან ერთმანეთში მტრობა და მივანერე ერთს მხოლოდ მეშურნეობას და განუტევე“.

3) „წარსულს თვეშიდ თვითონ მე შევესწარი რომ ერთს თავის შაგილდს და თვით ისაკი ეუბნებოდნენ ერთმანეთს ლექსებს. იმ ლექსებითა აგინებდა დედას ისეთი საზიზლარი სიტყვით, რომ არავის ქრისტიანისაგან არა მსმენია, რაზედაც ჩავაგდე დიდს საყვედურში და გავაგდე მონასტრიდამ ის შაგირდიცა და თხოვნისა გამო მისისა მივუტევე მოხუცებულობისა გამო ამგვარი ბოროტება“.

4) „წარსულს კვირაშიდ გავიგე რომ მას დაუწერია დანოსი, რალაც საგანზე და ოცდათერთმეტის იანვრისთვის გაუგზავნია კანტორაშიდ საზოგადო კრებულის მაგიერად. ეს საიდუმლო გა-

ვანდვე ყ-დ სამღვდელოს ეპისკოპოსს იოვანეს, ვითომც მე არ ვიციო რა, მას შეეცყო კერძოობითა რაზედაც გუშინდელს რიცხვში გამოკითხა და აღიარა, რომ ნამდვილ გაგზავნა და დასძინა რომ მღვდელ-მონაზონი დანიელ და ვასილის მეტი ყველა იყვნენ იმ საჩივარშიო, რომლისა თქმაზედ ერთი აქაური მღვდელიცა იყო მაყურებელად ამაზედ მე ჩამოვართვი ჩვენება თვითოეულს მათგანას და აღიარეს რ-ლ მათ არავისზედ დრტვინვა... არა აქვს და არც იციან არავითარი გარემოება ამა საქმისა. შემდგომ ჩვენების ჩამორთმევისა მე ერთობით კრებულს გამოვუცხადე ისრეთ როგორც მქონდა შეტყობილი. ამაზედ კრებულმა ერთობით ეახლენ ყ-დ სამღვდელოს იოვანეს განუცხადეს გარემოება ამა საქმისა და სთხოვეს მოციქულად მიგზავნა ისაკ ბერისადმი; ყ-დ სამღვდელომ რომ იცოდა წინეთ დანვრილებით გარემოება ისაკისაგან სასიამოვნოდაც დაურჩა, რომ განრჩეულიყო მათ შ-ს ბოროტება და თუ ვინმე ერია უსათუოდ გამოჩნდებოდა, დაიბარა ისაკი და უბრძანა ორთა მათგანთა საიდუმლოდ გაჩერებულისყო მის სახლში მაყურებელად, მოისვა გვერდს და გამოიკითხა პირველისამებრ ამ დროს განცვიფრდა ბერი და იუცხოვა ამ ამბის გაგონება, შემდეგ უბრძანა ყ-დ სამღვდელომ მაგაზე უარს როგორ იტყვიო შენ არ იყავი რომ გუშინ ნაწირევს აღიარე ჩემთან ამ სახით ყოველივე გარემოება, ამ დროს რადგან ბერს ეგონა მაყურებელი არავინ იყო იქ პირით დაიწყო ყვირილი საშიშარი ფიცი ვითომც არც ეთქვას და არც იცოდეს ეს ანბავი და ხელით ეხვევა ყ-დ სამღვდელოს ვითომ დაფაროს ეს ამბავი. შემდგომ ნაუდგნენ პირში ერთმანეთს და დაშთა განქიქებული აღნიშნული ბერი რომელთათვის ვსთხოვ უმორჩილესად ყ-დ უსამღვდელოესობასა თქვენსა განაშოროთ ამა მონასტერსა აღნიშნული მღვდელმონაზონი რათა ამგვარის კლიაზნობისაგან იყვნეს შესვენებული აქაური კრებული“.¹

ამ წერილში ნათლად ჩანს როგორც მონასტრის კრებულის, ასევე წინამძღვრისა და ეპისკოპოსის დამოკიდებულება მონაზვნისათვის შეუფერებელ საქციელზე. საყოველთაოდ ცნობილია

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 8825 ფ.1,4

ასეთი საქციელისადმი გაბრიელ ეპისკოპოსის უკომპრომისო დამოკიდებულება, მან სასწრაფოდ მიიღო გადაწყვეტილება მღვდელ-მონაზონ ისააკის ქელიშის მონასტერში გადაყვანაზე.¹

მღვდელ-მონაზონ ისააკთან დაკავშირებით ერთიც გვინდა გავიხსენოთ, XIX ს-ის 30-იანი წლებიდან მას დაპირისპირება ჰქონდა გელათის მონასტრის მღვდელ სიმონ კანდელაკთან, რომელსაც მონასტრის ქონების მითვისებასა და უზნეობაში ადანაშაულებდა და რომლის ნათლიაც არქიეპისკოპოსი სოფრონი იყო. თავად ისააკი მასზე დანესებულ ყოველ სასჯელს ამ ნათელ-მრონობას მიაწერდა.²

ქელიშის მონასტერში გადაყვანილ მღვდელ-მონაზონ ისააკს დიდხანს აღარ უცოცხლია. 1868 წელს გელათის მონასტერში დაკრძალულს საფლავის ქვაზე მრავლისმთქმელი წარწერა აქვს „ღმერთო შეიწყალე უღირსი ისააკ ბერი ამინ. ჩყჲწ ნოემბერი“.³

საბედნიეროდ, ასეთი ფაქტები გელათის მონასტრის ისტორიიდან თითზე დასათვლელია.

გელათის მონასტრის საერთო ხელმძღვანელობას ახორციელებდა წინამძღვარი, მონასტრის სამეურნეო საქმიანობის მართვაში მას ეხმარებოდა ეკონომოსი. მონასტრის მთავარი — ღმრთისმშობლის შობის ტაძარში XIX ს-ის 60-იან წლებამდე კიდევ მოქმედებდა 3 სამწირველო — ეკვდერი, რომელთაც თავიანთი წინამძღვრები (ილუმენები) ყავდათ. XIX ს-ის 50 — იან წლებამდე კი მონასტრის კრებულში ჩანან მგალობლებიც, მგალობელთა გელათური სკოლა საუკუნეების განმავლობაში მთელ საქართველოში სახელგანთქმული იყო.

მონასტრის წინამძღვარს საქართველოს ეგზარქოსის ბრძანებით ნიშნავდა რუსეთის უწმიდესი სინოდი.⁴ ჩვენ მივაკვლიეთ წინამძღვრის მისდამი რწმუნებულ მონასტერში შეყვანის (კურთხე-

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 8825 ფ. 1,2

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 2547 ფ. 17, ს. 4035 ფ. 2

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 24112 ფ. 33

4 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 5960, ფ. 1

ვის) ცერემონიალის აღწერას. რომელიც შემდეგი შინაარსისაა: (მოგვყავს მთლიანად.)¹

"Церемониал при введении настоятелей во вверенные им монастыр.

1. О времени введения архимандрита или же игумена в должность настоятеля вверенного ему монастыря извешается заблаговременно братия того монастыря для встречи его с колокольным звоном, в мантиях.

2. По прибытии настоятеля во вверенный ему монастырь вводится он настоятель при чиновнике Имеретинской епаршеской канцелярии / секретарь/ и одним архимандрите или игумене, облаченный в мантию, входит церковь, где братья встречают его с крестом и с водою и поют *тропарь Сиятого того дня и м-ца или же тропарь храмовому того монастыря празднику*, а новоопределенный настоятель прикладывается к местным иконам: по чтении тропаря секретарь Имеретинской епаршеской канцелярии читает указ Грузино- Имеретинской святейшего синода конторы об определении вводимого настоятелем того монастыря; который во время чтения указа стоит пред наложным, поставленным ниже амвона, на наложное должны быть заблаговременно положены св. Евангелие и Крест.

3. По прочтении указа, настоятель читает пред св. Крестом и Евангелием обычную присягу, а потом возносится диаконом эктения сугубая с упоминанием имени настоятеля и по возгласе многолетне государю императору и августейшей фамилии, святейшему правительствующему синоду и местному епархиальному архиерею, а настоятель в это время, стоя на амвоне, держит крест и осеняет оным. По окончании сего, братия монастыря подходит к настоятелю для обычного целования по чину иноческому, а вводящий настоятеля архимандрит или игумен напоминает братии оязанность послушания поставленному над ними настоятелю.

მონასტრის წინამძღვრის დადებული ფიცი კი შემდეგი შინაარსის იყო: ნიმუშად მოგვყავს 1854 წლის 19 მარტს წინამძღვარ გაბრიელის (ტუსკია) დადებული ფიცი - „ჩყნდ-ს წელსა მარტის

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 5960, ფ. 5, 6

ით-სა დღესა მე ქუემორე ამისა სახელდებული აღვსთქუამ და ვფიცავ ყოვლის შემძლებელსა ღმერთისა წინაშე წ-ისა სახარებისა და ცხოვრელმყოფელისა ჯვარისა, ამაზედა რომელ მე მნებაჲს და თანამდებ ვარ რათა მისსა იმპერატორობითსა დიდებულობასა, ჩემსა ჭეშმარიტად ბუნებითსა ყ-დ უმონყალესსა დიდსა ხელმწიფესა იმპერატორს ნიკოლოზ პავლეს ძესა თვითმპყრობელსა ყოვლისა როსსიისასა და მისის იმპერატორობითის დიდებულებისა ს-დ რუსეთის ტახტის მემკვიდრესა, მისსი იმპერატორობით საუმაღლესობასა დიდსა მთავარსა ალექსანდრეს ნიკოლოზის ძესა, ერთგულად და პირუთნებელად ვემსახურო და ყოველსავე შ-ა დავემორჩილო დაუზოგველად სიცოცხლისა ჩემისა, ვიდრე უკანასკნელ წვეთამდე სისხლისა და ყოველთავე უმაღლესის მისის იმპერატორობითის დიდებულების თვითმპყრობელისა ძალისა და ხელმწიფებისადმი შესახვედრთა სამართალთა და უპირატესობათა დანესებულთა და შემდგომში დანესებადთა უკიდურესთა გულისმყოფელთა ძალითა და შემძლებლობითა გაუფრთხილდებოდე და მივექცეოდე და მისთანავე უკიდურესითა ზომითა ვმეცადინეობითა შემწეობასა მის რაიცავ მხოლოდ მისის იმპერატორობითის დიდებულების ერთგულსა სამსახურსა და სახელმწიფოსა სარგებლობასა ყოველთავე შემთხვევათა შინა შეეხებოდეს, ხ-ო განლევისათვის ვითარცა მსწრაფ ვსცნა იგი, არათუ კეთილჟამიერად გამოვაცხადებდე, არამედ ყოვლითავე ღონისძიებითაცა ვმეცადინეობდე გარე მიქცევასა და არა მიშვებასა და ყოველსავე ჩემდა რწმუნებულსა საიდუმლოსა მტკიცედ დავიცავდე და რწმუნებულსა და დადებულსა ჩემზედა ხარისხსა ვითარცა ამას საზოგადოისა ეგრეთვე საკუთრისაცა განწესებულისა და ჟამითი ჟამამდე მისის იმპერატორობითის დიდებულების სახელითა წინათ დადგინებულთა ჩემზედა მთავართაგან განწესებულთა ინსტრუქცია და რელლამენტთა და უქასთაებრ ჯეროვნის სახითა სინიდისისა ჩემისათა ვმართებდე და ჩემის ანგარებისა, ნათესაობისა, მეგობრობისა და მტერობისათვის და წინააღმდეგ თანამდებობისა ჩემისა და ფიცისა არა მოვიქცეოდე და ესრეთითა სახითა ვყო თავი ჩემი და მოვაქციო ვითარცა ერთგულსა მისსა იმპერატორობითის დიდებულებისა ქვეშევრდომს შეეფერების და თანამდების და ესრეთ მე წინაშე ღვთისა და საშინელსა

მისის სამსჯავროისა მარადის ამაზედ პასუხისგებად მეგულვების ვითარცა ნამდვილი უფალი ღმერთი სულიერად და ხორიელად შემენევის მე ხ-ო დასამტკიცებლად ამა ფიცისა ჩემისა ვემთხვევი ნ-ასა სახარებასა და ჯვარსა მაცხოვრისასა.¹ აღნიშნული ფიციდან კარგად ჩანს თუ როგორ უნდა ემოღვანა მომავალ მონასტრის წინამძღვარს, რომლისთვისაც ღმერთისა და იმპერატორობისადმი ერთგულება და სამსახური გათანაბრებული იყო.

ეგ ზარქოსობისდროინდელ გელათის მონასტერში მრავალ ღირსეულ ბერმონაზონს უმოღვანია (მონასტრის წინამძღვრებზე ცალკე ვისაუბრებთ). რომელთა შორის გამოვყოფთ შემდეგ პიროვნებებს, როგორც ზემოთ აღნიშნავდით მონასტრის ბერები დაკნინებულად, მაგრამ მაინც ახერხებდნენ განეგრძოთ მონასტრის დაარსების დროინდელი ძმათა ტრადიციები, თუნდაც განდეგილი ცხოვრება. უკანასკნელი ასეთი ბერი ყოფილა მღვდელ-მონაზონი ნიკოლოზ მარტომყოფელი (მორჩაძე). 1788 წელს დაბადებულს, წარმოშობით იმერელ საბატონო ყმას განათლება მიუღია და მორჩილება გაუტარებია გელათის მონასტერში, მონაზვნად კი ქელიშის მონასტერში აღუკვეციათ 1809 წელს. 1811 წელს ბერ-დიაკვნად უკურთხებია მიტროპოლიტ ეფთვიმე გენათელს გელათის მონასტერში. 1816 წელს კი — მღვდელ-მონაზვნად. 1819 წლიდან მას დაუწყია განდეგილი წესით ცხოვრება, როგორც მის ნამსახურებით სიაშია აღნიშნული „იმყოფებოდა ჩყით წლიდან მახლობლად გაენათის მონასტრისა გამოკვეთილსა მთაში ქვაბსა შინა“.² გარდაიცვალა 1858 წლის ოქტომბერში³. სიცოცხლის ბოლო წლები მას გელათის წმ. გიორგის ეკლესიაში გაუტარებია. მიუხედავად ასკეტური ცხოვრებისა, მრევლთან კავშირი არ გაუწყვეტია, მონასტერზე ზრუნვასთან ერთად სულიერ შვილებზეც, გამორჩეულად თავის მრავალრიცხოვან ნათლულებზეც ბევრი უზრუნვია, ამის დასტურია მისი ანდერძი, რომელიც მთლიანად მოგვაქვს:

1 ქ.ც.ს.ა. ფ.21, ს.5960, ფ.4,5

2 ქ.ც.ს.ა. ფ.21, ს.965, ფ.10,11

3 ქ.ც.ს.ა. ფ.21, ს.6978, ფ.3

„სახელითა მამისათა და ძისათა და წმიდისა სულისათა ამინ.

მიახლებულმა მხცოვანებისადმი და შთაყვარდნილმა გრძელ-
ჟამიერსა სწეულებასა შინა და მყოფმან ჯერეთ სრულს მესხი-
ერებასა შინა გაენათის წ-ის გიორგის ეკლესიაზე მდგომარემ
მღვდელ-მონაზონმა ნიკოლოზ თანდასწრებითა სულიერისა
მამისა ჩემისა და ქვემორე ხელის მომწერთა პირებთათა ვჰყავ
ანდერძის წერილი ესე და ამით განვსაზღვრე ყოველნი საცხოვ-
რებელნი და ქონებანი ჩემნი: ა ჩემის შემოსვლის დროს ამ ეკლეს-
სიაზედ დამიხვდა მე ეკლესიისა მხოლოდ ერთი კოთხო სახლი
რომელშიდაც დღეს ვსდგევარ, გაუპოლავი ძირს და ზევით და
სრულებით გარდაუხურავი, გამიპოლავს ძირს და ზევით, გარ-
დამიხურავს სამ გზის ყავრითა, ამომიყვანია შიგ საკმაოს ტანის
ბუხარი თლილის ქვითა, მიმიდგამს იმ სადგომზე პატარა ფიცრის
ოთახი თავის ბუხრის ამოყვანითა, გამიშენებია ვენახის ვაზები
ორ ტალავრათ ქმნილი, ორის ჭურის დამარხვითა, შემიძენია ერ-
თი ხულა ფიცრისა, ერთი ჯორის დასამბელი სამეჯინებო სად-
გომი, ერთი ქვიტკირის სახაბაზო თავის თორნითა, ერთი წკენის
საბძელი და ერთი საქათმო, ამათთან ჩემნი საკუთარნი ერთი
ხელით შესამოსელი, ერთი დიდი ტანის სადღესასწაულოს წიგნი
ერთი ჩემის ხელით დანერილი სრული ნეტაფრასის წიგნი, ერთი
პატარა სპილენძის ქვაბი და თუნგი და ერთი ნაჯახი გაენათის
წ-ის გიორგის ეკლესიისათვის შემინირავს. ბ- ჩემ მიერვე კე-
თილშენაძენი ერთი ლოცვანი, ერთი ჟამნი, ერთი ბარაკლიტონი,
ერთი სახარება და ერთი სამოციქულო. სამნი ხატნი რომელნიც
ჩემს ოთახში მისვენებიან ერთი ქრისტეს აღდგომის და ორნი
ღვთისმშობლისანი მოუჭედელნი, ერთი ფარჩის ფილონი, წითე-
ლი ოლარი, სარტყელი და სამკლავეები, წიგნების შესაკრავი
იარაღნი, საბათმანო სპილენძის ქვაბი, ერთი მორჩილი თუნგი,
ორნი სპილენძი ქვაბქოთნები, ერთი ტაფა და ერთი ტაშტი სპი-
ლენძისავე და სხვანი წვრილმანი ოჯახის ალაფობა რაც იქმნება
ქვეშაგებ ზესახურავით ოთხი სულის კამბეჩებისაგან დიმიტრი
ობოლადის ზიარათ რომ მყავს ორი დედაშვილის კამბეჩებისგან-
ვე კიკოლა ბასილას ძის ობოლადისას რომ მყავს მეოთხედ მე-
ოთხედი ნაწილი მერგება და ნახევარი ჩემი საწილო ცხენი ბასი-

ლა ობოლადის რომ მყავს სანახევროთ მიცემული სამოც მანეთად ნასყიდი ჩემ მიერ და ერთი მარნის სადგომი თლილის ფიცრისა თავის განწყობილობით ჩემის ნათლულის პეტრია დადუნაშვილისათვის დამიტოვებია ნურავინ შეეხების დიდი ნამსახური არის ჩემზე სიყრმიდგან ინებებს გარდაიგანს და ინებებს მოადგილისა ჩემისა თუ სხვა ვინმე მსაჭიროებელთ პირთაგან ღირებულს ფასს აიღებს ვერავინ უნდა დააბრკოლოს რადგანაც ეკლესიის არა ურევია რა შიგ არამედ ჩემის საკუთარის საფასით შემოძენია და ესე ყოველთა მონასტრის ძმებთაგან უწყებულ არს, გ- ერთი საოტკე ქვაბი სპილენძისა თავის განწყობილობით მისვე პეტრია-სა და მისის ძმების მიქელა და ეგნატე დადუნაშვილებისათვის მიმიცია ჩემი მონათლულები არიან და დიდი ნამსახურიც არიან ჩემზე უმეტნაკლებ ერთი მეორისა ქონდესთ სამთავე ძმებს , დ- ფული მაქვს თვალად მხოლოდ ასი მანეთი ვეცხლისა, რვა თუმანი გელათში მცხოვრებს ბიჭიელა გოგოლაშვილს ქონდა ჩემი საკუთარი სესხათ თავი რომ დაიხსნა მისის მეზატონის მღვდლის სიმონ ჭირაქაძისაგან მას მერმეთ მართებს თამასუქსა ქუეშე, იმ რიცხვისაგან რადგან ღარიბი და შეუძლებელი არის ჩემის სულის სამადლოთ ნახევარი შემინევია და ნახევარი უნდა მოიტანოს უმიზეზოთ და ხუთი მანეთი გელათშივე გაბრიელა კუბლაშვილის ძეს მიქელას მართებს კიდევ, და ხუთი თუმანი ჩემი ფული მამა არხიმანდრიტს გაბრიელს რომ ქონდა სესხათ ის რაოდენობა მისთვისვე მიმირთმევია სანირაავათ და მოსახსენებელად ჩემისა, ღმერთმან გარდაუხადოს დიდი მანუგეშებელი არის ჩემი . ე- ერთი თუმანი ფული, ანაფორა და კაბა, სამი ჯამის სპილენძის ქვაბი და ერთი მოჭედილი საბიჯგი ჯოხი ჩემის სულიერის მამის ბლალოჩინის მღვდლის იოანე გაბადაძისათვის მიანდერძებია. ვ- ჩემი ჯორი რომელიც დღეს სიმონ მესხთან მყავს მისვე სიმონის შვილის პატარა ივანე მესხისთვის მიმიცემია ჩემი მონათლული არის ნურავინ შეეხების, და ერთი დობილოვანი ადგილი რომ მაქვს ნასყიდი სიმონ მესხის ეზოსთან მახლობლათ შემდგომ ჩემის მიცვალებისა მასვე სიმონ მესხს ქონდეს. მამისა მისისა სპირიდონ მესხის ხელშიდაც ამ პირობით ვიყიდე ის ადგილი რომ მას დარჩენოდა შემდგომ ჩემისა.

ზ- პირუტყვები მყავან გარეთ ცალი ხარი ბიჭიელა გოგოლაშვილს აბარია ჩემი ცალი ხარი გელათში პეტრია ჭირაქაძესთან მყავს, დედა შვილი ძროხა ბროლიქედში აზნაურს ნიკოლოზ ჭინაძესთან ნახევარი ჩემია და ნახევარი მისი და ც- ამ ანდერძის წერილს ვარწმუნებ და მივანდობ ჩემს მანუგეშებელს მამა არხიმანდრიტს გაბრიელს და ვსთხოვ ღვთის სიყვარულისათვის იშრომოს ჩემს მიცვალებაზე. მეოთხე მუხლში მოხსენებულის ფულების რაოდენობიდან ჩემის მოძღვრის თანდასწრებით ყ- დ სამღვდელს მინიჭებინოს და მისი განსაზღვრებისაებრ იმ რაოდენობისაგან სანირავს მიმირთმევდეს კრებულითურთ მისით, მოძღვარს თავისას უბოძებდეს რაც დამინერია ზემორე და დანაშთენსა მონასტრის ძმებზე გამიცემდეს სანირავებათ. და მეშვიდე მუხლში რომ პირუტყვები დამინერია იმათ ჩემს ალაპ-ზე დამიკვლევიანებდეს და თუ ვინიცოხა არის ჩემი სიცოცხლე გაგრძელდეს და მისი მაღალღირსებას უმაღლესს ხარისხზე დაღ-ყვანით გაენათიდან ნაბრძანება ექნეს სადამე, მაშინ ეს ანდერძის წერილი ჩემს მოძღვარს მამა იოანე გაბადაძეს გარდასცეს და მან განაკარგულოს ზემო განცხადებისამებრ და უკანასკნელ ამასაც ვიტყვი რაცზე მორე ამისა არა მიჩვენებია რა მეტის მე-ქონი არა ვარ და არცა სხვისი მმართველია რამე და არცა მამარია ვისიმე რამე ფულათ თუ სხვა ნივთად და რომელ ანდერძის წერილი ესე შევადგინე უძღურებაში გარნა სრულს მეყსიერებაში თანდასწრებითა მოძღვრისა ჩემისა და ქვემორე ხელისმომწერ-თა პირებთათა მას შინა საკუთარს ხელს ვანერ: ჩყნწ-წელსა მა-ისის ა-დღესა: გაენათი

რომელ ანდერძის წერილი ესე შეადგინა მამა მღვდელმონა-ზონმა ნიკოლაოზმა სრულს მეყსიერებაში მას შ-ა საკუთარის ხელისმომწერითა ჩვენითა ვემოწმებით: მოძღვარი თვით ნიკოლა-ოზისა ბლაღოჩინი მღუდელი იოანე გაბადაძე.¹

თავისი ასკეტური ცხოვრებით გამოირჩეოდა მწირი ბერი — სქემ-მონაზონი შიო. იგი დაბადებული იყო 1785 წელს, წარმოშობით იმერელი საბატონო ყმა-გლეხი. ქუთაისის საკათედრო ტაძ

1 ქ.ც.ს.ა. ფ.21, ს.6978, ფ. 15-16

არში განათლება მიღებული 1814 წელ აღიკვეცა მონაზვნად, 1820 წლიდან გელათის მონასტერშია.¹ როგორც მისი ეპიტაფიიდან ჩანს ცხოვრების ბოლო 42 წელი (გარდაიცვალა 1868 წელს) გაუტარებია მღუმარებაში და მკაცრ მარხვაში.

XX ს-ის დასაწყისში (1913 წ.) გელათის მონასტრის კრებულში ჩანან სქემ-მონაზვნები — 62 წლის ანტონი² (ალექსი ხელაძე) და 47 წლის ექვთიმე³ (ესტატე სოლომონის ძე კერესელიძე), ამჟამად წმინდანად შერაცხული (წმინდანად შერაცხა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წმიდა სინოდმა 2003 წლის 18 აგვისტოს სახელად ეწოდა წმიდა ექვთიმე აღმსარებელი და იხსენიება 2 თებერვალს — ძველი სტილით 20 იანვარს)⁴ წმიდა ექვთიმემ, რომელსაც უდიდესი ღვაწლი მიუძღვის ქართული საეკლესიო გალობის გადარჩენისა და სასულიერო ლიტერატურის გავრცელების საქმეში, სწორედ გელათის მონასტერში დაიწყო სამონაზვნო მოღვაწეობა. 1912 წელს გელათის მონასტერში მორჩილად განწესებული ამავე წლის 23 დეკემბერს აქვე იქნა აღკვეცილი მონაზვნად.⁵ აქ მოღვაწეობდა ის 1923 წლის ივნისამდე — მონასტრის დაუქმებამდე.

გელათის მონასტერში თითქმის 20 წელი მოღვაწეობდა ცნობილი სასულიერო მოღვაწე სქემ-მონაზონი თეოდორე ერისთავი (1838 — 1905) ის იყო შვილიშვილის შვილი როსტომ რაჭის ერისთავისა, როსტომის შვილის — ბარძიმის შვილიშვილი.⁶ ქუთაისის გიმნაზიაში სწავლის შემდეგ 1858 წლის სექტემბერში განწესებული იქნა გელათის მონასტერში მორჩილად.⁷ 1860 წლის აპრილში აღკვეცილი იქნა მონაზვნად. 1866 წლის აპრილში გაბრიელ ეპისკოპოსისაგან ხელდასხმული იქნა ბერ-დიაკვნად. ამავე წლის 25 დეკემბერს კი მღვდელ-მონაზვნად. პირველად

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 961, ფ. 11, 12

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 25114, ფ. 13, 14

3 იგივე

4 გაზ. „საპატრიარქოს უწყებანი“ 2003 წ. 29.08 — 4.09 №34, გვ. 7

5 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 25114, ფ. 13, 14

6 ქ.ც.ს.ა. ფ. 59, ს. 109, ფ. 1, 10; ფ. 1, ს. 7759, ფ. 78, ფ. 21, ს. 2453, ფ. 179

7 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 9041, ფ. 6, 7

ის 1867 წელს ჩანს ათონის მონასტერში ჩასული, ხოლო XIX ს-ის 80-იანი წლების ბოლოდან მუდმივად იქ — ათონის ივერიის იოანე ღვთისმეტყველის ქართველთა სავანეში მოღვაწეობდა. 1903 წელს გ. ნადარეიშვილი მასზე წერდა: „თავადი ერისთავი მამა თეოდორე, რომელიც ამშვენებს ქართველთა კრებულს და ასახელებს საქართველოს იმ უცხო ქვეყანაში სხვადასხვა ერთა შორის, დღეს მრავალი სხვადასხვა ეროვნებისანი ყავს მონა-ფედ და სახელი გაითქვა სრულიად ათონის მთაში და რომლის სამოძღვრო მოღვაწეობას დღეს ბადალი არა ჰყავს ათონის მთაში¹ გელათში აღზრდილმა თეოდორე ერისთავმა რამდენიმე საეკლესიო ნივთი გამოუგზავნა მონასტერს, მათ შორის: „ერთი ხატი ხისა ამოჭრილი ათონის ხელობა ვერცხლის ბუდეში პეტრე და პავლესი“, „ხის ხატი ვერცხლის ბუდეში რგვალი ამავე ზომის წმ. ნიკოლოზის“, „ღვთისმშობლის გულსაკიდი მოოქრული ხატი ნაწილებით და ვერცხლის ჯაჭვით მოოქვრილნი“²

გელათის მონასტრის ბოლო კრებულის შემადგენლობაში საინტერესო პიროვნებაა არქიმანდრიტი ანთიმოსი (ანტონ გიორგის ძე რობაქიძე) დაბადებული იყო 1841 წელს. ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ სასულიერო განათლება განაგრძო ჯრუჭის მონასტერში, სადაც 1870 წელს აღკვეცილი იქნა მონაზვნად. 1892 წელს უკვე მღვდელ-მონაზონი გადმოყვანილი იქნა გელათის მონასტერში, სადაც 1892-1907 წლებში მსახურობდა ეკონომოსად. ხოლო 1911-1917 წლებში გელათის მონასტრის წინამძღვრის ნაცვალია. გარდაიცვალა 1920 წელს გელათში მოღვაწეობისას მონასტრის მახლობლად მონასტრის წყაროს სათავეზე განაახლა ღმრთისმშობლის წყაროცხოვრების სახელობის ეკლესია „თავის ყოვლის საფასითა, როგორც დახურვით ისე მოწყობილობითა ხატების და საჭირო ნივთების შეძენით“. განაახლებული ეკლესია აკურთხა მონასტრის წინამძღვარმა არქიმანდრიტმა სერაპიონმა 1903 წლის 31 აგვისტოს.³

1 გ. ნადარეიშვილი — ქართველთა ივერიის მონასტერი ათონის მთაზედ ჟურ. „მოგზაური“ 1903 წ. №4 გვ. 271-272

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 296, ს. 153 ფ. 157, 161

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 24119, ფ. 18, 19, ს. 25114, ფ. 5, 6, 7

XIX ს-ის I ნახევარში გელათის მონასტერში მოღვაწეობდა ბერ-დიაკონი იოანე ბახტაძე (1784 — 1850)¹, რომელიც ქვაზე და ხეზე კვეთის ცნობილი ოსტატი იყო. ამის გაკეთებულია გელათის წმ. გიორგის ეკლესიის დასავლეთ კედელზე წმ. გიორგის ბარელიეფი რომლის წარწერაშიც მოიხსენიება და რამდენიმე ჯვარი ხონის წმ. გიორგის ეკლესიაში, მასვე განუახლებია 1843 წელს გელათში წყალნითელაზე ძველი ქვის ხიდი, რომლის აღმნიშვნელ წარწერიანი ქვის სტელა დღეს ტყიბულის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმშია დაცული.

როგორც აღვნიშნეთ XIX სს-ის 60-იან წლებამდე ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის ეკვდრებს ჰყავდათ თავთავიანთი წინამძღვრები, კერძოდ: მაცხოვრის სამწირველოს წინამძღვარი 1816-1837 წლებში, გარდაცვალებამდე იყო ილუმენი ვასილი (ლოსაბერიძე) — დაბადებული იყო 1774 წელს: განათლება მიღებული ჰქონდა მამამისთან მღვდელ დავით ლოსაბერიძესთან, 1789 წელს დიაკონად ხელი დაასხა გელათელმა მიტროპოლიტმა ეფვთიმემ, მღვლად ნაკურთხი იქნა 1793 წელს. დაქვრივების შემდეგ, 1809 წელს აღიკვეცა მონაზვნად.² ამის შვილი იყო გრიგოლ ხუცესი, რომელსაც როგორც ერთი საბუთიდან ჩანს ილუმენ ვასილის სიკვდილის შემდეგ გელათის მონასტერში მისი დანატოვები ქონების აღწერისას ილუმენმა სოფრონმა და მონაზონმა მარინემ (წერეთელი) ჩუმად მისცეს მამის ნაქონი „გულსაკიდი ხატი ოქროთი და ნაწილებით შემკობილი“³

1838 წლის ივლისში საქართველო-იმერეთის სინოდის კანტორამ მაცხოვრის ეკვდრის წინამძღვრად დანიშნა მღვდელ-მონაზონი ნიკიფორე⁴, რომელიც გარდაცვალებამდე 1850 წლის 5 მაისამდე იყო ამ თანამდებობაზე.⁵

წმ. ანდრია პირველწოდებულის სამწირველოს წინამძღვარი

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 965, ფ. 11, 12

2 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21. ს. 965 ფ. 9, 10

3 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21. ს. 1413 ფ. 1, 2

4 იქვე, ფ. 11. ს. 1945 ფ. 6

5 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21. ს. 4658 ფ. 19

1804-1849 წლებში იყო ილუმენი გრიგოლი (ლორთქიფანიძე). დაბადებული იყო 1765 წელს. განათლება მიიღო და მორჩილება გაატარა ცაიშელ მიტროპოლიტ გრიგოლისთან, მანვე აღკვეცა მონაზვნად 1791 წელს. 1793 წელს ხელდასმულია ბერ-დიაკონად ჭყონდიდელი მიტროპოლიტ ბესარიონის მიერ, მღვდელ-მონაზვნად კი 1795 წელს ჯუმათელ მიტროპოლიტ მაქსიმეს მიერ. 1804 წლიდან ილუმენია¹ 1849 წლის 2 მარტს.² ილუმენ გრიგოლის სულიერი მოძღვარი იყო ცნობილი გელათელი ბერი ნიკოლოზ მარტყოფელი (მორჩაძე)³

წმ. ქალწულ მონამე მარინეს სამწირველოს წინამძღვარი 1812-1835 წლებში იყო ილუმენი დავითი (ჩიგოგიძე). დაბადებული იყო 1754 წელს, განათლება მიიღო და მორჩილება გაატარა ხინონ-მინდელ არქიეპისკოპოსს იოანესთან. 1794 წელს მანვე აღკვეცა მონაზვნად. 1795 წელს აკურთხეს ბერ-დიაკონად. 1798 წელს კი მღვდელ-მონაზვნად.⁴ გარდაიცვალა 1835 წელს. ამავე წლიდან აღნიშნული ეკვდრის წინამძღვარი გახდა მღვდელ-მონაზონი ნიკოლოზი.⁵

1827 წლიდან, ჩვენი აზრით ილუმენ ეგნატეს გარდაცვალების შემდეგ, ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის წმინდა ქალწულ მონამე მარინეს მეორე სამწირველის წინამძღვარი გახდა ილუმენი სოფრონი (ლოლობერიძე)⁶. იგი დაბადებული იყო 1778 წელს, მორჩილება გაატარა და მონაზვნად აღიკვეცა ჯრუჭის მონასტერში წინამძღვრის არქიმანდრიტ სიმეონის მიერ, ბერ-დიაკვნად აკურთხა ნიქოზელმა მიტროპოლიტმა ათანასემ 1801 წელს. მღვდელ-მონაზვნად მიტროპოლიტმა დავითმა 1806 წელს, ილუმენად ქუთათელმა მიტროპოლიტმა დოსითეოსმა 1818 წელს.⁷

1 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21. ს. 965 ფ. 9,10 ს. 2163 ფ. 7,8

2 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21. ს. 4480, ფ. 10

3 იქვე. ფ. 14

4 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21. ს. 965 ფ. 9,10 ს. 678 ფ. 9 ს. 2163 ფ. 7

5 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21. ს. 2163 ფ. 7 ს. 1945 ფ. 6 ს. 678 ფ. 12

6 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21. ს. 488, ფ.7, ს. 678 ფ. 5.

7 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21. ს. 965 ფ. 62,63, ს. 2163 ფ.8,9

XIX ს-ში გელათში მოღვაწე ილუმენებს შორის თავის ბიოგრაფიით გამოირჩევა ილუმენი იესე (გრიგოლაშვილი). მის შესახებ საინტერესო წერილი აქვს გამოაქვეყნებული პოლიევექტოს კარბელაშვილს ჟურნალ „მწყემსში“ (1884 წ. №24). მასში ვკითხულობთ: „გასულ საუკუნის ბოლოს და მდგომარის დასაწყისის ერთი ამ გვარის (გრიგოლაშვილი—მ.კ.) კაცი—იესე—ყველასაგან განირჩეოდა. იგი ყოფილა საკმაოდ განვითარებული გონებითა და თავისი დროის შესაფერად განათლებული კაცი. მისი პირადი ღირსებისა გამო, იესე, ჩამომავლობით მდაბალი აზნაური იმერეთის მეფეს სოლომონ პირველს შეურიცხავს „შუათანა აზნაურად“, ხოლო სოლომონ მეორეს თან-და-თან აღუმაღლებია, ჯერ მიუცია თავისი კარის მწირველობა, შემდეგ მდივნობა და ბოლოს იესე გამხადარა გელათის მონასტრის წინამძღვრად. იგი ამ ხარისხში აღესრულა. გვამი მისი დასაფლავებულია გელათის ტაძრის ჩრდილო-დასავლეთის კარში შესასვლელთან. საფლავის ქვა თითქმის გასწორებულია მიწასთან. ნანაწერიც მასზედ მთლად წაქლესილა, არა სჩანს არც მისი დაბადების წელი და რიცხვი, არც გადარცვალებისა. ვერც სხვაგან ვიპოვე ნამდვილი ცნობა ამაზედ. ნამდვილი მხოლოდ ის არის, რომ იმერეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ დიდ-ხანს აღარ უცოცხლია იესეს. გამოცხადდა თუ არა 1810-ს წელს, თებერვლის ცხრას რუსთმთავრობის დამყარება დასავლეთ საქართველოშია, ამასთანავე რაკი ტრაპიზონიდან ამბავი მოვიდა ოსმალეთისაკენ გადახვეწილის მეფის სოლომონ მეორის მოულოდნელი სიკვდილისა და მისთ იქ გადამყოლთ დარბაისელთ გაფანტვისა, მოხუცი იესე სევდისაგან ავად გახდა. კარგა ხანს იყო იგი ჩავარდნილი ლოგინად თავისს სასახლეში სოფ. ზარათს ხუთის ვერსის მანძილზე გელათიდან. იგრძნო თუ არა აღსასრულის მოახლოება, მან სთხოვა ჭირისუფლებს გელათს გადაყვანა: იქ უთუოდ მოერჩებო. გადიყვანეს ჯალავრით და მაშინვე მოკვდა“¹ ამ ბიოგრაფიულ მონაცემებში ზოგიერთი ფაქტი დასაზუსტებელია. IX ს-ის დასაწყისში იესე გრიგოლაშვილი მართლაც ჩანს როგორც

1 „მწყემსი“ 1884 წ. 16.12. №24, გ. 10

სოლომონ II კარის მწირველი (მღვდელი)¹ რაც შეეხება მის გელათის მონასტრის წინამძღვრობას და გარდაცვალებას, უნდა აღვნიშნოთ, რომ იესეს მონაზვნად აღკვეცა უნდა მომხდარიყო XIX ს-ის 10-იანი წლების დასაწყისში. მისი მონაზვნობით უნდა ავსხნათ საბუთებში მისი ორი სახელით იესეთით და იოსებით მოხსენიება. მონასტრის წინამძღვრის თანამდებობა კი მას არასოდეს სჭერია, საბუთებით არც მისგან მონასტრის რომელიმე ეკვდრის წინამძღვრობა დასტურდება. ფაქტია, რომ ის ილუმენის ხარისხში გარდაიცვალა 1829 წლის 21 მაისს გელათის მონასტერში. მონასტრის წინამძღვარი არქიმანდრიტი ნიკოლოზი 1829 წლის 24 მაისს იმერეთის არქიეპისკოპოსს სოფრონიოსს წერდა: „მყოფი გაენათის მონასტერსა შ-ა ილუმენი იოსებ გრიგოლაშვილი განვიდა ამიერ სოფლით“.²

§1 გელათის მონასტრის წინამძღვრები – გელათის მონასტრის საერთო ხელმძღვანელობას ეგზარქოსობის დროს, როგორც აღვნიშნეთ ახორციელებდა წინამძღვარი. 1820 წლის აპრილიდან მონასტრის მართვა და ქუთაისისა და ვაკის ოლქების საეკლესიო ქონებისა და მოსახლეობის კამერალური აღწერა დაევალა არქიმანდრიტ ნიკოლოზს (ჩხეიძე) — ფაქტობრივად იგი ეგზარქოსობის დროის გელათის მონასტრის პირველი წინამძღვარი გახდა, მანამდე კი მონასტრის საერთო ხელმძღვანელობას გელათის (გენათელი) ეპისკოპოსები ახორციელებდნენ (უკანასკნელი გელათელი მიტროპოლიტი ეფთვიმე 1820 წლის მარტში იმერეთის აჯანყებაში მონაწილეობისათვის რუსეთში გადაასახლეს), ამასთანავე მონასტერში მდებარე ნმ. გიორგისა და ნმ. ნიკოლოზის ეკლესიებს და ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის სამწირველოებს თავთავიანთი წინამძღვრები ჰყავდათ

1 ს. კაკაბაძე დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები ნ. II ტფ. 1921 გვ. 139, 143, 151

ქართული სამართლის ძეგლები, ტ.3, თბ., 1970, გვ. 1117

2 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21. ს 565 ფ. 1

(ნმ. გიორგის ეკლესიის უკანასკნელი წინამძღვარი არქიმანდრიტი ზაქარია 1820 წელს ყალბ ბეჭედთა დამზადებისა და გამოყენების ბრალდებით რუსეთში გადაასახლეს, სამონასტრო ცხოვრება დიდად იყო დამოკიდებული მონასტრის წინამძღვარზე. 1904 წლის სექტემბერში „ილ. თეზ-ტელის“ ფსევდონიმით მოღვაწე ავტორის სიტყვები, რომ გელათის „მონასტერი რაც იყო ძველად, დღეს ის აღარაა, - მაგრამ მთელი საქართველოს თვალი მისკენაა მიქცეული... გელათმაც, როგორც საქართველოს სხვა მონასტრებმაც დაჰკარგა თვისი ძველებური მნიშვნელობა, - თვისი დიადი გავლენა ერზე, - მაგრამ მაინც სასოების თვალთ უცქერის ქართველი... ჩვენს მონასტერს ეჭირება მხნე წინამძღვრები, დაულალავი მეთაურები... თუ მათ გულის შემატკივარი წინამძღვრები ეყოლებათ, - მათი საქმე კარგად წავა და მცირეოდენ სარგებლობას მაინც მოუტანენ ჩვენს ერსა“ — მთელი ეგზარქოსობის დროინდელი გელათის მონასტრის წინამძღვრების დიდ მოვალეობაზე მიუთითებს.

მონასტრის პირველი წინამძღვარი არქიმანდრიტი ნიკოლოზი ენერგიულად შეუდგა თავის მოვალეობის შესრულებას, როგორც მისი ნამსახურების სიიდან ჩანს, დაბადებული იყო 1785 წ. სასულიერო წოდებაში შესვლამდე მსახურად იყო რაჭის არქიეპისკოპოსის სოფრონიოსთან (წულუკიძე, შემდეგში იმერეთის ეპარქიის მართველი): ბერად აღიკვეცა 1802 წ. 1804 წელს ხელდასმული იქნა მღვდელმონაზვნად, 1814 წ. არქიმანდრიტად, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ ის 1820 წლიდან გელათის მონასტრის წინამძღვარი და ქუთაისის და ვაკის ოლქების საეკლესიო ქონებათა და მოსახლეობის კამერალური აღწერის ხელმძღვანელია, სადაც მან თავი გამოიჩინა, როგორც იმერეთში საეკლესიო რეფორმის გატარების კარგმა ორგანიზატორმა, მისი ეს კარგი სამსახური რუსეთის ცარიზმმა შესაბამისი ჯილდოთი აღნიშნა — 1826 წ. დაჯილდოებული იქნა ნმ. ანას მე-2 ხარისხის ორდენით. 1823 წლიდან არქიმანდრიტი ნიკოლოზი

1 გაზ. „ივერია“ 1904 წ. №224 29.09. გვ. 3

საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის წევრია¹ ფაქტობრივად აქედან იწყება უთანხმოება მასსა და იმერეთის ეპარქიის მმართველ არქიეპისკოპოსს სოფრონიოსს შორის, რაც საბოლოოდ 1838 წ. არქიმანდრიტ ნიკოლოზის თანამდებობიდან გადაყენებით დასრულდა, როგორც მისი ძმა „ნადვორნი სოვეტნიკი“ დავით ჩხეიძე წერს: „ჩყლმ (1838) წელს შინა შესმენისამებრ მიცვალებული სოფრონიოს არქიეპისკოპოსისა მიერ მალალ ყოვლადუსამღვდელოესობის ექსარხოსისადმი ძმაი ჩემი ნიკოლაოს არქიმანდრიტი გარდმოყენებულ იქნა გაენათის მონასტრისაგან“.²

არქიმანდრიტი ნიკოლოზი გარდაიცვალა 1841 წ.³ მისი საფლავის ქვაზე მონასტრის ეზოში ასეთი წარწერაა: „მიმცა წარსულთა სიკვდილმან, საფლავსა ამას შთავაბნიე მტვერი — მტვერისა თავადის ტომით არხიმანდრიტი მონასტრის გენათის და წინამძღვარი ნიკოლოზ აღვესრულე ჩ ყ ნ წელსა (მეცდომაა — მ.კ.)- შობიდან მ ზ წელსა, ხოლო ძმისწულმან ჩ-მ-ნ ასულმან დავით ჩხეიძისმან კნეინა ლევან წულუკიძისამ ეკატერინამ ლოდით დამფარა მხილველთაგან ვითხოვ შენდობას“.⁴

არქიმანდრიტ ნიკოლოზის დროს მოხდა გელათის მონასტრის, როგორც საეკლესიო შტატის ორგანოს ორგანიზება. მისვე დროს გელათის მონასტერში ჩატარდა მნიშვნელოვანი სარემონტო სამუშაოები, კერძოდ, 1837 წ საქართველოში რუსეთის იმპერატორ ნიკოლოზ I-ის ჩამოსვლასთან დაკავშირებით.⁵

არქიმანდრიტი ნიკოლოზის გელათის მონასტრის წინამძღვრობისაგან გადაყენების შემდეგ 1838-1841 წწ-ში წინამძღვრის მოვალეობას ასრულებდა ვანის მონასტრის ილუმენი სვიმონი.⁶ (1840 წელს რამდენიმე თვე მონასტრის წინამძღვრის მო-

1 ს.ც.ს.ა. ფ. 489, ან. 1, ს. 2195 ფ. 872, 873; ფ 489, ან 1 ს. 1182 ფ. 181 ფ. 488, ს. 357 ფ. 164, 165

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 1615 ფ. 57

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 1537 ფ. 35

4 პირველად ეს წარწერა გამოაქვეყნა მ. გოგსაძემ წიგნში „ნარკვევები გელათის ძეგლის ისტორიიდან. თბ. 1948 გვ. 47

5 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 1465 ფ. 189

6 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 1514 ფ. 45, 152

ვალეობას ასრულებდა მღვდელ-მონაზონი ნიკოლოზი).¹

ილუმენი სვიმონი იყო იმერელი თავადი (ლორთქიფანიძე) დაბადებული 1777 წ. სასულიერო სწავლა-განათლება მიღებული ჰქონდა ხონის წმ. გიორგის ეკლესიაში. მორჩილობა გაატარა საირმის მონასტერში. 1800წ. აღიკვეცა მონაზვნად: 1804 წ.-დან მღვდელ-მონაზონია; 1814 წ.-დან ილუმენი და ვანის მონასტრის წინამძღვარი, გელათის მონასტრის წინამძღვრობა დაეწალა 1838 წ. 13 სექტემბრიდან და განაგებდა 1842 წლის 7 იანვრამდე.² გარდაიცვალა 1847 წლის მარტში.³

1842 წ. იანვრიდან (დანიშნით 1841 წლის 6 დეკემბრიდან) 1844 წ. ივნისამდე გელათის მონასტრის წინამძღვარი იყო არქიმანდრიტი ექვთიმე (წულუკიძე). იგი დაბადებული იყო 1792 წ. სასულიერო განათლება მიიღო და მორჩილობა გაატარა ნიკორწმინდაში არქიეპისკოპოს სოფრონიოსთან. მონაზვნად აღკვეცეს ჭელიშის მონასტერში. 1821 წ.-დან ილუმენია და კაცხის მონასტრის წინამძღვარი. 1840 წ.-ის 10 ოქტომბრიდან 1841 წ.-ის 6 დეკემბრამდე იმერეთის ეპარქიის მმართველია არქიეპისკოპოსის სოფრონიოსის ავადმყოფობის გამო. 1841 წ. 6 დეკემბრიდან არქიმანდრიტი ექვთიმე დაინიშნა გელათის მონასტრის წინამძღვრად.⁴ 1844 წ. 29 ივნისს აყვანილი იქნა ეპისკოპოსის ხარისხში და დაინიშნა გურიის ეპარქიის მმართველად (1844-1853 წწ). 1853-1856 წწ-ში კი გარდაცვალებამდე იმერეთის ეპისკოპოსი იყო.⁵

1844 წ. ივნის —დეკემბერში მონასტრის წინამძღვრის მოვალეობას ასრულებდა მღვდელ-მონაზონი ნიკოლოზი.⁶

1845 წ. დეკემბრიდან გელათის მონასტრის წინამძღვრად დაამტკიცეს არქიმანდრიტი სვიმონი (წულუკიძე). დაბადებუ-

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 1808 ფ. 161

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 1945 ფ. 4, 5, ფ. 21 ს. 2136 ფ. 15, 16, ს. 4352, ფ. 24

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 3766, ფ. 6,

4 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 2163 ფ. 7, 8, ფ. 21 ს. 1930 ფ. 42

5 Е. К. — "История грузинской церкви и Экзархата," Тиф. 1901. стр. 72

6 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 2808 ფ. 10

ლი იყო 1778 წ. სასულიერო განათლება მიიღო და მორჩილება გაატარა ნიკორწმინდაში არქიეპისკოპოსს სოფრონიოსთან. 1811 წლიდან ილუმენია და ჭელიშის მონასტრის წინამძღვარი (1811-1827 წწ). 1812 წლიდან არქიმანდრიტია. 1823-1826 წლებში ვაკის ოლქის საეკლესიო ქონების მმართველი. 1826 წ. დააჯილდოვეს წმ. ანას მე-3 ხარისხის ორდენით. 1827-1845 წლებში იმერეთის საეკლესიო შემოსავლის ხაზინადარია. 1845 წლის იანვრიდან დეკემბრამდე ჭელიშის მონასტრის წინამძღვარია. 1845 წ. დეკემბრიდან 1852 წ. აგვისტომდე (გარდაცვალებამდე) როგორც წინამძღვარი განაგებდა გელათის მონასტერს.¹ მისი საფლავის ქვაზე გელათის ღვთისმშობლის შობის მთავარ ტაძარში ასეთი ეპიტაფიაა „აქა განისვენებს მაღალღირსი არქიმანდრიტი და კავალერი სვიმონ. ტომით თავადი წულუკიძე 68 წლის, 8 წელს გამგებელი დიდის მონასტრის გელათის. გარდაიცვალა 1852 წელსა 26 აგვისტოს, ხოლო ფიქალი ესე დავსდეთ სახსოვრად მეგობრობისა მისისა მეგრელიის თავადმა დადიანმა დავით“.

არქიმანდრიტ სვიმონის დროს გელათის მონასტერში 1846-1849 წლებში ჩატარდა დიდი სარემონტო სამუშაოები, რომელზედაც სულ დაიხარჯა 5102 მან. 40 კაპ.² შესრულებულ სამუშაოებს ხელმძღვანელობდა სპეციალური კომიტეტი არქიმანდრიტ სვიმონის თავმჯდომარეობით. შესრულებული იქნა შემდეგი სამუშაოები: გადაიხურა წმ. გიორგის და წმ. ნიკოლოზის ეკლესიები, სამრეკლო, შეიღება ეკლესიების და სხვა შენობათა სახურავები. მოაგარაყეს წმ. გიორგის ეკლესიის ჯვარი. შეიღება წმ. გიორგის ეკლესიისა და სამრეკლოს ჯვრები. წმ. ნიკოლოზის ეკლესიაში გაკეთდა მოაჯირი და ფანჯრები, დიდ ტაძარში გადაღებეს კანკელის კარები. შეკეთდა დავით აღმაშენებლის საფლავის სამლოცველო, მონასტრის გალავანი, მთავარი შესასვლელი და საწინამძღვრო სახლი.³

1852 წლის სექტემბრიდან 1853 წლის აგვისტომდე გელათის

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 4279 ფ. 67, 68

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 3605 ფ. 83

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 3605 ფ. 78, 89, 119

მონასტრის წინამძღვარია არქიმანდრიტი იოანე (იოსელიანი). იგი დაბადებული იყო 1787 წელს, ალიზარდა შიო-ღვიმის უდაბნოში. დიაკვნად ეკურთხა 1813 წელს თბილისის მაცხოვრის ფერიცვალების მონასტერში, 1819 წლიდან მღვდელ-მონაზონია, 1831 წლიდან — ილუმენია. 1828 წლიდან 1835 წლამდე თბილისის სასულიერო სემინარიის ეკონომისია. 1838 წელს დააჯილდოვეს წმ. ანას მე-3 ხარისხის ორდენით. 1842 წლიდან არქიმანდრიტია. 1846 წლის მაისიდან ჭელიშის მონასტრის წინამძღვარია, საიდანაც გამოიყვანეს გელათის მონასტრის წინამძღვრად, აქედან კი გურიის ეპარქიის მართველად (1853-1858 წწ) გარდაიცვალა 1867 წელს დაკრძალულია გელათის მონასტრის დიდ ტაძარში.¹

1853 წლის აგვისტოდან 1853 წლის ნოემბრამდე გელათის მონასტრის წინამძღვრის მოვალეობას ასრულებდა ილუმენი იოსაფეტი.²

1853 წლის ნოემბრიდან გელათის მონასტრის წინამძღვარია არქიმანდრიტი თეოფანე (თეოფანე ვახუშტის ძე გაბუნია). იგი დაბადებული იყო 1809 წელს. სასულიერო განათლება მიიღო ცაგერის მონასტერში. 1825 წელს აღიკვეცა ბერად, იმავე წელს ეკურთხა იეროდიაკონად. მონაწილეობდა სამეგრელოს საეკლესიო ქონების პირველ აღწერაში, როგორც მდივანი. 1827 -1833 წლებში ქრისტიანობას ქადაგებდა სადადიახო სვანეთში, სადაც მოაქცია 950 სული წარმართი. 1833 წელს ეკურთხა მღვდელ-მონაზვნათ და განაწესეს აფხაზეთში, როგორც ოსეთის სასულიერო კომისიის წევრი, სადაც ქადაგებით მოაქცია 5572 სული. 1841 წელს, როგორც აფხაზეთის მილიციის წევრი მონაწილეობდა ჩერქეზთა წინააღმდეგ ბრძოლაში. 1842-1846 წლებში ხელმძღვანელობდა აფხაზეთის სასულიერო მმართველობას, სადაც ააგო 4 ახალი ეკლესია და ქრისტიანობაზე მოაქცია 2413 აფხაზი. 1842 წლიდან ილუმენია, 1845 წელს დააჯილდოვეს გულსაკიდი ოქროს ჯვრით. 1846 წლიდან არქიმანდრიტია. ამავე წელს მოახდინა სამურზაყანოს საეკლესიო აღწერა და მოაქცია 256 სული წარმართი. 1848 წლიდან ცაგერის მონასტრის წინამძღვარი.

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 5259 ფ. 5

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 5104 ფ. 6

ღვარია. 1853 წლის ნოემბრიდან 1854 წლის მარტამდე გელათის მონასტრის წინამძღვარია, საიდანაც გადაიყვანეს სამეგრელოს ეპისკოპოსად. გარდაიცვალა 1859 წლის პირველ ივნისს.¹

1854 წლის მარტიდან გელათის მონასტრის წინამძღვარია არქიმანდრიტი გაბრიელი (ტუსკია). დაბადებული იყო 1800 წელს, სასულიერო აღზრდა-განათლება მიიღო გურიაში, ივანე ნათლისმცემლის უდაბნოში, აქვე აღიკვეცა ბერად 1815 წლიდან იეროდიაკონია. 1826 წლიდან მღვდელმონაზონი, 1830 წლიდან ამავე მონასტრის წინამძღვარია, 1836 წლიდან ილუმენია, 1842 წლიდან ჯუმათის მონასტრის წინამძღვარია, 1848 წლიდან არქიმანდრიტია, 1851 წლიდან გურიის ეპარქიის მონასტერთა ბლალოჩინია, 1852 წელს დაჯილდოებულ იქნა წმ. ანას მესამე ხარისხის ორდენით, 1854 წლის 13 დეკემბრიდან დაინიშნა გელათის მონასტრის წინამძღვრად. აქედან კი 1859 წლის 25 მარტს გადაიყვანეს გურიის ეპარქიის მმართველად, სადაც გარდაიცვალა 1881 წლის 11 სექტემბერს.²

არქიმანდრიტ გაბრიელის გელათში მოღვაწეობის დროს 1854-1856 წლებში, აქ ჩატარდა მნიშვნელოვანი სარემონტო სამუშაოები, კერძოდ მთლიანად გადაიღება მონასტრის ეკლესიანაგებობათა სახურავები.³

1859 წლის 15 აპრილიდან 1860 წლის 31 ივნისამდე გელათის წინამძღვარი იყო არქიმანდრიტი ნიკოლოზი (ნიჟარაძე) დაბადებული იყო 1800 წელს. სწავლა-განათლება მიიღო ჯრუჭის მონასტერში, აქვე აღიკვეცა ბერად 1817 წელს, 1882 წლიდან გელათშია. ის 1849-1853 წლებში იყო კაცხის, 1853-1856 წლებში ჭელეშის, 1856-1859 წლებში ჯრუჭის მონასტრის წინამძღვარი, საიდანაც გადაიყვანეს გელათში, გელათის მონასტერში მისი წინამძღვრობისას 1859 წლის 19 მაისს მოხდა დიდი უბედურება — უცნობი პირების მიერ მოპარული იქნა ცნობილი ხახულის

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 5300 ფ. 11, 14, 15, 16

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 5960 ფ. 85, 86

Е. К. "История грузинской церкви и Экзархата," Тиф. 1901. стр. 77

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 5492 ფ. 1, 27

ს.ც.ს.ს.ა. ფ. 489 ან 1, ს. 15449 ფ. 10

ღვთისმშობლის ხატი. მართალია ამ საქმეში წინამძღვარი უდანაშაულოდ ცნეს, მაგრამ მისი მონასტრიდან გადაყვანა დაჩქარდა. გადაყვანილ იქნა კაცხის მონასტრის წინამძღვარად.¹

1860 წლის ივნისიდან გელათის მონასტრის წინამძღვარია არქიმანდრიტი ონიფანტე ნადირაძე. დაბადებული იყო 1817 წელს, სასულიერო განათლება მიიღო ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში, 1842 წლიდან დიაკონია, 1844 წლიდან მღვდელი, 1855 წელს აღიკვეცა მონაზვნად, 1855-1859 წლებში ქელიშის მონასტრის წინამძღვარია, სადაც მიიღო არქიმანდრიტის ხარისხი, 1860 - 1865 წლებში, გარდაცვალებამდე გელათის მონასტრის წინამძღვარია.²

არქიმანდრიტ ონიფანტეს წინამძღვრობისას გელათის მონასტერში ჩატარდა დიდი სარემონტო-აღმშენებლობითი სამუშაოები. კერძოდ, 1860 წელს დიდ ტაძარში დააგეს ახალი ქვის იატაკი. 1861 წელს ხელახლა გადაიღება მონასტრის ეკლესია- ნაგებობების სახურავი, 1863-1866 წლებში დიდ ტაძარში გაკეთდა ქვის ახალი კანკელი და შეიცვალა ფანჯრები.³

1865 წლის დეკემბრიდან 1875 წლის დეკემბრამდე გელათის მონასტრის წინამძღვარია არქიმანდრიტი ბესარიონი (ბესარიონ კაციაძე დადიანი). დაიბადა 1820 წელს. სასულიერო აღზრდა-განათლება მიიღო მარტვილის მონასტერში. მორჩილება გაატარა ჯრუჭის მონასტერში, ბერად აღიკვეცა 1849 წელს, 1859 წლიდან არქიმანდრიტია, 1860-1865 წლებში ჯრუჭის მონასტრის წინამძღვარია, საიდანაც გადაიყვანეს გელათის მონასტერში, 1869 წელს დაჯილდოებული იქნა წმინდა ანას მესამე ხარისხის ორდენით, 1871 წელს აირჩიეს უწმიდესი სინოდის საქართველო-იმერეთის კანტორის წევრად, 1853 წელს დააჯილდოვეს წმინდა ანას მე-2 ხარისხის ორდენით. გელათიდან 1874 წელს გადაიყვანეს სამეგრელოს ეპარქიის მმართველად, შემდეგში იყო ალავერდის ეპისკოპოსი, ბოლოს კი, გარდაცვალებამდე, 1898-

1 ქ.ც.სა. ფ. 21 ს. 8059 ფ. 222, 223, ს. 7677

2 ქ.ც.სა. ფ. 21 ს. 8059 ფ. 218, 219

3 ქ.ც.სა. ფ. 21 ს. 7271 ფ. 1; ფ. 21 ს. 353 ფ. 8; ფ. 21 ს. 8931 ფ. 21 ს.ც.ს.ს.ა. ფ. 489 ან 1 ს. 22280 ფ. 1, ქ.ი.ე.მ. ფ. 6466 166, 173, 159, 209, 223, 382, 162; ფ. 6861 ს. 56

1900 წლებში — იმერეთის ეპარქიის მმართველი.¹

1871 წლის პირველ ნოემბრიდან 1872 წლის 14 ივნისამდე გელათის მონასტრის წინამძღვრის მოვალეობას ასრულებდა მღვდელ-მონაზონი ნიკიფორე (კანდელაკი). დაბადებული იყო 1831 წელს, საეკლესიო განათლება მიიღო გელათის მონასტერში, სადაც აღიკვეცა მონაზვნად 1860 წელს. ამავე წელს ხელდასხმულ იქნა მღვდელ-მონაზვნად. 1866 წლიდან გელათის წმ. გიორგის ეკლესიის წინამძღვარია და მონასტრის ეკონომოსი. 1872 წლის ივნისიდან გადაიყვანეს კაცხის მონასტრის წინამძღვრად.²

გელათის მონასტრის წინამძღვრებს შორის თავისი ნაყოფიერი მოღვაწეობით და ხანგრძლივობით გამორჩეულია არქიმანდრიტი სერაპიონი (ახვლედიანი), რომელიც 1875 წლის მაისიდან 1904 წლის ავგისტომდე განაგებდა მონასტერს. არქიმანდრიტი სერაპიონი დაბადებული იყო 1819 წელს (ეპიტაფიის თანახმად 1810 წელს, რაც ჩვენი აზრით საეჭვოა — მ.კ.). 1845 წლიდან მორჩილად იყო ჯრუჭის მონასტერში. 1846 წელს აღიკვეცა მონაზვნად, 1866 წლიდან არქიმანდრიტი. 1862-1866 წლებში მონათესის მონასტრის წინამძღვარია, 1866-1875 წლებში კი ჯრუჭის, საიდანაც გადაიყვანეს გელათის მონასტრის წინამძღვრად. დაჯილდოებული იყო წმ. ანას მე-2 და მე-3 და წმ. ვლადიმერის მე-4 ხარისხის ორდენებით.³

არქიმანდრიტ სერაპიონის გელათში მოღვაწეობისას მონასტრის ეზოში აგებული იქმნა ეპისკოპოსის და წინამძღვრის სახლები, მონასტრის ძმათა საცხოვრებელი სახლი, რამდენჯერმე შეკეთდა მონასტრის ეკლესია-ნაგებობანი. აქ განუღიძვრებელი დიდი ღვაწლისათვის ის მთავარი ტაძრის შეგნით, დასავლეთის მინაშენში დაკრძალეს. მის საფლავზე ასეთი ეპიტაფიაა — „ამა ლოდსა ქვეშე განისვენებს გაენათის მონასტრის არქიმანდრიტი და მოძღვარი ნეტარხსენებულის ეპისკოპოსის

1 ქ.ც.სა. ფ. 21 ს. 14379 ფ. 10, 11,
Е. К. "История грузинской церкви и Экзархата," Тиф. 1901. стр. 77

2 ქ.ც.სა. ფ. 21 ს. 24119 ფ. 13, 14

3 იქვე 14, 15, 16

გაბრიელისა სერაფიონი ტომით ახვლედიანი შობიდან 101 წ. ემსახურა ამა დიდებულის მონასტერს წინამძღვრად 40 წ. გარდაიცვალა 1911 წელს 28 აპრილს“.

1904 წლის სექტემბრიდან არქიმანდრიტ სერაპიონის პენსიაზე გასვლის შემდეგ გელათის მონასტრის წინამძღვარი გახდა მღვდელ-მონაზონი ნიკოლოზი (ნამორაძე). დაბადებული იყო 1872 წელს. დამთავრებული ქონდა პეტერბურგის სასულიერო აკადემია ღვთისმეტყველების ხარისხით. 1900 წლიდან ანაწევლიდა თბილისის სასულიერო სემინარიაში ქართულ ენას. 1902 წელს აღიკვეცა ბერად. წინამძღვრად დანიშვნისთანავე ებოძა არქიმანდრიტის ხარისხი. რევოლუციურ მოძრაობაში მონაწილეობისათვის 1906 წელს გაათავისუფლეს წინამძღვრობიდან და მიუსაჯეს რუსეთში გადასახლება სვიატოგორსკის მიძინების უდაბნოს (ხარკოვის ეპარქია) ძმათა ნევრად, რუსეთის უნმ. სინოდის 1906 წლის 31 მაისის გადაწყვეტილებით ანტისაეკლესიო და მთავრობის საწინააღმდეგო მოქმედებისათვის,¹ თუმცა იგი იქ არ ჩასულა, თურქეთს შეაფარა თავი. 1917 წელს დაბრუნდა საქართველოში და 1917-1918 წლებში იყო ისევ გელათის მონასტრის წინამძღვარი, ხოლო 1918-1923 წლებში — მონაშეთის მონასტრის წინამძღვარი. გარდაიცვალა 1923 წელს.²

არქიმანდრიტ ნიკოლოზის შემდეგ, 1906 წლის ნოემბრიდან 1911 წლის 13 დეკემბრამდე (გარდაცვალებამდე), გელათის მონასტრის წინამძღვარი იყო არქიმანდრიტი ნიკიფორე (წინამძღვრის მოვალეობას ასრულებდა 1871-1872 წლებში). აქ გადმოყვანამდე იგი წინამძღვარი იყო 1872-1892 წლებში კაცხის, 1892-1897 წლებში ჭელიშის და 1897-1906 წლებში ჯრუჭის მონასტრის. დაჯილდოებული იყო წმ. ანას მე-2 და მე-3 და წმ. ვლადიმერის მე-4 ხარისხის ორდენებით.³

რუსეთის უწმიდესმა სინოდმა 1912 წლის 11 აპრილს გელათის მონასტრის წინამძღვრად დანიშნა (ძველი ტრადიციის გათვალისწინებით) იმერეთის ეპარქიის მმართველი ეპისკოპოსი გი-

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 22 ს. 22668 ფ. 1, 5

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 21933 ფ. 1, 2

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 24119 ფ. 13.14 ს. 24814 ფ. 2

ორგი (ალადაშვილი), რომელიც ამ მოვალეობას ასრულებდა ფაქტიურად საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენამდე. გელათში ადგილზე მას ჰყავდა თავის მოადგილე („ნამესტნიკი“) ილუმენი ანთიმოსი (შემდგომში არქიმანდრიტი).

ეპისკოპოსი გიორგი (ერისკაცობაში დავით გიორგის ძე ალადაშვილი) დაბადებული იყო 1850 წელს. დამთავრებული ჰქონდა კიევის სასულიერო აკადემია ღვთისმეტყველების კანდიდატის ხარისხით. 1899 წელს აღიკვეცა ბერად და აყვანილი იქნა არქიმანდრიტის ხარისხში. 1902 წელს დაინიშნა უწმიდესი სინოდის საქართველო-იმერეთის კანტორის ნევრად და ოოანე ნათლისმცემლის უდაბნოს წინამძღვრად. 1905-1908 წლებში იყო გურია-სამეგრელოს ეპარქიის მმართველი. 1908-1917 წლებში იმერეთის ეპარქიის მმართველა. (გადაყენებულ იქნა 1917 წლის აპრილში). 1917-1920 წლებში განაგებდა ნილენის ეპარქიას, ხოლო 1920 წლიდან მიტროპოლიტია და ჭყონდიდისა და ბათუმ-შემოქმედის ეპარქიის მმართველი. გარდაიცვალა 1924 წელს. დაჯილდოებული იყო წმ. ანას 1, მე-2, მე-3 ხარისხის, წმ. ვლადიმერის მე-2, მე-3 და მე-4 ხარისხის ორდენებით და რამდენიმე მედლით.¹ იგი ეგზარქოსობის ხანის გამოჩენილი საეკლესიო მოღვაწე იყო.

¹ მ. კეზევაძე — ეპისკოპოსი გიორგი — იმერეთის ეპარქიის უკანასკნელი მმართველი. ქუთაისის ისტორიის ინსტიტუტის მასალები 5. ქუთაისი 2000 გვ. 34

ქ.ც.ს.ა ფ. 21, ს.24814, ფ.9

თავი მესამე

გელათის მონასტრის მამულები და მეურნეობა

საეკლესიო რეფორმის გატარებამ დასავლეთ საქართველოში საეკლესიო მინათმფლობელობის წესებიც ძირეულად შეცვალა. დაიწყო მზადება საეკლესიო მამულების ხაზინისათვის გადაცემაზე, სანამ ეს მოხდებოდა (1871 წ.), გელათის მონასტერი რჩებოდა იმ მამულების მფლობელად (იმერეთის ეპარქიის მმართველობის ქვეშ), რომელიც საუკუნეების განმავლობაში დაიმკვიდრა. ჯერ კიდევ ღმთისმშობლის შობის ტაძრის აგების დაწყებისთანავე, მეფე დავით აღმაშენებელმა მას „უზრუნველი ტრაპეზი გაუჩინა“.¹ „გელათის უპირატეს მდგომარეობას უქმნიდა ის გარემოებაც, რომ იგი მეფეთა საკუთარ საძვალე მონასტერს წარმოადგენდა“.² ამიტომ იყო, რომ თითქმის ყველა მეფე (რასაკვირველია, შემორჩენილი საბუთების სიმწირე ამას სრულად არ გვიჩვენებს) მოვალეობად თვლიდა ყმა-მამული შეენირა მონასტრისათვის „სოციალური სტრუქტურით, საერთოდ, გელათი ისე, როგორც სხვა მონასტრები და საეპისკოპოსოები საქართველოში, ფეოდალურ მინათმფლობელ სამეურნეო ორგანიზაციას წარმოადგენს, როგორც საეკლესიო სენიორია გელათი საკმაოდ მსხვილი ერთეული იყო“.³

გელათის მონასტრის სამინათმოქმედო სისტემის განხილვისას გასათვალისწინებელია შემდეგი ფაქტორები, კერძოდ „საეკლესიო სენიორებში ქონების იურიდიულ მფლობელად წარმოდგენილია ის წმინდანი ან ღვთაება, რომლის სახელობაზეც არის დაფუძნებული მონასტერი — „ძმობა“ ამ „პატრონის“ სახელზე შედის ყოველგვარი შეწირულებანი, ნასყიდი და სხვ. მონასტერი

1 „ცხოვრებაჲ მეფეთ მეფისა დავითისი“, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო მზექალა შანიძემ, თბ. 1992, გვ. 175.

2 ბ. ლომინაძე — გელათი, თბ. 1959, გვ. 13

3 იგივე

— „ძმობა“ ანხორციელებს იურიდიული პირის ყველა უფლებას, იგი ქონების კოლექტიურ-კოლეგიალური მფლობელია, მაგრამ მას არ შეუძლია საეკლესიო ქონების (ყმა-მამულის) გაყიდვა-გასხვისება (პრაქტიკულ მაგალითებში ამის არცერთი შემთხვევა არ ჩანს)... ეკლესიის ხელში ერთხელ გადაცემული ქონება ეკლესიის სამუდამო შეუვალ კუთვნილებად იქცეოდა“.¹ XIX ს-ის დასაწყისისათვის გელათის მონასტრის საკუთრებას წარმოადგენდა როგორც საკუთრივ გელათისათვის შენირული ყმა-მამული, ასევე აქ დაცული დიდი სინმინდებების ხახულის, აწყურის და ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატებისადმი შენირულნიც. ამასთანავე, მონასტრის საერთო შემოსავალში მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა მთავარ ტაძართან (ღმრთისმშობლის შობის) არსებულ სანინამძღვრო ეკვდრების ქონებას. სანინამძღვრო ეკვდერი, რომელიც დამოუკიდებელი წვრილი სამეურნეო-ფეოდალური ერთეული იყო, სამწირველოს განვითარების შემდგომ ეტაპს წარმოადგენდა. სანინამძღვროს შექმნამ გამოიწვია მთლიანი სენიორის უფრო მკვეთრი დანაწილება. „სანინამძღვროებად“ დაშლილ საეკლესიო სენიორიაში ფაქტიურად ორგვარი ქონებაა: „სახასო“, რომელიც მთავარ ეკლესიას ეკუთვნის და „სანინამძღვრო-საეკვდრო“, რომელიც სანინამძღვროს ეკუთვნის. „სანინამძღვრო“ ორგანიზაციულად გაფორმებულია შემწირველის საფლავზე, იგი ცალკე ეკლესიაა (ე.ი. აქვს ცალკე საკურთხეველი რომელიმე წმინდანის სახელობაზე). ამიტომ გელათის მონასტრის მიწათმფლობელობაზე საუბრისას გასათვალისწინებელია სანინამძღვროების არსებობა. „საბუთების სიმცირის გამო ჩვენ ვერ ვაზუსტებთ, თუ როდის რამდენი სანინამძღვრო არსებობდა... 1545 წელს გელათში ერთდროულად მოხსენიებულია შვიდი „მწირველი“ (საქ. სიძვ. I, გვ. 17, 18), ხოლო 1750 წელს კი — ოთხი „წინამძღვარი“ (დ.ს.ს.ს., II, გვ. 1). ცხადია, გელათის საფეოდალოში, ერთ შემთხვევაში შვიდი, ხოლო მეორე შემთხვევაში ორი სანი-

1 ბ. ლომინაძე — ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან სენიორები, თბ. 1967, გვ. 66

ნამძღვრო არსებობდა“.¹ ჩვენთვის საკვლევ პერიოდში, როგორც წინა თავში აღვნიშნავდით, გელათის ღმრთისმშობლის შობის ტაძარში მოქმედი ჩანს (წინამძღვარი უზის) არსებული 5 ეკვდერიდან სამს, ესენია: მაცხოვრის, ანდრია პირველწოდებულის და წმ. მარინესი. აღნიშნული ეკვდერები დაუქმებული ჩანან XIX ს-ის შუა ხანებში. ამას გვაფიქრებინებს მონასტრის წინამძღვრის არქიმანდრიტ სვიმონის 1849 წლის ერთ-ერთ პატაკში (იმერეთის მიტროპოლიტ დავითისადმი) ნათქვამი: „გაენათის მონასტრის წმ. ანდრია მოციქულის და წმ. მარინეს ეკვდრებში წელიწადში ორგზის არ იქმნება წირვა-ლოცვა“² და ის ფაქტი, რომ XIX ს-ის 50-იანი წლების შემდეგ მონასტრის ძმათა ნამსახურების სიებში აღარ ჩანან ეკვდრების წინამძღვრები, თუმცა იმერეთის საეკლესიო მამულების ხაზინაზე გადაცემამდე შემოსავლები მაინც ცალ-ცალკე, ეკვდრების მიხედვით აღინუსხებოდა.

ჩვენ არ განვიხილავთ ყველა იმ დოკუმენტს, რომელიც გელათის მონასტრის ყმებისა და მამულების შეწირულობას ადასტურებს, აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ დავით აღმაშენებლისაგან მძლავრად დაფუძნებული მონასტრის შეწირულობა და მამულები XVI ს-ის დასაწყისისათვის საგრძნობლად დაკნინებულა. მისი განახლებისათვის დიდი ზრუნვა გამოუჩენია იმერეთის მეფე ბაგრატ III (1510-1565 წ.წ.). მან გელათის მონასტერს შესწირა დიდძალი მამულები და 1529 წელს გელათი საეპისკოპოსოდ შექმნა. როგორც აფხაზეთის კათოლიკოსი მალაქია თავის სიგელში აღნიშნავს: „მეფეთ-მეფემან ბაგრატ მოგუახსენა და დაგუაჯერა, რათამცა გენათი საყდრად და საეპისკოპოსოდ შეგვექმნა ვისმინეთ მოხსენება მათ... ვაკურთხეთ და დავსვით გენათს კაცი უაღრესი ანგელოზთა და განუჩინეთ პატივი და საჯდომი ვითარ პატრიარქთა და მეფეთა განაჩენსა ძეგლსა შინა წერილ არს; და გაუჩინეთ სამწყსონი და საკურთხი: რიონსა და ქუთათისის ქალაქსა ზედა, ყვირილას გამოდმა და ვიდრე კაცხის ზღუარამდე და ხრეთს აქეთ რაჭის მთამდის, ოკრიბა სრულიად, ქუთაისის

1 ბ. ლომინაძე — ფეოდალური მიწის მფლობელობის ისტორიიდან „საწინამძღვრო“, მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 31, თბ. 1954, გვ. 145

2 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 4637, ფ. 1

ქალაქსა შიგან, გაღმა და გამოღმა და ანუ დაბანი და სოფელნი იყვნენ მიმო დათესულნი გლეხნი“.¹

გელათის მონასტერს ბაგრატ III შემდეგ მნიშვნელოვანი შეწირულობანი მისცეს იმერეთის მეფეებმა: გიორგი III, ალექსანდრე III და გამორჩეულად სოლომონ I და სოლომონ II, ასევე სხვადასხვა მაღალი იერარქიის სასულიერო პირებმა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მეფე სოლომონ I დამოკიდებულება გელათისადმი, 1755 წელს მან მონასტრის ყმები გაათავისუფლა საურის გადასახადისაგან: „...ასე დავამტკიცეთ რომ არც ჩემგან და არც შემდგომთა ჩემთა მეპატრონეთაგან ამ გელათის შემავალს არც აზნაურის შვილის ყმასა და არც გლეხს მისი საკუთარი სახასო ყმა სადაც იყოს არსად ჩვენგან და ჩვენის მორჩილისა და ბრძანების ნებამ მყოფილის კაცისაგან არასოდეს საურის გარდასახადი ხარაჯა არ ეთხოვებოდეს“.²

გელათის მონასტრის ყმა-მამულის მფლობელობაში განირჩევა ორი ფორმა: სახასო და საეკლესიო აზნაური. მფლობელობის ამ ორ სახეს შორის მნიშვნელოვანი განსხვავება ჩანს, ხშირად საეკლესიო აზნაურები ცდილობენ ხელთ იგდონ ეკლესიის სახასო მამული. ბეჯჯერ ეს „ჟამთა ვითარებისაგან“ ხდებოდა, მაგრამ ეკლესია პირველსავე ხელსაყრელ შემთხვევაში ცდილობდა დაებრუნებინა თავისივე აზნაურის მიერ მიტაცებული ყმა-მამული. ასე მაგალითად, 1774 წელს აფხაზეთის კათოლიკოსი იოსებ გენათელი „ხახულისა, გელათისა და საკურთხეველისა“ ღმრთისმშობელს უბრუნებს „ჟამთა ვითარებისა და უდროვობით შეტაცებულებისაგან დავიწყებულ გლეხს ლაფეთს გიორგი მახვილად ეს, რომელიც ჩვენსავე კაცს „იესე ნიშნიანიძეს და მის ძმას ყავდა უნიგნოთ, ჩუმად შერჩენდა დავიწყებით ჩნი ეკლესიის ძირი გლეხი ამოვიყვანეთ სიტყვა არ ქონდა სადევოდ“.³ დოკუმენტში

1 ი. დოლიძე — ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, თბ. 1970, გვ. 249-250

2 ს. კაკაბაძე — დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. II, ტფ. 1921, გვ. 5

3 ი. დოლიძე — ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, თბ. 1970, გვ. 900, 901

იოსებ კათოლიკოსი ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ გლეხი გიორგი მახვილაძე არის „ეკლესიის ძირი გლეხი“, „სამკვიდრო“, ამიტომ თუ ის საეკლესიო აზნაურის მფლობელობაში იქნებოდა, ასეთად აღარ ჩაითვლებოდა, რის შედეგადაც ეკლესიას ბეგარა-გადასახადი დააკლდებოდა. ამ მხრივ საინტერესოა 1812 წლის 1 აგვისტოს შედგენილი ეფვთიმე გენათელის სიგელი¹, რომლითაც სოფელ ქველობანს (დღევანდელი სოფ. კურსების ნაწილი — მ.კ.) მოსახლე გლეხებს აღფაიძე ნასხიტელას და მის ძმისწულებს დავითელას და ლაზარიკას სწირავს გელათის ეკლესიას, ისინი „პირველ ძველთაგანაც სახასოდ ეკლესიის გელათისათვის ყოფილან“. ეს გლეხები ამ დროს (1812 წ.) ხოსიკა ხოხიაშვილს და მის ძმას ივანიკას ეკუთვნოდნენ, რომლებიც თავის მხრივ „გელათის აზნაურიშვილები და ყმები იყვნენ“. ისინი „უამისაგან გარდაშენდნენ“ და მემკვიდრე აღარ დარჩათ. ეფვთიმე გენათელი განაჩენს: „ხახულისა ღთისმშობელს და გაენათის ღმთისმშობელს საკუთრად სახასოდ მიგართვი რაც ბეგარა და სამსახური უნინ გქონდა და სახასო კაცი გმართებოდესთ, იმ ბეგრითა და იმ სამსახურით უნდა ემსახუროთ ეკლესიასაცა და იმათზე მჯდომ გენათელსაც“, ე.ი. ქველობნელი აღფაიძეები სანამ გახდებოდნენ აზნაურ ხოხიაშვილთა ყმები, გელათის მონასტრისადმი ბეგარასა და სამსახურს ეწეოდნენ, მაგრამ შეიქმნენ რა სააზნაურო გლეხებად, მიუხედავად იმისა, რომ მათი მფლობელი აზნაურებიც ამავე მონასტერს ეკუთვნოდნენ, ასეთ ვალდებულებებს აღარ ასრულებდნენ. აშკარად ჩანს, რომ საეკლესიო აზნაურთა ყმების მხოლოდ ნაწილი უხდიდა ბეგარა-გადასახდს უშუალოდ გელათის მონასტერს, ხოლო მეორე ნაწილი კი უშუალოდ თავის აზნაურებს. ამის გამო ეკლესიის სახასო და სააზნაურო ყმა-მამული და შემოსავალი ჩვენთვის საკვლევ პერიოდში ცალ-ცალკე აღირიცხებოდა.

სხვადასხვა წლების მიხედვით გელათის მონასტრის სახასო მფლობელობა და შემოსავლები შემდეგ სურათს იძლევა:

¹ ი. დოლიძე — ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, თბ. 1970, გვ. 1117, 1118

№	1820 ¹			1825 ²		1847 ³	1866 ⁴
	სოფელი	კომლი	გადასახადი მან-ში	კომლი	გადასახადი მან-ში	გადასახადი მან-ში	გადასახადი მან-ში
1.	საწირე	14	87	14	100	100	100
2.	სოჩხეთი	8	58	10	65	65	65
3.	კისორეთი	5	31	5	42	42	42
4.	გურნა	10	61	12	70	70	70
5.	ჯვარისა	11	74	14	87	87	87
6.	ციხია	7	42	7	44	44	44
7.	ლაფეთი	5	24	6	30	30	30
8.	მანდიკორი	2	12	2	12	12	12
9.	გელათი	10	50	15	60	60	60
10.	კურსები	37	267	50	310	228	281
11.	რიონი	10	66	10	66	66	66
12.	სორმონი	4	25	6	35	35	35
13.	ნოლა	2	7	3	10	10	10
14.	ჭოლევი	1	3	1	3	3	3

1 ს. კაკაბაძე — იმერეთის საეკლესიო ყმათმფლობელობა, 1820-1825 წწ.
აღწერათა მიხედვით „საისტორიო კრებული“, ნ. 4, ტფ. 1929, გვ. 78-80

2 იგივე

3 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 6888, ფ. 78

4 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 9830ა, ფ. 47

15.	ნაბოსლევი	22	147	23	151	143	143
16.	კოკა	15	98	15	98	67	67
17.	ოჯოლა	1	4	2	10	10	10
18.	გოდოგანი	—	146	23	146	146	146
19.	ვაკისუბანი	4	22	7	40	40	—
20.	ზემო ქვიტირი	—	—	—	—	45	—
21.	ქვემო ქვიტირი	4	25	5	31	31	—
22.	დიმი	2	14	2	14	14	—
23.	კორიში	3	18	3	18	18	—
24.	სიმონეთი	33	190	39	220	121	125
25.	ენერი	11	96	14	115	115	115
26.	ძვერი	10	95	14	100	12	92
27.	ჩხარი (სომხები)	4	20	4	20	20	20
28.	ჩხარი (ქართველები)	14	107	18	120	120	120
29.	ტელეფა	—	30	3	30	20	20
30.	ლვანკითი	—	20	2	20	20	20
31.	ბოსლევი	—	146	25	146	146	—
32.	თერჯოლა	—	—	3	12	6	—
33.	საზანო	—	60	6	60	60	—
34.	მუხურა	—	32	5	32	32	—
35.	ალისუბანი	36	296	38	302	302	302

36.	თხილთნყარო	12	101	12	101	101	101
37.	ძიროვანი	6	29	7	42	42	42
38.	ნაგარევი	—	64	10	64	64	—
39.	ჭოგნარი	8	42	17	100	79	79
40.	ოდილაური	6	32	10	50	50	50
41.	სამტრედია	18	100	23	129	—	—
42.	მუხაყრუა	16	96	25	116	—	—
43.	ყუმისთავი	6	37	9	42	—	—
44.	ბანოჯა	4	18	7	38	—	—
45.	უძლოური	11	66	11	70	—	—
46.	ამალღება	1	7	1	7	—	—
47.	კვაშხიეთი	17	106	17	120	—	—
48.	ბუგეული	3	17	3	17	—	—
49.	სხვადა	2	14	3	14	—	—
50.	ონი	1	6	1	6	—	—
51.	შაერა	4	24	5	25	—	—
52.	ლადიში	2	14	2	11	—	—
53.	ჯვარისა	6	35	5	30	—	—
54.	საჩხერე	1	8	—	—	—	—

გელათის მონასტრის კუთვნილ საეკლესიო მიწებზე მცხოვრებ აზნაურთა ყმათაგან შემოსავალი კი წლების მიხედვით შემდეგ სურათს იძლევა:

№	1825 ¹			1847 ²
	სოფელი	კომლი	გადასახადი მან-ში	გადასახადი მან-ში
1.	კურსები	7	7	7
2.	გელათი	3	3	3
3.	ჭალასთავი	4	4	4
4.	ნოლა	1	1	1
5.	ჭოლევი	3	3	3
6.	ნაბოსლევი	6	6	6
7.	მესხეთი	5	5	5
8.	ქვემო ქვიტირი	13	13	9
9.	ალისუბანი	12	12	12
10.	ნაგარევი	2	2	2
11.	გოდოგანი	4	4	4
12.	რიონი	4	4	4
13.	ნაძვა	6	6	6

1 ს. კაკაბაძე — იმერეთის საეკლესიო ყმათმფლობელობა, 1820-1825 წწ.
 აღწერათა მიხედვით „საისტორიო კრებული“, წ. 4, ტფ. 1929, გვ. 100
 2 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 6888, ფ. 80

1825 წლის აღწერას დართული ჰქონდა იმ საეკლესიო ყმების სია, რომლებიც იმერეთიდან გაქცეულან ქართლ-კახეთში 1812 წელს ჟამიანობის დროს და იქვე დასახლებულან. ამ სიაში დასტურდება 67 სული მამაკაცი საგენათლო ყმა,¹ ხოლო 1844 წელს, როცა დაისვა საკითხი იმერეთიდან საქართველოს სხვადასხვა მხარეებში 1812-1820 წ.წ. გადასახლებულთა (ჟამიანობის გამო) უკან დაბრუნებაზე, აღრიცხულ 172 კომლში 61 ოკრიბიდან იყო,² უნდა ვივარაუდოთ, რომ მათი დიდი ნაწილი სწორედ გელათის მონასტრის ყმები იყვნენ.

საგენათლო აზნაურებისა და მათი ყმათა რაოდენობა და მამულები XIX ს-ის 20-იან წლებში ასეთია:³

სოფელი	კომლი	სული მამრი	ქცევა სახნავი	მოსავალი ღვინისა კოკობით
კურსები აზნ.	5	12	56	480
—“— ყმა	7	16	61	449
გელათი აზნ.	5	15	77	261
—“— ყმა	8	19	50	280
ჭალასთავი აზნ.	3	12	13	140
—“— ყმა	4	13	17	170
ნოღა აზნ.	1	1	20	60
—“— ყმა	1	3	10	40
ჭოლევი აზნ.	5	11	106	460
—“— ყმა	3	9	19	105

1 ს. კაკაბაძე — იმერეთის საეკლესიო ყმათმფლობელობა 1820-1825 წწ აღწერათა მიხედვით „საისტორიო კრებული“, ნ. 4, ტფ. 1929, გვ. 100

2 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 2637

3 ს. კაკაბაძე — იმერეთის საეკლესიო ყმათმფლობელობა 1820-1825 წწ აღწერათა მიხედვით, „საისტორიო კრებული“, ნ. 4, ტფ. 1929, გვ. 96

ნაბოსლევი აზნ.	1	2	50	200
— " — ყმა	6	20	34	295
მესხეთი აზნ.	1	3	100	260
— " — ყმა	5	18	28	200
ქვემო ქვიტირი აზნ.	1	1	15	60
— " — ყმა	13	42	235	1030
ალისუბანი აზნ.	7	20	845	800
— " — ყმა	12	40	96	720
ნაგარევი აზნ.	5	11	77	220
— " — ყმა	2	8	20	60
გოდოგანი აზნ.	5	11	454	550
— " — ყმა	6	30	45	320
რიონი აზნ.	3	5	95	236
— " — ყმა	4	17	42	270
ნაძვა, აზნ.	3	9	70	400
— " — ყმა	6	25	60	434

გელათის მონასტრის აზნაურებად ჩანან ცირლილაძეები,¹ გოგოლაშვილები,² ჭიჭინაძეები,³ ნიშნიანიძეები,⁴ ხოხიაშვილები⁵ და სხვა.

1 ი. დოლიძე — ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, თბ., 1970, გვ. 260-261

2 იგივე, გვ. 1043-1044

3 იგივე, გვ. 506-513, 1131-1133, 1124, 1125

4 იგივე, გვ. 828, 829, 1118, 1119, 1131-1133

5 იგივე, გვ. 1117, 1118, 1119

იმერეთის არქივისკოპოს სოფრონიოსის 1827 წლის 12 იანვრის პატაკიდან საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორისადმი ჩანს, რომ 1820 წელს ახლად შექმნილ იმერეთის ეპარქიაში (მათ შორის გელათის მონასტერშიც) საეკლესიო ყმებისაგან გადასახადი არეულობის (აჯანყების) გამო ფულად არ აკრებილა, არამედ ნატურით („ჯინშად“) ძველი ნესასამებრ „საზრდოდ სამღვდელო გვამთა და ეკლესიისათვის“.¹ სხვა საბუთებიდან ჩანს, რომ 1820 წლის ანგარიშზე გადასახადი ფულად აუკრებიათ 1821 წელს.² თუ მონასტრის წინამძღვარ არქიმანდრიტ ნიკოლოზის შედგენილ ნუსხას ვენდობით, 1820 წელს გელათის ეპარქიის საეკლესიო ყმებისაგან მხოლოდ ქუთაისის მაზრაში შემოვიდა 3768 მან. და 40 კაპ.³ 1821 წელს 3573 მან. და 65 კაპ.⁴ 1822 წელს 3351 მან.⁵ და ა.შ. თითქმის ყოველ წელს შემოსავალი გარკვეული პროცენტის დანაკლისით შემოდიოდა. შემოსავლების დაკლების ძირითადი მიზეზი იყო ობლობა, ოჯახის ამოწყვეტა-გადაშენება, ზოგჯერ კი სამოქალაქო მთავრობის სხვადასხვა გადანყევით-ლებები.⁶ წინა წლების გადასახადების ამოღება (დანაკლისის შევსება) პრაქტიკულად არ ხდებოდა, ასე მაგ. იმერეთის ეპარქიაში 1824 წელს 1823 წლის დანაკლისიდან ნაცვლად 660 მანეთისა შემოვიდა 4 მან.⁷ ეგზარქოსობისდროინდელ გელათის მონასტერში მონასტრის კუთვნილ მამულებიდან გადასახადს კრებდა თავად წინამძღვარი ან წინამძღვრის დავალებით კრებულის რომელიმე წევრი.⁸ 1844 წლის მონაცემით გელათის მონასტრის კუთვნილი გლეხის გადასახადი შეადგენდა: 1 კოკა ღვინოს, 1 ბათმან ღომს, 2 ბათმან სიმინდს, 1 ჯამ ლობიოს, 1 ქათამს და 5 კონა ჩალას.⁹

როგორც აღვნიშნეთ, გელათის მონასტრის ყმა-მამულთა სა-

1 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 377, ფ. 6

2 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 306, ფ. 2, 8, 79

3 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 306, ფ. 2

4 იქვე, ფ. 8

5 იქვე, ფ. 16

6 იქვე, ფ. 2, 24, 55

7 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 148, ფ. 3

8 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 780

9 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 2711, ფ. 1, 2

ერთო რაოდენობაში მნიშვნელოვანი ნაწილი ეჭირა მონასტრის ეკვდრებს.

მაცხოვრის ეკვდრის მფლობელობა — მაცხოვრის სახელობის ეკვდერი მდებარეობს ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში. მასში დაკრძალული არიან იმერეთის მეფეები:¹ როსტომ I (+1605 წ.), გიორგი III (+1639 წ.), გიორგი VI (+1720 წ.).

მაცხოვრის ეკვდრის მინათმფლობელობა წყაროებში პირველად ჩანს 1630 წლიდან, როცა იმერეთის მეფე გიორგი III და მისმა ვაჟებმა შესწირეს თავიანთ „ეკვდერს და სასაფლაოს... მაცხოვრის პირსა ღვთისასა... დადგინებულს წინამძღვარს ზაქარიას“ ლეყერეთს ქელბაქიანისეული ორი გლეხი შალიკიანები ლომინაი, ივანაი და გოჩიაი, რომლებიც „...ყოველს წელიწადს ბეგარის მაგიერ დიდს ხუთშაბათს თვითოს კელაპტარს ჩვენს საფლავზე დაანთებდნენ...“² აღნიშნული დოკუმენტიდან ივარაუდება, რომ ამ დროისათვის მაცხოვრის ეკვდერი უკვე ჩამოყალიბებული სამწირველოა, რომელსაც გარკვეული მამულები გააჩნია. რაც შეეხება აღნიშნული სიგელით შეწირულ შალიკიანებს, მათი მემკვიდრეები მაცხოვრის ეკვდრის ხელში მეფე სოლომონ I დროსაც ჩანან, თუმცა განვლილი დროის მონაკვეთში ისინი „ჟამთა ვითარებისაგან წართმეულები იყვნენ“ მეფე სოლომონ I, დედოფალი მარიამი და მათი ძე ალექსანდრე წირავენ თავიანთ „ეკვდერს და სასაფლავოს მაცხოვარს და მის წინამძღვარს ჭიჭინაძეს იოაკიმს“ ლეყერეთს შვიდ კომლ შალიკიანებს მათი ბეგრით „თუთით მოსახლეს ორ-ორი ჩარეჟი სანთელი, ოთხი კოდი ლომი, სამ-სამი თორმეტიანი ღვინო, თვისი ტვირთით მოგიტანდესთ“, აგრეთვე შალიკიანი ხაბელიკა მისი ცოლ-შვილით „პირველ შეწირული ყოფილიყო“..., „გაუყიდიათ... და ქელბაქიანს გოგიტას ყავდა თვისი გამონაღები თეთრიც მივეცით ქელბაქი-

1 ბ. ლომინაძე — გელათი, თბ. 1959, გვ. 2

მ. კეზევაძე — გელათის მონასტრის ნეკროპოლი, „გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი“, 2004 წ. 11, გვ. 9

2 ს. კაკაბაძე — დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. I, ტფ. 1921, გვ. 48, 49

ანს... და ამ ეკვდერს შევსწირეთ“.¹ ეს სიგელი დაახლოებით 1776 წლითაა დათარიღებული, 1781 წელს კი სოლომონ I დედოფალ გულქანთან ერთად თავისი პაპის მეფე გიორგი VI დადებულ სიგელს აახლებს და სწირავს „გელათის მაცხოვრის ეკვდერს“ და მის წინამძღვარს მღვდელ-მონაზონ დომენტი ჭიჭინაძეს გელათს „მაცხოვრის კარის შემოსავლის გვერდზედ ერთი ქვიტკირის სახლი და ადგილი მცირედი მოზღუდვილი, შადრევანზედ მოსახლე ერთი კუბულაშვილი გიორგი თავის ცოლ-შვილით და ადგილ-მამულით“... მანდიკორს „ასანბეგ კაკუშაძისეული სასახლე და ოთხის სხვა ძმის კაკუშაძისეული“ უშვილოდ გარდასულები იყვნენ და ერთი მოსახლე კაკუშაძე.²

1787 წელს მაცხოვრის ეკვდერს სვიმონ ჭიჭინაძემ შეწირა მამამისის ნაყიდი და შემდეგ თათრისადმი მისყიდული და სვიმონის მიერ თათრისაგან „მრავლითა შრომით“ დახსნილი დათუნიკა სვანიშვილი (თავის დროზე სვანეთიდან ჩამოყვანილი).³

1800 წელს მეფე სოლომონ II მაცხოვრის ეკვდერს უმტკიცებს წინა მეფეთაგან შეწირულ ყმა-მამულს — ლეყერეთს, შვიდ კომლ შალიკიანებს. „ესენი ყოველნი თავისითა ცოლ-შვილითა, ადგილ-მამულითა და თვისითა სამართლიანითა სამზღუდრითა და ბეგრითა ვითარცა ცხადყოფს ძველი მატყიანე“. ისინი მეფეს „ყოველთა მაჭივრებელთა და მოხელეთაგან გაუთავისუფლებია“.⁴

მაცხოვრის ეკვდრის წინამძღვრებად ტრადიციულად ჩანან ჭიჭინაძეები ყმა-გლეხებად კი — შალიკიანები, კაკუშაძეები, კუბლაშვილი და სვანიშვილი.

XIX ს-ში მაცხოვრის ეკვდრის ყმა-მამული და შემოსავლები შემდეგ სურათს იძლევა:

1 ს. კაკაბაძე — დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. II, ტფ. 1921, გვ. 53, 54

2 იქვე, გვ. 72

3 იქვე, გვ. 188

4 იქვე, გვ. 118

№	1820 წ. ⁸					1825 წ. ⁹		1847 ¹⁰
	სოფელი	კომლი	სახლავი მიწა ქვევებში	ლეინო კოკებით	გადასახადი მან-ში	კომლი	გადასახადი მან-ში	გადასახადი მან-ში
1	მანდიკორი	2	18	139	12	2	16	14
2	გელათი	1	8	40	6	1	6	6
3	ლეყერეთი	6	63	460	35	6	35	35
4	პატრიკეთი	1	4	30	7	1	5	5

წმინდა მარინეს ეკვდრის მფლობელობა — წმ. მარინეს ეკ-
ვდერი მდებარეობს ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის სამხრეთ-
დასავლეთ ნაწილში. ამ ეკვდრის ყმა-მამულის მფლობელობაზე
მსჯელობისას სიფრთხილეა საჭირო, რამდენადაც ტაძარში ამ
სახელწოდების ორი ეკვდერია, ერთი ჩრდილოეთის მხარეზე, მე-
ორე — სამხრეთით. ამ უკანასკნელში დასტურდება სოლომონ I
მეუღლის მარიამის დაკრძალვა.⁴ ბ. ლომინაძის აზრით ეს უნდა
იყოს XVIII ს-ის საბუთებში ნახსენები „სადედოფლო ეკლესია“.⁵
ამ ეკვდერზე გამორჩეულად ზრუნავდნენ იმერეთის მეფეები
სოლომონ I და სოლომონ II. 1791 წლის 3 მარტს სოლომონ II
ბრძანება მისცა „ერთობით ყველა მოხელეს“ — მოურავს, ხელო-
სანს, ნაცვალს, მამასახლისს, რომ სოლომონ I მიერ წმ. მარინეს
ეკვდრისათვის და დედოფალ მარიამის საფლავისათვის შენი-

1 ს. კაკაბაძე — იმერეთის საეკლესიო ყმათმფლობელობა, 1820-1825 წწ.
აღწერათა მიხედვით „საისტორიო კრებული“, წ. 4, ტფ. 1929, გვ. 100

2 იგივე

3 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 6888, ფ. 79

4 ბ. ლომინაძე — გელათი, თბ., 1955, გვ. 44

5 იგივე

რულ „გლეხებზე და ვაჭრებზედ საქმე არა აქვს“ წინამძღვრის მეტს არავისო, ე.ი. ეკვდერს სრული შეუვალობა უბოძა.¹

XIX ს-ში წმ. მარინეს ეკვდრის ყმა-მამული და შემოსავლები შემდეგ სურათს იძლევა:

№	1820 წ. ²					1825 წ. ³		1847 ⁴
	სოფელი	კომლი	სახნავი მიწა ქცევებში	ლეინო კოკებით	გადასახადი მან-ში	კომლი	გადასახადი მან-ში	გადასახადი მან-ში
1	სანირე	—	12	100	—	1	7	7
2	გურნა	6	108	840	45	9	60	60
3	ბობოთი	1	6	60	2	1	2	2
4	შუყერი	4	64	600	31	6	41	41
5	მანდიკორი	4	47	407	28	5	34	34
6	ჯონია	3	33	211	18	3	20	20
7	გელათი	2	11	110	7	2	12	12
8	გოდოგანი	1	8	50	6	1	6	6
9	ივანოული ⁵		19	120				12

წმ. ანდრია მოციქულის ეკვდრის მფლობელობა — ეს ეკვდერი მდებარეობს ღმთრისმშობლის შობის ტაძრის სამხრეთ-აღმოსავლეთით.

1 ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი, საბუთი № 106

2 ს. კაკაბაძე — იმერეთის საეკლესიო ყმათმფლობელობა, 1820-1825 წწ. აღწერათა მიხედვით „საისტორიო კრებული“, წ. 4, ტფ. 1929, გვ. 86, 94

3 იგივე

4 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 6888, ფ. 79

5 ქ.ც.ს.ა., ფ. 18, ს. 1701

სავლეთ ნაწილში. ტრადიციულად ის თამარ მეფის სასაფლაო ეკვდრდაა მიჩნეული. XVIII ს-ის დასაწყისში ის გაუქმებული ყოფილა და მხოლოდ 1730 წელს საკუთარ სასაფლაოდ განუახლებია იმერეთის მეფე ალექსანდრე V, როცა აქ თავის მეუღლე მარიამი დაუკრძალავს, სახელიც მასვე უწოდებია ეკვდრისათვის. როგორც თავის ერთ საბუთში აღნიშნავს: „უამთა ვითარებისაგან არავინ უწყოდა თუ ვისი საძვალე ყოფილიყო ანუ სახელსა ზედა წმიდისა. შენება საყდრისა ხელეყავით გაშენებად და შემკობად მისსა... და მოვიმონმეთ აფხაზეთისა კათალიკოსი გრიგოლი და სხვანი მიტროპოლიტნი და ეპისკოპოსი და აღვაგებიან საკურთხეველი სახელსა ზედა ანდრია მოციქულისათა“.¹ განახლებული ეკვდერი ალექსანდრე V სამეფოდ მიაჩნდა. ერთ საბუთში მეფე წერს: „ქ. კანდელაკის შვილი გალობელი ნს მახვილით აღესრულა და ვაჟი არ დარჩა. საყდროვანი ჩვენდა იყო სახასოდ. ისევ ანდრია მოციქულის ეკვდრისათვის შემოგვინირავს“.² მეფის ამ ნათქვამში საინტერესოა სწორედ ეს ფაქტი, ნესით უმემკვიდროდ დარჩენილი საეკლესიო მამული გენათელის განკარგულებაში უნდა დარჩენილიყო, მაგალითად უფრო მოგვიანებით ეფვთიმე გენათელი აცხადებს: „უშვილოდ გარდასრულის ეკლესიის ყმის კაცის დანაშთომი ისევე ეკლესიას დარჩებაო“³ და „სამართლით უშვილოს კაცისეული ჩემი იყოო“.⁴

1730 წელს მეფე ალექსანდრე V ეკვდერს შეწირა გოდოგანში გიორგი ჭარბაძე და მინდიაშვილი, ნაბოსლევში ორი გლეხი ქათამაძე და ხუჯაძე, „ტყირბულს“ ორი კომლი ქასრაშვილი.⁵ 1740-1750 წწ-ში მეფე კვლავ წირავს ეკვდრებს ყმა-გლეხებს: გოდოგანში გაბრიჭიძეებსა და მიდიაშვილს.⁶ უფრო სწორად

1 ს. კაკაბაძე — დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ნ. 1, ტფ. 1921, გვ. 120

2 იქვე, გვ. 119-125

3 ი. დოლიძე — ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, თბ. 1970, გვ. 1131-1133

4 იქვე, გვ. 1043-1044

5 ს. კაკაბაძე — დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ნ. 1, ტფ. 1921, გვ. 119-125

6 იქვე, გვ. 158-161

ეკედერს აღუდგენს ძველ მფლობელობას — „ამათსა ბეგარასა და სამსახურსა ძველი დავთარა აცხადებსო“, ასევე მათ გარდა აღექსანდრე V ეკედრისათვის დაუმტკიცებია ამონყვეტილი ნ^აკ^აზ კანდელაკის მამული და გლეხნი... რლსაც ძველი დავთარი აცხადებს“.

მოგვიანებით წმ. ანდრია მოციქულის ეკედერს ნაბოსლევსა და ტყიბულში კუთვნილი ყმა-მამული დაუკარგავს, შესაძლოა 1812 წლის ჟამიანობის გამო. XIX ს-ში წმ. ანდრია მოციქულის ეკედრის ყმა-მამული და შემოსავალი სხვადასხვა წლების მიხედვით შემდეგ სურათს იძლევა:

№	1820 ¹					1825 ²		1847 ³
	სოფელი	კომლი	სახნავი მიწა ქცევებში	ლვინო კოკებით	გადასახადი მან-ში	კომლი	გადასახადი მან-ში	გადასახადი მან-ში
1	პატრიკეთი	9	118	620	63	9	63	63
2	ზოვრეთი	2	17	162	13	2	13	13
3	გოდოგანი	2	20	105	12	2	12	12

როგორც აღვნიშნეთ ღმრთისმშობლის შობის ტაძარში გარდა ზემოთ განხილული 3 ეკედერისა, კიდევ იყო 2 — წმ. მარინეს და წმ. იოაკიმეს და ანას სახელობის. მათი მამულების და ყმათამფლობელობის შესახებ ჩვენი საკვლევი პერიოდის დოკუმენტებში აღარაფერია ნათქვამი (სამწუხაროდ, არც ძველ საბუთებში), რაც აიხსნება მათი აღრიდნავე დაუქმებით და მათი სამკვიდრებელის მონასტრის საერთო ქონებაში შეტანით, ანუ

1 ს. კაკაბაძე — იმერეთის საეკლესიო ყმათამფლობელობა, 1820-1825 წწ. აღწერათა მიხედვით „საისტორიო კრებული“, წ. 4, ტფ. 1929, გვ. 86, 94

2 იგივე

3 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 6888, ფ. 79

მათ მამულებსა და ყმებს ძველთაგანვე გელათის ეპისკოპოსი განაგებდა. ამ ეკვდრების მსგავსად არც წინა საუკუნეებში დადასტურებული მცირე სამწირველოების — დავით აღმაშენებლის, სოლომონ I-ის და ლორთქიფანიძეთა საფლავთათვის შეწირული ყმა-მამული ჩანს ჩვენი საკვლევი დროის დოკუმენტებში, რაც შეეხება მონასტრის ეზოში მდგარ წმ. გიორგისა და წმ. ნიკოლოზის ეკლესიების ყმა-მამულთა საკითხს, უკანასკნელი ხსენებული ეკვდრებისა და მცირე სამწირველოების ბედს იზიარებს, ხოლო წმ. გიორგის ეკლესიის კუთვნილი გლეხებისაგან შემოსავალი XIX ს-ის სხვადასხვა წლებში შემდეგნაირად წარმოგვიდგება:

№	1820 წ. ¹			1825 წ. ²		1847 ³
	სოფელი	კომლი	სახნავი მიწა ქვევებში	კომლი	გადასახადი მან-ში	გადასახადი მან-ში
1	ხრესილი	5	25	5	30	30
2	წყალწითელა	4	29	9	45	45
3	სორმონი	4	16	4	20	20
4	ჯიმასტარო	1	2	2	6	6
5	ოხომირა	6	26	6	26	26

გელათის მონასტრის ტრადიციულ სამეურნეო ქონებრივ მდგომარეობას და უფლებებს კარგად ასახავს გელათის მონასტრის წინამძღვრის არქიმანდრიტ ონიფანტეს 1860 წლის 1 დეკემბრის პატაკი იმერეთის ეპისკოპოს გაბრიელისადმი. პატაკში,

¹ ს. კაკაბაძე — იმერეთის საეკლესიო ყმათმფლობელობა, 1820-1825 წწ. აღწერათა მიხედვით „საისტორიო კრებული“, წ. 4, ტფ. 1929, გვ. 85

² იგივე

³ ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 6888, ფ. 79

რომელიც მონამეთელი საეკლესიო ყმების ჭარხალაშვილების მიერ მდ. წყალნითელაზე უკანონოდ წისქვილის გამართვის სურვილის გამო გაიგზავნა, ვკითხულობთ: „მრთელს ოკრიბის ადგილებშიდ სადაცა სახლობენ თავადნი და აზნაურნიცა მრავალნი, გარდა საეკლესიო მამულთა, იმა უფლებით მდგომარეობს გაენათის მონასტერი ძველად გაენათლის დროშიდ და დღესაც მოუშლელი რომელ, მთა, საბალახე, ქვის მადენი, გიშრის და წყალნითელას წყალი, არავის არ შეუძლია თავისდა სასაკუთროდ მოიხმაროს გარდა ამა მონასტრისა; და კიდევაც შემოიძლია დავამტკიცო თვითეულად ნაქერალას მთიდან, რამოდენიც უნდა ჯოგები გარდმოდენონ თუმცა ცხოვრებლებთ ადგილებშიდ ბალახობენ გარნა, სადაცა უნდა აბალახონ ოკრიბის მხარეზე საბალახე, ადგილის ქირა შემოუდის ეკლესიასა და არა სხვა თავისუფალ პირთაცა, ქვა მერატაფა თუ საცეხველი ვის ადგილშიდაც უნდა გაითალოს მოდი მიაქვს ეკლესიას; მწვანეყვავილაშიდ ითხრება ქვა, სარგებლობს ეკლესია; გიშერს თხრიან სოჩხეთის ადგილებშიდ, როდესაცა მოთხრიან მოდი არის ეკლესიისა და ეგრეთვე წყალნითელაშიდ თუ თევზაობის ნებაც არა აქვს არავის და არა თუ გააკეთონ სასარგებლოდ მისდა წისქვილი“.¹ მონასტრის წინამძღვარი ეპისკოპოსს გაბრიელს თხოვდა რათა ჭარხალაშვილებს შეეჩერებინათ წისქვილის კეთება, რამდენადაც ეს ადგილი მონასტრისათვის სანისქვილედ თავად წინამძღვარს ჰქონია ამორჩეული. როგორც შემდგომი მინერ-მოწერიდან ჩანს 1861 წლის გაზაფხულზე მოდავე ჭარხალაშვილებთან შეთანხმებით (მათგან იყიდეს მინის ნაწილი) აუგიათ სამთვალთან (სამდოლაბთან) წისქვილი.²

იმერეთის საეკლესიო მამულების ხაზინაზე გადაცემამდე არსებულ გელათის მონასტრის შემოსავლებზე და სამეურნეო ყოფაზე ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის მონასტრის წინამძღვრის არქიმანდრიტ სერაპიონის 1880 წლის 29 ოქტომბრის წერილი გაბრიელ ეპისკოპოსისადმი, რომელშიც წერს, რომ მონასტერს ჰყავდა 13 კომლი ოსტატები (ძირითადად ბერეკაშვი-

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 დ. აღ. ს. 324 ფ. 1

2 იქვე ფ. 3

ლები — მ.კ.) მონასტრის შენობათა და სენაკთა უფასოდ შესაკეთებლად, 12 კომლი მოჯალაბე, 8 კომლი მზარეული, ზაქარია არქიმანდრიტის დანატოვები შემოსავალი, წყალნითელაში 12 საპალნე ღვინო, ჯვარისაში 12 საპალნე, ცხრათაყადან 200 კოდი ღომი და სიმინდი, მანდიკორიდან, შუყერიდან და ლაფეთიდან — 100 კოდი, სოჩხეთიდან და ბუეთიდან — 100 კოდი, ძეძეულადან — 12 საპალნე ღვინო და 10 კოდი ღომი და სიმინდი, გელათში — ენერის ტყე, კოხის ადგილიდან 200 კოდი სიმინდი, რაჭიდან გადმოდენილ 1000 სულ ჯოგზე საბალახო 50 მან., კასპებისაგან საბალახო 100 მანეთამდე, სათევზე ადგილი ღრუდო და წისქვილები, სანთელი, სასებისკვერე პური და ზედაშის ღვინო.¹ რა თქმა უნდა, არქიმანდრიტის წარმოდგენილი ნუსხა სრულყოფილი არაა საეკლესიო რეფორმამდელი გელათის მონასტრის ყმა-მამულების ქონების შესახებ, ასევე შეიძლება ვიმსჯელოთ იმ დროისათვის გადარჩენილი მონასტრის კუთვნილი სიგელ-გუჯრების რაოდენობით (ისინი ხომ ძირითადად ყმა-მამულებს ეხებიან) 1826 წელს², როდესაც დამთავრდა იმერეთის დროებით მმართველობაში იმერეთის ეპარქიის საეკლესიო საბუთების (სიგელ-გუჯრების) რეგისტრაცია, გელათის მონასტერს (ოთხივე ეკვდრით) დაუბრუნდა 12 საბუთი და ასევე გელათის მონასტრისა და საკათალიკოსოსი — 138, ხოლო 1833 წლისათვის იმერეთის ეპარქიის კანცელარიასთან არსებულ კომიტეტში, რომელიც ძველი საეკლესიო სიგელ-გუჯრების დავთრებისა და წერილების შეგროვება-გარჩევას ახდენდა, შეკრებილი 472 საბუთიდან, 78 გელათისა და სოხასტერის მონასტრებს ეკუთვნოდა.³

1865 წელს მონასტრის უძრავ ქონებას (მამულებს) შეადგენდა: გელათში ტყე ენერი 40 დესეტინა, გელათშივე ვენახი 1 დესეტინა და 101 კვ. საჟენი, დუქანი და ქვის საჯინიბო 483 კვ. საჟენი მიწით, ნავენახევში მდ. ჭიშურაზე ორთვალისანი წისქვილი და სათევზაო ადგილი ღრუდო, ძმუისში სახნავი ადგილი ცხრათავი 100 დესეტინა და გელათსა და კურსებს შუა მდ. წყალნითელას

1 ქ.ი.ე.მ., გელათის მონასტრის არქივი, №6466, ს. 591

2 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 495, ფ. 27

3 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 495გ ფ. 78

სანაპიროზე მდებარე ადგილი ძეძეულა 1,5 დესეტინა.¹ როგორც ვხედავთ, მონასტრის მამულებში მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა ტყეებს და იქედან მიღებულ შემოსავალს. საეკლესიო რეფორმის გატარებისას, როგორც აღვნიშნავდით, გელათის მონასტერზე მიწერილი იყო გოგნის უდაბნო, ხოლო 1838 წლიდან ამ უდაბნოს გაუქმების შემდეგ მისი ქონება, მათ შორის მამულები, გელათის მონასტერს გადაეცა. ამ უდაბნოს კუთვნილი შემოსავლებიდან ჩვენი ყურადღება მიიქცია 1870 წელს გოგნის უდაბნოს მამულში მოჭრილი ბზის ხეების იჯარიდან შემოსულმა 25 მანეთმა, რომელიც შემოტანილია „მოიჯარადრეთა თათრებთაგან“².

ჯერ კიდევ 1853 წელს იყო გადანყვეტილი დასავლეთ საქართველოს ეკლესია-მონასტრების კუთვნილი მიწების გადაცემა სახელმწიფო ხაზინისათვის, მაგრამ ამ ღონისძიების გატარებას ხელი შეუშალა ახლად დაწყებულმა რუსეთ-თურქეთის ომმა. საეკლესიო მამულების მდგომარეობის შესწავლის მიზნით კავკასიის მეფისნაცვალმა შექმნა სპეციალური კომისია, რომელმაც დაადგინა, რომ იმერეთის საეკლესიო მამულების შემოსავალი შეადგენდა 29641 მანეთს. აღნიშნული მამულები ხაზინას გადაეცა 1861 წლის 4 აგვისტოს ბრძანებულებით 1873 წელს. აღნიშნული მამულების სანაცვლოდ იმერეთის ეპარქია ყოველწლიურად იღებდა სახელმწიფო ხაზინისაგან 28886 მანეთს.³ საეკლესიო მამულების ხაზინაზე გადაცემამ გელათის მონასტრის შემოსავალი მნიშვნელოვნად შეამცირა. ამ გადანყვეტილებით მონასტრის საკუთრებაში დატოვებული ზოგი მამული მონასტრისათვის გამოუყენებელი ხდებოდა სიშორის გამო. ამის მაგალითად გამოდგება ცხრათავის მამულის ისტორია.

1887 წლის 12 იანვარს გაბრიელ ეპისკოპოსი წერდა კავკასიაში სახელმწიფო ქონების მინისტრის რწმუნებულს, რომ გელათის მონასტერს უძველესი დროიდან ქუთაისის მაზრაში ქონდა საკუთრებაში დიდი მამულები, რომელთა შემოსავლებითაც ის

1 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 9441, ფ. 3

2 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 10972, ფ. 203

3 მ. ხუციშვილი — საქართველოს ეკლესიის სოციალურ-პოლიტიკური პოზიცია XIX-XX სს., თბ. 1987, გვ. 24.

ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 17283, ფ. 5, 6

იკმაყოფილებდა თავის აუცილებელ მოთხოვნილებებს, მათ შორის იყო ცხრათავის მამული („დაჩა“). როცა 1871 წლის 4 აგვისტოს ბრძანებულებით იმერეთის საეკლესიო ქონება გადაეცა ხაზინას ცხრათავის „დაჩიდან“ მონასტერს დაუტოვეს 100 დესეტიანა, რომელიც 1875 წელს სამოქალაქო მმართველობის განკარგულებით მიწათმომწყობმა გადასცა მონასტერს. მაგრამ იქაურ მცხოვრებლებთან ზოსიაშვილებთან და ლომთაძეებთან დავის გამო მონასტერმა სასამართლოს ძალით მალე დაკარგა ეს მამული და მხოლოდ 1882 წელს ქუთაისის გუბერნიის სახელმწიფო ქონების სამმართველოს განკარგულებით იმავე ცხრათავის მამულში გადაეცათ სხვა ნაკვეთი 44 დესეტიანა, მაგრამ აღნიშნულმა გლეხებმა აქაც დაუწყეს შევიწროება. ფაქტიურად არ უშვებდნენ იქ მონასტრის ძმებს. ასე ამრიგად, მონასტერს ეს ერთი შემოსავლიანი წყაროც დაეკარგა.

გაბრიელ ეპისკოპოსი წინადადებას აყენებს აღნიშნული „დაჩის“ ნაცვლად მონასტერს მიეცეს სხვა მამული, რამდენადაც მონასტრის მოხუც და უძლურ ბერებს არ შეუძლიათ ისარგებლონ ცხრათავით. თავაზობს ცხრათავი გადაუცვალონ მონასტერთან ახლო მდებარე სოფ. გოდოგანთან მდებარე „კოხის დაჩაზე“ (ეს სოფელი კვახჭირია — მ.კ.) ზომით 100 დესეტიანამდე. გადაცვლა მოგვიანებით 1893 წლის 12 ივლისს იქნა დამტკიცებული.¹

1901 წლის მდგომარეობით გელათის მონასტრის ქონებას შეადგენდა: გელათში ტყე ენერი 140 დესეტიანა, აქვე სახნავი ვენახით და ბუჩქებით, ეზო 6 დესეტიანა, აქვე სახნავი გელათის ქალა 483 კვ.საჟენი, გელათშივე სახნავი და ვენახი 1460 კვ. საჟენი (უფლისასსეული), ქალასთავთან საწისქვილე ადგილი წისქვილებით 1200 კვ. საჟენი, სოფელ ჭოგნართან სათევზაო ადგილი მდ. ჭიშურასთან 350 კვ. საჟენი და სოფ. კისორეთთან სახნავი ვენახი და ტყე (ცხრათავი) 551 დესეტიანა.² ეს მამულები დარჩა ფაქტიურად მონასტერს საეკლესიო მამულების ხაზინაზე გადაცემის შემდეგ.

რუსეთის უწმიდესი სინოდი მუდმივად ცდილობდა მონას-

¹ ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 17283, ფ. 5, 6, 7

² ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 20781, ფ. 23, 28

ტრების სამეურნეო ყოფა-საქმიანობის მოწესრიგებას. ამ მიზნით მან 1892 წლის 28 მაისს სპეციალური ბრძანება მიიღო. ამ ბრძანებისა და საქართველო-იმერეთს სინოდალური კანტორის მინეროლოგის საფუძველზე 1893 წლის 20 მაისს იმერეთის ეპისკოპოსმა გაბრიელმა ეპარქიის მონასტრების წინამძღვრებს შემდეგი შინაარსის ცირკულიარი დაურიგათ: „საფუძველსა ზედა უწმინდესის სინოდის ბრძანებისა, 28 მაისიდან 1892 წლისა, №7 გაცნობებთ რომ უწმინდესის სინოდის ცნობამდის მიუწევია რომ მონასტრის წინამძღვრები ფულებს ინახავენ თავიანთ კელიებში თავის საკუთარ ფულებთან და ხარჯავენ უანგარიშოდ, სხვათა დაუკითხავად ხშირად მისთანა საგნებზედ, რომლებიც სრულებით საჭირო არ არიან მონასტრისათვის და არც შეეფერებათ, მაგალითად ამკობენ საწინამძღვრო სახლებს ძვირფასი მებეღებით, ხალიჩებით, სურათებით, მართავენ ეკკლესიის დღესასწაულებშიდ ძვირფას სადილებს, ყავსთ ხოლმე წინამძღვრებს მონასტრებში დიდი ხნობით თავიანთი მონათესავეები, ხშირად მოხდება ხოლმე ისე, რომ შემდეგ გარდაცვალებისა მონასტრის წინამძღვრისა ფულები და ნივთები მონასტრის ჩაუწერავნი არიან მონასტრის დოკუმენტებში და სხვა უწესობანი. ამისათვის სინოდისაგან არის დადგენილი შემდეგი: 1) მონასტრის მართვა ეკანომიურის მხრითაც ეკუთვნის წინამძღვარს და კეთილსაიმედო სინდისიანს დამსახურებულ ბერებთ ან მოლაზვნებთა: ამ პირებმა წინ და წინ უნდა მოილაპარაკონ, მოიფქრონ და გამოარკვიონ თუ რა ესაჭიროება მონასტრებს, რა უნდა შეეკეთდეს, ვინ უნდა დაიქირაონ და რამდენთა. წინდანი უნდა შეადგინონ სმეტა მაზსეთ თუ წლის განმავლობაში დაახლოებით რამდენი რა უნდა იყიდონ, რომ ფული უანგარიშოთ არ იხარჯებოდეს და სხვა. 2) მონასტრის ფულები, რაც საჭიროა რის ხარჯისათვის, უნდა ინახებოდეს თვითონ მონასტრის ეკკლესიაშიდ, უშიშარ ადგილას ცალკე მაგარ და ბეჭდიან წინამძღვრის და ეკანომის ბეჭდებით ყუთში. დანარჩენი ფულები დაუყოვნებლივ უნდა იგზავნებოდეს დასაცველად სახელმწიფო ბანკებში ან მის კანტორებში. 3) ფულის ჩადება ან მისი ამოღება ყუთიდგან ენდობა ეკანომოს, თანდასწრებითა წინამძღვრისა და სხვათა უფროსთა

ბერეთა ან მოლაზვლებთა. 4) ყოველი შემოსავალი ფულისი უნდა მიიღოს ეკანომმა, მაშინვე შთანეროს და ჩადგას ფულის ყუთში. 5) ყოველ თვის პირველ რიცხვებში უნდა შემოწმდეს წიგნის შესავალ-გასავალი, თანდასწრებით წინამძღვრისა, ეკანომისა და დანიშნულ კეთილ საიმედო სინდისიანის უმფროსთ ბერებთან, ან მოლაზვნებისა. შემოწმების დროს უნდა გაიხსნას ყველა კრუშკები და რაც ფულები აღმოჩნდეს უნდა ჩაიწეროს წიგნში და ეს შემოწმება უნდა დაენეროს ზედ წიგნზედ და ყველა ზემოთ ნახსენებმა პირებმა უნდა მოაწერონ ხელი. 6) ამიერიდგან აღეკრძალოს მონასტრის წინამძღვრებს იყოლიონ ნათესავეები. 7) წლის ბოლოს უნდა შეამოწმონ წიგნი და შემოწმება დააწერონ ზედ წიგნზე. წიგნის უსწორმასწორობის, ურიგოდ წარმოებისათვის და ფულის უბრალოდ და უკანონოდ დახარჯვისათვის ყველა შემოწმებელნი, ხელისმომწერნი პასუხს აგებენ მთავრობის წინაშე. გაცნობებთ რა რომ ზემოხსენებულს წინ დაგიდებთ თქვენ ყოველი მიზეზის გარეშე აღასრულოთ თქვენ ყოველივე ზემოთ აღწერილი. წინააღმდეგ შემთხვევაში დანიშნული იქნებიან სასტიკად დასჯილნი.“¹ გელათის მონასტრის წინამძღვრების სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ ისინი ახერხებდნენ აღნიშნული ცირკულიარის მოთხოვნების დაცვას. ეგზარქოსობის დროინდელ გელათის მონასტერში რაიმე ფინანსურ მაქინაციას ადგილი არ ქონია. არც ძვირფასი ავეჯით განყობილ სახლებში ცხოვრების უფლებას აძლევდნენ თავიანთ თავს (ამას ადასტურებს მონასტრის ქონებათა სხვადასხვა წლების აღწერილობანი).

როგორც 1903 წელს არქიმანდრიტ ამბროსი ხელაიას (შემდეგში სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი) გელათის მონასტრის რევიზიის ანგარიშიდან ჩანს, შემოწმების დროს მონასტერს უნდა ჰქონოდა 250 დესეტინა მიწა, მაგრამ სინამდვილეში ჰქონდა 198 დესეტინა, აქედან მონასტრის მახლობლად 142 დესეტინა, ხოლო 56 დესეტინა მონასტრიდან 40 ვერსის დაშორებით ადგილ ცხრათავში. სანადელო სიით მონასტერს ამ ადგილში უნდა ჰქონოდა 100 დესეტინა მიწა, მაგრამ 44 ჯერ კიდევ არ გადაუციათ. ასევე 8 დესეტინა მიწა აკლდა მონასტერს საკუთ-

¹ ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 18951, ფ. 4, 5

რივ გელათში (ნაცვლად 150-სა აქვს 142), გელათში მდებარე მამულის ძირითადი ნაწილი ტყე იყო. სახნავად ვარგისი ფართობი კი სულ 7 დესეტინა იქნებოდა, რომელიც მონასტრის კრებულის სარგებლობაში იმყოფებოდა. აღნიშნული მიწა შემდეგი წესით მუშავდებოდა: ფართობის მესამედს დაქირავებული მუშებით ამუშავებდა მონასტრის წინამძღვარი, ხოლო დანარჩენ ორ წილს — კრებული.¹

ამავე ანგარიშში არქიმანდრიტი ამბროსი მონასტრის სამეურნეო საქმიანობას არასწორად და არასაკმარისად თვლიდა. მისი აზრით მონასტერს გაცილებით მეტი შემოსავალი ექნებოდა, თუკი იმ შვიდ დესეტინა მიწაზე, სადაც ამჟამად მონასტრის კრებულს სიმინდი მოჰყავს, გააშენებდა ხილის ბაღსა და ვენახს. ასევე კარგი იქნებოდა მონასტერთან ახლოს გამოსაჩენ ადგილზე თუ მოეწყობოდა დეკორატიული მცენარეების ბაღი, რომელიც სასეირნოდ და დასასვენებლად გამოადგებოდათ მონასტერში მომსვლელთ, რომლებიც ახლა, განსაკუთრებით ზაფხულში ასეთი ადგილის უქონლობის გამო დილიდან საღამომდე მონასტრის ეზოში ბოლთას სცემდნენ. ასეთი ბაღები ერთის მხრით დიდ შემოსავალს მოუტანდა მონასტერს, მეორე მხრით კი გაამშვენიერებდა მონასტერს და მეტ მომსვლელებს მიიზიდავდა ზაფხულის პერიოდში. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თავისი შესანიშნავი მდებარეობითა (უმნიშვნელოვანესი — ქუთაისთან სიახლოვე) და კლიმატით მონასტრის მიმდებარე ტერიტორია საშუალებას იძლევა მოეწყოს პატარა დასასვენებელი სახლები ქუთაისის ინტელიგენციისა და ჩინოვნიკებისათვის. თუ მონასტრის მმართველობა ამას გააკეთებს, განუულ ხარჯებს მალე ამოიღებს შენობების გაქირავებით, ამასთანავე სხვა მხრითაც გაიზრდება მონასტრის შემოსავლები: გაიყიდება მეტი სანთელი და გაიზრდება შემონირულობები, ამასთანავე მონასტერში მომსვლელთა რიცხვის ზრდას ხელს შეუწყობს მონასტრიდან გელათის რკინიგზის სადგურამდე, შესანიშნავ გზატკეცილზე, თუ დაინიშნება ერთი-ორი ეტლი. სამწუხაროდ, მონასტრის მართვე-

¹ მ. კეზევაძე — იმერეთის სამონასტრო ცხოვრება XX ს-ის დამდეგს, „საისტორიო მოამბე“ №75-76, თბ. 2003, გვ. 247

ლობამ არქიმანდრიტ ამბროსის ვერც ერთი რეკომენდაცია ვერ შეასრულა.¹

საინტერესოა ეგზარქოსობის დროინდელი გელათის მონასტრის ბოლო წლების შემოსავალ-გასავლები.

1914 წელს გელათის მონასტრის შემოსავალი შეადგენდა:

ხაზინიდან მიღებული თანხა 2730 მან.

ყულაბისა და ქირისაგან — 87 მან. 64 კაპ.

წმინდა მოგება სანთლისაგან — 224 მან. 77 კაპ.

ადგილ-მამულებისა და დუქნების იჯარისაგან — 307 მან.

შემონირულობანი — 280 მან. 20 კაპ.

ბანკში და სალაროში ქონებული თანხის სარგებელი — 132 მან. 17 კაპ.

სხვადასხვა მოულოდნელი შემოსავალი 1578 მან. 29 კაპ.

სულ — 5340 მან. 07 კაპ.

მთლიანად ყველა შემოსავალი წინა წლის ნაშთით (3038 მან. 42 კაპ.) შეადგენდა 8378 მან. და 49 კაპ.²

გასავალი კი შეადგენდა:

მონასტრის კრებულის ხელფასი — 2473 მან. 25 კაპ.

მონასტრის შენობათა შესაკეთებელი — 1043 მან. 30 კაპ.

საეკლესიო სამკაულის და შესამოსლის შეძენა — 22 მან. 70 კაპ.

სეზისკეერის, საზედაშე ღვინის, ზეთისა და საკმევლის შეძენა — 182 მან. 20 კაპ.

სხვადასხვა წვრილი მოულოდნელი ხარჯები — 1653 მან. 99 კაპ.

სასულიერო ჟურნალებისა და გაზეთების გამოწერა — 14 მან.

სულ — 5389 მან. და 44 კაპ.

1915 წლისათვის ნაშთი შეადგენდა 2949* მან. და 72 კაპ. აქედან ნაღდი იყო 39 მან და 33 კაპ. (*სინამდვილეში 2989 მან. 05 კაპ.- მ.კ.).

ბილეთები 2910 მან. 39 კაპ.³

1915 წელს გელათის მონასტრის შემოსავალი შეადგენდა:

ხაზინიდან მიღებული თანხა 2730 მან.

¹ იქვე, გვ. 250

² ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 260521, ფ. 31, 50

³ იქვე, გვ. 38, 43

ყულაბისა და ქირისაგან 144 მან. და 14 კაპ.
წმინდა მოგება სანთლისაგან 270 მან. და 12 კაპ.
ადგილ-მამულებისა და დუქნების იჯარისაგან 310 მან.
შემოწირულობანი 179 მან. 85 კაპ.
ბანკში და სალაროში ქონებული თანხის სარგებელი 634 მან.
და 88 კაპ.
სხვადასხვა მოულოდნელი შემოსავალი 34701 მან. 03 კაპ.
სულ 7736 მან. და 02 კაპ.
მთლიანად ყველა შემოსავალი წინა წლის ნაშთით (2949 მან.
და 72 კაპ.)
შეადგენდა 10685 მან. და 74 კაპ.¹
გასავალი კი შეადგენდა:
მონასტრის კრებულის ხელფასი 2747 მან. და 68 კაპ.
მონასტრის შენობათა შესაკეთებელი 2353 მან. და 93 კაპ.
საეკლესიო სამკაულის და შესამოსელის შეძენა 26 მან. და
25 კაპ.
სეპისკვერის, საზედაშე ღვინის, ზეთისა და საკმევლის შეძენა
— 457 მან. და 75 კაპ.
სხვადასხვა წერილი მოულოდნელი ხარჯები 2115 მან. და 21 კაპ.
სასულიერო ჟურნალებისა და გაზეთების გამოწერა 5 მან. და
20 კაპ.
სულ 7706 მან. და 02 კაპ.
1916 წლისათვის ნაშთი შეადგენდა 3180 მან. და 08 კაპ. აქედან
ნაღდი იყო 69 მან. და 38 კაპ. და ბილეთები 3110 მან. და 75 კაპ.²
1916 წელს გელათის მონასტრის შემოსავალი შეადგენდა:
ხაზინიდან მიღებული თანხა 2730 მან.
ყულაბისა და ქირისაგან 333 მან. და 08 კაპ.
წმინდა მოგება სანთლისაგან 467 მან. და 59 კაპ.
ადგილ-მამულებისა და დუქნების იჯარისაგან 426 მან.
შემოწირულობანი 60 მან.
ბანკში და სალაროში ქონებული თანხის სარგებელი 137 მან.
და 20 კაპ.

¹ ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 25962, ფ. 8

² იქვე, ფ. 2

სხვადასხვა მოულოდნელი შემოსავალი 34027 მან. 16 კაპ.
სულ 7581 მან. და 03 კაპ.

მთლიანად ყველა შემოსავალი წინა წლის ნაშთით (3180 მან.
და 08 კაპ.)

შეადგენდა 10761 მან. და 11 კაპ.¹

გასავალი კი შეადგენდა:

მონასტრის კრებულის ხელფასი 3604 მან. და 11 კაპ.

მონასტრის შენობათა შესაკეთებელი 2979 მან. და 54 კაპ.

საეკლესიო სამკაულის და შესამოსელის შეძენა 21 მან. და
50 კაპ.

სებისკვერის, საზედაშე ღვინის, ზეთისა და საკმევლის შეძენა
— 299 მან. და 83 კაპ.

სხვადასხვა წერილი მოულოდნელი ხარჯები 190 მან. და 50 კაპ.

სასულიერო ჟურნალებისა და გაზეთების გამოწერა 5 მან. და
20 კაპ.

სულ 7100 მან. და 68 კაპ.

1917 წლისათვის ნაშთი შეადგენდა 3591 მან. და 45 კაპ. აქედან
ნაღდი იყო 480 მან. და 35 კაპ. და ბილეთები 3111 მან. და 11 კაპ.²

მომდევნო წლების გელათის მონასტრის შემოსავალ-გასავალ-
ლი ჩვენთვის უცნობია შესაბამისი დოკუმენტების არარსებობის
გამო.

§1 გზები და საგზაო ნაგებობანი გელათში – გელათის მონასტრის მამულების (რომლებიც განფენილი იყვნენ მთელს იმერეთსა და რაჭაში) ექსპლოატაციისათვის აუცილებელი იყო მონესრიგებული გზების არსებობა. გელათის მონასტრის წინამძღვრები, მანამდე კი გელათელი ეპისკოპოსები მუდმივად ზრუნავდნენ თავიანთი ეპარქიის სამწყსოში გზების მშენებლობაზე. ასე იყო ტრადიციულად და ასე გრძელდებოდა ეგზარქოსობის დროსაც. 1838 წელს, როდესაც მოხდა იმერეთის ეპარქიის სიძველეთა (ისტორიულ ძეგლთა) აღწერა. გელათის მონასტრის აღწერისას არქიმანდრიტი ნიკოლოზიც და დეკანოზი იესე ბაქრაძეც

1 ქ.ც.ს.ა., ფ.21, ს.26474, ფ.4,5

2 იქვე ფ.6,7

არქივისკოპოსს სოფრონოსისადმი წარდგენილ პატაკებში მონასტრის ნაგებობებთან ერთად აღწერენ აქ არსებულ გზებს. არქიმანდრიტი ნიკოლოზის თქმით „გზანი შედიან მას მონასტერსა შინა, პირველი ქუთაისიდამ რომლისა მდინარე წყალნითელაზედ დასავლეთის კერძო არს ხიდის კურტნები ქვიტკირის და ზევით ფიცრებით გარდაჭედილი სამხრეთით კერძო ოკრიბიდამ შემომავალი გზა ძველადვე დამართებით მის მონასტრისადმი და მესამე სამხრეთ კერძო შემომავალი, რომელსა უწოდენ სახელად ელის ქედი.¹ დეკანოზ იესე ბაქრაძის პატაკში ამ უკანასკნელი გზის მარშრუტი უფრო დაზუსტებულია: „სამხრით კერძო არგვეთი-დამ შემომავალი რომელსაც ეწოდენ ელის ქედად“.² სანამ ეგზარქოსობის დროს ამ გზებისა და ხიდის მოვლაზე ვისაუბრებდეთ, მანამდე მათ წარსულზე გვინდა გავიხსენოთ, რამდენადაც გელათზე გამავალი გზებისა და ხიდების ისტორია დღემდე არასათანადოდაა შესწავლილი.

როგორც აღვნიშნეთ, თავის დროზე გელათის მონასტრის და-არსება და დანინაურება სხვა მიზეზებთან ერთად გაპირობებული იყო მისი ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობით. გელათი და მისი მიდამოები (საერთოდ წყალნითელას ხეობა) აქტიურ ურთიერთობაში იყო „ქუთაისის ქვეყნის“ ეკონომიკურსა და პოლიტიკურ ცხოვებაში. ეს ურთიერთობანი ხორციელდებოდა იმ გზების საშუალებით, რომლებიც უშუალოდ გელათზე გადიოდა. ამ გზების შესწავლა საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც „გზებისა და მამ ეკონომიკური ურთიერთობების გათვალისწინებით გასაგები ხდება ამა თუ იმ პუნქტისა თუ რაიონის დანინაურება-აყვავება ისე როგორც მეორესი დაცემა-დაქვეითება, მივიწყება.“³

საქართველოს გეოგრაფიულმა მდებარეობამ განაპირობა ქვეყანაში არსებული გზების სიმრავლე და მნიშვნელობა. „მთელი საქართველო ღრმა ხევებად დაყოფილი ტერიტორიაა. ერთი ხევი მეორისაგან ბუნებრივად მონყვეტილია და მათი შემართი საგან-

1 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 1623, ფ. 12

2 იქვე, ფ. 8

3 ნ. ბერძენიშვილი — საქართველოს ისტორიის საკითხები, ნ. I, თბ.

გეზოდ გადატანილი გზა შეიძლება იყოს მხოლოდ... ხევთა მეტი თუ ნაკლები რაოდენობა ქმნის ქვეყანას, რომელიც მეორე ქვეყნისაგან ასეთივე ბუნებრივი საზღვრებითაა შემოფარგლული. მთლიანი საქართველო რამოდენიმე ასეთ ქვეყანათა კომპლექსს წარმოადგენს, ამიტომ საქართველოში გზანი „უდაბურნი და უგზონი“ იშვიათად შეიძლებოდა ყოფილიყო: ბუნებრივი პირობები ამის საშუალებას არ იძლეოდნენ. აქ ხევების და ქვეყნების მთლიან საქართველოდ გაერთიანება, მათ შორის სამიმოსვლო გზების სათანადო განვითარებულობას გულისხმობს, მას ემყარება“.¹

ამ მრავალ გზათაგან ორი მნიშვნელოვანი გადიოდა ფეოდალური ხანის გელათზე. ეს იყო ქუთაისიდან გელათში შემომაველი გზა, რომელიც აქ ორად იყოფოდა. ერთი გადიოდა მდ. წყალნითელას მარცხენა სანაპიროზე და გელათის მონასტრისაკენ მიემართებოდა, მეორე კი მდინარის მარჯვენა მხრით მიუყვებოდა ხეობას „ოკრიბის ქვეყნისაკენ“, ე.ი. ორივე გზა ფაქტიურად გელათიდან იწყებოდა.

აკად. ნ. ბერძენიშვილის დაკვირვებით „გზა ქუთაისიდან გელათზე გავლით გადიოდა ცუცხვათისაკენ და აგრეთვე ქართლისაკენ, ორი ხიდი წყალნითელაზე და ჭიშურაზე ამ ჩემს მოსაზრებას უჭერს მხარს მწვანეყვავილა-წყალნითელა-ჭიშურა (გოდოგანი)-სიმონეთი-ძეგრის ხიდი-სკანდე“.²

გელათზე გამავალ გზაზე თავის დღიურებში აკად. ნ. ბერძენიშვილი რამდენჯერმე მსჯელობს, ხოლო ცუცხვათ-ოხომირასა და ოხომირა-უქიმერიონის იდენტურობაზე საუბრისას, აღნიშნავს: სულ ადვილად წარმოსადგენია, რომ საგეოგრაფო სახელი ოხომირა მაშინ მთელ იმ „ქვეყანას“ (ცუცხვათის ქვეყანას) რქმეოდა ამ სალოცავის მნიშვნელობის გამო. რქმეოდა ის თვით იმ ციხესაც, მართლაც ყოვლად მიუვალ ადგილს, რომ აუგიათ ლაზებს ამ ქვეყანაზე საბატონოდ და ამ გზის ჩამკეტად, რომელიც როგორც ჩანს, შემდეგდროინდელ გელათს ჩამოუვლიდა და ცუცხვათ-ახალსოფლის გავლით ტყიბულს შედიოდა, რომ

1 ნ. ბერძენიშვილი — გზები რუსთაველის ეპოქის საქართველოში, თბ. 1966 წ., გვ. 8

2 ნ. ბერძენიშვილი — საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. 8, თბ., 1975, გვ. 458-459

აქედან გაჭრილ- — ნაქერალათი სკვიმნიაში (ქვემო რაჭაში) და აქედან სვანეთში (ზემო რაჭაში) შესულიყო და ოსეთის გზით კავკასიონი გადაელახა“.¹

ამ ამონარიდიდან ნათლად ჩანს გელათზე გამავალი გზის, როგორც მნიშვნელობა, ისე სიძველე. იგი „შემდეგდროინდელ გელათზე“ (იგულისხმება XII ს-ის და შემდგომი ხანის გელათი — მ.კ.) ბევრად ხანდაზმულია. რაც შეეხება მდ. წყალნითელაზე მარჯვენა მხარეზე გამავალ გზას აკად. ნ. ბერძენიშვილი მის შესახებ არაფერს აღნიშნავს.

გელათზე გამავალი გზების შესახებ ისტორიულ წყაროებში მწირი ცნობებია შემონახული, სამაგიეროდ საველე პრაქტიკული ძიებით მოპოვებული მასალებია ძალზე მრავლისმეტყველი და მნიშვნელოვანი. ჩვენს მიერ მიკვლეულია ორივე გზის ნაშთები, რაც საშუალებას გვაძლევს განვსაზღვროთ გზების მიმართულება.

გზა, რომელიც ქუთაისიდან შემოდის გელათში, მოადგებოდა მდ. წყალნითელას შენაკადს საკირიის ღელეს (აქვე ამ გზას მარჯვნივ ეყოფოდა მონამეთის მონასტერში მიმავალი გზა, რომელზედაც გვიან 1819 წელს გ. ავალიშვილი იტყვის: „გზაი... არს ძნელ სასლელი, ერთი და იგივე გენათით და ქუთათისით“).² ამ ღელეზე დღემდე შემორჩენილია ქვის ბოგირი (ბოგირის არსებობა სამეცნიერო ლიტერატურაში დღემდის არ ჩანს), რომელიც განვითარებული ფეოდალური ხანით უნდა დათარიღდეს. ბოგირი ღელის შესართავიდან 150 მ-ზეა დაშორებული. იგი ერთთაღიანი კამაროვანი ნაგებობაა. მაღის სიგრძე 3 მ-ია, მთლიანად ბოგირის კი — 5 მ. ბოგირის სავალი ნაწილის სიგანე თავდაპირველად 3,5 მ-ზე მეტი ყოფილა (ამას ადასტურებს ბოგირის გადარჩენილი ნაწილი, უფრო სავარაუდოა 4,5 მ. ყოფილიყო გზის პროფილის შესაბამისად), ამჟამად კი 2 მ-ია. სიმაღლე წყლის დონიდან 0,5 მ-ია, რაც საუკუნეების განმავლობაში ღელის კალაპოტის დაშლამვით უნდა ავსხნათ. ბოგირის თალი შეკრულია კარ-

¹ იქვე, გვ. 520

² გ. ავალიშვილი — მგზავრობა თბილისიდან იერუსალიმამდე, თბ. 1967 წ., გვ. 21

გად გათლილი ადგილობრივი თეთრი კირქვისაგან. ნაგებობის სამხრეთისა და ჩრდილოეთ ფასადებს შორის ამჟამად განსხვავებაა. სამხრეთი ფასადი წარმოადგენს კამაროვანი ქვებისაგან აგებულ თაღს, ჩრდილოეთ მხარეს კი თალი შეკრულია რადიალურად ნაწყობი ფილაქნებისაგან. წყობა ორშირიანია. ფილაქნები თითქმის ერთმანეთის ტოლია (ზომა — $18 \times 0,48 \times 0,38$) ფასადებს შორის განსხვავების დადგენას აძნელებს ის ფაქტი, რომ ბოგირის ჩრდილოეთი მხარის ნაწილი ჩამონგრეულია.

ბოგირის მისასვლელთან ვიპოვეთ ქვაფენილი, ძველი გზის ნაშთი, რომელიც აღმოჩნდა 0,5 მ. სიღრმეზე მიწის ფენის ალების შემდეგ. გზა დაფენილია ადგილობრივი თეთრი კირქვის უსწორმასწორო ფიქლებით, რომლებიც ერთმანეთთან დულაბითაა დაკავშირებული, ასეთივე ფიქლებია დაგებული ბოგირის სავალ ნაწილზე.

ამ ბოგირიდან აღმოსავლეთით, 100 მეტრის დაშორებით შემორჩენილია ძველი ქვის ხიდის ბურჯების ნაშთები, რომელთაგან ორი — თითქმის მიწასთანაა გასწორებული, ერთი კი შედარებით გადარჩენილია. ბურჯები განლაგებულია მდ. წყალნითელას მარჯვენა მხარეზე ერთ სწორ ხაზზე და ზემოთ აღწერილი ბოგირის პერპენდიკულარული მიმართულება აქვს.

ეს ხიდი ოთხთაღიანი ყოფილა, საკმაოდ დიდი მოცულობის და, რაც მთავარია, გელათის ტერიტორიაზე არსებულ ხიდთაგან (სულ გელათში მდ. წყალნითელაზე შემორჩენილია ხუთი ხიდის ნანგრევ-ნაკვალევი) ყველაზე უძველესი ჩანს. მთლიანად ხიდის სიგრძე 50 მეტრი უნდა ყოფილიყო. გადარჩენილი ბურჯის ზომებია 5×5 მ. სიმაღლე ამჟამად 2,5 მ-ია. ხიდი ნაგებია ადგილობრივი თეთრი კირქვით, რიყის ქვით და დულაბით, წყობა სამშირიანია.

ბურჯების ნანგრევები მდინარის ახლანდელი კალაპოტიდან დაახლოებით 50 მ-ით არის დაშორებული (მდინარის კალაპოტი ამჟამად სამხრეთითაა გადაწეული). უნდა აღინიშნოს, რომ ხიდის არსებობა ამ ადგილზე ცოტა უცნაურიც კია, მაგრამ ბევრი მონაცემი უეჭველს ხდის ჩვენი მოსაზრების სისწორეს. მდინარის გაღმით, ამ ნაგებობის პირდაპირ, რამდენიმე ადგილას ჩვენს მიერ ნაპოვნია გელათის მონასტრისაკენ მიმავალი ძველი

ქვაფენილი, ე.ი. გზის ნაშთი. გადარჩენილ ბურჯში კარგად ჩანს კამარის ქვა და თალის ქუსლი. ამჟამად ეს უკანასკნელნი მიწის ზედაპირთან ახლოს 0,5 მეტრ სიმაღლეზეა. ეს უნდა აიხსნას მდინარის მიერ ტერიტორიის დაშლამვით და ამდენად ზევით აწევით. ბურჯებს შორის გაჭრილმა საცდელმა თხრილმა ამ ადგილზე მდინარის ძველი კალაპოტის არსებობა დაადასტურა. საკითხავია მხოლოდ, თუ რატომ ააგებდნენ მდინარის ასეთ ფართო კალაპოტში ხიდს. ამაზე შეიძლება ითქვას, რომ მათ სხვა გამოსავალი არ ექნებოდათ, რამდენადაც უფრო შევინროებული კალაპოტი მდინარეს გელათის ამ უბანზე თითქმის არსად აქვს. მაინცდამაინც ამ ადგილზე ხიდის აგება მოსალოდნელია განაპირობა ადრე აქ არსებულმა სახიდე ნაგებობამ, რომელიც ჩვენთვის უცნობია, ან კიდევ აქ არსებულმა საფონე გადასასვლელმა. აღსანიშნავია, რომ ამ ხიდის ნანგრევებს ზემოთ დღესაც არის საფონე გადასასვლელი, რომელსაც ამჟამად არსებული კაპიტალური ხიდის აგებამდე ინტენსიურად იყენებდა ადგილობრივი მოსახლეობა საერთოდ, ასეთი ტრადიცია — ფონის ადგილზე ხიდის აგება იმჟამათი მოვლენა არ არის საქართველოში.

ამრიგად, ქუთაისიდან მომავალი გზა, რომელიც გადმოვილიდა საკირიის ღელეზე არსებულ ბოგირზე დაახლოებით 100 მ-ის შემდეგ იყოფოდა ორად: ერთი გადაუხვევდა მარჯვნივ, გადადიოდა ზემოთ აღწერილ ხიდზე და მიემართებოდა გელათის მონასტრისაკენ. მეორე კი — ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ მდ. წყალწითელას მარჯვენა მხარეზე, გადადიოდა მდ. ქორენაზე და შედიოდა უშუალოდ „ოკრიბის ქვეყანაში“.

გელათის მონასტრისაკენ მიმავალი გზის მიმართულების ჩვენებურ გააზრებაში გვეხმარება და დასტურად გამოდგება ნაპოვნი ძველი გზის ნაშთები და ამ გზის კიდეზე არსებული ციხე-კოშკი, რომელმაც ჩვენი აზრით მანამდე არსებული დავითის კონცხზე მდებარე დავითის ციხის ფუნქცია იკისრა. აკად. ნ. ბერძენიშვილი წერდა: „როგორც ირკვევა (მე ერთხელ უკვე გამოვთქვი ეს მოსაზრება) მხოლოდ ციხე კი არ მიიწევდა გზისკენ, არამედ გზასაც ეწეოდნენ ციხისაკენ, ე.ი. გზა ერთ-ერთი მთავარი სტიმული იყო ამ გზის აგებისა. მას ამიერიდან

ამ ციხის ქვეშ უნდა გაველო („ციხის ქვეშ“ გავლა ყოველთვის ფიზიკურად „ქვეშს“ არ ნიშნავდა, მაგრამ ყოველთვის ნიშნავდა კონტროლს)... ამიერიდან გზა ციხის ძირას იმიტომ კი არ გაივლიდა, რომ ამ გზის მიმართულება ასე იყო დადგენილი და სხვა მიმართულებით სვლა ამ ქვეყანაში არ შეიძლებოდა: ციხე პოლიტიკური ხელისუფლების განსახიერება იყო და მისი ნება ამ ქვეყანაში კანონი იყო“.¹

ამრიგად, ციხის არსებობა თავისთავად მიგვანიშნებს ახლო-მახლო გზის არსებობას, რაც დასტურდება კიდევ ნაპოვნი ქვაფენილებით, რომელთა ნაშთები მონასტრის სამხრეთ კარიბჭემდე ვრცელდება. ეს კარიბჭე ხომ თავდაპირველად ძირითადი შესასვლელი იყო მონასტერში, რომლის აგება ამ მხარეზე გზის არსებობით იქნებოდა გაპირობებული, როგორც ჩანს აქ გზა მონასტრის აგებამდეც გადიოდა.

გელათის მონასტერთან მისული გზა ორად იყოფოდა: ერთი აღმოსავლეთით მიემართებოდა ცუცხვათისაკენ, მეორე კი სამხრეთისაკენ გადაუხვევდა, გაივლიდა ნმ. ილიას ეკლესიას და გოდოგნისა და სიმონეთის გავლით ქართლისაკენ მიემართებოდა. ამ გზაზე გოდოგანში შესვლამდე ჩვენს მიერ ნაპოვნია ძველი ქვის ხიდი. ორივე გზის ნაშთები ნაპოვნია. ცუცხვათისაკენ მიმავალ გზას დარაჯობდა ელის ქედზე მდგარი ციხე-კოშკი „ბერიის ციხე“, ამ გზას მარცხნივ მთაზე გადასვლამდე გამოეყოფოდა გზა, რომელიც კურსებისაკენ ეშვებოდა და ჩადიოდა „ზენობანის“ ეკლესიასთან (აქაც შემორჩენილია ძველი ციხე-კოშკის ნანგრევები). ეს ეკლესია XII ს-ით თარიღდება. ამ დროისათვის „კურსების ქვეყანა“ დანინაურებულ მხარედ ჩანს. ცუცხვათში გადასული გზა გაივლიდა ცუცხვათის ციხესთან და აქედან, როგორც აკად. ნ. ბერძენიშვილი აღნიშნავს, მიდიოდა ტყიბულსა და რაჭაში, აქედან ჩრდილო კავკასიაში, უნაგირას მთაზე გადასვლით კი ქართლისაკენ მიმავალ მაგისტრალთან შეიძლებოდა დაკავშირება. თუ ცუცხვათის ციხეს ლაზების აგებულად ჩავთვლით, მაშინ კიდევ უფრო ნათელი გახდება ამ გზის სიძველე.

¹ ნ. ბერძენიშვილი — საქართველოს ისტორიის საკითხები, ნ. 1, თბ. 1964, გვ. 255

ცუცხვათისაკენ და ქართლისაკენ მიმავალი ეს გზები უმნიშვნელოვანესი იყვნენ მრავალი საუკუნის განმავლობაში ამ გზებზე XIX ს-სა და XX ს-ის დასაწყისშიდაც საკმაოდ ინტენსიური მიმოსვლა იყო, რაც გასაკვირი არაა — გზები ხომ საუკუნეების მანძილზე „ერთხელ გატანილ მიმართულებებს ინარჩუნებენ“ (ნ. ბერძენიშვილი).

გზა, რომელიც ამჟამად შედის გელათის მონასტერში, ზემოთ განხილულ გზასთან შედარებით უფრო გვიანდელია, მაგრამ არა უახლესი XVII ს-ისა. ამ გზით მისულან გელათის მონასტერში 1651 წლის 13 ივლისს რუსი ელჩები ტოლოჩანოვი და იევლევი. ტოლოჩანოვის თქმით: „აქ ცხენით მისასვლელი გზა არ არის. ფეხით დადიან“. ეს გზა ამ დროისათვის ახალი გაჭრილი ჩანს.

ქუთაისის ქვეყნის ოკრიბასთან დამაკავშირებელი ძირითადი მაგისტრალი მარჯვენა მხარეზე მიუყვებოდა წყალნითელას ხეობას. მდ. წყალნითელას გელათში მარჯვენა მხარეზე ერთის მდ. ქორენა. ამ მდინარეზე დღემდეა შემორჩენილი ძველი ქვის თალიანი ხიდი. სწორედ ამ ხიდზე გადაივლიდა ეს გზა. გაივლიდა კურსებს (აქ გზის პირას დღემდეა შემორჩენილი განვითარებული ფეოდალური ხანის ციხე-კოშკი) ოკრიბას და რაჭაში და ლეჩხუმში გადადიოდა, ძირითადად ნაქერალას უღელტეხილის გადავლით. ნაქერალას უღელტეხილი ძველად, ისევე როგორც დღეს, ნიკორწმინდას ტყიბულთან აკავშირებდა. აღნიშნული მაგისტრალი ამ მარშრუტს XX ს-ის 30-იან წლებამდე — ტყიბულში საავტომობილო გზის გაყვანამდე ინარჩუნებდა.

ნაქერალას უღელტეხილით დასავლეთით, წმინდა გიორგის ცნობილი ეკლესიის მიდამოებში, რაჭის მთას კიდევ ერთი უღელტეხილი გადაკვეთს, რომელიც რაჭას ჭელიშის მონასტრის გავლით ოკრიბის სოფელ ძმუისთან აკავშირებდა. ამ უღელტეხილზე ერთი ბილიკი სოფელ თხმორიდან მოდის. ეს სოფელი ადვილად მოსახერხებელი გზებით ოკრიბის სოფლებთან კისორეთთან და ხრესილთანაც არის დაკავშირებული.¹

ამ გზებით კავშირურთიერთობა იყო დამყარებული არა მარ-

1 თ. ბერაძე — რაჭა ფეოდალურ ხანაში, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული 5, თბ. 1975 წ. გვ. 144

ტო ოკრიბასა და რაჭას შორის, არამედ იმერეთის სამეფოსა და რუსეთს შორისაც. ამ გზების მნიშვნელობას აძლიერებდა ოკრიბის ქვეყნის წარმოებითი გეოგრაფია, მისი აქტიური ეკონომიკურ-პოლიტიკური ურთიერთობა ქუთაისის ქვეყანასთან. ოკრიბა ხომ ძირითადი მომმარაგებელი იყო ქუთაისის ქვეყნისა ლითონის ნაწარმით.

ზემოთხსენებული ხიდი მდ. ქორენაზე წარმოადგენს ერთმალიან თაღოვან ნაგებობას. იგი ნაგებია ადგილობრივი კირქვისა და რიყე ქვით, დულაბის გამოყენებით. თალი შეკრულია რადიალურად ნაწყობი ფილაქნებისაგან. წყობა ორშრიანია. ხიდის ზომებია: სიგრძე 8 მ., სიგანე 3,7 მ. სიმაღლე წყლის დონიდან—3 მ. მაღის სიგრძე 6,5 მეტრია, სისქე კი 1,10 მეტრი. ხიდი განვითარებული ფეოდალური ხანის ნაგებობაა, იგი XII-XV ს-ის ძეგლად უნდა ჩავთვალოთ. ამ ხიდის ზემოთ მდინარეზე ვიპოვეთ კიდევ ორი ხიდის ნანგრევები, ისინი უფრო არქაული ჩანან. მდ. ქორენაზე არსებულ ხიდს ადგილობრივი მოსახლეობა „თამარის ხიდს“ ეძახის, ზოგი კიდევ — „დედაბრის ხიდს“. ხიდი უფრო ამ უკანასკნელი სახელითაა ცნობილი სამეცნიერო ლიტერატურაშიც. „დედაბრის ხიდზე“ გადასვლამდე ოკრიბაში შემავალ ამ გზას უერთდება სორმონიდან და მისი ახლომდებარე სოფლებიდან ჩამომავალი გზები.

როდესაც გელათის მონასტერში ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან შემავალი გზა (ამჟამინდელი) გახდა ძირითადი, ამან გამოიწვია მდ. წყალწითელაზე ხიდების შედარებით ჩრდილოეთით აგება. ჩვენი აზრით ეს თანდათანობით უნდა მომხდარიყო, ე.ი. ყოველი მომდევნო ხიდი მდინარეზე ჩრდილოეთისაკენ წინაზე უფრო ახალი უნდა იყოს. თუ ასე ვიმსჯელებთ, მაშინ ჩვენს მიერ ქალაქში ნაპოვნი ხიდი უნდა ჩავთვალოთ უძველესად — თანადროულად ან არაუგვიანესად გელათის მონასტრის აგებისა. ასეთ დიდებულ მონასტერს მისასვლელი გზაც და ხიდიც ხომ შესაფერისი უნდა ჰქონოდა. ამ ხიდის ზემოთ მდ. წყალწითელაზე ფეოდალური ხანის 3 ხიდის ნაშთია შემორჩენილი, რომელთაგან 1968 წლის ივლისში მომხდარ წყალდიდობამდე შედარებით უკეთ გადარჩენილი იყო ჩრდილოეთით მდებარე ბოლო ხიდის ნანგრე-

ვები (ბურჯებთან ერთად გადარჩენილი იყო მარცხენა მხარის მალი). ამ ხიდის შესახებ პროფ. დ. მშვენიერაძე წერს: „წყობის სისტემით განსაკუთრებით არქაულია ყველაზე ზემო ხიდი, სადაც შემორჩენილია მარცხენა ნაპირის მალი. საყრდენების ნაშთებიდან ჩანს, რომ ხიდი სამმალიანი ყოფილა. პირველი მარცხენა ნაპირის ბურჯები აგებულია კლდეზე. ხიდი შემალლებული იყო წყალგამყოფით.

ხიდის საერთო სიგრძე 43 მეტრია, ცენტრალური მალი 15 მეტრი, ხიდის სიმაღლე მდინარის დონიდან 8 მეტრი იყო, ბურჯების სისქე — 3,5 და 5,5 მეტრი., მარცხენა ნაპირის მალი 8,5 მ., მარჯვენა ნაპირის მალი — 4,5 მ., ბურჯების სიგრძე — 4 მეტრი, ხიდის სიგანე — 3,5 მეტრი.

კამარები ადგილობრივი კირქვით არის ნაგები. ქვები დამუშავებულია ფილაქნებად და დალაგებულია რადიალურ ნაკერებად კირის დულაბზე. ბურჯებისა და კამარების წყობა ყველგან სამშრიანია, გვერდის ქვებით და ქვებს შორის სივრცე ამოვსებულია ყორული ღორღილით კირის დულაბზე. მარცხენა ნაპირის მალის დარჩენილი კამარა ძლიერ დაზიანებულია“.¹

მართალია, დ. მშვენიერაძე ამ ხიდს განსაკუთრებით „არქაულად“ მიიჩნევს, მაგრამ არ აზუსტებს აგების დროს. ჩვენი ვარაუდით იგი აგებული უნდა იყოს ან იმერეთის მეფე ბაგრატ III-ის (1510-1565 წწ.) დროს, როცა გელათში დიდი აღმშენებლობითი სამუშაოები ჩატარდა, ანდა ეპისკოპოს გედეონ ლორთქიფანიძის მიერ. როგორც XVII ს-ის ერთი ქრონიკა გვამცნობს, ჭიშურაზე ხიდის აგების მეორე წელს (ჭიშურის ხიდი ზედ არსებული წარწერით თარიღდება 1667 წლით,² ქრონიკა კი 1668 წელს აგებულად თვლის) გელათში წყალნითელაზე ნაშენება ხიდს, მაგრამ ვერ დაუმთავრებია, „არ დამაცალეს რაჭველებმაო“³. ასე რომ, ერთი ხიდი გელათში ნამდვილად ეპისკოპოს გედეონ ლორთქიფანიძის აგებულია, თანაც ფეოდალური ხანის გელათისათვის უკანასკნელი, რამდენადაც XVII ს-ის 60-იანი წლებიდან ხომ „მთელი დასავლეთ საქართველო საშინელმა

1 ნ. კვეზერელი-კოპაძე — საქართველოს ძველი ხიდები, თბ. 1972, გვ. 97

2 იქვე, გვ. 26

3 ჯ. ოდიშელი — მცირე ქრონიკები, თბ. 1968, გვ. 73

ანარქიამ მოიცვა (ის დაახლოებით ას წელიწადს გრძელდებოდა). მეფის თუ მთავრის ხელისუფლება კიდევ უფრო დაეცა. ქვეყანა თავადების სათარეშოდ იქცა“.¹ ასეთ პირობებში კი მნიშვნელოვანი მშენებლობები შეუძლებელი იქნებოდა.

ზემოთ განხილული ხიდი მოგვიანებით, 1843 წ. განუახლებია გელათში მოღვაწე ბერს იოანე ბახტაძეს, რისი აღმნიშვნელი წარწერა იქვეა. სტელა 1978 წელს შემთხვევით იქნა ნაპოვნი მდინარის მარცხენა სანაპიროზე მიწაში ღრმად ჩაფლული და ამჟამად ტყიბულის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმშია დაცული. სტელაზე შემდეგი წარწერაა: „ჩემგ წელთა ამ ხიდის კეთებისათვის ღთნ შეუნდოს ცოდვანი მისნი ნებსიეთნი თუ უნებლიეთნი იოანე (ბახტა)ძეს“. ეს ხიდი ემსახურებოდა გელათის მონასტერს 1888 წლამდე, ახალი რკინის ხიდის აგებამდე. როგორც ჩანს, XIX ს-ის 40-იანი წლებისათვის ამ ხიდის ორი თუ არა ერთი მაღა მაინც ჩანგრეულია და მას ხის გადასასვლელი ცვლიდა, რომელიც 1843 წელს რაღაც შემთხვევით დამწვარა და მონასტრის მართველობას აღუდგენია.² გაზეთ „კავკაზის“ ცნობით კი 1881 წელს აქ 20 ნაბიჯის სიგრძის ხის კიდული ხიდია, რომელზედაც ფაეტონები თავისუფლად ვერ გადადიან.³

საერთოდ მონასტრის მმართველობა რომ მუდამ ზრუნავდა გელათში არსებულ გზებზე და ხიდებზე. ეს 1836 წლის ერთი საბუთიდანაც ჩანს, როცა გელათში მდ. წყალწითელაზე ადგილობრივმა მცხოვრებლებმა ნისქვილის მშენებლობა დაიწყეს, მონასტრის მმართველობამ აუკრძალათ, რამდენადაც ეკლესიასთან სარგებლობაზე შეთანხმება არ დადეს და, რაც მთავარია ნისქვილით „ამოდენის ხნით გაკეთებული ხიდი ოხრდებო“.⁴

ასევე ზრუნავდა მონასტრის მმართველობა ელის ქედზე გარდამავალი (ქართლისაკენ მიმავალი) გზის მუდამ წესრიგში ყოფნაზე. 1860 წლის 13 აგვისტოს მონასტრის წინამძღვარი არქიმანდრიტი ნიკოლოზი იმერეთის ეპისკოპოს გერმანეს თხოვდა

1 ნ. ბერძენიშვილი — საქართველოს ისტორიის საკითხები, წ. 6, თბ. 1973, გვ. 274

2 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 2484

3 გაზ. „Кавказ“, 1881 г. №167, стр. 3

4 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 1208, ფ. 3

გზის გასაფართოებლად „ერთ ფუთ ნამალს“. როგორც აღნიშნავს: მონასტერს „არა აქვს ვარგებული გზა სამხრეთის მხრით სახელწოდებით ელის ქედზედ კლდისა და დიდის აღმართისა გამო, რაზედაც ყოველ შემთხვევაშიც არიან მონასტრის ძმანი შეშის მოტანისათვის და ყოველ საჭიროებისათვის შეიწირვებულნი, და უმეტეს მისთვის რადგანაც ეხლა ზიდვენ იატაკის დასაფენ ქვებს“.¹

როგორც ჩანს იოანე ბახტაძის მიერ განახლებული ხიდი XIX ს-ის 80-იან წლებში ჯეროვნად ველარ ემსახურებოდა მონასტერს, ამიტომ 1888 წლის 4 მარტს მონასტრის წინამძღვარი არქიმანდრიტისერაპიონი თხოვდა გაბრიელ ეპისკოპოსს წყალწითელაზე ხიდის გაკეთებას და გზის შეკეთებას. ეპისკოპოსმა აცნობა, რომ ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის განკარგულებით ხიდი აგვისტოში იმპერატორის ჩამოსვლისათვის (იმპერატორ ალექსანდრე III გელათის მონასტერს ეწვია 1888 წლის ოქტომბერში) გაკეთებული იქნებაო.² მართლაც 1888 წლის ზაფხულში გელათში გაკეთდა გელათის რკინიგზის სადგურიდან მონასტერში მიმავალი გზა და რკინის ხიდი მდ. წყალწითელაზე. გზის მშენებელი იყო ინჟინერ-არქიტექტორი ოზეროვი.³ აღნიშნული ხიდი 1914 წლის ზაფხულში წაიღო მდინარემ.

როგორც დავინახეთ, გელათის მონასტრის მმართველობა გამოდგებოდა ზრუნავდა მონასტრის მამულებზე გამავალი გზების მოწესრიგებაზე, რითაც დიდ სამსახურს უწევდა ადგილობრივ მოსახლეობას.

1 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 7271, ფ. 1

2 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 17748, ფ. 1, 4

3 გაზ. „Кутаисские губернские ведомости“, 1888 г., №44, стр. 1, 2

თავი მეოთხე

**გელათის მონასტერში ეგზარქოსოვის დროს
შესრულებული აღმშენებლობით-შეკეთებითი
სამუშაოები**

გელათის მონასტერს — საქართველოს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს რელიგიურ და კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრს დაარსებიდან (XII ს.) არ მოჰკლებია ქართველ მეფეთა, საერო და სასულიერო პირთა დიდი ყურადღება, როგორც ეკონომიკური სიძლიერისათვის, ასევე გარეგანი სიმშვენიერისათვის. სხვა მიზეზებთან ერთად ამანაც განაპირობა გელათის მონასტრის შედარებით დაუზიანებელი და თავდაპირველი სახით მოღწევა ჩვენამდე. უკანასკნელად აქ დიდი აღდგენა-განახლების სამუშაოები ჩაატარა იმერეთის მეფე სოლომონ I-მა (1752-1784). კერძოდ რუსეთიდან ჩამოტანილი რკინის ფურცლებით გადახურა ღმრთისმშობლის სახელობის მთავარი ტაძარი, შიგნით დააგო ახალი ქვის იატაკი, აუღდგინა გალავანი და სხვ.¹

იმერეთის სამეფოს რუსეთთან შეერთებამ (1810 წ.) და იმერეთში საეკლესიო რეფორმის გატარებამ (1820 წ.) გელათის მონასტრის ეკონომიკური დასუსტება გამოიწვია — იგი ფეოდალური სენიორიდან საეკლესიო შტატის დანესებულებად იქცა. ახალ უფლებებში ყოფნა მონასტერს გარეგნულადაც დაეტყო — ეკლესიები და სხვა შენობები დაძველებულნი და ავად სამზერნი შეიქმნენ, ამას ადასტურებენ როგორც აქ ჩამოსული მოგზაურები, ასევე მონასტრის მესვეურნი თავიანთ წერილებში.

1819 წლის ივლისს აქ ჩამოსული გიორგი ავალიშვილი აღწერს რა მონასტრის ეზოს, ეკლესიების გარდა სხვა შენობებზე წერს: „სახლი მნემსთავრისა და კელლიანი კრებულთა მისთა არად სანიშნულნი“². 1822 წლის ივლისში ფრანგი მოგზაური ჟაკ ფრან-

1 ბ. ლომინაძე, გელათი, თბ. 1955, გვ. 26

მ. გოქსაძე, ნარკვევები გელათის ძეგლის ისტორიიდან, თბ., 1948, გვ. 21, 22 ქ.ი.ე.მ. ისტორიული საბუთი 703

2 გ. ავალიშვილი — მოგზაურობა თბილისიდან იერუსალიმამდე, თბ. 1967, გვ. 20

სუა გამბაც თითქმის იგივეს წერს: „ორთავე ეკლესია (ღმრთის-მშობლის შობის და წმ. გიორგის — მ.კ.) უზარმაზარ ეზოს შუაგულში დგას. მათ ირგვლივ დღეს საკმაოდ მოყანყალეული პატარ-პატარა სახლებია განლაგებული, აქ ცხოვრობენ ბერძნული წესის მიმდევარი იმერელი ბერები. სახლები მიდგმულია ქონგურებიან და სათოფურებიან საკმაოდ სქელ გალავანზე. ეკლესიისაგან ხელმარჯვნივ ქვის შენობაა წამოჭიმული. აქ ცხოვრობს არქიეპისკოპოსი, რომელიც ამავე დროს მონასტრის წინამძღვარია“.¹ აქ ავტორი ცდება. ამ დროს აქ არქიეპისკოპოსი აღარ ცხოვრობს. თავის ამ შეცდომას ის იქვე ასწორებს, როცა წერს: „გელათის მონასტრის წინამძღვარი იყო არქიეპისკოპოსი გენათელი, რომელიც დღეს რუსეთში იმყოფება“.²

უფრო ვრცლად და საინტერესოდ აგვიწერს ცნობილი შვეიცარიელი მეცნიერი მოგზაური (გამბას ერთგვარი ოპონენტი) ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერე, რომელიც აქ 1833 წელს იმყოფებოდა. დიუბუა წერს: „ამ ეკლესიების მიმდებარე ეზო სრულიად მოუწესრიგებელია, აქ უამრავი სხვადასხვა სახის ნაგებობაა მიმოფანტული. აქვეა გომურები, ბერ-მონაზონთა საკნები, სინამდვილეში ნახევრად ხისგან აშენებული პატარა სახლები, რომლებიც კლდეებზეა დადგმული, აგრეთვე სატრაპეზოები, არქიეპისკოპოს-მოდღვარისა და არქიმანდრიტის საცხოვრებელი. ამ ნაგებობათაგან ერთ-ერთი, რომელიც დღეს უფრო ძველის-ძველ სარდაფს ჰგავს, ვიდრე სხვა რამეს, უნინ რომელიღაც დიდი პიროვნების სასახლე უნდა ყოფილიყო, რადგან მასზე მიდგმულია პორტიკი, რომელიც, მართალია, საკმაოდ მძიმეა, მაგრამ ორნამენტები არ აკლია. მისი თალი რელიეფებითა და გრეხილი ფორმებითაა მორთული“.³ დიუბუას აღწერილი ეს უკანასკნელი ნაგებობა ჩვენი აზრით გელათის აკადემიის შენობაა, რომელიც როგორც ჩანს, უკვე სახურავჩანგრეულია, არადა, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, 1828 წელს ის ჯერ კიდევ მთლიანად იდგა.

1 უაკ ფრანსუა გამბა — მოგზაურობა ამიერკავკასიაში, ტ. 1, თბ. 1987, გვ. 187

2 იქვე

3 მ. მგალობლიშვილი, ლ. მიქიაშვილი — ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს ცნობები გელათის შესახებ, „ანალები 2000“, გვ. 83

სამივე მოგზაურის აღწერებში ერთნაირად ჩანს მონასტრის მატერიალური შეჭირვება. მონასტრის მმართველობა უკვე ველარ ახერხებდა ჯეროვნად ეზრუნა არსებული შენობების მოსაწესრიგებლად. ასეთივე მდგომარეობა დასტურდება საეკლესიო უწყების დოკუმენტებშიც. 1826 წელს მოსკოვში გამოცემული ნიგნის „История Грузинской Иерархии“ ავტორი გელათის მონასტრის ეზოში სამ საცხოვრებელ სახლს გამოჰყოფს: საკათედრო ტაძრის (ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის — მ.კ.) ჩრდილოეთით 11 საუენზე მდებარე გელათელი არქიელების საზაფხულო და საზამთრო სახლებს და წმ. გიორგის ეკლესიის ჩრდილოეთით 6 საუენით დაშორებულ მონასტრის წინამძღვრის ბოთახიან ხის სახლს¹, ხოლო წმ. ნიკოლოზის ეკლესიის დასავლეთით ადასტურებს სატრაპეზოს არსებობას² (აკადემიის შენობას — მ.კ.), ე.ი. შენობა ჯერ კიდევ ინარჩუნებდა თავის (გვიანდელ) ფუნქციას. ამასვე ადასტურებს 1827 წელს მონასტრის წინამძღვარ არქიმანდრიტ ნიკოლოზის შედგენილი გელათის მონასტრის აღწერილობაში დაცული ცნობა „ამავე ეკლესიიდან (წმ. ნიკოლოზის — მ.კ.) დასავლეთისადმი, ამასთანავე სიშორეთი დიდი ქვიტკირისა კამარშეკრული ტრაპეზი რ'ცა არის სიგრძით თორმეტი ნახევარი საუენი და სიგანით ხუთნახევარი ხ'ან არა ჯეროვანსა სახესა შ'ა არის სიძველისა გამო მდგომარეობს“³.

უფრო რეალურ სურათს იძლევა გელათის მონასტრის წინამძღვრის არქიმანდრიტ ნიკოლოზის 1829 წლის 15 ივლისის წერილი იმერეთის არქიეპისკოპოს სოფრონიოსისადმი, რომელშიც წერს, რომ გელათის მონასტერი „არის სრულიად დარღვევისა და დაქცევასა შინა განსვენებულის გაენათლის ეფეთიმის (მიტროპოლიტი ეფეთიმე — გელათის ეპარქიის უკანასკნელი მმართველი. 1820 წლის მარტში იმერეთის აჯანყებაში მონაწილეობისათვის გადაასახლეს რუსეთში — მ.კ.) გაყვანის შემდგომიდან არცა ჯანგარი, არცა ზეთი არა წასმია სახურავს მონასტრისას და წვიმისაგან არის სრულიად ერთიანად დახვრეტილი,

1 История Грузинской Иерархии. Мос. 1826, стр. 53, 54

2 იქვე, გვ. 52

3 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 386, ფ. 286

და შიგ ეკლესიაში (ღმრთისმშობლის შობის სახელობის ტაძარი — მ.კ.) ჩასდის წყალი და ეგრეთვე სამწირველოებშიც, და ერთი-ანათ არს უკანასკნელს დაოხრებაშიდ, ხოლო შენობაში დიდი პალატა (აკადემიის შენობა. ხაზგასმა ყველგან ჩემია — მ.კ.), დავით აღმაშენებლის სასაფლაო, მაცხოვრის კარი და დიდი კარი, და ეგრეთვე სახლის შენობანი იქცევიან უსახურავობით“.¹ ამ წერილის დაწერიდან ზუსტად 15 წელიწადი გავიდა, სანამ საქართველო-რუსეთის სინოდალური კანტორა გელათის მონასტერში დიდ სარემონტო სამუშაოებს შეასრულებდა. ამ 15 წელიწადში კი ბევრი რამ საბოლოოდ განადგურდა, რომელთაგან ყველაზე სამწუხარო იყო დიდი პალატის კამაროვანი ქვის სახურავის ჩაქცევა, რაც შემდეგ აღარასოდეს აღდგენილა.

სანამ ზემოთხსენებული სარემონტო სამუშაოები ჩატარდებოდა გელათის მონასტერში (1846 წ.), მანამდე 1837, 1840 და 1843 წლებში აქ ზოგი რამ დროებით შეაკეთეს. 1837 წლის სექტემბერში კავკასიაში უნდა ჩამოსულიყო რუსეთის იმპერატორი ნიკოლოზ I. მეფის მარშრუტში ქუთაისი და გელათიც შედიოდა. ამასთან დაკავშირებით გადანყდა აქ არსებული ისტორიული ძეგლების შეკეთება-გამშვენიერება. ამ მიზნით უნმ. სინოდის საქართველო-იმერეთის კანტორამ ქუთაისში და გელათში მიაღწინა თავისი არქიტექტორი რიპარდი. რიპარდმა შეამოწმა მონასტრის ნაგებობანი და შეადგინა 13146,45 მანეთის (ვერცხლით) ღირებულების სამუშაოების ხარჯთაღრიცხვა.² უდროობისა (იმპერატორის ჩამოსვლამდე სამიოდე თვე რჩებოდა) და უფულობის გამო აღნიშნული სამუშაოების მხოლოდ მცირედი ნაწილი შესრულდა, კერძოდ, გელათის, მონასტრის წმ. გიორგის ეკლესიის დასავლეთი მინაშენი გადაიხურა კრამიტით, კარიბჭე და თვით ეკლესია შიგნით შეთეთრებული იქნა კაცის სიმაღლეზე და დააგეს ახალი ქვის იატაკი.³

თუ რამდენად მცირე იყო 1837 წელს ჩატარებული სამუშაოები და რა მდგომარეობაში იყო მონასტრის ნაგებობანი, კარ-

1 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 283, ფ. 3

2 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 20218, ფ. 1

3 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 1465, ფ. 189

გად ჩანს „გაენათის მონასტრის გამგებლის ილუმენის სიმეონის“ პატაკში იმერეთის არქივისკოპოს სოფრონიოსისადმი: „ამა მონასტერსა შინა არს ეკლესია წმიდისა გიორგისა, რომელიცა სრულიად გამიშვლდა დაუხურაობისა გამო და სწვიმს შიდ და უხდება კედლები, ეგრეთვე საარხიმანდრიტო სახლები და ოთახები სრულიად გარდაცარცვილ არიან და შესაძლო არ არის რომ ამა მომავალს ზაფხულისათვის არა დაიხუროს და აგრეთვე საზეთო პალატი და სხვა პალატებიც და ტოგნებიც უნდა გარდიხუროს ყველანი, უკეთუ ინებებს თქვენი მაღალ ყოვლად უსამღვდელოესობა დროზედ განკარგულებას თორემ დაირღვევა და დაიქცევა“.¹ პატაკი 1839 წლის 6 თებერვლითაა დათარიღებული. 1840 წლის ზაფხულში აქ ჩამოთვლილი სამუშაოებიდან ზოგიერთი ნაწილობრივ შესრულდა: შეკეთდა დიდი ტაძარი, წმ. გიორგის ეკლესია გადაიხურა ყავრით.² ყავრითვე გადაიხურა სხვა სახლებიც.³

გელათის მონასტრის მდგომარეობა ამის შემდეგაც საგანგაშო რჩებოდა, განსაკუთრებით ღმრთისმშობლის სახელობის დიდი ტაძრისა. სოლომონ I-ის მიერ გადახურულ რკინის ფურცლებში წყალი ჩადიოდა. 1843 წლის 9 ივნისს მონასტრის წინამძღვარი არქიმანდრიტი ეფთვიმე საქართველოს ვიკარს, გორის ეპისკოპოს ნიკიფორეს წერდა: „სახურავი ხსენებული მონასტრისა (დიდი ტაძრის — მ.კ.) ოთხივეს კერძო აგლეჯილი არს ქარისაგან და თითქმის სრულიად შერყეულ არს ასრეთ ზომამდე, რომელ წვიმიანის დროს ხშირად მრავლის ადგილიდამ ჩამოდის შიგნით მონასტერში წვიმა“.⁴ ეპისკოპოსმა ნიკიფორემ მონასტრის ასეთი მდგომარეობა უწმ. სინოდის საქართველო-იმერეთის კანტორას აცნობა, საიდანაც უპასუხეს: იმის გამო, რომ არქიტექტორ რიპარდს სხვადასხვა საქმეების გამო არ შეუძლია გელათში წასვლა, ამიტომ იქნებ ადგილზევე ნახოთ ვინმე ისეთი პიროვნება, რომელიც, თუ შესაძლებელი იქნება, ისე შეაკეთებს დიდი

1 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 1540, ფ. 3

2 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 1865, ფ. 1

3 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 1675, ფ. 22

4 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 2018, ფ. 19

ტაძრის სახურავს, რომ 2-3 წელი წვიმა არ ჩავიდესო. ასეთი პიროვნებები სულ მალე იპოვნეს. ესენი იყვნენ სოფელ კურსებში მცხოვრებნი საეკლესიო გლეხები: ლევან, მიქელა, მოსე, ივანე, მოსე და დავით ბერეკაშვილები, სვიმონ და ბასილა უკლებები და ბასილა ბეროძე.¹ აღნიშნული გვარის საეკლესიო გლეხები (ასევე მაღლაქველიძეებიც) სულ 11 კომლი, როგორც ყველაზე საუკეთესო ხელოსნები ჯერ კიდევ იმერეთის მეფეების დროს, მათივე ნებართვით გელათელ მიტროპოლიტებს გათავისუფლებული ჰყავდათ ყველა საერო ვალდებულებებისაგან, სამაგიეროდ კი ისინი აწარმოებდნენ მონასტრისა და სხვა შენობა-ნაგებობების შეკეთებას. ასე გრძელდებოდა რუსული მმართველობის შემოღების შემდეგაც, ვიდრე 1844 წლამდე. 1844 წელს კი საერო ხელისუფლებამ მოინდომა მათთვის აღნიშნული პრივილეგიების ჩამორთმევა, რაც დიდ ტრაგედიად მიიჩნია იმერეთის ეპარქიის მაშინდელმა მმართველმა მიტროპოლიტმა დავითმა, რომელიც 1844 წლის 15 ნოემბრის წერილში საქართველო-იმერეთის სამოქალაქო გუბერნატორისადმი მოითხოვდა მათ ძველ მდგომარეობაში დატოვებას. ამავე წერილში ის კიდევ ერთხელ აღნიშნავს: მონასტერი „შენახვის საშუალების უქონლობის გამო მივიდა დიდ მოშლილობამდე: რამოდენიმე სამონასტრო შენობები მთლიანადა დაინგრნენ, სხვები განსაკუთრებით დაძველდნენ და თვით ეკლესიები თითქმის მთლად დაზიანდნენ“.² ზემოთ აღნიშნულ ხელოსნებთან დადო კონტრაქტი 1843 წლის 2 აგვისტოს იმერეთის ეპარქიის მმართველობამ გელათის მონასტრის დიდი ტაძრის სახურავის შეკეთებაზე. კონტრაქტის თანახმად, მათ უნდა გადაეხადათ ტაძრის სახურავის სამი კალთა და გადაეჭედათ ხით ხელახლა, სახურავად ძველივე რკინის ფურცლები უნდა ეხმარათ, უნდა შეეკეთებინათ გუმბათის ჯვრის ფეხი ისე, რომ წყალი აღარ ჩასულიყო, გუმბათის ფანჯრები, რომლებშიც წყალი შედიოდა, ხელახლა უნდა გამოეშენებინათ აგურიით, გუმბათის გარშემო სახურავი უნდა დაეგოზათ საგოზავით — აღნიშნულ სამუშაოებში ითხოვდნენ 270 მანეთს და იძლეოდნენ

¹ იქვე, ფ. 23, 33

² ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 2808, ფ. 4, 5

ორი წლის გარანტიას.¹ კონტრაქტის პირობები შესრულებული იქნა, ოღონდ ერთი დარღვევით, გარანტია ერთნაირი გამოდგა, ტაძარში ისევე ჩადიოდა წყალი.

1844 წლის შემოდგომაზე არქიტექტორმა რიპარდმა მოიცალა გელათში ჩასასვლელად. შეადგინა მონასტრის სარემონტო სამუშაოების ხარჯთაღრიცხვა გეგმებით და თავისი შეხედულებები ორ ვარიანტად მოახსენა სინოდის კანტორას. პირველი ვარიანტი ითვალისწინებდა მონასტრის ყველა ნაგებობის შეკეთებას, მეორეში კი რიპარდმა დააყენა საკითხი ღმრთისშობლის შობის ტაძრის დასავლეთის მინაშენის და წმ. ნიკოლოზის ეკლესიის დანგრევაზე, რის შედეგადაც, მისი აზრით, გაიხსნებოდა ტაძრის ხედი და შემცირდებოდა შეკეთების ხარჯები.² (ასევე მოითხოვა 1837 წელს ქუთაისში მყოფმა რიპარდმა ბაგრატიის ტაძრის დანგრევა — მ.კ.) საბედნიეროდ, ამ შემთხვევაში სინოდის კანტორის მესვეურებმა წინდახედულობა გამოიჩინეს და რიპარდის ეს ვარიანტი უარყვეს, რამეთუ მათივე აზრით (რომელიც დავით მიტროპოლიტმა მიაწოდათ — მ.კ.) ამას შეიძლებოდა „იმერელ ხალხში“ არასწორი შეხედულებები შეექმნა მთავრობის განკარგულებებზე.³ რიპარდს დაევალა უფრო მცირე მოცულობის სამუშაოების ახალი ხარჯთაღრიცხვის შედგენა.⁴

1845 წლის 22 დეკემბრის ბრძანებით, უწმიდესი სინოდის ბრძანების თანახმად, საქართველო-იმერეთის სინოდალურმა კანტორამ გადაწყვიტა გელათის მონასტრის საფუძვლიანი შეკეთება, რისთვისაც გამოყო 7100 მან. და 85 კაპ. ვერცხლით.⁵ 1846 წლის 19 აპრილს ჩასატარებელი სამუშაოების სახელმძღვანელოდ და სამეთვალყურეოდ იმერეთის ეპარქიის მმართველობასთან შეიქმნა სპეციალური კომიტეტი გელათის მონასტრის არქიმანდრიტ სვიმონის თავმჯდომარეობით. მონასტრის შენობები იხურებოდა თუნუქით, შეკეთებისათვის საჭირო მასა-

1 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 2018, ფ. 34

2 იქვე, ფ. 47

3 იქვე, ფ. 51

4 იქვე, ფ. 52, 53

5 იქვე

ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 3605, ფ. 1

ლების ადგილზე მიტანასთან ერთად, თუნუქის დამხურავი ოსტატიც იქნა ჩამოყვანილი, — ივანე სტეფანეს ძე კრასოვი — ორლოვის გუბერნიის ქალაქ ლინევიიდან, მიზეზი მოწვევისა გახდა ის, რომ „მთელს ქუთაისის უეზდში არ იპოვებოდა დამხურავი თუნუქისა“.¹

1846 წლის 6 სექტემბერს კრასოვს თავის მოყვანილ ორ მუშასთან ერთად დაუწვია დიდი ტაძრის გადახურვა, რომელიც 10 ნოემბრისათვის დაუსრულებია. ამავე თვეში ტაძარი კიდევ გადაუღებიათ. 1847 წლის თებერვლისათვის მთელი სამუშაო ძირითადად დასრულდა: გადაიხურა წმ. გიორგის და წმ. ნიკოლოზის ეკლესიები, სამრეკლო. სულ მალე სახურავები მწვანედ გადაღებეს. მოავარაყეს წმ. გიორგის ეკლესიის ჯვარი, წმ. ნიკოლოზის ეკლესიაში გაკეთდა მოაჯირი, დიდ ტაძარში გადაღებეს კანკელის კარები, შეიღება ჯვრები წმ. ნიკოლოზის ეკლესიის და სამრეკლოს გუმბათებზე, წმ. ნიკოლოზის ეკლესიაში გაკეთდა ფანჯარა.²

შეკეთების სამუშაოები ხარისხიანად ჩატარდა — „განზრახულს მუშაობაზედ კომიტეტმა დასდვა ყოველი შესაძლებელი მეცადინეობა და ასრულებდნენ ზემოხსენებულნი პირნი თავიანთსა მოვალეობასა მინდობისამებრ სიმარჯვით და ერთგულებით“.³

ჩატარებული სამუშაოების მასშტაბურობაზე სრულ წარმოდგენას გვიქმნის „სია მასალათა მოხმარებულთა გარდაჭედსა ზედა გაენათის მონასტრისასა. წმიდის გიორგის და წმიდის ნიკოლოზის ეკლესიებთა სამრეკლოთურთ“, საიდანაც ვგებულობთ, რომ რემონტს დასჭირვებია: 1) სხვადასხვა ზომის 1000 ნაბლის და 200 მუხის დათლილი ხეები ლარძაყინებად; 2) რკინის ფურცლები 479,25 ფუთის წონით, ზომით 1 ალაბი 1 ალაბზე; 3) 85 ფუთი რკინა ლურსმნებისა და კავებისათვის; 4) 19,75 ფუთი კანაფის ზეთი; 5) 13,5 ფუთი ზეთი; 6) 5 ფუთი და 6 ფუნტი ოლიფა; 7) ცარცი 3 ფუთი; 8) ყიზილობაია 1 ფუთი; 9) საჟი 1 ფუთი;

1 იქვე, ფ. 35, 36, 39

2 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 3605, ფ. 78, 89

3 იქვე, ფ. 80

10) თეთრი ფერი 11 ფუთი; 11) საგოზავი („ზამასკა“) 1,75 ფუთი; 12) ჯანგარი 2 ფუთი და 3 გირვანქა; 13) ნახშირი ლურსმნის მოსაჭრელად 6 ურემი; 14) ვარაყი ორი დასტა მოსაყვითლავად წმ. გიორგის ეკლესიის გუმბათის ჯვრისათვის.¹ ამ მასალის დიდი ნაწილი რუსეთიდან მოუტანიათ „ქუთაისელ მოქალაქე“ — „სტეფანე აკოფოვს და მის „ვექილს“ იაკობ ნიკოლაძეს² (ნიკო ნიკოლაძის მამას — მ.კ.). როგორც აღვნიშნეთ, თუნუქით გადახურვის სამუშაოები ივანე კრასოვმა შეასრულა, თუნუქის გადაჭედისათვის საჭირო ხის სამუშაოები „დალარძაყინება — გადაფიცრა“ კი კურსებელმა ქვისა და ხის „ხუროებმა“ ბერეკაშვილებმა,³ ბეროძეებმა, უკლებებმა, ქაშიბაძეებმა და აბესაძეებმა.⁴

1846 წელს, როგორც დავინახეთ, ძირითადად ტაძრები და სამრეკლო შეკეთდა (თანაც მხოლოდ გადახურვით), სხვა ნაგებობები კი ისევ ძველ მდგომარეობაში დარჩნენ, ამიტომ წერდა: 1847 წლის 19 მარტს პატაკში გელათის მონასტრის წინამძღვარი არქიმანდრიტი სიმონი იმერეთის ეპარქიის მმართველს მიტროპოლიტ დავითს, „როგორც აქამომდე იზრუნეთ დიდებულის გაენათის მონასტრის საიმედო არსებაში მოყვანისათვის გარდახურვითა ანცა იზრუნეთ და დაამატეთ ღვანლი ღვანლსა ზედა. არა უცნობელ არს თქვენის მაღალ ყოვლად უსამღვდელოებისა მიერ, რომელ აღრიდგანვე ქებულნი და სახსოვარნი დიდი პალატა, თვით დავით აღმაშენებლის საფლავი მაცხოვრის კარად წოდებული და გალავნის დიდი კარი მიწვენილ არიან დაქცევისადმი გარდაუხურავობითა, არა კეთილ ინებებსა თქვენი მაღალ ყოვლად უსამღვდელოესობა პატივსადებადვე გაენათის მონასტრისა ესეცა ჰყოთ, რადგან ღირს სახსოვარნი ნიშანნი არიან შენობანი დადებულისა მათ შინა დარუბანდის კარისა, რომელთა სანახავად მრავალნი უცხო კაცნი მოდიან და მით მონასტერი თითქმის პატივცემულ და ქებული არის“.⁵ არქიმან-

1 იქვე, ფ. 138

2 იქვე, ფ. 80

3 ბერეკაშვილებზე დანვრილებით იხილეთ — მ. კეზევაძე — ქვითხურონი ბერეკაშვილები, კრ. „ძეგლის მეგობარი“, 68, 1984 წ

4 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 3689, ფ. 1-8

5 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 3605, ფ. 83

დრიტი ითხოვდა ამ შენობების რკინით გადახურვას. სინოდის კანტორამ რემონტისათვის საჭირო ფულის გამოყოფაზე უარი განაცხადა. არქიმანდრიტმა სიმონმა 1848 წლის 23 მარტის წერილში ისევ შეახსენა მიტროპოლიტ დავითს — „რწმუნებულსა ჩემდა გაენათის მონასტერსა შინა მდგომარე მაცხოვრის კარი სასაფლაო თვით დიდებულის მეფის დავითისა ზედ ნოდებულისა აღმაშენებლად იქცევის დაუხურაობისა გამო“ — მორწმუნე არქიმანდრიტს ეს დიდ ცოდვად მიაჩნდა, რამდენადაც აქ „არიან ღირსახსოვარნი ნიშანნი, პირველი, რომ წმინდად შერაცხილ არს მართლმადიდებლის ეკლესიისაგან მეფე იგი და მისი სასაფლაო, მეორე რომ იქონიების მას შინა სამაგალითო დარუბანდის რკინის კარი წარწერილი სხვა ენითა, რომლისა სანახავად მრავალნი დიდნი კაცნი მოდიან და თითქმის მით პატივიცემების ეკლესია ესე“.¹ სახურავის სიძველის გამო ინგრეოდა აგრეთვე „საზეთე სახლი“, დიდი ოდა და საწინამძღვრო სახლი.

უწმიდესი სინოდის საქართველო-იმერეთის კანტორამ 1848 წლის სექტემბერში ნება დართო მონასტრის მმართველობას დავით აღმაშენებლის საფლავის, გალავნის მთავარი შესასვლელის და საწინამძღვრო სახლის შეკეთებაზე, რისთვისაც უნდა დახარჯულიყო 200 მანეთი;² სამუშაოები შესრულდა 1849 წელს.³

1846-1849 წლებში გელათის მონასტერში ჩატარებულ სარემონტო სამუშაოებზე დაიხარჯა სულ 5102 მან. და 40 კაპ.⁴

1852 წლის მარტში ძლიერ ქარს („დიდმა შფოთის ქარმა“) დიდად დაუზიანებია მონასტრის დიდი ტაძრისა და ეკლესიების ისედაც დაძველებული ფანჯრები, ზოგი ძირს გადმოუგდია, ზოგში კი მინები ჩაუმტვრევია, რის გამოც წერდა არქიმანდრიტი სიმონი: „ეკლესიაში ჩიტები დადიან და ქარიანს წვიმაში წვეთი ჩადის, და ახდენს კედელზედ წმინდათ ხატთა.“⁵ ამავე დროს შენობების სახურავებიც დაძველდა, საჭიროებდა გადაღებვას. 1854-1856

1 იქვე, ფ. 101

2 იქვე, ფ. 119

3 იქვე, ფ. 148

4 იქვე, ფ. 152

5 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 5116, ფ. 1, 7

წლებში ხელახლა გადაიღება ღმრთისმშობლის სახელობის ტაძრის, წმ. გიორგის და წმ. ნიკოლოზის ეკლესიების სახურავები, ოსტატი იყო როსტომა ჩხიკვაძე.¹ ფანჯრები კი კვლავ უმინებოდა, გამოუცვლელი დარჩა.

1858 წელს გელათში დიდი მთავრის ნიკოლოზის, 1861 წელს კი იმპერატორ ალექსანდრე II-ის ჩამოსვლასთან დაკავშირებით ხელახლა გადაიღება მონასტრის შენობათა სახურავები, შეკეთდა დავით აღმაშენებლის საფლავზე ჩასასვლელი კიბე და, სადაც შესაძლებელი იყო, ფანჯრებში ჩასვეს მინები. ოსტატები იყვნენ ხარიტონ ხუციბერიძე და როსტომა ჩხიკვაძე.²

1860 წელს ღმრთისმშობლის სახელობის დიდ ტაძარში დაიგო ქვის ახალი იატაკი.³ 1863-1864 წლებში კი მასში გააკეთეს ქვის ახალი კანკელი (არსებული კანკელი XIX ს-ის დასაწყისში იყო გაკეთებული, მაგრამ უგემოვნოდ — მ.კ.), რომლის პროექტის ავტორი იყო ქუთაისის გუბერნიის არქიტექტორი ვასილიევი. კანკელის ქვის სამუშაოები შეასრულეს ბერეკაშვილებმა, ხის — ხარიტონ ხუციბერიძემ, ხატები დანერა მხატვარმა ანფიმოვმა.⁴ ახალი კანკელიც ვერ შეერწყა ტაძრის ინტერიერს, ამიტომ მოგვიანებით ისიც აიღეს. კანკელის გაკეთების ხარჯების დიდი ნაწილი გაიღო თანახმად ანდერძისა გურიის ყოფილმა ეპისკოპოსმა იოანემ.⁵

1864-1865 წლებში ოსტატებმა ფილიპე, იოსებ და კიკოლა ბერეკაშვილებმა დიდ ტაძარში გააკეთეს ახალი ფანჯრები (43 ცალი — აქედან 11 გუმბათში) და ჩასვეს მინები.⁶ ცოტა მოგ-

1 ს.ც.ს.ს.ა., ფ. 489, ან. 1, ს. 15449, ფ. 10

ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 5492, ფ. 1, 27

2 ს.ც.ს.ს.ა., ფ. 489, ან. 1, ს. 18363, ს. 19154

ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, დ.ა. ს. 353, ფ. 8

3 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 7271, ფ. 1

4 ქ.ი.ე.მ., ფ. 6466, ს. 112, 159, 162, 171, 173
ფ. 68621, ს. 56

ფ. 2862, ს. 171

5 ს.ც.ს.ს.ა., ფ. 489, ან. 1, ს. 22280, ფ. 1

6 ქ.ი.ე.მ., ფ. 6466, ს. 166, 209, 233, 382

ს.ც.ს.ს.ა., ფ. 489, ან. 1, ს. 23016, ფ. 2127

ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 8931

ვიანებით დანარჩენ ეკლესიებშიც და სამრეკლოშიც შეცვალეს ფანჯრები.

1872-1873 წლებში გელათის მონასტერში შეაკეთეს წყალსადენი.¹

1875-1879 წლებში აქ აგებული იქნა მონასტრის წინამძღვრის ახალი სახლი და სასტუმრო დიდი ოდა, რომელიც ახლაც დგას.² ოსტატები იყვნენ ლევან და მოსე ბერეკაშვილები.³

1880-1881 წლებში კვლავ გადაღებეს გელათის მონასტრის შენობათა სახურავები, ჩატარდა მცირეოდენი რემონტიც, რაზედაც სულ დაიხარჯა 2600 მანეთი.⁴

1893-1894 წლებში გელათის მონასტრის ეზოში არქიტექტორ ვერცინსკის პროექტით აგებული იქნა იმერეთის ეპარქიის მმართველის ეპისკოპოს გაბრიელის სახლი (საკუთარი ხარჯით). ააგო ოსტატმა ისიდორე ბერეკაშვილმა.⁵ 1895 წელს ამ სახლის ირგვლივ გაკეთებული იქნა ქვის ახალი გალავანი 60 საფეხ სიგრძეზე თავის რკინის ჭიშკრით.⁶

XIX ს-ის 90-იან წლებში გადაწყდა დავით აღმაშენებლის საფლავის განახლება. ამასთან დაკავშირებით 1896 წელს დავით აღმაშენებლის საფლავზე დასადგმელი საფლავის ქვა, თავისი კვარცხლბეკით გააკეთეს ოსტატებმა ანდრია და ისიდორე ბერეკაშვილებმა. კვარცხლბეკზე უნდა გაკეთებულიყო დავით აღმაშენებლის ბრინჯაოს ხატი და წარწერა. ყველაფერი ეს კეთდებოდა შემოწირული თანხებით.⁷

1896-1899 წლებში მრავალ ადგილზე იქნა შეკეთებული და აღდგენილი მონასტრის გალავანი.⁸

1 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 12530

ქ.ი.ე.მ., ფ. 6466, ს. 390

2 ქ.ი.ე.მ., ფ. 6861, ს. 81, 90, 102, 186

3 ქ.ი.ე.მ., ფ. 6466, ს. 408, 411, 760

4 ქ.ი.ე.მ., ფ. 6466, ს. 607, 653

ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 6888, ფ. 224, ს. 14211, ფ. 33, 34

5 ქ.ი.ე.მ., ფ. 6466, ს. 920, 931, 932

ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 18950

6 ქ.ი.ე.მ., ფ. 6466, ს. 1279

7 ქ.ი.ე.მ., ფ. 6466, ს. 757

8 ქ.ი.ე.მ., ფ. 6466, ს. 1064, 1070, 1107

ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 20675

მიუხედავად ჩამოთვლილი შეკეთებებისა, XX ს-ის დასაწყის-შიც გელათის მონასტრის ეზო და შენობები უნესრიგოდ გამოიყურებოდნენ. ეს კარგად ჩანს 1903 წელს არქიმანდრიტ ამბროსის (შემდეგში საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი) შედგენილ მონასტრის რევიზიის ანგარიშში. რევიზიის დროს მონასტრის ეზოში მრავლად ყოფილა სხვადასხვა შენობების ნანგრევები, ძმათა კელიები კი, გარდა წინამძღვრის შენობისა, თითქმის ყველა ხის იყო და უმეტეს შემთხვევაში თვით მათი საშუალებებით იყო აგებული ყოველგვარი გეგმის გარეშე. ამ კელიების გარეგან მდგომარეობას შეესატყვისებოდა მათი შინაგანი ულატაკესი მდგომარეობა, უსუფთაობა, რაც იმით უნდა აიხსნას, რომ ბერის ერთი ოთახი ფაქტობრივად სამზარეულოც იყო და სასადილოც, სასტუმროც და საძინებელიც, ინტელიგენტი სტუმრების მისაღებად განკუთვნილი ერთადერთი შენობაც საკმაოდ მოუფლელი იყო, განსაკუთრებით ზამთრის პირობებისათვის. კარებს და ფანჯრებს ხვრელები აქვთ, მოუწესრიგებელია ღუმელები, ასეთივე მდგომარეობაშია მონასტრის სხვა შენობებიც, გამონაკლისია გაბრიელ ეპისკოპოსის ყოფილი სახლი.¹

არქიმანდრიტ ამბროსის იმის გათვალისწინებით, რომ მონასტერში ბევრი ისეთი შენობაა, რომელსაც არა აქვს ისტორიული მნიშვნელობა, მიზანშეწონილად მიაჩნდა: ა) აიღონ ძმათა სენაკები და მათ ნაცვლად ააგონ ერთი დიდი შენობა მონასტრის ძმათათვის; ბ) აიღონ ყველა ისტორიულ ღირებულებას მოკლებული ნანგრევები; გ) მოსული მლოცველებისათვის ააგონ სპეციალური შენობა; დ) მონასტრის მთავარი შესასვლელი ჭიშკარი თავისი გალერეით შეაკეთონ ან საერთოდ აიღონ.² სამწუხაროდ, ეგზარქოსობის პერიოდში რევიზორის არც ერთი შენიშვნა არ იქნა გათვალისწინებული, თუმცა ამის შემდგომ წლებში მონასტერში მცირედი რამ მაინც გაკეთდა, კერძოდ 1906-1909 წწ. წინამძღვრის, არქიმანდრიტ ნიკიფორეს თაოსნობით მონასტრის მთავარი შემოსასვლელის მახლობლად სამონასტრო ადგილები

1 მ. კეზევაძე — იმერეთის სამონასტრო ცხოვრება XX ს-ის დამდეგს, „საისტორიო მოამბე“, 75-76, თბ. 2003, გვ. 246

2 იქვე, გვ. 242

შემოზღუდული იქნა ქვის გალავნით და ნაცვლად ძველი ხის მარ-
ნისა აგებული იქნა ახალი ქვის მარანი.¹

1911 წელს შეკეთდა მონასტრის წყალსადენი და შემოსას-
ვლელში დაიგო თლილი ქვის იატაკი.²

1915 წელს გელათის მონასტერში ამოშენდა და გაილესა სა-
ნისქვილე აუზები და გაკეთდა ორთვლიანი წისქვილი.³

ამის გარდა სხვა ცნობები ეგზარქოსობის დროინდელ გელა-
თის მონასტერში ჩატარებულ აღმშენებლობით სამუშაოებზე არ
მოგვეპოვება. აღსანიშნავია, რომ ამ მიზნით მონასტრის ბოლო
წლების ბიუჯეტებში საკმაო თანხა იყო გამოყოფილი. 1914 წელს
ამ მიზნით, „მონასტრის შენობათა შესაკეთებლად“ დაიხარჯა
1043 მან. და 30 კაპ.⁴, 1915 წელს — 2353 მან. და 93 კაპ.⁵ 1916
წელს — 2979 მან. და 54 კაპ.⁶

ასევე აღნიშნვის ღირსად მიგვაჩნია 1901 წელს ღმრთის-
მშობლის შობის ტაძარში გაბრიელ ეპისკოპოსის საფლავის კე-
დელთან (სამხრეთის მხარეზე) სპეციალური კიოტის გაკეთება,
რომელშიც მოთავსებული იყო მის დასაფლავებაზე მოტანილი
ხატები. კიოტი 1901 წლის 4 თებერვალს აკურთხა იმერეთის
ეპისკოპოსმა ლეონიდემ.⁷

1 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 24119, ფ. 14

ქ.ი.ე.მ., გელათის მონასტრის არქივი 6466, ს. 2364

2 ქ.ი.ე.მ., გელათის მონასტრის არქივი 6466, ს. 2634

3 ქ.ი.ე.მ., გელათის მონასტრის არქივი 6466, ს. 3065

4 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 26051, ფ. 38, 43

5 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 25962, ფ. 2

6 ქ.ც.ს.ა., ფ. 21, ს. 26474, ფ. 4,7

7 ჟურ. „მწყემსი“, 1901, № 4, გვ. 2

თავი მეხუთე
ბელატიის მონასტრის ნაპროჲული

მეფე დავით აღმაშენებელმა თავისსავე დაარსებულ გელათის მონასტერს, იმდროინდელი მსოფლიო დონის სამეცნიერო და კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრს, „მეორედ იერუსალიმად“ და „სხუად ათინად“ წოდებულს, კიდევ ერთი უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია მიანიჭა — გელათი საქართველოს მეფეთა საძვალედ გახადა. თავის ანდერძში ის წერს: „ხოლო დარჩა მონასტერი სამარხავი ჩემი და საძვალე შჯლთა ჩემთა უსრულად და წარმყუა მისთცა ტკივილი სამარადისო. ან შჯილმან ჩემმან, მეფემან დიმიტრიმ, სრულჰყოს ყოვლითურთ საუკუნოდ სალოცავად ჩემთჳს და მისთჳს და მომავალთა ჩემთათვის“.¹

საკითხის შესახებ არსებული ლიტერატურისა და ნყაროების შესწავლა ადასტურებს, რომ გელათის მონასტერში (ამ ტერმინში ვგულისხმობთ ღმრთისმშობლის შობის ტაძარს თავისი მინაშენებით, წმ. გიორგის ეკლესიას და მონასტრის ეზოს) დაკრძალვის პატივით სარგებლობდნენ გაერთიანებული საქართველოს მეფეები (დავით აღმაშენებლით დაწყებული), იმერეთის მეფეები, გელათის მოძღვართ-მოძღვრები, დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთის) კათოლიკოსები, გელათის ეპისკოპოსები, გელათის მონასტრის წინამძღვრები და კრებულის წევრები; თუმცა ზოგჯერ გამოჩნდებოდა: აქ დაუსაფლავებიან მეფეთა მეუღლეებიც, უფლისწულებიც, სხვა ეპარქიის მმართველებიც და მონასტერთა წინამძღვრებიც.

სამწუხაროდ, ვიზუალურად გელათის მონასტერში საფლავთა მცირე რაოდენობა დასტურდება. აქ დაკრძალულთა დადგენა ძირითადად ისტორიული საბუთებით ხერხდება, თუმცა სრული სიის შედგენა მაინც შეუძლებელია. საფლავების დაკარგვას

¹ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, IX-XIII სს. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ, ნ. შოშიაშვილმა თბ. 1984, გვ. 63.

ძირითადად, ჟამთა სვლასთან ერთად, ტაძრებში ჩატარებული რემონტები იწვევდა, კერძოდ, იატაკების განახლება, ზოგჯერ კიდევ უარესიც ხდებოდა — საფლავის ქვებს საამშენებლო მასალად იყენებდნენ. ასე მომხდარა კერძოდ, 1837 წელს, როდესაც გელათის წმ. გიორგის ეკლესიის კარნიზისათვის და იატაკისათვის უხმარიათ „დასაფლავებულთა მუნ მღვდელმთავრებთა და სხუთა გვამებთა“ საფლავის ქვები.¹

გელათის ნეკროპოლი ძირითადად განთავსებულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძარზე არსებულ მინაშენებში, რომელთაგან დასავლეთის და სამხრეთის ტაძრის მშენებლობასთან ერთად ან მშენებლობის დამთავრების ახლო ხანში არიან აგებულნი და წმ. გიორგის ეკლესიაში. ეს უკანასკნელი „საძვალედ“ იმერეთის მეფე ბაგრატ III-ს განუახლებია. გელათისადმი 1545 წელს ბოძებულ შენირულობის სიგელში ის აღნიშნავს: „და ან ვიგულებთ და ვიგულმოსდგინეთ და ხელყავით საყდრისა და მონასტრისა წმიდისა გიორგისა მეორედ აღშენებად. პირველად ოდესმე სადედოფლო ყოფილიყო აღარავინ ესაფლავებოდა და მოშლილიყო და ან ჩვენდა სამარხოდ და საძვალედ შევქმენით“.² სასაფლაოდ იყო გამოყენებული აგრეთვე მონასტრის ეზო.

გელათი, რომ გაერთიანებული საქართველოს და იმერეთის მეფეთა საძვალეს წარმოადგენდა, ამას ვახუშტი ბატონიშვილიც ადასტურებს, მისი თქმით გელათში „დაფლულ არიან აღმაშენებელი, გიორგი, თამარ, ლაშა, რუსუდან, დავით, დავით და სხუანიცა და აწინდელნი მეფენი შემდგომად განყოფისა იფვლიან იმერთანი“.³

პირველი, ვინც გელათის მონასტერში დაუკრძალავთ გიორგი მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელია (გარდაიცვალა 1118 წელს). კონკრეტულად სად არის მისი საფლავი, უცნობია. როგორც დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი წერს: „ხოლო მაშინ ოვსეთს ყოფნასა მიიცვალა გიორგი ჭყონდიდელი, თავ-ადგა სიყრმით-განთა პატრონისა მსახურებათათვის; და პატივითა დიდითა

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს.1465, ფ.189

2 ი. დოლიძე — ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, თბ. 1965 გვ. 184

3 ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ. 1973 გვ. 754

წარმოგზავნა მონასტერსა ახალსა (გელათს — მ.კ.) და მუნ დაე-
მარხა.¹

ისტორიული წყაროებით, გადარჩენილი საფლავის ქვებითა
და საერთოდ საკითხის შესწავლით გელათის მონასტერში დას-
ტურდება შემდეგი ისტორიული პიროვნებების დაკრძალვა:

გაერთიანებული საქართველოს მეფეები

1. დავით IV აღმაშენებელი — გარდაიცვალა 1125 წელს
„რამეთუ იყო მაშინ თუე იანვარი 24 დღე შაბათი ოდეს ქრონიკონი
იყო სამას ორმოთდახუთი ხოლო წელიწადნი მისნი შიბითგანნი
ორმოცდაცამეტნი“.² დაკრძალულია მონასტრის სამხრეთ შე-
მოსასვლელში ე.წ. „მაცხოვრის კარში“, საფლავზე შემდეგ სამ-
ლოცველო იქნა აგებული. ადევს საფლავის ქვა წარწერით „ესე
არს განსასუენებელი ჩემი, უკუნითი უკუნისამდე; ესე მთნავს;
აბა დავემკუდრო მე“.³

2. დემეტრე I (+1156) — ლაშა-გიორგის დროინდელი მემკვიდ-
რის თქმით „დემეტრი მეფე ბელტისციხეს მიიცვალა და გელათს
წარიყვანეს მისგანვე კურთხეულსა ახალსა მონასტერსა. ქრონი-
კონი იყო სამას სამოცდათოთხმეტი“.⁴

3. დავით V დემეტრე I-ის ძე (+1155) — „დაფლეს მამათა თანა
თუისსა გელათსა“.⁵

4. გიორგი III (+1184) — ლაშა-გიორგის დროინდელი მემკვიდ-
რის თქმით გარდაიცვალა „სტაგირს კახეთისასა თუესა მარტსა
27-სა სამშაბათსა ვნებისასა და დამარხეს მცხეთას ჟამის სიძნე-
ლისაგან და მასსავე წელსა გელათს წაიყვანეს.“⁶

5. თამარ მეფე (+1213) — ბასილ ეზოსმოძღვარის თქმით
„და თამარ დაიძინა ძილი იგი მართალთა თუესა იანვარს იმ... და

1 ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწე-
რის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, „სახელგამი“, თბ. 1955, ტ. I გვ. 337

2 იქვე, გვ. 363

3 დასავლეთ საქართველოს წარწერები, ნაკ. I, (IX-XIII სს.) შეადგინა და
გამოსაცემად მოამზადა ვ. სილოგავამ, თბ. 1980, „მეცნიერება“, გვ. 120

4 ქართლის ცხოვრება, ტ. I, თბ. 1955, გვ. 367

5 მ. გოგაძე — წარკვევები გელათის ძეგლის ისტორიიდან, თბ. 1948 გვ. 42

6 ქართლის ცხოვრება, ტ. I, თბ. 1955 გვ. 367

მერმე უკანასკნელ თვთ მუნვე გელათს დაამკვიდრეს თვისსა შინა სამრხოსა, დიდებად მუნ შინა დამკვიდრებულთა პაპათა და მამათა მისთა, სახელოვანთა დიდთა მეფეთა თანა“.¹ „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ავტორი კი წერს: „მიიცვალა მეფე თამარ მელსა დგომასა შინა. მოინია მწუხარება (დიდი) და მიუთხრობელი (ყოველთა) მკედრთა საქართველოსათა და წარიყვანეს სამკედრებელსა მათსა გელათს და დამარხეს სამარხოსა პატიოსანსა“,² ვოლო ლაშა-გიორგის დროინდელი მემკვიდრის თქმით: „ალვიდა წინაშე ღმრთისა სადა იგი მკედრობენ წინასწარმეტყუელნი და მამათ-მთავარნი და მეფენი, თუესა იანვარსა თორმეტსა, დღესა ოთხშაბათსა, აგარათა სომხითისათა, ქრონიკონსა ოთხას ოცდა შვიდსა. დამარხეს ახალსა მონასტერსა გელათს“.³ ტრადიციულად თამარ მეფის საფლავად უთითებენ ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის სამხრეთ მხარეზე მდებარე წმ. ანდრია პირველწოდებულის ეკვდერს (სამწირველოს).

6. გიორგი IV ლაშა († 1223) — ჟამთა აღმწერლის თქმით ბაგავანს გარდაცვალებული ლაშა-გიორგი „წარიყვანეს სამკვიდროსა მათსა გელათს“,⁴ ხოლო ლაშა-გიორგის დროინდელი მემკვიდრე წერს: „მოკუდა გიორგი მეფე ბაგავანს იანვარსა თურამეტსა, დღესა ოთხშაბათსა, ქრონიკონი იყო ოთხას ორმოცდა ორი... წაიყვანეს მაშინვე გელათს, დამარხეს საფლავსა მამისა მისისასა“.⁵

7. მეფე რუსუდანი († 1245) — ჟამთა აღმწერლის თქმით მეფე რუსუდანი დაკრძალეს „სამარხისა მამათა მათთას — მონასტერისა გელათს“.⁶

8. დავით VI ნარინი († 1293) — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის სამხრეთ-აღმოსავლეთ მხარეზე მდებარე წმ. ანდრია პირველწოდებულის ეკვდერში.⁷

1 ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბ. 1955 გვ. 146

2 იქვე, გვ. 113

3 ი. ლოლაშვილი — თამარ მეფის აკლდამა გელათში, თბ. 1989 გვ. 371

4 ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბ. 1955 გვ. 167

5 ქართლის ცხოვრება, ტ. I, თბ. 1955 გვ. 371

6 ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბ. 1955 გვ. 207

7 ი. ლოლაშვილი — თამარ-მეფის აკლდამა გელათში. თბ. 1989 გვ. 14

9. ვახტანგ II დავით ნარინის ძე / †1292 / — უამთა აღმწერელის თქმით „ვითარცა ცნა დავით დიმიტრი მეფის ძემან სიკუედილი ვახტანგისი, განმწარდა სიკეთისა და სიჭაბუკისა მისისათვის და იგლოვა წესისამებრ და ფრიად პატივ სცა და წარგზავნა გელათს სამარხოსა მეფეთასა“.¹

10. დავით IX (†1360) — ვახუშტი ბატონიშვილის თქმით მეფე დავით IX „გეგუთის ყოფასა შინა გარდაიცვალა... და დაფლეს გელათს“.²

11. ბაგრატ VI (იმერეთში ბაგრატ II (†1478) — ვახუშტი ბატონიშვილის თქმით მეფე ბაგრატი „რაჭას დასწეულდა მუნ და მოკუდა... და დაფლეს გელათს“,³ იგივეს აღნიშნავს ბერი ეგნატაშვილიც „მიიცვალა მეფე ბაგრატ რაჭას, იყო დიდი გლოვა და მწუხარება სამეფოსა ზედა, აღილეს და დამარხეს გელათს, მათსა სამარხოსა შიგან“.⁴

იმერეთის მეფეები⁵

1. ალექსანდრე II (†1510) — ნიკო დადიანის ცნობით „ხოლო ამან ალექსანდრემან იმეფა მშვიდობით და მიიცვალა მშვიდობით ესეცა და ცოლიცა ამისი თამარ დედოფალი ქორონიკონსა ერთსა წელსა ქრისტესით 1510 და დაფლეს ორივე გელათს“.⁶

2. ბაგრატ III (†1565) — „ახალი ქართლის ცხოვრების“ ცნობით „მიიცვალა ბაგრატ მპყრობელი იმერეთისა და დამარხეს გელათს“. დაკრძალულია მისგანვე განახლებულ წმ. გიორგის ეკლესიაში.⁷

3. გიორგი II (†1586) — მას სიცოცხლეშივე ჰქონდა არჩეული სასაფლაო ადგილი გელათში. კლდიაშვილებისადმი წყალობის

1 ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბ. 1955 გვ. 295

2 ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ. 1973 გვ. 261

3 ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ. 1973, გვ. 807

4 ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბ. 1955 გვ. 362

5 ისტორიული წყაროებით დასტურდება, რომ ქვემოთ ჩამოთვლილ თითქმის ყველა მეფესთან ერთად დაკრძალულნი არიან მათი მეუღლეებიც.

6 მ. გოგაძე — ნარკვევები გელათის ძეგლის ისტორიიდან. თბ. 1948 გვ. 44

7 ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბ. 1955 გვ. 502

წიგნში იგი აღნიშნავს: „სასაფლაო ერთი ტანი გელათს ჩემს საფერხეს გაძლიე, მაგრამ არა მკადრე“-ო.¹

4. როსტომ I (†1605) — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის მაცხოვრის ეკვდერში.²

5. გიორგი III (†1639) — დაკრძალულია იქვე.³

6. ალექსანდრე III (†1660) — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის დასავლეთ მინაშენში.

7. ბაგრატ IV (†1681) — ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით „იმერეთს მოკუდა ბაგრატ მეფე... და დაფლეს გელათს“.⁴

8. გიორგი VI (†1720) — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის მაცხოვრის ეკვდერში.⁵

9. ალექსანდრე V (†1752) — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის წმ. ანდრია პირველწოდებულის ეკვდერში.⁶

10. თეიმურაზ მამუკას ძე ბატონიშვილი (†1772) — მესხურიმერული ერთი ქორონიკონი გვამცნობს: 1772 წ. 5 ოქტომბერი — „თეიმურაზ მეფე მკვდარი მოიტანეს გელათს დასაფლავად“.⁷

11. სოლომონ I (†1784) — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძარში ჩრდილოეთის კედელთან. საფლავის ქვაზე წარწერაა:

„აქა განისვენებს გუამი იმერეთის მეფისა დიდი სოლომონისა. დაიბადა 1735 წ. და მიიცვალა 23-ს აპრილს 1782 წელსა, ჰყავდა ერთი ვაჟი ალექსანდრე და ორი ასული მარიამ მეუღლე ქსნის ერისთავის ელიზბარის და დარეჯან მეუღლე თავადის ქაიხოსრო აბაშიძისა“ (გარდაცვალების თარიღში შეცდომაა, უნდა ეწეროს 1784 წელი — მ.კ.).

გელათის გულანის კინკლოსის ერთ მინაწერს თუ ვენდობით, მეფე სოლომონ I პირველია, ვინც ღმრთისმშობლის შობის

1 ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდის სამთავროებისა, წ. I, თბ. 1959 გვ. 17

2 ბ. ლომინაძე, გელათი, თბ. 1955 გვ. 42

3 იგივე

4 ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ. 1973 გვ. 845

5 ბ. ლომინაძე — გელათი. თბ. 1955 გვ. 42

6 იგივე

7 ა. იოსელიანი — საქართველოს ისტორიის ქრონიკები, თბ. 1981 გვ. 262

ტაძრის შიგნით დაუსაფლავებიათ. მინაწერი გვაცნობს — „დამარხეს პ“რვ-სა ამ---ერსა შ“ა რ“ლი არაოდეს იმარხე--- მეფეთა-განი ვინმე და არცა დამარხუ / ა / დ არს თვინიერ ამისსა: თთვე-სა აპრილსა: კგ: ქ ეს აქათ ჩლპდ (1784) დღესა სამშაბათსა: 6“ ქართულსა ქ“რონიკონსა: უობ:-“.¹

12. სოლომონ II (†1815) — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძარში სამხრეთის კედელთან. გადმოსვენებულია ტრაპიზონიდან 1990 წლის ნოემბერში. საფლავის ქვაზე იგივე წარწერაა, როგორიც ჰქონდა ტრაპიზონში — „განმეძარცვა მე პირველ ქმნილი სიკეთე და მშვენიერება და მდებარე ვარ შიშველ და კლდემული საფლავსა ამას შინა ტომისაგან დავითისა შთამოსრული ბაგრატიონი ძე არჩილისა, სრულიად იმერთა მეფე სოლომონ, რომლისთვისაც ვითხოვ შენდობას. თებერვლის ზ. ქრონიკონსა ქრისტეს აქეთ ჩ ყ ი ე — გადმოსვენებულია ტრაპიზონიდან 1990 წლის ნოემბერში“.

აფხაზეთის (დას. საქართველოს)

კათოლიკოს-პატრიარქები

1. ევდემონ ჩხეტიძე (†1578) — დაკრძალულია წმ. გიორგის ეკლესიაში. მისი საფლავის ქვაზე ყოფილა შემდეგი წარწერა: „ქრისტე, განუსვენე სულსა შენისა მონისასა აფხაზეთის კათალიკოზს ევდემონ ჩხეტიძეს და მე დამარხულმან საფლავთა შიდა მეფესათა დავახატვინე საყდარი ესე და შევამკე ხატი ბინჭვინთისა ღვთისმშობლის სახსენებლად სულისა ჩემისა, ამინ“.²

2. ზაქარია ქვარიანი (†1659) — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის ჩრდილოეთ მინაშენის კარიბჭეში. საფლავის ქვაზე წარწერაა: „ქ. ღმერთო შეინყალე კათალიკოზი ზაქარია. ესე საფლავი ჩემი არის და ვინცა ეს ჩემს უკან გახსნას, შეჩვენებული იყოს“.

3. იოსებ ბატონიშვილი (†1776) — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის წმ. იოაკიმეს და ანას ეკვდერში ტრაპეზის ქვეშ.³

1 თ. ჟორდანი, ქრონიკები, ნ. III, თბ., 1967 გვ. 383

2 ბ. ლომინაძე — გელათი. თბ. 1955 გვ. 51

3 ა. იოსელიანი — საქართველოს ისტორიის ქრონიკები, თბ. 1981 გვ. 273
ქ.ც.ს.ა. ფ. № 21 საქ. 24112 ფ. 32

გელათის ეპისკოპოსები

1. გედევან ლორთქიფანიძე († 1682) — დაკრძალულია ღმრთის-მშობლის შობის ტაძრის ჩრდილო-დასავლეთ მინაშენში. საფლავის ქვაზე წარწერაა: „ქ. ღმერთო შეიწყალე გენათელი ლორთქიფანიძე გედეონ. ვინცა შენდობა ბძანოთ თქვენც შეგინდოს ღმერთმან. ამას წინათაც პაპა ჩემს ხელმწიფესაგან წყალობა საფლავი ეშოვნა კარ შესავალს ესენიც და დედაჩემიცა იქ დაემარხნენ და ან ესე არს განსასვენებელი ჩემი ამას დავემკვიდრო უკუნისამდე. რამეთუ მონავს ესე. ვინც კაცის დასამარხავად ეს გახსნას ჩემდამც მუქაფად განკითხვის მეორედ მოსვლას ქრონიკონსა ტი“.

2. სვიმონი (მოღვაწეობის წლები უცნობია) — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის ჩრდილოეთ მინაშენში (წმ. მარინეს ეკვდერში).¹

3. ეფთვიმე შერვაშიძე († 1822) — დაკრძალულია ღმრთის-მშობლის შობის ტაძარში. გადმოსვენებულია 2005 წელს პეტერ-ბურგიდან, საფლავის ქვაზე წარწერაა: „ამა ლოდსა ქვეშე განისვენებს ეფთვიმე შარვაშიძე „სიყრმიდგან ვიდრე სიბერემდე სინმინდის მოყვარე სამთა მეფეთა მსახურებელი, ეკლესიათა კეთილად შემამკობელი მარხულობას შინაც ქებული“. აღესრულა წმ. ალექსანდრე სვირელის მონასტერში რუსეთში, 1822 წლის 21 აპრილს, შობიდან 76 წლისა. გადმოსვენებულ იქნა 2005 წლის 27 მარტს“.

გელათის მონასტრის წინამძღვრები

1. ნიკოლოზ ჩხეიძე († 1841) — დაკრძალულია მონასტრის ეზოში, საფლავის ქვაზე წარწერაა: „მომცა წარსულმა სიკვდილმან, საფლავსა ამას შთავაბნიე მტვერი — მტვერისა თავადის ტომით არხიმანდრიტი მონასტრის გენათის და წინამძღვარი ნიკოლოზ აღვასრულე ჩ.ყ.ნ.გ. (შეცდომა — მ.კ.) წელსა შობიდან მ.ზ. წელსა, ხოლო ძმისწულმან ჩმნ ასულმან დავით ჩხეიძისგან კნეინა

¹ ბ. ლომინაძე — გელათი. თბ. 1955 გვ. 41

ლევან წულუკიძისაგან ეკატერინამ ლოდით დამფარა და მხილველთაგან ვითხოვ შენდობას“.¹

2. სიმონ წულუკიძე (†1852) — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის დასავლეთ მინაშენში. საფლავის ქვაზე წარწერაა: „აქა განისვენებს მაღალ ღირსი არქიმანდრიტი და კავალერი სვიმონ ტომით თავადი წულუკიძე 68 წლის, 8 წელს გამგებელი დიდის მონასტრის გელათისა, გარდაიცვალა 1852 წელსა, 26 აგვისტოს, ხოლო ფიქალი ესე დავსდევ სახსოვრად, მეგობრობისა მისისა მეგრელიის თავადმან დადიანმან დავით“.

3. ონიფანტე ნადირაძე (†1865) — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის ჩრდილოეთ მხარეზე მონასტრის ეზოში. საფლავის ქვაზე წარწერაა: „ესე არს განსასვენებელი ჩემი ამას დავემკვიდრო უკუნისამდე. ჩ.ყ.დ.ე წელსა სექტემბრისა მიიცვალა მაღალ ღირსი არხიმანდრიტი ონიფანტე ტომით ნადირაძე, მკითხველო, გთხოვთ შენდობას“.²

4. სერაპიონ ახვლედიანი (†1911) — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის დასავლეთ მინაშენში, საფლავის ქვაზე წარწერაა: „ამას ლოდსა ქვეშე განისვენებს გაენათის მონასტრის არხიმანდრიტი და მოძღვარი ნეტარ ხსენებულის ეპისკოპოსის გაბრიელისა სერაფიონი ტომით ახვლედიანი — შობიდან 101 წ. ემსახურა ამა დიდებულს მონასტერს წინამძღვრად 40 წ. გარდაიცვალა 1911 წ. 28 აპრილს“.

5. ნიკიფორე კანდელაკი (†1911) — დაკრძალულია მონასტრის ეზოში.³

სხვა სასულიერო პირები

1. ნმ. გაბრიელ ქიქოძე (†1896) იმერეთის ეპისკოპოსი — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძარში სამხრეთის კედელთან. საფლავის ქვას ადევს ლითონის 4 დისკო წარწერებით ქართულ და რუსულ ენებზე. წარწერა გვამცნობს: „ყოვლად სამღვდელო გაბრიელი მაქსიმე მღვდლის შვილი, ერისკაცობაში

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. № 21 საქ. 24112 ფ. 33

2 იქვე, ფ. 34

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 24814, ფ. 1, 2

გერასიმე ქიქოძე, დაიბადა 1825 წელს. პირველად სწავლობდა მამასთან, შემდეგში თბილისის და პეტერბურგის სასულიერო სემინარიებში. დაასრულა სწავლა პეტერბურგის სასულიერო აკადემიაში 1849 წ. და დანიშნულ იქმნა თბილისის სასულიერო სემინარიის ინსპექტორად. 1850 წელში მიიღო მალისტრის ხარისხი, 1854 წელში დანიშნული იქნა ამავე სემინარიაში მატემატიკის პროფესორად და ამიერკავკასიის საქალბო ინსტიტუტში საღვთო სჯულის მასწავლებლად, ამავე წელში იქნა ხელდასმული მღვდლად. 1856 წელს ალიკვეცა ბერად, 1858 წ. აყვანილ იქნა არქიმანდრიტობის და მღვდელმთავრობის ხარისხზე და დაინიშნა გორის ეპისკოპოსად, 1860 წ. დანიშნულ იქნა იმერეთის ეპისკოპოსად. 1869-1886 წლებში მართავდა აფხაზეთის ეპარქიას და მოაქცია ქრისტიანობაზე 18000 აფხაზი. 1863-1886 წლებში მართავდა სამეგრელოს ეპარქიას და სვანეთს, უკანასკნელში აღადგინა ქრისტიანობა და დაქცეული ტაძრები. ჰქონდა ყველა მაღალი ორდენები წმ. ალექსანდრე ნეველის და ორდენი ანა.

უმაღლესად დაჯილდოებული იყო ოქროს პანალით, წარმოსთქვა მრავალი ქადაგებანი ან უკვე გამოცემული რუსულს, ინგლისურს და ქართულს ენებზე, გარდაიცვალა 25 იანვარს 1896 წ. დაკრძალულ არს გელათის მონასტერში“.

2. იოანე გაბაშვილი († 1798) ჯუმათელი მიტროპოლიტი (შვილი ცნობილი მოძღვრისა და მწიგნობრის ზაქარია გაბაშვილის) — დაკრძალულია წმ. გიორგის ეკლესიის წინ.^{1*}

3. იოანე იოსელიანი († 1867) გურიის ეპისკოპოსი, გელათის მონასტრის ყოფილი წინამძღვარი — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის დასავლეთ მინაშენში. საფლავის ქვაზე წარწერაა: „ესე არს განსასვენებელი ჩემი რომელიც მსთნავს ამას დავემკვიდრო. გურიის ყოფილი ეპისკოპოზი იოანე შობიდან ო.ვ. ის წლისა ჩ.ყ.ო.ზ.სა წელსა ოქტომბრის იდ სა ტომით იოსელიანი“.

1 მრავალთავი VI. თბ. 1978 გვ. 143

* მასალის მონოდებისათვის დიდ მადლობას მოვახსენებთ ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის მეცნიერ-მუშაკს, ქალბატონ მაია ქებულაძეს.

4. ზაქარია გაბაშვილი (†1782) ცნობილი მოძღვარი და მწიგნობარი — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის იოაკიმეს და ანას ეკვდერში იოსებ კათალიკოსის მახლობლად (სხვა ცნობით წმ. გიორგის ეკლესიის წინ).¹

5. გრიგოლ ჩხაიძე (†1912) ჯრუჭის მონასტრის წინამძღვარი — დაკრძალულია მონასტრის ეზოში ჩრდილოეთ მხარეზე. საფლავის ქვაზე წარწერაა: „მომიხსენე მე, უფალო, ოდეს მოხვიდე სუფევითა შენითა, აქა განისვენებს ჯრუჭის მონასტრის წინამძღვარი არსიმანდრიტი გრიგოლი ტომით ჩხაიძე, წინამძღვრად ემსახურა იმერეთის ეპარქიას, შობიდან 60 წელს გარდაიცვალა 1912 წელს, ღმერთო შეინყაღე მონა ესე შენი“.²

6. სვიმონ კანდელაკი (†1852) გელათის მონასტრის დეკანოზი, ცნობილი მგალობელი — დაკრძალულია მონასტრის ეზოში სამხრეთ მხარეზე. საფლავის ქვაზე წარწერაა: „წელსა ჩ.ყ.წ.ბ. აგვისტოს დ აქა ლოდსა მდებარე ვარ დეკანოზი გელათისა სიმეონ, მენოდება გვარად კანდელაკი, ამ მიწასა მიმაბარეს მსურდა თქვენთან გალობის თქმა, თქვენთან არ მეღირსა ყოფნა დიმიტრი გთხოვთ შვილო ჩემო ნუ დაივიწყებ სულსა ჩემსა, აღვესრულებ 60 წლისა, მხილველთაგან გევედრები შენდობას თქვენცა ღირს იქმნეთ შენდობილი“.³

7. ილუმენი იოსაფეტი (†1869) — დაკრძალულია მონასტრის ეზოში სამხრეთის მხარეზე. საფლავის ქვაზე წარწერაა: „აქა მდებარე ილუმენი იოსაფეტი, ქვისა ამისა აღმომკითხველთა შენდობა მიბრძანეთ რათა ჩვენცა შეგენდვნეს ცთომანი თქვენი. აღვესრულებ ჩყოთ წელსა აპრილის იე ე წლისა“.⁴

8. ილუმენი იესე გრიგოლაშვილი (†1829) — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის ჩრდილო-დასავლეთის კარიბჭესთან ეზოში.⁵

9. სქემ-მონაზონი შიო (†1868) — დაკრძალულია წმ. ნიკოლო-

1 მრავალთავი VI. თბ. 1978 გვ. 143

2 მ. გოგაძე — ნარკვევები გელათის ძეგლის ისტორიიდან. თბ. 1948 გვ. 47

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 საქ. 24112 ფ. 33

4 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 საქ. 24112 ფ. 33

5 „მწყემსი“ 1884 წ. 16.12. №24, გ. 10

ზის ეკლესიის სამხრეთით. საფლავის ქვაზე წარწერაა რუსულ ენაზე:

"На сем месте погребен прах блаженного подвижника Христова г-на схим монаха Шио почившего о Господ 1868 г. На сотом году от раждения в Гаенатской обители он подвизался 71 год, последние 42 года молчал, не пил ни вина, ни воды, питался суровою пищею и масла никогда не употреблял, все время до самой кончины проводил трудах. Мыр праху твоему доблестеный труженик чести пред господом смерти преподобен его."

10. იეროდიაკონი იოანე (+185?) — დაკრძალულია წმ. გიორგის ეკლესიის ჩრდილოეთით. საფლავის ქვაზე წარწერაა: „აქა მდებარე არს იეროდიაკონი ბახტაძე იოანე წლისა ორმოცის მხილველთა შენდობას ითხოვს ჩ ყ ნ წთა“ (აქ შეცდომაა, ის ცოცხალი ჩანს 1853 წელს — მ.კ.).¹

11. მღვდელ-მონაზონი დანიელი (+1905) — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის დასავლეთით. საფლავის ქვაზე წარწერაა: „ამა მონასტრისა მღვდელი მონაზონი — დანიილ, ტომით დავით თადეოზის ძე კუჭაიძე შობითაგან 77 წლის 1828-1905 წ. 26 ივნისი 3 სექტემბერს აღმომკითხველთაგან ვითხოვ შენდობას“.²

12. მღვდელ-მონაზონი დიომიდე (+1886) — დაკრძალულია მონასტრის ეზოს სამხრეთით, საფლავის ქვაზე წარწერაა: „სასუფეველზე შენსა მომიხსენე მე უფალო ოდეს მოხვიდე სუფევეთა შენითა, ლოდსა ამას ქვეშე მდებარე მღვდელი მონაზონი დიომიდე ნიკოლაძე შობითგან 70 წ. გარდაიცვალა 1886 წ. ენკენის თვის 15 აღმომკითხველნო შენდობას ვითხოვ“.³

13. მღვდელ-მონაზონი გაბრიელ (+1892) — დაკრძალულია მონასტრის ეზოს სამხრეთით, საფლავის ქვაზე წარწერაა: „ღმერთო შეიწყალე და აცხოვრე განსვენებული გაენათის იკონომოსი ბერ-მონაზონი გაბრიელი, ტომით გურული, შობითგან 56 წლისა გარდაიცვალა 1892 წ-სა 2 ივნისს“.⁴

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 საქ. 7231 ფ. 4

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 საქ. 24112 ფ. 32

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 საქ. 24112 ფ. 32

4 იქვე, 33

14. მღვდელ-მონაზონი ისააკი (†1868) — დაკრძალულია მონასტრის ეზოს სამხრეთით, საფლავის ქვაზე წარწერაა: „ღმერთო შეიწყალე უღირსი ისააკ ბერი ამინ. ჩყ ც ნოემბერი“.¹

15. მღვდელ-მონაზონი იასონი (†1903) — დაკრძალულია წმ. გიორგის ეკლესიის სამხრეთით. საფლავის ქვაზე წარწერაა: „მოიხსენე უფალო მღვდელ-მონაზონი იასონი, ერობაში მღვდელი იოანე ლეჟავა დაიბადა 1819 წელს, გარდაიცვალა 1903 წელსა ოქტომბრის 20 დღეს დაუვინყარ გამზდელ ბიძას ძმისწულებისაგან“.

16. ბერი გერმანე (†1787) — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის ჩრდილოეთით. საფლავის ქვაზე წარწერაა: „საფლავსა შინა მდებარე არს, ნეტარ სახსენებელი დაყუდებული გერმანე ყოველთა აღმომკითხველთა და მხილველთა გვედრებით შენდობას ყოფად ჩ ღ ზ“.²

17. დავით კანდელაკი (†1847) მღვდელი — დაკრძალულია ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის ჩრდილოეთით, საფლავის ქვაზე წარწერაა: „წელსა ჩ ყ მ ზ მარადის ღვთისა მისწრო უწყალო სიკედილმან და დაუტევე საწუთო ესე სოფელი და აწ მდებარე ვარ საფლავსა ამას შინა დიდის მონასტრის გაენათის დეკანოზის იოანეს ძე სობორის მღუდელი დავით კანდელაკი, წლისა ორმოცდაათისა. მღვდელი ვიყავ ოცდახუთისა — ამომკითხველთაგან შენდობას ვითხოვ რათა თქვენცა შეგინდვნეს ღმერთმან შეცოდებანი თქვენი.“³

ამრიგად გელათის მონასტერში დასტურდება ერთიანი საქართველოს 11 მეფის, იმერეთის 12 მეფის, დასავლეთ საქართველოს 3 კათოლიკოსის, გელათის 3 ეპისკოპოსის, გელათის მონასტრის 5 წინამძღვრის და სხვა 16 სასულიერო პირის დაკრძალვა (სულ 50, სხვა მკვლევარებთან 30-მდე დასტურდება) და უმეტესობის საფლავებიც.

ზემოთ დასახელებულ პირთაგან, რამდენიმე საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის მიერ შერაცხულია წმინდანად,

1 იქვე, 34

2 იგივე

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 საქ. 24112, ფ. 33

კერძოდ: წმ. გაბრიელ იმერეთის ეპისკოპოსი, ხსენების დღე 25 იანვარი (7 თებერვალი), წმ. კეთილმსახურე მეფე დავით აღმაშენებელი — 26 იანვარი (8 თებერვალი), ქართველთა კეთილმორწმუნე წმ. მეფე თამარი — 31 იანვარი (13 თებერვალი), 1 მაისი (14 მაისი), ღირსი დამიანე, მეფეყოფილი დიმიტრი — 23 მაისი (5 ივნისი), წმ. სოლომონ II სამშობლოსათვის თავდადებული — 7 თებერვალი (20 თებერვალი), მღვდელმონაშე ექვთიმე (მარვაშიძე), გაენათელი მიტროპოლიტი — 21 აპრილი (4 მაისი), წმ. მღვდელმთავარი გიორგი ჭყონდიდელი — 12 სექტემბერი (25 სექტემბერი).

გელათში ასევე, ისტორიული წყაროებით დასტურდება ქსნის ერისთავთა იმერეთის შტოს წარმომადგენელთა სასაფლაოდ წმ. ნიკოლოზის ეკლესია.

მონასტრის ეზოში დაცულია აგრეთვე რამდენიმე საფლავი, რომელიც სოფელ გელათის მცხოვრებლებს ეკუთვნით.

თავი მუშავსა

**გელათის მონასტრის საბანკური
ეგზარქოსოზის დროს**

გელათის მონასტერი შუა საუკუნეების ქართული ხელოვნებისა და კულტურის უმნიშვნელოვანესი ძეგლია. ის „საუკუნეების მანძილზე წარმოადგენდა ერთ-ერთ უდიდეს კულტურულ ცენტრს, რომელმაც შთამომავლობას შემოუნახა ხელოვნების უთვალავი ფასდაუდებელი ძეგლი“.¹ მიუხედავად მტერთა თავდასხმებისა და ძარცვისა, გელათის მონასტერში XX ს-ის 20-იან წლებამდე ინახებოდა მრავალი უძველესი ხელნაწერი, ძვირფას ლითონზე შესრულებული ჭედურობის უნიკალური ნიმუშები და სხვა ნივთები, რომელთაც მონასტრის გაუქმების შემდეგ საქართველოს სხვადასხვა მუზეუმებში დაიდეს ბინა. მუზეუმებში დაუნჯებული, საუკუნეებგამოვლილი გელათის განძეულობა გაცილებით სრულყოფილი და მდიდრული იქნებოდა, რომ არ მომხდარიყო მონასტრის 1859 წლის 19 მაისისა და 1904 წლის 19 ივლისის გაძარცვები.

გელათის მონასტერი საუკუნეების განმავლობაში იყო სრულიად საქართველოს ერთ-ერთი უდიდესი და უმდიდრესი საეკლესიო ნივთ-სამკაულთა განძთსაცავი. აქ ინახებოდა, როგორც ადგილზე შექმნილი და სხვადასხვა პიროვნების მიერ მონასტრისადმი შემოწირული საოქრომჭედლო ხელოვნების უძვირფასესი ნიმუშები, ასევე საქართველოს სხვადასხვა მხარიდან დასაცავად გადმოტანილი უმნიშვნელოვანესი საეკლესიო განძეულობა. ასე აღმოჩნდნენ გელათის მონასტერში დაცულნი ხახულისა, ბიჭვინთისა და ანყურის ღმრთისმშობლის ხატები და კიდევ მრავალი სხვა სინმიდე. თუმცა ხანდახან პირიქითაც ხდებოდა — გელათის მონასტრიდან შიშიანობის გამო სხვაგან (ძირითადად რაჭაში, ჭელიშის მონასტერში) გადატანილი თუ დროებით ნათხოვა-

1 რ. მეფისაშვილი, თ. ვირსალაძე — გელათი, თბ. 1982 გვ. 7

რი საეკლესიო ნივთ-სამკაული უკან აღარ დაუბრუნებიათ. ამის მაგალითად გამოდგება XIX ს-ის I ნახევარში, ჩვენი ვარაუდით არქიებისკოპოს სოფრონიოსის დროს გელათის მონასტრიდან ქუთაისის ღმრთისმშობლის მიძინების (ბაგრატიის) საკათედრო ტაძარში გადატანილი ნივთები.

სამწუხაროდ, ისტორიულმა წყაროებმა არ შემოგვინახა ეგ-ზარქოსობამდელი გელათის მონასტრის ნივთ-სამკაულთა და სინმიდეთა სრული აღწერა, რომელიც, რა თქმა უნდა, იქნებოდა, მაგრამ ჩვენამდე არ მოუღწევია. ამის თქმის უფლებას გვაძლევს ჩვენს მიერ მიკვლეული აფხაზეთის კათოლიკოს მაქსიმე მაჭუტიძის დროს შედგენილი საკათალიკოსოს საეკლესიო სამკაულების, ხატების, ჯვრების და შესამოსლების ნუსხის აღწერა-ანოტაცია, თვით საბუთი მიუკვლეველია. მასზე მსჯელობა, უფრო სწორად XVII ს-ში ბიჭვინთის ტაძრიდან გელათში გადმოტანილ საკათალიკოსო ტახტთან ერთად აქ წამოღებულ ნივთ-სამკაულზე შეგვიძლია XVII ს-ის I ნახევარში შედგენილ აფხაზეთის კათოლიკოსს მალაქიას ორი შეწირულობის წიგნით ვიმსჯელოთ.¹ ასევე 1652 წელს რუსი ელჩების ტოლოჩანოვისა და იეველევის აღწერილობებით. თუ ერთჯერადად ხდებოდა ასეთი დიდი შეწირულობა, ადვილი წარმოსადგენია საუკუნეების განმავლობაში რა სიმდიდრე მოიყრიდა თავს კათოლიკოსის თუ ეპისკოპოსის საკათედრო ტაძარში, კონკრეტულად გელათის მონასტერში.

იმერეთის საეკლესიო რეფორმის ჩატარების დაწყებისთანავე, უფრო სწორად იმერეთის აჯანყების მოთავეთა დაპატიმრების-თანავე 1820 წლის 11 მარტს ჩატარდა გელათის მონასტრის ნივთ-სამკაულთა აღწერა, რომელიც კარგადაა შესწავლილი ჩვენს ისტორიოგრაფიაში.² როგორც ამ აღწერის პუბლიკაციის ავტორი დ. გორდევი აღნიშნავდა, გელათის სიძველეები ზედმეტ-ნაკლებად დანვრილებითაა აღწერილი ან რეგისტრირებული როგორც სპეციალურ აღწერებში, ასევე მოგზაურთა შრომებში. მაგალითად: ნ. კონდაკოვისა და დ. ბაქრაძის ნაშრომში „Описъ

1 ქართული სამართლის ძეგლები — ტ. III, თბ. 1970 გვ. 497-500

2 Д. Гордеев - Материалы к обследованию Гелатских древностей. „საისტორიო მოამბე“, ნ. 1, თბ. 1925 გვ. 113-132

памятников древности в некоторых храмах и монастырях Грузии...#
С.П.Б. 1890 г.

გელათის მკვლევართათვის 1820 წლის აღწერასთან ერთად ცნობილია 1878 წლის აღწერილობა.¹ ჩვენს მიერ მიკვლეული იქნა 1842², 1846³, 1853⁴, 1859⁵, 1860⁶, 1906⁷ და 1923⁸ წლების აღწერები. აქედან ყველაზე დეტალურია 1878 წლის აღწერა, ყველაზე სრულყოფილი კი — 1906 და 1923 წლების აღწერები.

მონასტრის ქონების აღწერილობები ძირითადად ხდებოდა მონასტრის წინამძღვრის შეცვლისას ქონების გადაბარებისას, გამონაკლის წარმოადგენდა 1820 და 1878 წლების აღწერილობები, რომლებიც სპეციალური მიზნით ჩატარდა. სამწუხაროდ, აღწერილობები არ ტარდებოდა ზუსტად და დანვრილებით. „ასე მაგალითად, 1876 წ. სინოდის კანტორის ბრძანებაში აღნიშნულია, რომ სინოდის კანტორაში წარმოდგენილი გელათის ქონების აღწერის სია მიუღებელია, რადგან 1854 წ. აღწერის სიასთან შედარებით მასში დიდი განსხვავებაა. ამ ორ სიაში განსხვავდება თვით ნივთების აღწერაც, რის გამოც კანტორა ავალებს მონასტრის წინამძღვარს შეადგინოს ახალი სია, სადაც ნათლად იქნება აღნიშნული, თუ რა მოაკლდა ან მოემატა მონასტრის ქონებას 1854 წ. შემდეგ. ამასთანავე მოცემული იქნას ნივთების ზუსტი აღწერა“.⁹ სინოდალური კანტორის ამ შენიშვნის სისწორეს ადასტურებს როგორც ჩვენთვის ცნობილი მონასტრის ქონების აღწერილობათა ფურცლებრივი რაოდენობის დიდი სხვადასხვაობა, ასევე ჩვენთვის უცნობი 1855, 1866 და 1875 წლების აღწერილობები, რომლებიც, როგორც საარქივო დოკუმენტი გვიჩვენ-

1 ქ.ი.ე.მ. ს. 1057

2 ქ.ც.ს.ა. ს. 1958, ფ. 42-49

3 იქვე ფ. 60-68

4 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 5960 ფ. 9-18

5 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 7116 ფ. 15-25

6 იქვე, ფ. 34-44

7 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს

8 ქ.ც.ს.ა. ფ. 296, ს. 153 ფ. 138, 165

9 რ. ყენია — ხახულის ღვთისმშობლის ხატის კარედის მოჭედილობა, თბ. 1972 გვ. 32

ნებს, შესაბამისად ყოფილა 8, 13 და 57 ფურცლებზე დაწერილი.¹ ყველაზე სამწუხარო ის იყო, რომ აღწერებს შორის ხდებოდა ნივთების დაკარგვა (ზოგჯერ უკვალოდ), მაგალითად 1906 წლის აღწერისას აღარ აღმოჩნდა 1878 წლის აღწერაში დაფიქსირებული 37 ნივთი, ხოლო 1923 წლის 24 ივნისს 1906 წლის აღწერასთან შედარებით 126 (!) ნივთი.²

ეგზარქოსობის დროინდელი გელათის მონასტრის საგანძურის შესწავლისას უნდა გამოვყოთ შემდეგი საკითხები: 1) მონასტრის სინმიდეები (წმიდათა ნაწილები), 2) მონასტრის საეკლესიო ნივთ-სამკაულთა შემომწირველნი, 3) გელათის მონასტრიდან ქუთაისის ღმრთისმშობლის მიძინების (ბაგრატის) ტაძარში გადატანილი საეკლესიო ნივთ-სამკაული, 4) მონასტრის 1859 წლის 19 მაისის გაძარცვა, 5) მონასტრიდან XIX ს-ის 60-70-იან წლებში გატაცებული სიძველეები, 6) მონასტრის 1904 წლის 19 ივლისის გაძარცვა, 7) გელათის მონასტრიდან ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატის გადატანის მცდელობა.

§1 გელათის მონასტრის სინმიდეები (წმიდათა ნაწილები) — გელათის მონასტერი გამოირჩეოდა, როგორც საეკლესიო ნივთ-სამკაულების, ასევე სინმიდეების სიმრავლითაც. საეკლესიო სინმიდეები (წმიდა ნაწილები) ხომ ყოველი ეკლესია-მონასტრის სიძლიერის და სიამაყის საფუძველია, ამიტომაც მონასტრის დაარსებისთანავე უზრუნია მეფე დავით აღმაშენებელს ამაზე. როგორც მისი ისტორიკოსი წერს: „აღავსო სინმიდეთა მიერ პატიოსანთა ნაწილთა წმიდათასა, და წმიდათა ხატთა მიერ და სინმიდისა სამსახურებელთა ყოვლად დიდებულთა და სხუათა ნივთთა ძნიად საპოვნელთა“.³ მათ შესახებ მოგვითხრობენ 1651 წელს გელათში მყოფი რუსი დიპლომატები ნ. ტოლოჩანოვი და ა. იევლევი, რომელთაც აქ მეფის ბეჭდით დალუქული ორი სა-

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 13424 ფ. 156

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 296, ს. 153, ფ. 162, 163

3 ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, „სახელგამი“, თბ. 1955, ტ. I გვ. 330

ნანილე უნახავთ.¹ მონასტრის აღწერილობებმა შემოგვინახეს ცნობები აქაური სინმიდეების შესახებ. მოგვიანებით, ეგზარქოსობის დროს გელათის მონასტერში დასტურდება შემდეგი სინმიდეების არსებობა: მონასტერში იყო შედარებით დიდი ზომის წმიდათა ნანილების შესანახი რამდენიმე სპეციალური ლუსკუმა-კიოტი, მათ შორის ყველაზე დიდი იდგა ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის სამხრეთ კედელთან, სალაროს წინ. იგი დამზადებული იყო მუხის ხისგან. ლუსკუმს ჰქონდა სპეციალური სახურავი მხატვრობით, სადაც ჩამოთვლილი იყო წმინდანების ნანილები. თითოეულ ნანილს გადაკრული ჰქონდა ვერცხლის რკალი იმ წმინდანების სახელების წარწერით, რომლისაც იყო ეს ნანილები. ეს ლუსკუმა მონასტერს შეწირა ახალი ათონის მონასტრის მღვდელ-მონაზონმა არსენმა² (ახალი ათონის მონასტრის ძმები რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის დროს თავშეფარებულნი იყვნენ გელათში)³. ლუსკუმში ესვენა შემდეგი წმიდა ნანილნი: „თავის ქალა წმიდისა მონამისა დიმიტრისა, ნანილი თავის ქალისა წმიდისა მონამისა გიორგისა, პირის სახის ნანილი წმ. თეოდორე ტირონისა, ნანილი თეოდორე სტრატელატისა, ნანილი წმ. ემელიანესი, წმიდა ნანილი სამსონ უცხოთ მიმღებისა, ნანილი წმიდა ნიკოლოზ საკვირველთმოქმედისა, ნანილი წმ. იოანე ოქროპირისა, ნანილი წმ. მოციქულის თომასი, ნანილი წმ. თეოქტისტესი და სამი მოზრდილი ნანილი რომლის სახელი არ არის ნაჩვენები“.⁴ ამ ნანილების ნასვენებ ძველ შუშთან კიოტში (1833 წელს დამზადებულში) ყოფილა მეორე პატარა კიოტი, რომელშიდაც იყო ხუთი პატარა ნანილი. გარდა ამ კიოტებისა იყო პატარა სპილოს ძვლის კიოტი და ორი პატარა ხატი წმიდათა ნანილებით.⁵

1 აღ. იეველვის 1650-1652 წ.წ. იმერეთის სამეფოში ელჩობის საანგარიშო აღწერილობა. თბ. 1969 გვ. 131

6. ტოლოჩანოვის იმერეთში ელჩობის მუხლობრივი აღწერილობა. თბ. 1970, გვ. 114

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 22510 ფ. 10

3 გაზ. „მწყემსი“

4 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 22510 ფ. 10

5 იგივე

გელათის მონასტრის დიდ სინმიდეს წარმოადგენდა ხახულის ღმრთისმშობლის ხატზე შებმული ქრისტეს დაბადების დროს მოგვებისაგან შეწირული ოთხკუთხა ოქრო თვალ-მარგალიტით შემკობილი, ქრისტეს სუდარის ნაწილი.¹ სინმიდეები იყო მოთავსებული თვით ხახულის ხატის კარედში, როგორც 1853 წლის აღწერიდან ჩანს „ხუთს ადგილს ბუდისასა ასვენია წმიდათ ნაწილები რომელთა ზედა არს ოქროს ვარდები“.² თვით ხატი ხომ იყო „დახატული ლუკა მახარებლისა ფიცარსა ზედა ბაგისასა რომელსა შინა მწოლარე იყო პირველ საუკუნო ყრმა“.³

გარდა ხახულის ხატისა წმიდა ნაწილები დაცული იყო მონასტრის სხვა ხატებშიც, რომელთაგან ყველაზე მეტი ნაწილნი ესვენა გელათის ღმრთისმშობლის ხატში. ზემოთ ნახსენებ აღწერაში ვკითხულობთ „ხატი გაენათისა ღვთისმშობლისა სიმაღლით ათი და სიფართოვით რვა გრე. ბუდესა შინა კარებიანსა აღვსილი წმინდანთა ნაწილებით.“⁴ იქვე შენიშვნაში წერია: „ერთს უჯრაში ნაწილი სრულებით არ არის და ორი არ არის სავსე“.⁵ ასევე მრავლად ესვენა წმიდანთა ნაწილები ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატში, რომელიც წმ. გიორგის ეკლესიაში ესვენა. ხატის აღწერაში ვკითხულობთ: „ხატი ესე სავსეა წმიდა ნაწილებით“.⁶

წმიდათა ნაწილები იყო წმ. გიორგის გულსაკიდ ხატში მოოქროვილ ვერცხლის მრგვალ ბუდეში. მასში ნაწილებს გარდა იყო „ორი მცირენი ნაჭერნი ხელით ნაჟღემი ტილოს მსგავსნი მესამე მცირე შალის ნაჭერი და მეოთხე შავი მორგვალეებული ძნელად გასარჩევი თუ რაი არის“.⁷ წმიდათა ნაწილები ინახებოდა სანაწილეებში, კერძოდ „ხის სანაწილე მოჭრილი და მოხატულნი, რომელსა შინა არის ნაწილნი მრავალი“,⁸ „ერთი ოქროს სანაწილე რომელშიდაც არის ქრისტეს სუდარის ნაჭერი და ნათლისმცემ-

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 7231 ფ. 17-19

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 5960 ფ. 9

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 5960 ფ. 9

4 იგივე

5 იგივე

6 იქვე, ფ. 13

7 იგივე

8 იგივე

ლის ჩოხის ძაფი და აქვს ვეცხლის ჯაჭვი“,¹ „ერთი პატარა სანა-
ნილე ვეცხლისა“². წმიდათა ნაწილები იყო ვერცხლის ჯვარში³
და დავით აღმაშენებლის ოქროს საცერე ბეჭედში, თუმცა 1853
წელს ის ცარიელი ჩანს,⁴ აგრეთვე ძველი ათონის მღვდელ-მონა-
ზონ თეოდორე ერისთავისაგან შემონირულ გულსაკიდ მოოქრო-
ვილ ხატში.⁵

მონასტრის სიძველეთა 1906 წლის აღწერაში სხვა სანაწი-
ლებთან ერთად დასახელებულია „სანაწილე ვერცხლისა მოოქ-
რული წონით 4 გირ. სიმაღლე 12 1/2 ვერშოკი, აქვს ორი კო-
ლოფი ვერცხლის ნაწილების შესანახად მაღლა არის აღდგომის
ხატი და გვერდებზედ 4 ანგელოზი, რომელთაც ხელთა უპყრი-
ათ „სამწერლობები“, „პატარა ვერცხლის სანაწილე ქართულის
ხელობისა ზედ არის გამოხატულება ჯვრისა მიმაღლე ორი და
განი 1 1/2 ვერშოკი“⁶ და „ვერცხლის სანაწილე მოოქროვილ
ორის უჯრით. წონით 2 გირ. 5 მისხალი“.⁷

მონასტრის სიამაყე იყო გულზედ საკიდი ოქროს სანაწილე,
რომელშიც ესვენა „ნაწილნი წმინდათ მონამეთანი და ნაწილაკი
სამჭვლისა უფლისა“. ეს სანაწილე 1853 წელს უკვე ქუთაისის
საკათედრო ტაძარში ჩანს გადატანილი,⁸ და „ჯვარი ოქროსი
სიმაღლით 2 არშინი და 12 ვერშოკი. მაღლა აქვს გამოხატული
ჯვარცმა ქრისტესი და ძირს ანგელოსთა და წმიდანებთა, რომე-
ლიც შემკობილია ფერადის სხვადასხვა იაგუნდის და ფირუზის
ქვებითა რიცხვით 71 და სხვა და სხვა მარგალიტებით, ამ ჯვარ-
ზედ ჯვარცმის ქვეშ არის ხატი წმიდა ნიკოლოზის, რომელიცა
იხმარება ნაწილთა შესანახის კარებად. ამ სანაწილეზედ არის გა-
მოყვანილი პატარა ჯვარი, რომელსაც ბოლოზედ ჯვრები აქვს.
ეს ჯვარი იყო სავსე ცხოველს მყოფელის ჯვრის ნაწილებით,

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 5960 ფ. 13

2 იგივე

3 იგივე

4 იგივე

5 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 22510 ფ. 14

6 იქვე, ფ. 12

7 იქვე, ფ. 24

8 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 5960 ფ. 10

რომლიდგანაც ახლა აკლია ბოლოებზედ პატარა ნაწილები“.¹

მონასტრის წმიდა ნაწილთა სანაწილეებზე ცნობებს ვხვდებით 1919 წლის 23 ივნისს შემდგარ ღმრთისმშობლის შობის ტაძრისა (რომელიც უკვე 1 წლის დაღუქული იყო შიშვანობის გამო) და ხალამბარას (სალაროს) შემონმების აქტში. მასში დასახელებულია: „1 ძველი სანაწილე — ხის კოლოფი, რომელშიდაც ბევრს ადგილას ნაწილები აღარ არის, ერთი ლითონის სანაწილე თავის ძენკვით და შიგ სხვადასხვა ნაწილები ქალღმერთს გახვეული, რომელ სანაწილეზედაც წარწერა იწყება ასე: „ქ. ემანუილ“ და სხვა... 1 ვერცხლის სანაწილე მღვდელ-მონაზონი თეოდორესაგან შეწირული. ხუთი ვერცხლის სანაწილე სხვადასხვა ზომის — ერთზედ ღვთისმშობლის და წმიდა გიორგის ხატია ამოჭრილი, მეორე პატარაზე — ღვთისმშობლისა“.²

გელათური წმიდათა ნაწილების და სანაწილეების უმეტესობა დღეს ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმშია დაცული.

§2 გელათის მონასტრის საეკლესიო ნივთ-სამკაულთა შემომწირველნი — საქართველოს ეკლესია-მონასტრებს შორის ნივთ-სამკაულთა სიმდიდრითა და უნიკალურობით გამორჩეული ადგილი უჭირავს გელათის მონასტერს. ამ ქონების დიდი ნაწილი შემონიშნულია. შემონიშნვის ტრადიციას გელათის მონასტერში სათავე დაუდო მისმა დამაარსებელმა მეფე დავით აღმაშენებელმა, რომელმაც მისი ისტორიკოსის თქმით, გელათში: „დასხნა მუნვე დიდთა და ხოსროანთა მეფეთა ტახტნი და საყდარნი, სასანთლენი და კიდელნი ფერად-ფერადნი იაჟარად მოხმულნი თვისნი და კუალად გვირგვინნი და მანიაკნი, ფიალანი და სასუმელნი“³ ხოლო თვით მეფე თავის ანდერძში წერს „ჩემნი ლაღნი და თვალ-მარგალიტნი ხახულის ღვთისმშობლისადა შემინირავს“-ო.⁴

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 22510 ფ. 15

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 27642 ფ. 22

3 ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, „სახელგამი“, თბ. 1955, ტ. I გვ. 330

4 ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი IX-XIII სს. თბ. 1984 გვ.62

საარქივო დოკუმენტმა შემოგვინახა გელათის მონასტრის ქონების 1906 წლის 27 დეკემბრის აღწერილობა, სადაც კარგად ჩანს საუკუნეების მანძილზე მონასტრის ნივთ-სამკაულთა შემომწირველნი. აღნიშნული დოკუმენტი გრძელდება 1923 წლის ივნისამდე, მონასტრის გაუქმებამდე (ქ.ც.ს.ა. ფ. 296 ან. 1 ს. 153). დოკუმენტში შემომწირველები შემდეგი თანმიმდევრობითაა წარმოდგენილი:

1. ახალი ათონის მღვდელ-მონაზვნის არსენისაგან — „მუხის ხისაგან გაკეთებული ლუსკუმა რომელში ასვენია წმიდანი ნაწილნი“.

2. დასავლეთ საქართველოს კათოლიკოს ზაქარია ქვარიანისაგან — „გარდამოხსნა ქართულის ხელოვნებისა ბეზმენტით ნაკერი შავ ხავერზედ“.

3. იმერეთის მეფე სოლომონის I-საგან სხვადასხვა წლებში — „გარდამოხსნა აბრეშუმზედ ნაკერი აბრეშუმის ძაფით“, „ხომლი ვერცხლისა, საშვალო ტანისა ჩამოკიდებული 9 სასანთლით წონით 10 გირვანქა“ და „შანდალი სპილენძისა ორი დიდრონი“, „ვერცხლის სურა წონით 116 მისხალი“, „ბარძიმი, ფეშხუმი, კამარა, კოვზი ვერცხლისა 2 გირ და 52 მისხალი, ორი პატარა სურა და ერთი ტაკუკი ვერცხლისა 1 გირვანქა და 20 მისხალი, ლანგარი და შანდალი ვერცხლისა 2 გირ და 79 მის., ხატი ღვთისმშობლისა სივრცით 8X7 ვერშოკი ფიცარზედ რომელსა ხელთ უპყრია იესო ქრისტე ვერცხლის გვირგვინებით, გარშემო ხატი-სა არიან მოხატული 12 მოციქული, ხატი წინამორბედისა სივრცით 7X6 ვერშოკი, მოსია ვერცხლის პერანგი და გვირგვინი ხატი წმიდისა მარინესი სივრცით 5X4 ვერშოკი მოუჭედელი, ხატი მაცხოვრისა სივრცით 7X8 ვერშოკი ვერცხლის პერანგით და გვირგვინით დახატულია ფიცარზე, სახარება ხელთნაწერი 1/8 ფურცლისა ვერცხლის ოქროში დაფერილ ბუდეში, რომელზედაც არის გამოხატულნი: ბუდის ერთს პირზედ ჯვარცმა ქრისტესი და იქით-აქეთ მისსა ხატია ოთხი მახარებელნი და ბუდე იწონის 91 მისხალ ვერცხლს. ამავე ბუდეში ერთად სახარებისა დევს ვერცხლის ძენკვი“.

4. ნიკოლაძეებისაგან — „ერთი ლამპარი ვერცხლისა შუატანისა ექვსის სასანთლით წონით 1 გირ. და 5 მისხალი“.

5. დედოფალ გულქანისაგან 1774 წელს — „ხომლი საშუალო ტანისა საკურთხეველში ღვთისმშობლის ხატის წინ დაკიდებული ექესი სასანთლით 8. 1/2 გირ.“

6. ნადეჟდა წერეთელი-ზუბოვასაგან — „შანდალი ორი დიდი უბრალო“, „ლამპარი ვერცხლისა ოქროში დაფერილი 80 მისხალი“, „ხატი ღვთისმშობლისა ვერცხლით მოჭედილი, სიმაღლით 5 1/2 ვერშოკი“ და „ხატი წმიდის გიორგისა ვერცხლით მოჭედილი“.

7. დედოფალ მარიამ დადიანის ასულისაგან — „ვერცხლის ბარძიმი წონით 1 გირვანქა და 37 მისხალი“.

8. მთავარეპისკოპოსის ლიონოსისაგან — „სანაწილე ვერცხლისა მოოქრული წონით 4 გირ. სიმაღლე 12 1/2 ვერშოკი, აქვს ორი კოლოფი ვერცხლის ნაწილების შესანახად, მაღლა არის აღდგომის ხატი და გვერდებზე 4 ანგელოზი, რომელთაც ხელთა უპყრიათ სამწერლობლები“.

9. დასავლეთ საქართველოს კათოლიკოს იოსებისაგან — „ორი ვერცხლის დიდი საცეცხურები და სამ სანთლიანი და ორ სანთლიანი პატარა შანდლები ვერცხლისა წონით 1 გირ და 81 მისხალი“, „საიაზმე ვერცხლისა მისის სახურავით 4 გირ. 48 მისხალი“.

10. თინათინ აბაშიძისაგან — „ენქერი შეკერილი სხვადასხვა ფერის დიბის ფარჩისაგან ვერცხლის ძაფით და ჯვრებით წითელს სარჩულზედ“.

11. დედოფალ დარეჯანის დადიანის ასულისაგან — „ოლარი შეკერილი და მოქარგული ვერცხლის და ოქროს ძაფით ტილოზედ დიდად ხელოვნურად და კარგად“.

12. ლუარსაბ აბაშიძისაგან — „ენქერი სრულიად ნაქარგი, ოქრო და ვერცხლის ძაფით ძვირფასის და კარგის ხელობისა, რომელზედაც არის ხატი მაცხოვრისა, ყუდ წმიდის ღვთისმშობლისა და იოანე ღვთისმეტყველისა“.

13. ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლესასულანასაგან 1763 წელს — „სამი დაფარნები წითელს ატლასზედ მოქარგული ვერცხლის ჯვრებით ხავერდისა“.

14. ელენე ლევიძისაგან — „ერთი დაფარნა ნაქარგი ოქროს

და ვერცხლის ძაფით ხავერდზედ გვერდებზედ არის 4 ანგელოზის ხატი ნაქარგით“.

15. საქართველოს ეგზარხოსის მთავარეპისკოპოს ევსევისაგან — „ხატი ყოვლადნმიდისა ღვთისმშობლისა ვერცხლით მოჭედილი“.

16. გურიის ეპისკოპოს იოანესაგან — „ხატი თორმეტი საუფლო დღესასწაულებისა ფიცარზედ დახატული სივრცე 12X9 1/2 ვერშოკი“, „ერთი დიდი ზარა 16 ფუთი და 13 გირ“, „ერთი დიდი ნაბეჭდი სახარება ხავერდის ყდით და ზედ ბრონზის ფინითტებით მორთული“.

17. იმერეთის მეფე ბაგრატ III-საგან და მისი მეუღლე ელენესაგან — „ჯვარი იაშმისაგან მოჭედილი ვერცხლით და მოოქრული სივრცით 7 1/4X5 ვერშოკი შემკობილი 39 ფასიანის ქვებით, ბოლოს აქვს ჩაჯენილი შუშები“.

18. დავით მიქელაძისაგან — „პატარა ტანის ვერცხლის სანაწილე“.

19. იმპერატორ ალექსანდრე III-გან 1889 წელს — „ერთი ხელი წითელი სამღვდელო შესამოსელი“.

20. მღვდელ-მონაზონ პაფნოტისაგან — „ერთი ხის ჯვარი მთანმინდის ხელობისა მოჭედილი ვერცხლით“.

21. მღვდელ-მონაზონ პანტელეიმონისაგან რუსეთიდან — „ერთი ხელი სამღვდელო შესამოსელი ფარჩისა მათში სტიხარი შალისა და ერთი ტრაპეზზედ გადასაფარებელი“.

22. შავი ზღვის ჯარისკაცებისაგან 1893 წელს — „წმიდის გიორგის ხატი ვერცხლისა ხის რამკაში ჩაჯენილი სივრცით 7X6 ვერშოკი“.

23. მინისტრ კალიპოვისაგან 1895 წელს — „ერთი ფილონი შავის ხავერდისა“.

24. ამიერკავკასიის რკინიგზის მუშებისაგან — „ხომლი უბრალოს მეტალისა“.

25. საბინისაგან — „დავით აღმაშენებლის სასაფლაოზე გადასაფარებელი ყვითელი ფარჩა“.

31. მწირ-მონაზონ იაკობისაგან — „ერთი მაცხოვრის და ერთი ღვთისმშობლის ხატი უბრალოს ლითონისა სივრცით 2X1 1/2 ვერშოკი“.

32. სიმონ მიტროპოლიტისაგან — „პატარა ვერცხლის ჯვარი“.

33. გელათის მიტროპოლიტ იოსებისაგან — „ბარძიმი ფეშხუმი, კამარა, კოვზი ვერცხლისა მორჩილები წონით 1 გირ. 83 მისხალი“.

34. იეროდიაკონ იოსებისაგან — „ერთი წმიდის გიორგის წინ დასადგომელი დიდი შანდალი ფრაჟის“.

35. ნიკოლოზ კოკელაძისაგან — „ერთი ბიჭვინთის ღვთისმშობლის ხატის წინ დასადგომელი ფრაჟის შანდალი, ამასთანავე შანდალი დავით აღმაშენებლის სასაფლაოში“.

36. ვლადიმერ ხიხაძისაგან — „ერთი იოაკიმ და ანას ეკვდერშიდ ღმრთისმშობლის წინ დასადგმელი შანდალი“.

3. კონდუქტორ ტიმოთე ვარონოვისაგან — „ერთი ხელი სამღვდელო და სადიაკვნო შესამოსელი ყოვლის სამკაულით თეთრის ფარჩითა“.

40. ტომსკის დედათა მონასტრის წინამძღვარ პარასკევასაგან — „სამი სამღვდელო შესამოსელი უსტიხროდ წითელი, ყვითელი და მწვანე სახიანი სამივე ფარჩისა, ორი ხელი დაფარნა ერთი თეთრი და მეორე მწვანე ფარჩა ნაკერი“.

41. ქუთაისის სასულიერო სემინარიის რექტორის, არქიმანდრიტ დიმიტრისაგან — „ერთი ხელი დაფარნა წითელი ხავერდისა“.

42. თეკლათის ილუმენისაგან 1899 წელს — „ერთი ხელი დაფარნა ნაკერი თეთრის ფარჩისა“.

43. მღვდელ სპირიდონ წიქრიძისაგან — „ვერცხლის ღვთისმშობლის ხატი ნაწილებით სივრცით ვერშოკზე ნაკლები“.

44. კურსკელ ანა ივანეს ასულ გლადკოვასაგან — „ერთი ხელი სამღვდელო შესამოსელი ყვითელი ფარჩა ყოვლის სამკაულით. ერთი ხელი შესამოსელი მიხაკის ფერის ატლასის ბედენიკს გარდა. სადიაკვნო სტიხარი ყვითელი ფარჩისა ყოვლის სამკაულით. ორი წყვილი დაფარნა ერთი მწვანე ატლასი და წითელი ხავერდისა. ოცი არშინი ატლასი წითელი თავის სასარჩულეთი და ბუზმენკით. აბრეშუმის ფოჩიანი ტრაპეზის საფარი. ოდიკის შალითა.“.

45. ძველი ათონის მღვდელ-მონაზონ თეოდორე ერისთავი-

საგან — „ღვთისმშობლის, გულსაკიდი მოოქრული ხატი ნაწილებით და ვერცხლის ჯაჭვით მოოქერილი“, „ერთი ხატი ხისა ამოჭრილი ათონის ხელობა ვერცხლის ბუდეში პეტრე და პავლე-სი. ზომით 1 ვერშ. და 1 / 4 X სიგანით ერთი ვერშოკი“, „ხის ხატი ვერცხლის ბუდეში რგვალი ამავე ზომის წმ. ნიკოლოზის“.

46. ივანე სუხაშვილისაგან — „ერთი დიდი ტაძრის ტრაპეზის გადასაფარებელი“.

47. ფედოროვის ქალისაგან — „ორი ფილონი ერთი მათგანი სრული შესამოსელი გარდა სტიხრისა, ორი წყვილი დაფარნეები. ერთი სადიაკვნო, ოლარი, ექვსი ტრაპეზის და სადიაკვნო გადასაფარებელი“.

48. დავით ბაგრატიონისაგან — „ოქროს ჯაჭვი 53 მისხალი“.

49. ნატალია ინჯარაძისაგან — „ორი წიგნი მხედრული ხელთნაწერი... ნაქონი თავადი გრიგოლ წერეთლისა“.

50. თბილისელი ალექსანდრე უგუზოვისაგან — „ორი ხელი შესამოსელი თავის მონყობილობით“.¹

ამასთანავე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ზოგიერთი შემომწირველი ამ აღწერაში აღარ იხსენიება იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ მათი შემოწირული ნივთები ამ დროისათვის მონასტერში აღარ ინახებოდა — ან დაკარგული იყო, ან სიძველის გამო უვარგისი, ანდა სხვაგან გადატანილი. მათი სია დაცულია 1860 წლის 14 სექტემბერს შედგენილ მონასტრის სიძველეთა აღწერაში ესენია:

1. ეკატერინე ჭავჭავაძე-დადიანისაგან — „ერთი კანდელი ვერცხლისა ოთხი სანთლის ჩასამთები“.

2. ანტონ აბულაძის მიერ — „ერთი კანდელი ვერცხლისავე“.

3. დავით მიტროპოლიტის მიერ — „ერთი დიდი ჯვარი ვერცხლისა სვენებული პირველ ამ მონასტერში ოქროთი დაფერილი“, „ორი ვერცხლის მდაბალნი შანდალნი, სადიაკვნო ლობდნის ფურცლიანი სტიხარნი, ერთი ხელი დაფარნები თეთრის ფარჩითა არშიებითა“.

4. დადიანის ასულ მენიკის მიერ — „ერთი ვერცხლის სურა“.

5. ალექსანდრე არქიმანდრიტის მიერ — „ერთი ფარჩის ფილონი ოლარითურთ“.

¹ ქ.ც.ს.ა. ფ. 296 ან 1 ს. 153 ფ. 138-160

ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 22510

6. გურიის ეპისკოპოს იოანეს მიერ — „ერთი ხელი სამღვდელ-
ლო შესამოსელი სტოფის და ერთი სადიაკვნო შესამოსელი სტო-
ფისავე“, „ერთი სარტყლის ვერცხლის ბალთები“, ეპისკოპოს ია-
ონეს მიერ — „ერთი დიდი ზარა ორმოც თუმნად ნაყიდი“.

7. გიორგი ერისთავის (გურული თავადის) მიერ — „ერთი პა-
ტარა ნიტრა (დოქი — მ.კ.) ვერცხლის“.

8. მურავიევის მიერ — „ერთი წყვილი საახიმანდრიტო შესამო-
სელი, ფილონი და ოლარი“.

9. მარიამ დედოფლის მიერ „პატარა ხელნაწერი სახარება
ვერცხლის ოქროში დაფერილს ბუდეში“.¹

უფრო ადრინდელ 1842 წლის აღწერაში კი კიდევ ერთი
შემონირული ნივთი დასტურდება — ნიკო ბატონიშვილისაგან
„ერთი ჯვარი ვეცხლისა რუსეთიდგან ჩამოტანილი ჯვარცმა
ფინიკტზედ დახატული“²

გარდა დასახელებული პიროვნებებისა მონასტერს ჰყავდა
მრავალი „უცნობი შემომწირველი“, რომლებმაც არ ინებეს თა-
ვის ვინაობის გამჟღავნება.

**§3 გელათის მონასტრიდან ქუთაისის ღმრთისმშობლის
მიძინების (ბაგრატის) საკათედრო ტაძარში გადატანილი
საეკლესიო ნივთ-სამკაული** — ეგზარქოსობის დროს გელა-
თის მონასტრიდან შიშიანობის გამო სხვაგან გადატანილი თუ
დროებით ნათხოვარი საეკლესიო ნივთ-სამკაული ხშირად უკან
ალარ დაუბრუნებიათ. ამის მაგალითად გამოდგება XIX ს-ის
I ნახევარში გელათის მონასტრიდან ქუთაისის მიძინების (ბაგრა-
ტის) საკათედრო ტაძარში წაღებული ნივთები. ჩვენი ვარაუდით
ნივთების გადატანა მოხდა არქიეპისკოპოს სოფრონიოსისა და
დავით მიტროპოლიტის დროს. ამის თქმის უფლებას გვაძლევს,
ერთი მხრივ გელათის მონასტრის ქონებათა სხვადასხვა წლების
აღწერილობათა ანალიზი და მეორე მხრივ ქუთაისის საკათედ-
რო ტაძრის 1848 წლის აღწერილობა, სადაც ოქროს სანაწილეს
ოქროს ძეწკვზე ნათქვამია: „ოქროსი ძეწკვი ოცდაათი მისხალი

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 7116 ფ. 34-44

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 1958, ფ. 49

რომელსაზედაც იყო დაკიდებული ოქროსი სანაწილე (გელათური — მ.კ.) ჩვენებული ამას შინა ჩანერილად მეოთხეს მუხლსა შინა წარმოგზავნილ არს (საიდან? — გელათიდან. მ.კ.) უსამღვდელო-ესის მიტროპოლიტისა დავითისა კბ ნოემბრიდამ ამა ჩემზ წლის №1261, რომელიც დაბმულ იქმნა საარქიერო პანალიაზედ, ხოლო ვეცხლის ძენკვი, რომელიცა ქონდა დაბმული პანალიას შენახულ არს ცალკე“.¹

ქუთაისის საკათედრო ტაძარში გადატანილი ნივთების აღწერილობას ვპოულობთ გელათის მონასტრის ნივთ-სამკაულის 1842 და მომდევნო წლების აღწერებში, კერძოდ 1853 წლის აღწერიდან ჩანს, რომ მონასტრიდან ქუთაისში გადატანილია შემდეგი ნივთები: 1) „სანაწილე ოქროსი გულზედსაკიდი, რომელშიც აწყვია ნაწილნი წმიდათა მონამეთანი და ნაწილაკი სამჭვლისა უფლისა. ზემოთ ფიცარზედ არის გამოსახული ჯვარცმა წინამდგომარებითურთ და ქვემოზეთ სამნი ანგელოსნი და ნათლისმცემელნი ყოველსავე მხრიდამ არს მოოჭვილი სხვა და სხვათა არა ძალიან კარგის თვლებით და საშუალის სიდიდის მექონის მარგარიტებითა აქვს ცალიერი ადგილები თორმეტი და აქვს ოქროს ჯაჭვი“.²

2) „პანალია დიდი ვეცხლისა ოქროშიდ ცვრეული ფინიკტი, ხატი უზის ქრისტე აღდგომისა გარე შემოვლებული ორს რიგზედ მარგარიტით შიგნითი რიგი მომსხოთი და მეორე საშვალითა. ამათგანში პირველში უზის წვლილ-წვლილი ბუდეებში, მასზედ არის გვირგვინი სამ გრგოლიანი რომელთაცა უსხედს თითო დიდრონი მარგარიტი მოოჭვილი წვრილის მარგარიტებითა ამ გრგოლებს შუა არს ორი მარგარიტი საშუალი მავთულზედ გაკეთებული და მათ ქვეშ ბუდეში ჩასმული ხუთი მარგარიტი რომელშიც არის ოთხი ლალი ბუდეებშიდ, საშუალოს რგოლზედ აქვს ერთი ლალი ბუდეში ჩასმული და მას ზედა ჯვარი. ქვემოთ ჰკიდია სამი ბოლო რომელსაცა აქვს თითოს სამ-სამი მარგარიტი. ქვემოთ სამი მარგარიტი საკმაოდ დიდრონიანები ამას არა აქვს ჯაჭვი.“³

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 4295, ფ. 7.

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 5960, ფ. 10

3 იგივე

3) „პანალია პატარა ვეცხლისა ოქროთი დაფერილი მათ ზე-
და ხატი ფინიკტისა წმიდის ნათლისმცემელისა მას ამას გარეშე
ერთს რიგზედ აკლია მომსხო მარგარიტი ოცდაოთხი მარცვალი,
ამათში არის ოთხი ლალი. მეორეს რიგზედ აკლია ლალები არა-
დიდროიანები მსხდომარე ბუდეებში. ამასზედ არს გვირგვინი პა-
ტარა ჯვართურთ რომელსაც უსხედს ცამეტი წვლილი ქვა და
ოცდაშვიდი წვლილი მარგარიტი. ძირს ჰკიდია ორი მარგარიტი
ერთი მოდიდო და მეორე საშვალი და ერთი კიდეც დაკიდებული
ბოლო აკლია. ამას აქვს ვეცხლის ჯაჭვი“.¹

4) „ლამპარი ვეცხლისა მღვდელთმთავრის წირვაზედ სახმა-
რებელი, რომელსაც აქვს ძირი ოთხკუთხი, წონით არის ხუთი
გირვანქა და ოცი მისხალი.“²

5) „დიდი შესამოსლის დასაწყობი ვეცხლის სინინაკვითიანი, რო-
მელიც არის წონით ოთხი გირვანქა და ოცდაცხრა მისხალი.“³

6) „კიდეც ორი ჭურჭელი იმაზედ უმცირესი ვეცხლისა ხელის
მოსაკიდებლითა რომელიც ქონდა ყოვლად სამღვდელოსა და
ვგონებ ერთი კიდეც დაკარგულია ქურდისაგან.“⁴

7) „სამღვდელმთავრო ჯოხი ხისა ბალადი და სადაფით შე-
ნებული თავი და ბუშტები აქვს ძვლისა, რომელიც ყოვლად სამ-
ღვდელოს აქვს.“⁵

8) „საბუხრეები მარგარიტით ნაკერი შავს ხავერდზედ დიად
კარგები, რომელიც ყოვლად სამღვდელოს აქვს.“⁶

9) „სარტყელი ოქრომკედით და აბრეშუმით ნაკერი, ბალთები
აქვს ვეცხლისა მოოქვრილი შუაზედ არის ხატი პეტრე მოციქუ-
ლისა ოქროს ფინიკტით. დიად ბევრი ქვები უსხედს, რომელნიცა
ზოგი არიან ძვირფასნი და ზოგნი უბრალოები, რომელიც ყოვ-
ლად სამღვდელოს აქვს.“⁷

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 5960 ფ. 10

2 იქვე, ფ. 11

3 იქვე, ფ. 12

4 იგივე

5 იგივე

6 იქვე, ფ. 13

7 იგივე

10) „მანტია მწვანის ჩიჩილაგისა, ზევით ტერფებზედ აქვს ოქრომკედით ნაკერი ჯვრები, ოთხი ვეცხლისა ღილი აკერია, რომელიც ყოვლად სამღვდელს აქვს“.¹

ქუთაისში მყოფად ჩანან ზემოთ დასახელებული ნივთები გელათის მონასტრის მომღვწეო 1859 და 1860 წლების აღწერებშიც. ამ უკანასკნელ აღწერაში კიდევ ერთი ძვირფასი ნივთი ჩანს ქუთაისში ხელახლა წაღებულად. (ჩვენი ვარაუდით იმერეთის ეპისკოპოს გერმანეს მიერ). ეს არის „მიტრა ახალი წარმოგზავნილი რუსეთიდან განსვენებულის კათალიკოზის მაქსიმესაგან. სრულებით ეს მიტრა მოვოჭილი არის სხვადასხვა ზომის მექონის მარგარიტებითა. მას ზედა არის ჯვარი შედგენილი თექვსმეტის ბრილიანტისაგან, რომელიც არის მჭვრილად ჩასმული. ჯვარის ქვეშ არის დიდი ქვა სელიანი შავ-ნითლის ფერისა როგორც ეს ეგრეთვე ოთხი ფინიკის ხატი არა ძალიან დიდროანი, რომელიც სხედს იმა მიტრაზედ გარშემოვლებულ არიან საკმაოდ მომსხროს მარგარიტითა, მაზედვე უსხედს ნითელი სხვადასხვა ზომის თლილი იაგუნდი ვეცხლით ოქროთ დაფერილს ბუდეებში ას სამოცდათორმეტი და სახელდობრ გადაჯვარიდინებულზედ ოცდარვა. ამის კუთხეებშიდ ოთხ-ოთხის ხატის გარშემო ოცდათორმეტი. ხატებს ქუეშ მიტრის გარეშე ექვსი გვირგვინი შედგენილი იაგუნდის და მარგარიტისაგან, რომელიც უსხედს ბუდეებშიდ ყოველსავე ამა გვირგვინებში სხედს ორმოცდათორმეტი იაგუნდი და გვირგვინების ქვეშ ექვსი ნაპირზედ ორ რიგად შემოვლებულს მარგარიტს შუა უსხედს სიმგარლივ იაგუნდები რიცხვით ორმოცდარვა, ხოლო სრულებით იაგუნდი არის ას ორმოცდათორმეტი. და მარგარიტნი მრავალს ადგილს აკლია“.² ეს მიტრა 1842 წელს უკვე ქუთაისის საკათედრო ტაძარში ჩანდა გადატანილად³, ხოლო 1846 წლის გელათის მონასტრის ქონების აღწერილობაში ნათქვამია, რომ ის „არა დიდი ხანია“ წარმოგზავნილია ქუთაისის საკათედრო ტაძრიდან,⁴ საკმაო ნაკლოვანებებით. ჩვენი აზრით

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 5960 ფ. 13

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 7116 ფ. 36

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 1958 ფ. 43

4 იქვე, ფ. 61

ეს ის მიტრაა, რომელიც როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ 1860 წელს ისევ ქუთაისშია გადატანილი და რომელიც 1919 წელს ექვთიმე თაყაიშვილმა ნახა ქუთაისის საკათედრო ტაძარში და ჩათვალა გელათიდან 1850 წელს გადატანილად, ხოლო მასზე მოხსნილი ჯვარი გრაფინია ლევაშოვასაგან ნაღებულად.¹

გარდა ამ ნივთებისა, გელათის მონასტრის ქონების 1842 წლის აღწერაში ქუთაისის საკათედრო ტაძარში გადატანილად ჩანს „ერთი ჯვარი ვეცხლისა რუსეთიდგან ჩამოტანილი ჯვარცმა ფინიკტზედ დახატული შემოწირული ნიკო ბატონიშვილისაგან.“²

არც ერთი ზემოთ დასახელებული ნივთი ქუთაისიდან გელათის მონასტერში აღარ დაუბრუნებიათ. სამწუხაროდ, ტაძრიდან ისინი არც რომელიმე მუზეუმში ჩანან გადატანილნი.

§4 გელათის მონასტრის 1859 წლის 19 მაისის გაძარცვა – 1859 წლის 19 მაისს ღამით მოხდა გელათის მონასტრის უდიდესი გაძარცვა. გაძარცვის შედეგად ქართველი ერისათვის სამუდამოდ დაკარგულ მრავალ ნივთს შორის ყველაზე მეტად გულდასაწყვეტი იყო სიძვირფასით და სინმინდით განთქმული ხახულის ღმრთისმშობლის ჭედური ხატის („ხახულისა ღვთისმშობლისა გულის“) გატაცება. ხახულის ღმრთისმშობლის ხატის გატაცება და საერთოდ, გელათის მონასტრის ზემოთხსენებული გაძარცვა საქართველოს ისტორიის, ხელოვნების და ეკლესიის მკვლევართა აბსოლუტური უმეტესობის მიერ, დღემდე დაუმსახურებლად ბრალდება ქუთაისის გუბერნიის სამხედრო გუბერნატორს და სამოქალაქო მმართველს გრაფ ვლადიმერ ვასილის ძე ლევაშოვს. ჩვენს მიზანს არც ვ.ვ. ლევაშოვის გამართლება შეადგენს (ამ საქმეში უბრალებულოს სხვა მრავალი მსგავსი ცოდვა მიუძღვის ქართველი ხალხის წინაშე) და არც დიდ ავტორიტეტთა გაკრიტიკება — გვინდა შესაძლებელი სიცხადე შევიტანოთ გელათის მონასტრის 1859 წლის 19 მაისის უცნაურ გაძარცვაში, რომელიც დღემდე არ არის სათანადოდ შესწავლილი.

ამ გაძარცვის შესახებ აკად. შ. ამირანაშვილი, რომელსაც დი-

1 ს.ხ.ი. ე. თაყაიშვილის არქივი, ს. №482, ფ.8

2 ქ.ც.ს.ა. ფ.21, ს.1958, ფ.49

დი წვლილი მიუძღვის გელათის მეცნიერულ შესწავლაში, წერს: „ქართული განძეულობის გატაცებაში აქტიურ მონაწილეობას იღებდა ქუთაისის ყოფ. გუბერნატორი ლევაშოვი, რომელმაც 1856 წ. მოაწყო ხუთი წლის წინასწარი მზადების შემდეგ გელათის მონასტრის სიძველეთა გატაცება“¹ და იქვე აგრძელებს: „როგორც გელათის მონასტრის საარქივო მასალებიდან ირკვევა, ქუთაისის ყოფ. გუბერნატორმა ლევაშოვმა შეადგინა მონასტრის გაძარცვის გეგმა, რომლის მთავარ ამოცანას შეადგენდა თვით ხახულის ტაძრის ღვთისმშობლის მინანქრის ხატის გატაცება. ეს ხატი ჩასვენებული იყო კარედი ხატის ბუდეში (კუბოში), როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ხატის ბუდე მდიდრულად იყო შემკული მინანქრებით. გუბერნატორმა მხატვარ ვასილიევს წინასწარ შეუკვეთა ღვთისმშობლის ახალი ხატის ესკიზი, რომლის მოჭედილობა ქართული ხატების მოჭედილობის სახეებს უდგებოდა. ამ ესკიზის მიხედვით საზიკოვმა დაამზადა მოჭედილობა ლევაშოვის შეკვეთით ქ. მოსკოვში. ლევაშოვმა მეორე დღესვე (სინამდვილეში 1865 წელს — მ.კ.), როგორც კი განხორციელდა ხახულის ხატის გატაცება, გელათის მონასტერს „საზეიმო“ ვითარებაში უძღვნა ახალი ხატი ღვთისმშობლისა საზიკოვის მიერ მოჭედილი... ღვთისმშობლის მინანქრის ხატი მოტაცებული გელათიდან ლევაშოვის მიერ, შეიძინა კოლექციონერმა ბოტკინმა“.² ამავე აზრს იმეორებს თავის ნაშრომში „საქართველოდან სხვადასხვა დროს გატანილი სამუზეუმო განძეულობა და მისი დაბრუნება“, სადაც წერს: „საქართველოს განძეულობის გატაცებისა და მითვისების საქმეში დიდი „ღვანლი“ მიუძღვის ქუთაისის გუბერნატორ ლევაშოვს. 1856 წ. მან დიდი ზიანი მიაყენა გელათის მონასტრის საგანძურს: წაიღო და მიითვისა ღვთისმშობლის მინანქრის ხატი ვედრებისა (X საუკუნე — ხახულის ხატის ძირითადი ნაწილი)“.³

აღნიშნული გაძარცვის ფაქტები უფრო დაზუსტებულია აკადემიკოს შ. ამირანაშვილის მონოგრაფიაში „ხახულის კარე-

1 შ. ამირანაშვილი — ქართული ხელოვნების ისტორია, თბ. 1971, გვ. 308

2 იქვე, გვ. 309

3 შ. ამირანაშვილი — საქართველოდან სხვადასხვა დროს გატანილი სამუზეუმო განძეულობა და მისი დაბრუნება, თბ. 1978, გვ. 4

დი“, რომელშიც აღნიშნავს, რომ გელათის მონასტრის გაძარცვა მოხდა 1859 წელს (თარიღი დაზუსტებულია — სხვაგან წერს „1856“), 1863 წელს (აქაც იგივე შემთხვევაა) საზიკოვმა მოსკოვში დაამზადა ახალი ჭედური ხატი, რომელიც ლევაშოვმა 1865 წელს „შესწირა“ (აქაც იგივე შემთხვევაა — სხვაგან წერს „მეორე დღეს“) გელათის მონასტერს. გატაცებული ხახულის ხატი ნაწილებათ დაუშლიათ და ისინი ხელში ჩავარდნიათ კოლექციონერებს მ. ბოტკინს და ა. ზენიგოროდსკის. ხატის ფრაგმენტები 1923 წელს რუსეთის სფსრ მთავრობამ დაუბრუნა საქართველოს¹. აღნიშნული ფრაგმენტებისა და სხვა სიძველეთა დაბრუნების საქმეში დიდი ღვაწლი მიუძღვის თავად შალვა ამირანაშვილს. თავის დროზე ის იმდენად იყო აღტაცებული „ხახულის ხატის“ ფრაგმენტების აღმოჩენით, რომ 1923 წლის 21 ივლისს პეტროგრადიდან თბილისში ცნობილ მეცნიერს სერგი გორგაძეს წერდა: „ბოტკინის კოლექციაში არის მინანქრიანი დიდი ხატი ღვთისმშობლისა, დაცულია მხოლოდ სახე და ორივე ხელი... ხატი უნიკუმია... კონდაკოვი ამტკიცებდა, რომ ეს ქართულია, ხოლო არ ამბობს არსად საითგან არის გატაცებული. აქ მე გამოვარკვие, რომ მარტივლის მონასტრიდან არის ეს ხატი გატაცებული“². ასე იქცა რამდენიმე წლის შემდეგ მარტივლის მონასტრიდან გატაცებული ხატი ხახულის ღმრთისმშობლის ხატად.

ხახულის ღმრთისმშობლის ხატის კარედის მოჭედილობა მონოგრაფიულად აქვს შესწავლილი პროფესორ რ. ყენიას. მონოგრაფიაში ხატის გაძარცვის შესახებ ნათქვამია: „გელათის მონასტერში ყოფნისას, ხატი რამდენჯერმე გაძარცვეს. პირველად 1859 წ. რის შედეგადაც დაიკარგა თვით ხახულის ღვთისმშობლის ვედრების ხატი. მინანქრით შემკული ღვთისმშობლის ვედრების ხატის დაკარგვა საიდუმლოებითაა მოცული. ის მცირედი ცნობები, რომლებიც ჩვენამდეა მოღწეული, დამაჯერებლად არ გადმოგვცემს მისი დაკარგვის ამბავს. სავსებით ნათელია, რომ ხახულის მინანქრიანი ხატის დაღუპვაც... საქართველოს ეგ-

1 შ. ამირანაშვილი — ხახულის კარედი, თბ. 1972

2 ზ. აბაშიძე — მეცნიერთა და საზოგადო მოღვაწეთა წერილები სერგი გორგაძისადმი, „საისტორიო მოამბე“, 1987, № 55-56, გვ. 370

ზარქატის დაუდევრობისა და თავნებობის შედეგი იყო“... „1864 წელს იგი ხელმეორედ მოჭედეს“ (იგულისხმება საზიკოვის შესრულებული ხატი — მ.კ.). ეტყობა პროფ. რ. ყენიას დაფიქსირებული ცნობა, რომ ეს ხატი ხელმეორედ მოჭედეს, შეუმჩნეველი დარჩა მკვლევარ თ. ალდამიძეს, რომელიც ამ ფაქტს საარქივო დოკუმენტიდან და დ. ლამბაშიძიდან იცნობს, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი არ დანერდა: „მკვლევარებს იგი შეუმჩნეველი დარჩათ“.¹

ხახულის ხატის გაძარცვის შესახებ პროფ. ლ. ხუსკივაძე კი წერს: „ეს მინანქრული ხატი, რომელიც 1859 წელს გელათის მონასტრის გაძარცვის შედეგად გაიტაცეს, ბოტკინის კოლექციაში აღმოჩნდა და უკვე ძლიერ ფრაგმენტირებული მხოლოდ 1923 წელს დაუბრუნდა საქართველოს“.²

ჩვენს მიერ აქ მოტანილი სამი დიდი ქართველი ხელოვნებათმცოდნის აზრი ხახულის ხატის გაძარცვის დათარიღებაში თანხვედრილია — გაძარცვა მოხდა 1859 წელს (თუ არ ჩავთვლით შ. ამირანაშვილის მიერ ზოგჯერ 1856 წლის დასახელებას), აზრთა სხვადასხვაობაა გაძარცვის ორგანიზატორთა დასახელებისას. შ. ამირანაშვილი გაძარცვის მთავარ ორგანიზატორად ასახელებს ქუთაისის გუბერნატორ ლევაშოვს, რ. ყენია — საქართველოს ეგზარქატს, ლ. ხუსკივაძე კი თავს იკავებს ამ საკითხზე მსჯელობაზე. საერთოდ, უნდა აღვნიშნოთ, რომ არცერთ მათგანს ხახულის ხატის გაძარცვის საკითხი სპეციალური კვლევის საგნად არ გაუხდიათ. ეს არცაა გასაკვირი, ისინი ხომ ხატს, როგორც ხელოვნების ნიმუშს ხელოვნებათმცოდნის თვალთა განიხილავდნენ.

ხახულის ხატის გაძარცვის ისტორიაში ერთგვარი სიცხადე შეიტანა მკვლევარმა თ. ალდამიძემ. მის ბროშურაში „ხახულის ღვთისმშობლის ხატის ისტორიისათვის“ (თელავი, 1999) საქართველოს კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულ დოკუმენტზე (შდ — 3041) დაყრდნობით დანვრილებით მოგვითხრო ხატის გაძარცვა, ამასთანავე სამართლიანად გა-

1 თ. ალდამიძე — ხახულის ღვთისმშობლის ხატის ისტორიისათვის, თელავი, 1999, გვ. 9

2 ლ. ხუსკივაძე — შუა საუკუნეების ტიხრული მინანქარი, თბ. 1984, გვ. 7

მორიცხა გაძარცვის ორგანიზატორად ლევაშოვი. უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ ბროშურის გამოსვლამდე 8 წლით ადრე, 1991 წლის 24 მაისს ჩვენი ასეთივე შეხედულება მოხსენებით „ერთი ტრაგიკული ფურცელი გელათის მონასტრის ისტორიიდან“ წარვადგინეთ ქუთაისის აკ. ნერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა პირველ სამეცნიერო კონფერენციაზე, რომლის თეზისებიც დაიბეჭდა.¹ ამასთანავე უნდა აღვნიშნოთ, რომ არცერთი ზემოთ დასახელებული მკვლევარი, როგორც მათი ნაშრომებიდან ჩანს, არ იცნობს საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო და ქუთაისის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივებში დაცულ საქმეებს აღნიშნულ ფაქტთან დაკავშირებით (იხ. ს.ც.ს.ს.ა. ფ. 489 ან. 1 ს. 19050. ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 7231).

სანამ ხახულის ხატის გაძარცვის ფაქტს დაწვრილებით განვიხილავდეთ, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია გავიხსენოთ ვ.ვ. ლევაშოვის ბიოგრაფია, რომელიც გადმოცემულია გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ დაბეჭდილ მის ნეკროლოგში — ქართულ პრესაში ერთად-ერთში. ნეკროლოგში აღნიშნულია: „პეტერბურგში 26 მაისს გარდაიცვალა არტილერიის გენერალი გრაფი ვლადიმერ ვასილის ძე ლევაშოვი. განსვენებული დაიბადა 1834 წ. 3 ნოემბერს, განათლება მიიღო მისი უდიდებულესობის პაჟთა კორპუსში, შემდეგ კურსი დაამთავრა პირველი ხარისხით მიხეილის არტილერიის აკადემიაში. გრაფმა ლევაშოვმა ცხოველი მონაწილეობა მიიღო 1854-55 წწ. და 1863-64 წლების საომარ კამპანიებში, როგორც დიდი მთავრის მიხეილ ნიკოლოზის ძის ადიუტანტმა. როცა დიდი მთავარი დანიშნულ იქმნა კავკასიის ნამესტნიკად, განსვენებული მსახურობდა მასთან საგანგებო მინდობილობათა ასასრულებლად, შემდეგ იყო კავკასიაში ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორად და სამოქალაქო ნაწილის მმართველად. 1876 წლიდან 1878 წლამდე გრაფი იყო ოდესის ქალაქის უფროსად და

¹ მ. კეზევაძე — ერთი ტრაგიკული დღე გელათის ისტორიიდან — 1859 წ. 19 მაისი, ქუთაისის აკ. ნერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა პირველი სამეცნიერო კონფერენცია. მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, ქუთ. 1991, გვ. 80, 81

შემდეგ მსახურობდა სამხედრო სამინისტროში. არტილერიის გენერლობა ებოძა მას 1894 წელს“.¹

აქ მოტანილ ფაქტებს დავუმატებთ, რომ ლევაშოვი დაჯილდოებული იყო რუსეთისა და უცხოეთის მრავალი ორდენითა და მედლით, ოქროს იარაღით. იგი იყო რუსეთის ოუსტიციის მინისტრ გრაფ პანინის სიძე დარაც მთავარია, ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში — გელათის მონასტრის გაძარცვისას იგი დიდი მთავრის მიხეილ ნიკოლოზის ძის ადიუტანტი, ლეიბ-გვარდიელთა საცხენოსნო არტილერიის კაპიტანი, შტუცერებისა და იარაღის გასაუმჯობესებელი კომიტეტის წევრად მსახურობდა 1858 წლის 2 დეკემბრიდან 1859 წლის 26 ნოემბრამდე. ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორად და სამოქალაქო ნაწილის მმართველად კი იყო 1867 წლის 16 აპრილიდან 1874 წლის 28 სექტემბრამდე.²

ამრიგად, ვ.ვ. ლევაშოვის უდანაშაულობა გელათის მონასტრის გაძარცვის საქმეში საეჭვო არაა. 1859 წელს ის საერთოდ არ იმყოფებოდა საქართველოში, დასაეჭვებელი არც ისაა, რომ ქუთაისში გუბერნატორად ჩამოსულ ლევაშოვს გუბერნიის არქიტექტორი ვ.ვ. ვასილიევი აღარ დახვედრია — ამ თანამდებობას ს. მიანოვსკი ასრულებდა. ასე რომ, ლევაშოვ-ვასილიევის „დანაშაულებრივი კავშირი“ არ დასტურდება.

ახლა თვით დაკარგული ნივთების შესახებ. გაძარცვისას გელათის მონასტრიდან, როგორც მონასტრის წინამძღვრის არქიმანდრიტი ნიკოლოზის პატაკიდან ჩანს, გაიტაცეს: „1) ხახულისა ღვთისმშობლის გული თავის შემკობილის თვლებით, მარგალიტით, ოქროებითა და ძვირფასის ოთხის ქვებითა ლალისა“ (რუსულ ტექსტში დაზუსტებულია — ხახულის ღვთისმშობლის ხატი კიოტის გარეშე ჩასმული ირგვლივ ოქროში „Икона Хихульския Божя Матери без кноты оправленная кругом золотом“). 2) ქრისტეს დაბადების დროს შეწირული მოგვებთაგან ოთხკუთხიანი ოქრო თვალით და მარგარიტებით შემკობილი. 3) ქრისტეს სუდარი თავის ხატით და ძენკვით ვეცხლისა ოქროში დაფერილი (რუსულ ტექსტში აქაც დაზუსტებულია — „სუდარის ნაწილი“).

1 გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1898 წ., 4.04 № 549, გვ. 4

2 ც.ს.ი.ა.ლ. ფ. 1284 ან. 51 ს. 180-1880

4) პატარა ვეცხლის ხატი ღვთისმშობლისა. 5) გელათისა ღვთისმშობლის წინ დიდი კანდელი ვეცხლისა (რუსულ ტექსტში აქაც დაზუსტებულია — გელათის ღვთისმშობლის ხატის წინ დაკიდებული). 6) ბარძიმი, ფეხშუმი, კოვზი და კამარა ოქროსი. 7) ორი ვეცხლის სურა. 8) სამი ლანგარი ვეცხლისა დიდი და პატარანი სებისკვერის გასაჭრელი. 9) ერთი ვეცხლის შანდალი. 10) ერთი დიდი შანდლის თავი ნაკლადნის ვერცხლისა. 11) თერთმეტი ოქროსი შარნები და ორი ამათგან დიდრონი. 12) ცამეტი ბეჭედი და სამი საყურე ვეცხლისა. 13) სამი ოქრო ხუთმანეთიანი. 14) ორი ვეცხლის ტაკუკები“.¹

გელათის მონასტრის მღვდელ-მონაზონ ისააკის მიერ კი, რომელიც მომსწრე იყო გაძარცვისა, გატაცებული ნივთები ასეა აღწერილი: „ხატი ყოვლადწმიდისა ხახულისა მღთის მშობლისა თჳსით სამკაულითურთ. ესე მრავალთა სმენილ არს, ხატი ესე ყოვლადწმიდისა მღთის მშობლისა მხატვრობითა ხელოვნებისათა დახატულ არს ლუკა მახარებლისა მიერ, ფიცარსა ზედა მას, რომელსაც ზედა იშვა თანადაუსაბამი მამისა ხორციითა იესუ, ძე მღთისა. ხოლო თჳთ სძითა ყოვლადწმიდისა მღვთის მშობლისათა შემზადილ იყო წამალი იგი მხატვრობისა, ვითა ცხოვრება მისი მოგვითხრობს. და სამკაული მას ზედა დიდი მეფის დავით აღმაშენებლის მიერ, რომელიც კეისრისაგან მოეძღვნა მარგალიტითა თლვითა და ანთრაკითა, რომელ ვერცა რიტორთა და ფილოსოფოსთა შესაძლებელი არს ნივთთა ფასდადებად. ხოლო რაოდენიმე თამარ მეფისა მიერცა შეწირულნი ნივთნიცა მას ზედა და ყოვლად მეფეებთაგანაც შეწირულნი ნივთნი. ხოლო სამნი იგი თვალნი შეწირულნი დავით აღმაშენებლისი მიერ შუბლისათანა იყო ყოვლად წმიდისა, რომელ მხილველნი ყოველნი განკვირვებულ იყვნენ და არცა თანა სწორი მათსა პოვნილ არს. რომელთა სახელები ესე არს: ობოლი, კერდულა და მედეკა...“ „და აცნა რომელნიცა ნივთნი მას დღესა მიტაცებული იქმნა მონასტერსა ამას გაენათისასა ესე არს: საყდარი ქრისტესი რაოდენიმე ნაწილი თჳს ოქროს ჭურჭლითა და მას ზედა დაბმული ვერცხლის ჯაჭვითა და ოდეს შობასა უფლისასა აღმოსავლით მოიწივნენ

¹ ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 7231 ფ. 17, 19

მოგვნი ახლად შობილისა უფლისა ძღვნისა შენირვად და შენირეს მას ოქრო, გუნდრუკი და მური. ხოლო ოქროთი იგი სრულიად მონასტერსა შიდა დასვენებულ იყო წინაშე მღვთისმშობლისა. სუდართა თანა დიდძალთა ნივთთაგან შემკული, რომელსაც აქვნდა სიგრძე და სივრცე უმეტეს ხუთისა ვერშოკისა. და დიდისა მეფისა სოლომონის ძისა ალექსანდრეს მიერ ჩღპ (1780) წელსა შინა შენირულნი ფეშხუმი, კამარა და კობძი. ხოლო ვერცხლისა ტაკუკი ორი, ნალბაქი ვერცხლისა სამი და სასანთლე ვერცხლისა ორი და ამასთანავე ერთი ფრიად დიდი კანდელი ვერცხლისა. ყოველნივე ნივთნი ზემოაღწერილნი ერთბაშად მოტაცებულ არს“.¹

ხახულის ღმრთისმშობლის ხატის ყველაზე ადრინდელი და სრული აღწერა დაცულია რუსი ელჩების ტოლოჩანოვისა და იევლევის იმერეთში ელჩობის „მუხლობრივ აღწერილობებში“. კერძოდ, ალექსი იევლევი (გელათში იყო 1651 წლის 13 ივლისს), რომელიც ტოლოჩანოვზე „უფრო კეთილსინდისიერად გვამცნობს ფაქტებს“ და საეკლესიო საქმეებს „უფრო მეტ ადგილს უთმობს თავის აღწერილობაში“, აღნიშნავს: „საკურთხეველის ჩრდილო კარებთან მიტროპოლიტის ადგილისა და მარცხენა სამგალობლოს პირდაპირ რვაფურცლოვანი ყოვლად წმიდა ღვთისმშობლის ხატია, წელსზედა გამოსახულების, მლოცველი, ისე, როგორც მაცხოვრის „ვედრების“ ხატზე იხატება, ხელებაპყრობილი უფლისადმი, საუცხოოდ შემკულია. მიტროპოლიტმა გვიამბო, რომ ეს ყოვლად წმიდა ღვთისმშობლის ხატი წმიდა, მსოფლიო მოციქულის, ლუკა მახარობლის დახატულიაო. ღვთისმშობლის ხატს პირისახე და ხელები მთელი აქვს, სურათი შესანიშნავად დახატული იყო, მაგრამ ახლა სამოსელი ჩამოცვენილია. გვირგვინი და არშიები ოქროთი არის მოჭედილი. გვირგვინში და არშიებზე ოცდაოთხი ჟოლოს ფერი იაგუნდია დიდი და საშუალო კაკლის ოდენა, ცისფერი და ყვითელი იაგუნდი და ზურმუხტი ორმოცდაორი ქვა, დიდი და საშუალო რუსული კაკლის ოდენა. გვირგვინის ქვების და ხატის კიდეები ორმუზდის დიდი მარგა-

¹ თ. აღდამიძე — ხახულის ღვთისმშობლის ხატის ისტორიისათვის, თელავი, 1999, გვ. 6, 7

ლიტებით არის შემოყოლებული: ღვთისმშობელს შუბლზე კავი-
ან ოქროს ბალთაზე ორმუზის რუსულ დიდი კაკლის ოდენა მარ-
გალიტი აქვს. ღვთისმშობელს მკერდზე კომლის ფერი აღმასი
აქვს, ნატიფია მცირე წახნაგებად, რუსულ კაკალზე მოზრდი-
ლია. ხატის შიგა ბუდე ოქროთი არის მოჭედილი და იაგუნდითა
და ზურმუხტებით არის შემკული, საშუალო და მცირე ზომის
ქვებით და მრავალი მარგალიტით, ხოლო დღესასწაულები, წმინ-
დანები და ფირფიტები მინანქრით არის გამოსახული, ხოლო
გარეგანი დიდი ბუდე მისი საკეტები და ბუდის თავი იმ ხატს
ოქროთი დაფერილი ვერცხლით აქვს მოჭედილი, ბუდეზე და
საკეტებზე დღესასწაულები და წმინდანებია ამოტვიფრული“.¹
მოგვებისაგან ნაჩუქარ ოქროზე იევლევეთან დაცულია ცნობა ზა-
ქარია მიტროპოლიტის ნაამბობი, რომ გელათის დიდ ტაძარში
დასვენებული დიდი ჯვრის „კიდობანი და მისი საკეტი იმ ოქრო-
საგან არის გაკეთებულიო, რომელიც ქრისტეს დაბადების ღამეს
ღვთისმშობელს საჩუქრად მიართვეს სპარსელმა მოგვებმაო“.²

ასეთივე ცნობებია დაცული ტოლოჩანოვთანაც, აქ დაზუს-
ტებულია, რომ ღმრთისმშობელი „მარადიული ყრმით არ არის
გამოსახულიო“.³

გაძარცვამდე ორი თვით ადრე, 1859 წლის 15 მარტს შედგე-
ნილ გელათის მონასტრის ნივთ-სამკაულთა აღწერილობაში
ვკითხულობთ: „ხატი ხახულის ღვთის მშობლისა დახატული ლუ-
კა მახარობლისა ფიცარსა ზედა ბაგისასა, რომელსა შინა მწოლა-
რე იყო პირველ საუკუნო ყრმა სიმაღლით არის ათი და სივრცით
რვა გრედმდე (გრე ტოლია დაახლოებით 6 სმ-ის). ასვენია ბუდე-
სა შინა კარებიანსა. სრულიად და ხატის ბუდე და კარები შეჭედი-
ლი ოქროთი ფრიად მდიდრად შემკული სხვადასხვა ადგილთა ზე-
და ძვირფასის დიდროანის, საშუალოს და წვრილის ქვებითა და
მარგალიტითა მსხვილითა და საშუალითა. ხუთს ადგილს ბუდი-
სასა ასვენია წმინდანთა ნაწილები, რომელთა ზედა არის ოქრო-

1 ალექსი იევლევის 1650-1652 წწ იმერეთის სამეფოში ელჩობის საანგა-
რიშო აღწერილობა, თბ. 1969, გვ. 130, 131

2 იქვე, გვ. 131

3 ტოლოჩანოვის იმერეთში ელჩობის მუხლობრივი აღწერილობა 1650-
1652 წწ., თბ., 1970 წ., გვ. 113

სი ვარდები. ბუდე სიმაღლით არის ორს ადლამდე. მის წინაშე არს ოთხკუთხიანი ოქროს ფიცარი სიმაღლით და სივრცით სამ გრე ნახევარი. მას ზედა არს გამოსატული ოთხი ხატი: მაცხოვრისა, ღვთისმშობლისა, ნათლისმცემლისა და მთავარანგელოსისა, რომელიცა არის შემკული სხვადასხვა ძვირფასის ქვებითა და მარგალიტითა. ამას აკლია ექვსი მარგალიტი და ორი თვალი დიდის ხნით ამოცვენილნი, ხატსა ზედა არს დამოკიდებული ოქროს შარნა ორი დიდი და მცირე ცხრა, ცხრამეტი ბეჭედი, სამი საყურე, ხატის წინაშე არს დამოკიდებული კანდელი ოქროსი, ექვსის არადიდრონის მოხრილის სასანთლებითა, ზევით თავზე რგოლის ქვეშე უზის ერთი იაგუნდი მონითალო ლურჯი და ერთი ზურმუხტი ოთკუთხიანები. კიდევ მის წინაშე არს კანდელი არადიდი ვერცხლისა რომელიცა ჰკიდია დღეს მაცხოვრის წინაშე“.¹

ასეთ განძს წარმოადგენდა გაძარცვული ხატი. ამიტომაც წერდა პირველსავე ავისმაუწყებელ პატაკში 1859 წლის 19 მაისს გელათის მონასტრის წინამძღვარი არქიმანდრიტი ნიკოლოზი იმერეთის ეპისკოპოსს გერმანეს „დაფასება ამა ძვირფასისა ხატისა და ნივთებისა ჩემის მხრით ვერა ძალვლევ და ვერც სხვათა შესძლებს“² მღვდელმონაზონ ისააკის თქმით კი „ვერცა რიტორთა და ფილოსოფოსთა შესაძლებელ არის ნივთთა მათთა ფასდადება“.³ სამაგიეროდ ნაძარცვი ადვილად შეაფასეს იმერეთის ეპარქიის მესვეურებმა. საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორაში გაგზავნილ მოხსენებაში მათ ხახულის ხატი 10 ათას მანეთად შეაფასეს, ოთხკუხა ოქრო — 600 მანეთად, სუდარა 100 მანეთად, ვერცხლის ხატი 50 მანეთად⁴ (შედარებისათვის — 1899 წელს გელათის მონასტრის ეკლესიები შეფასებული იყო შემდეგნაირად: ღმრთისმშობლის შობის ტაძარი — 150 ათასი მანეთად, წმ. გიორგის ეკლესია — 30 ათასი მან., წმ. ნიკოლოზის — 20 ათასი მან. და სამრეკლო 13 ათასი მან).⁵

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 7116 ფ. 15

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 7231 ფ. 16

3 კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი № 3041

4 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 7231 ფ. 19

5 ქ.ი.ე.მ. გელათის მონასტრის არქივი, ფ. 6466, ს. 1297

მძარცველები ჩანს ძალიან ჩქარობდნენ — ხახულის ღმრთის-
მშობლის ხატი გაუტანიათ თუ არა მონასტრის ეზოდან, იქვე „
დიდ კართან“ ჭედური ხატი აუგლეჯიათ ხის დაფაზე, დაფა კი
ზევით, ყორის ძირში დაუგდიათ. მეორე დილით ნაპოვნ ორად
გახეთქილ დაფაზე აღმოჩნდა აუგლეჯელი „თექვსმეტი თვლები
და ცხრა მარგარიტი, მარცხენა გვერდზედ ოქროს სალტით
ამოცვენილის ერთის დიდის ქვით, და სამის პატარათი, ერთი
მარცვლის მარჯნით ორის ვეცხლის ღილის ას ოთხმოცდაათის
მარგალიტით ერთის ბეჭდით და ორის პატარა ნაჭერის ოქრო-
თი“.¹ ამ შემთხვევით გადარჩენილი ძვირფასი თვლებიდან ერთი
ლეგენდებში ნახსენები კედელა იყო, მარგალიტების ნაწილი კი
საზიკოვის დამზადებული ახალი ხატის (რომელიც ძველი ხატის
დაფაზე იყო გადაკრული) მშვენება გახდა. ახალი ხატი კი 1906
წელს შემდეგნაირადაა აღწერილი: „ხატი ხახულისა ღვთის-
მშობლისა სივრცით 12X9 ვერშოკი, ფიცარზედ მოხატული და
ფრიად დაძველებული რის გამოთ ნამალი გადასულა და ხატს
მკრთალი ფერი დასდებია: უზის 68 სხვადასხვა თვალი, იმათში
ერთი მეტად დიდია — კედელა — და 87 მარგალიტი“.²

ახლა იმის შესახებ, თუ რა ვითარებაში მოხდა გელათის მო-
ნასტრის გაძარცვა. გაძარცვისას მონასტრის წინამძღვარი
იყო არქიმანდრიტი ნიკოლოზი (ნიჟარაძე), რომელიც ამ მოვალეობას ასრულებდა 1859 წლის 9 აპრილიდან³ (მანამდე ჯრუჭის
მონასტრის წინამძღვარი იყო). იმერეთის ეპარქიას მართავდა
ეპისკოპოსი გერმანე (გოგოლაშვილი), საქართველოს ეგზარქო-
სი კი — მთავარეპისკოპოსი ევსევი (ილინსკი), შემდეგში გაბრი-
ელ ეპისკოპოსის დიდი მოძულე. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ,
მონასტრის გაძარცვა მოხდა 1859 წლის 18-19 მაისის ღამეს. იმ
ღამეს არქიმანდრიტი ნიკოლოზი მონასტერში არ იმყოფებოდა
— ეპისკოპოს გერმანესადმი 19 მაისს გაგზავნილ პატაკში ის
წერდა: „გუშინდელს რიცხვსა დილის მერვე საათზედ მე ნამო-
ვედი რწმუნებულის ჩემდამო გაენათის მონასტრიდამ ქალაქსა

1 ქ.ი.ე.მ. გელათის მონასტრის არქივი, ფ. 6466, ს. 1297, ფ. 17

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 296 ს. 153 ფ. 139

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 7231 ფ. 26

ქუთაისის საჭიროს საქმისათვის, სადაცა დღევანდელსა რიცხვსა დილით მეშვიდე საათზედ მომივიდნენ მოამბეთ მღვდელ-მონა-ზონი ვენედიქტე და მოსწავლე მღვდლის შვილი ესტატე ჯიშკა-რიანი, სამწუხაროდ ჩემდა განმიცხადეს გაქურდვა წუხანდელს ღამეს მომხდარი გაენათის მონასტრის, რომლიდგან გაუტანიათ ძვირფასნი ხატნი და ნივთები“.¹ არქიმანდრიტ ნიკოლოზის ეს პატაკი, რომელიც 19 მაისსა დაწერილი, როგორც ირკვევა გელათში რატომღაც იმერეთის ეპარქიის კანცელარიაში 22 მაისს მიღებულადაა გატარებული (?!) არადა 19 და 20 მაისს გელათის მონასტერში ქუთაისის გუბერნიის სასამართლომ ეპარქიის კანცელარიისგან (თუ ეპისკოპოსისგან?!) ინფორმირებულმა დათვალიერება-დაკითხვა ჩაატარა, რომელსაც სასულიერო მხრიდან ესწრებოდა მღვდელი ბერეკაშვილი, რომელსაც 19 მაისს ეს მისია „სხვაგან მყოფობისა გამო ეპისკოპოსისა“ დეკანოზმა გიორგი გამრეკელმა დააუვალა.² როგორც ჩანს იმერეთის ეპისკოპოსი გერმანე იმჟამად ქუთაისში არ იმყოფებოდა, ამით შეიძლება აიხსნას ის ფაქტი, რომ ეპისკოპოსმა მომხდარ გაძარცვაზე საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორას მხოლოდ 23 მაისს აცნობა.³

საგამომძიებლო კომისია დაინტერესდა თუ რატომ არ იცავდნენ მონასტერს გაძარცვისას დარაჯები, მაშინ, როცა როგორც ეპისკოპოსი გერმანე წერდა, მონასტერში მუდმივად დარაჯების ყოფნაზე არსებობდა ქუთაისის მაზრის უფროსის 1858 წლის 30 ივნისის განკარგულება. სამწუხაროდ თვით ეპისკოპოსიც ვერ ხსნიდა თუ რატომ არ სრულდებოდა ეს განკარგულება.⁴ არც უნმინდესი სინოდის ის გადაწყვეტილება სრულდებოდა, რომლის ძალითაც 1822 წლიდან 7 საეკლესიო გლეხი გათავისუფლებული იყო ყოველგვარი გადასახადი ვალდებულებისაგან რათა გელათის მონასტერში ეყარაულებინათ.⁵

გელათის მონასტრის წინამძღვარმა არქიმანდრიტმა ნიკო-

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 7231 ფ. 16

2 იქვე, ფ. 11

3 იქვე, ფ. 18

4 იქვე, ფ. 27

5 ს.ც.ს.ა. ფ. 489 ან 1 ს. 19050 ფ. 18

ლოზმა ეჭვი გაძარცვაზე მიიტანა მონასტრის „კლიუჩერზე“ (კლიტემპყრობელზე), მღვდელ სვიმონ ჭირაქაძეზე,¹ რომელიც იმჟამად 75-ზე მეტი წლის იყო და საერთოდ დადებითად ხასიათდებოდა და მის შვილზე მღვდელ-მონაზონ ვენედიქტეზე, მანამდე კი დაიკითხნენ შემდეგი პირები: პეტრე ავალიანი, ანადაგოვი, მაზაპაშვილი, აბაშიძე და სხვები, თუმცა ვერაფერი სამხილი ვერ უპოვეს.² გამოძიება მღვდელ-მონაზონ ვენედიქტეს (ბესარიონი) ბრალეულობაზე განსაკუთრებით იმიტომ შეჩერდა, რომ მის გამო ბოლო 10 წლის განმავლობაში სინოდის კანტორაში ორი საქმე იყო უკვე შექმნილი მის უნესო, ბერისათვის შეუფერებელ საქციელზე და მისსავე სიტყვებზე, რომ „მონასტრის გაძარცვას თქვათ ვიღებ ჩემ თავზე მაგრამ ნივთებზე არაფერი არ შემოიძლია ვთქვა“ და რომ უცო პირი ვინაც არ იცოდა ვერავინ ვერ გაალებდა და ამოიღებდა დაუზიანებლად ხახულის კარედისგან ხატს. ამას ამბობდა იმ დროს, როცა მამამისი მღვდელი სვიმონ ჭირაქაძე ამტკიცებდა, რომ კარედის გასაღები ინახებოდა მასთან, ხანდახან კი მის ვაჟთან ვენედიქტესთან.³

1859 წლის დეკემბერში ეპისკოპოს გერმანეს წინადადებით დაპატიმრებული იქნენ მამა-შვილი სვიმონ და ვენედიქტე ჭირაქაძეები.⁴ მანამდე კი 1859 წლის 3 ოქტომბერს მღვდელ-მონაზონი ვენედიქტე წერდა საგამომძიებლო კომისიის წევრებს მიზანდაროვს და ბაქრაძეს თუ რატომ გაათავისუფლეს კომისიის შემადგენლობიდან სასულიერო მხრიდან დანიშნული დეპუტატი მღვდელი დავით ბერეკაშვილი და მოითხოვს მის მაგივრად დანიშნული მღვდლის, ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის მასწავლებლის თადეოზ კანდელაკის გადაყენებას, რომელიც არიქმანდრიტ ნიკოლოზის „მირონი“ იყო, მას უჭერდა მხარს და გამოძიებას დიდი სიმკაცრით ატარებდა. ვენედიქტეს ამ თხოვნის პასუხად საქართველო-იმერეთის სინოდალურმა კანტორამ 1860 წლის 15 მარტს ქუთაისის გუბერნატორს მიწერა, რათა არ და-

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 7231 ფ. 34

2 იქვე, ფ. 110

3 იქვე, ფ. 116, 117

4 იქვე, ფ. 41

თანხმებულიყვნენ („არაფრით არ შეიძლება“) კანდელაკის გადაყენებას, მიზანდაროვი კი შეეცვალათ.¹

კომისიის მოძიებული საქმე ქუთაისის სამოქალაქო გუბერნატორმა 1860 წლის 18 ივნისს ქუთაისის საგუბერნიო სასამართლოს გადასცა.² 1860 წლის 7 დეკემბერს საქმე განხილული იქნა, სადაც როგორც ვენედიქტე წერს: „მე განმათავისუფლა სახორციელო მსაჯულმან, აღმოჩენისამებრ ჩემის სიმართლისა. ხოლო ერთად საქმისთანა გამგზავნეს ეპისკოპოსთანა (გაბრიელ ეპისკოპოსთან — მ.კ.), რომელსაცა მიაჩემეს განთავისუფლება ჩემი, გარნა მისმა მეუფესობამ არა ინება განთავისუფლება ჩემი ტყვეობისაგან, არამედ მიუხედავად ყოვლის ჩემის სიმართლისა და უცნობელის ჩემდა მიზეზისა დამამტყვევა კვალათ ნაუბახთსა შინა“.³ სასამართლოს გადაწყვეტილების საფუძველზე ქუთაისის სამოქალაქო გუბერნატორმა გადაწყვიტა საქმე წარედგინა კავკასიის მეფისნაცვლისათვის სენატში განსახილველად, მანამდე კი ბრალდებული ყოფილიყო ეპისკოპოსის ზედამხედველობის ქვეშ, რაზედაც გაბრიელ ეპისკოპოსმა უპასუხა, რომ ეს საკითხი ეპარქიის სამღვდელოების კომპეტენციაში არ შედის და კონსისტორიის საქმეაო.⁴ გელათის მონასტრის გაძარცვის საქმე 1863 წელს მართლაც განიხილა რუსეთის სენატმა, რომლის გადაწყვეტილების საფუძველზე ქუთაისის გუბერნიის სასამართლომ მღვდელ-მონაზონი ვენედიქტე, როგორც გაძარცვაში უდანაშაულო გაათავისუფლა და 1863 წლის 10 აპრილს გადასცა გაბრიელ ეპისკოპოსს საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის გადაწყვეტილების აღსასრულებლად, რომელიც ითვალისწინებდა მღვდელ-მონაზონი ვენედიქტე ყოფილიყო მკაცრი ზედამხედველობის ქვეშ როგორც სხვა, ბერისათვის შეუფერებელ საქციელში (უზნეო, საარშყო ცხოვრება და სხვა) შენიშნული. მას არ ჰქონდა უფლება ეცხოვრა გელათის მონასტერში, უნდა გაეგზავნათ სადმე შორეულ მონასტერში. ასეთ მონასტრად გაბრიელ ეპისკოპოსმა ჩათვალა შორაპნის მაზრაში მდებარე ვანის მონასტერი,

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 7231, ფ. 34, 37, 42, 54

2 იქვე, ფ. 65

3 იქვე, ფ. 98

4 იქვე, ფ. 92

სადაც 27 აპრილს ჩავიდა წოდება-ხარისხ აყრილი ვენედიქტე (ბესარიონ ჭირაქაძე). აქ იყო ის მონასტრის გაუქმებამდე, ხოლო შემდეგ გადაყვანილი იქნა ჯრუჭის მონასტერში, სადაც შეხვდა მას 1903 წელს სარევიზიოდ ჩასული არქიმანდრიტი (შემდეგში კათალიკოს პატრიარქი) ამბროსი (ხელაია), რომელიც თანაგრძნობით აღწერს ვენედიქტეს მძიმე მდგომარეობას მის პატიოსან მოღვაწეობას, ავტორიტეტს და სურვილს, რომ სიკვდილამდე ელირსოს სასულიერო ხარისხის დაბრუნება.¹ რაც შეეხება მამამისს, ის უფრო ადრე იქნა ცნობილი უდანაშაულოდ, მაგრამ სიბერის გამო კლიტემპყრობელი მღვდლის თანამდებობიდან 1861 წლის მაისში გაათავისუფლეს.²

ასე დასრულდა ოფიციალურად 1859 წლის 19 მაისს მომხდარი გელათის მონასტრის გაძარცვის სასამართლო საქმე, თუმცა შემდეგაც გამოჩნდებოდნენ ხოლმე გატაცებული ნივთების მნახველნი, რომელთაგან გამოკვეთილად ჩანს ორი ვერსია: პირველი უკავშირდება დეკანოზ გიორგი გამრეკელის მოძიებულ ფაქტებს. 1865 წლის 16 ივლისს ის ახალციხიდან გაბრიელ ეპისკოპოსს შემდეგ წერილს წერს: „...ყ“დ უსამღვდელოესო მეუფეო! ვისწრაფი მოხსენებათ გელათის ნივთების გარემოებასა ზედა, რა გიახელით მე და ივან ივანიჩი ახალციხეს აქ ორი სომეხი აქაურნი ვაჭარნი გიახლნენ ჩვენთან და მოგახსენესთ, რომ იმათ არზრუმს ენახათ გელათის გამტეხნი და ნამდვილად შეეტყოთ თუ ნივთები ვის მიხვდათ და დღესაც იციან სადაც საცეცხლური კი-დია ვინ ბარძიმ ფეშხუმი დაამტვრია და ოქროები ვისა აქვს. ჩვენ მრავალგზი გამოვიკითხეთ დანვრილებით რომ არ შევიქმნეთ დატყუებულნი ფიცით აღგვითქვეს უკე თუ ამაზედ მთავრობა ყურადღებას მოიღებსო ესრეთ, რომ ერთი კეთილსაიმედოვნო ჩინოვნიკი გაგვატანონ არზრუმის სარასკართან რომ იქაურმა ჩვენმა კონსულმა ჟაბამ არ იცოდესო, რადგან იმისი პერევიოდ-ჩიკები ურევია ამ საქმეში და იმათაც მიხვდათ ნაწილი გელათის

¹ ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 7231, ფ. 120, 121, 126

² მ. კეზევაძე, იმერეთის სამონასტრო ცხოვრება მე-20 ს-ის დამდეგს. „საისტორიო მოამბე“ № 75-76, თბ. 2002-2003, გვ. 257-258

² იქვე, ფ. 95

ნივთებისა, ეს საქმე არ უნდა იცოდეს არც უ. დომბროვსკიმ (ახალციხის მაზრის უფროსი — მ.კ.), რადგან ამასაც ეს კაცები დაულახავს, როდესაც მოუხსენებიათ გელათის გარემოებაი და ამათი მიცემული განცხადება ჩაულუპავს განზრახვით. ამ საცოდვეებმა გუშინ საიდუმლოდ ბორჯომს წავიდნენ და ღენერალ-ღუბერნატორს თავის საქმეზე და ამაზედაც არზა მიაართვეს და იხვეწებიან თქვენის მეუფების მხრით შემწეობას ბაშფორთისა (პასპორტი — მ.კ.) და შემწეობის მიცემაზედ.

მე ასე ვსჯი ამ საქმისათვის, ნუ დაიშურვებს თქვენი მეუფება გაენათის მონასტრისათვის ნურცა შრომასა და ნურცალა მცირედსა ხარჯსა ეკკლესიისაგან, ის კაცები როგორც საზოგადოებისაგან საიდუმლოდ გამოვიკითხე არიან სანდონი და სრულიად ნურც იმათზედ დავენდობით ივან ივანიჩიც წავატანოთ და გაენათის ღმრთისმშობლის მეოხებით იმოქმედონ და იქმნება ინებოს ღმერთმან და არ დაჰფაროს დიდის ხნით მართლმადიდებელთაგან პატივცემულის ხატის განძარცვად და თქვენის მღვდელმთავრობის დროს გამობრწყინდეს საქმე სიხარულევანი ყოველთა მართლმადიდებელთათვის და თითქმის სასწაულიც იქმნება ამ საქმის აღმოჩენა. ნუ დაიშურვებთ თქვენს მონყალებასა ამას ზედა მეუფეო ჩემი და ეკლესიათათვის, რწმუნებულთა თქვენისა მწყემსმთავრულისა კვერთხისადმი კეთილმზრუნველო და ღვიძარებით ზედა მდგომელო, ეს საქმე სხვა საქმეს არა ჰგავს".¹ ამ წერილის მიღებისთანავე გაბრიელ ეპისკოპოსმა საქმის კურსში ჩააყენა ქუთაისის გენერალ-ღუბერნატორი, გენერალ-ადიუტანტი თავადი სვიატოპოლკ-მირსკი და საქართველოს ეგზარქოსი. დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ თავიდან დომბროვსკის კარგად დაუწყია საქმის გამოძიება, მაგრამ შემდეგ პირიქით დაშინება დაუწყია და უცემია კიდეც მოენე სომეხი ვაჭრები მარტიროსოვი და კასპაროვი, რომლებიც პირდაპირ ხელს ადებდნენ ერზრუმში რუსეთის კონსულს და მის თარჯიმანს გაჯი აკოფ ყაუხჩოვს დაკარგული ნივთების კვალის დაფარვაში. 1866 წლის 7 მაისით დათარიღებულ მიმართვაში კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარი სამმართველოს უფროსის ბარონ ნიკოლაისაგან ქუთაი-

¹ ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 7231, ფ. 146

სის გენერალ-გუბერნატორისადმი კარგად ჩანს თუ როგორ იქნენ დაშინებულნი მარტიროსოვი და კასპაროვი რუსი ჩინოვნიკებისაგან თუ მათგან მიწოდებული ფაქტები არ დადასტურდებოდა.¹ ფაქტიურად ასე მთავრდება დეკანოზ გამრეკელის ვერსია.

მეორე ვერსია უკავშირდება არქიმანდრიტ (შემდეგში კათოლიკოს-პატრიარქ) ამბროსი ხელაიას სახელს. გელათის მონასტრის რევიზიის დროს 1903 წელს მას ერთ-ერთი ბერისაგან მოუსმენია, ამ უკანასკნელისათვის კი 7 წლის უკან ძველი ათონის ქართველთა სავანის ბერს თეოდორეს (ბათლომე დონდუას) უამბნია, რომ ვინმე ქუთაისელ ვაჭარ-კათოლიკს შეუძენია ძვირფასი საეკლესიო ნივთები უცნობი გზით და ნაულია რუსეთში გასაყიდლად. მდიდარ ვაჭარს, რომლისთვისაც მას ეს ნივთები შეუთავაზებია, უნახავს რა, უარი უთქვამს ყიდვაზე, რამდენადაც ისინი ისე ძვირფასი იყვნენ, რომ მას მათ შესაძენად თანხა არ ეყოფოდა და რაც მთავარია, ეს ნივთები უეჭველად ეკუთვნოდა რომელიმე მდიდარ ეკლესიას და შეუძლებლად მიაჩნდა მისი ასე ღიად გაყიდვა. ქუთაისელი ვაჭარი ისე შეაშინა მისმა ნაამბობმა, რომ თხოვა არ გაემხილა ეს საიდუმლოება, მიეცა სამგზავრო თანხა და დაუტოვა ნივთები. რუს ვაჭარს მისთვის მიუცია 300 მანეთი და ქუთაისში დაბრუნებულა. არქიმანდრიტ ამბროსის თქმით ბერს ეჭვი არ ეპარებოდა ამ ფაქტის სისწორეში და, რომ ეს საეკლესიო ნივთები გელათის მონასტერს ეკუთვნოდა და რომლებიც 1859 წლის 19 მაისს გაიტაცეს.²

ძნელი სათქმელია რა აქვს ამ ორ ვერსიას საერთო და საერთოდ ორივეს რამდენად რეალურად აქვს შეხება ზემოთხსენებულ გაძარცვასთან. მხოლოდ ძალიან დიდი რისკის ფასად შეიძლება ვარაუდი, ხომ არაფერი კავშირი ჰქონდათ ერთმანეთთან ქუთაისელ კათოლიკე ვაჭარს და რუსეთის საკონსულოს თარჯიმანს ყაუხჩოვს? სამწუხაროდ ეს ვარაუდიც ისევე დაუსაბუთებელი რჩება, როგორც მძარცველთა ვინაობა.

¹ ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 7231, ფ. 147-154

² მ. კეზევაძე — იმერეთის სამონასტრო ცხოვრება მე-20 ს-ის დამდეგს, „საისტორიო მოამბე“, № 75-76, თბ. 2002-2003, გვ. 245

§5 XIX ს-ის 60-70-იან წლებში გელათის მონასტრიდან გატაცებული სიძველეები – 1859 წლის 19 მაისს გელათის მონასტრიდან ხახულის ხატის გაძარცვას XIX ს-ის 60-70-იან წლებში მოჰყვა ამავე მონასტრიდან მრავალი ძვირფასი ნივთ-სამკაულის დაკარგვა, რის შესახებაც თავის დროზე ერთეულებმა იცოდნენ. საქმის გახმაურება განაპირობა 1875 წელს გაზეთებში „Голос“-სა და „დროება“-ში მოთავსებულმა პუბლიკაციებმა. გაზეთები ამ პუბლიკაციებით აღნიშნულ ფაქტზე ბრალს დებდნენ იმერეთის ეპისკოპოს გაბრიელს და გელათის მონასტრის წინამძღვარს არქიმანდრიტ ბესარიონს (შემდგომში სამეგრელოს ეპისკოპოსს). საკითხის შესწავლით დასტურდება, რომ 1869 წელსაა გატანილი მონასტრიდან ის ნივთები, რომლის სავარაუდო სიაც დაბეჭდეს ხსენებულმა გაზეთებმა. „გაზეთში შავით თეთრზე ეწერა: 1) შეცვლილია ძველი ხელნაწერი ევანგელიის ძვირფასი ყდა, 2) დაზიანებულია ოქროთი მოსიღრმული პატრიარქის სამოსელი, 3) გაქრა ღვთისმშობლის ხატი ძვირფასი ქვებით შემკული, 4) სვანეთიდან კი — ძველი ევანგელე და სხვ. გაზეთი ამატებს: „აი, ამ ხმებმა აღაშფოთა საერთოდ აულელე-ვებელი და მორჩილი მოსახლეობა (მხედველობაში ჰყავთ ქართველები — ნ.ნ.). ან ვის არ აღაშფოთებდა ასეთი უცერემონიო დამოკიდებულება ხალხისათვის საგოგმანებ ნივთებთან“. უნდა აღინიშნოს, რომ გაზეთი ვერც გატანილი ნივთების სიის უტყუარობას ადასტურებს და ვერც იმას ბედავს, რომ ამ ფაქტების უცილობლობაში დაარწმუნოს მკითხველი“.¹ აღნიშნულ საგაზეთო პუბლიკაციებთან ერთად 1875 წლის 3 მარტს ქუთაისიდან საქართველოს ეგზარქოს ევსევის სახელზე გაიგზავნა დასმენა გაბრიელ ეპისკოპოსზე, რომლითაც ბრალი ედებოდა ეკლესიამონასტრებიდან სხვადასხვა ძვირფასი ნივთების დაკარგვაში. ცოტა მოგვიანებით ასეთივე შინაარსის წერილი გაეგზავნა რუსეთის უწმიდესი სინოდის ობერ-პროკურორ გრაფ დ. ტოლსტოის, ორივე წერილს ერთი ხელმოწერა ჰქონდა — „სახელმწიფოსა და ეკლესიის ერთგული შვილები.“²

1 ნ. ნადარაია — „გელათის საქმე“ და გაბრიელ ქიქოძე. „სამეცნიერო-საინფორმაციო ბიულეტენი“ №37-39, თბ. 1980 გვ. 56

2 ს.ც.ს.ს.ა. ფ. 489, ან. 1, ს. 33128 ფ. 1, 7, 83

სანამ დასახელებული დაკარგული ნივთების შემდგომ ბედზე ვისაუბრებდეთ, უფრო დეტალურად აღვნიშნავთ მათ შესახებ ნ. დურნოვოს წიგნზე („ქართული ეკლესიის ბედი“, მოსკოვი 1907) დაყრდნობით შემდეგს: „გელათის მონასტრის საეკლესიო სალაროში 1870 წლამდე ინახებოდა მილიონად ღირებული განძ ეულობა; მათ შორის იყო: 1) ოქროთი მოჭედილი, ტიხრული მინანქრით განწყობილი XI საუკუნის უძველესი ქართული სახარება“. „ეს სახარება ეგზარქოს ევსევის ნებართვით გელათიდან გაიტანა ქუთაისის გუბერნატორმა ლევაშევმა, რომელმაც მოხსნა ოქროს მოჭედილობა და იგი შეცვალა საზიკოვის იაფფასიანი ვერცხლის ნახელავით. ამჟამად ეს ძვირფასი ოქროს მოჭედილობა ინახება პეტერბურგში, სტროგანოვის მუზეუმში, სადაც იგი გრაფ პანინის მიერ იქნა ჩატანილი. ინგლისელები სახარების ოქროს მოჭედილობაში იძლეოდნენ ასი ათას ფუნტ სტერლინგს. 2) ოქრომკერდით მოქარგული და მსხვილი მარგალიტით მორთული აბრეშუმის სქელი ქსოვილისაგან შეკერილი იმერეთის კათალიკოსების პატრიარქის შესამოსელი...“

„ეს ძვირფასი შესამოსელი კონსტანტინოპოლის დაცემამდე იყო დამზადებული, მისგან 8 ფუნტი ოქრო გამოადნეს, ხოლო ლალი და მარგალიტი გამოყენებული იქნა გულქანდების დასამზადებლად...“

იმერეთის კათალიკოსის პატრიარქის შესამოსელზე, რომლის შესახებაც ზემოთ გვქონდა საუბარი, ცნობილია შემდეგი: სამღვდელმთავრო ბისონზე ამოქარგული იყო რწმენის სიმბოლო ბერძნულ ენაზე, მარჯვენა სახელოზე — რწმენის სიმბოლოს პირველი წევრი, ბისონის წინა ნახევარზე (რომელიც გაყოფილი იყო ამოქარგული 12 მოციქულის ეპიტრაქილით) შემდეგი ექვსი წევრი, მარცხენა სახელოზე — მერვე, მეცხრე, მეათე; უკანა მხარეზე გამოსახული იყო ტახტზე დაბრძანებული მაცხოვარი ქრისტე წიგნით ხელში. მის ზემოთ მეთერთმეტე წევრის სიტყვები, ქვემოთ კი — მეთორმეტის. როცა პატრიარქი კათედრაზე დაჯდებოდა, სამოსელის უკანა ნახევარი გადაიფინებოდა. ასე რომ, სარწმუნოების გამოცხადებას ყველა ხედავდა. მარგალიტით მოოჭვილი მიტრა დამშვენებული იყო ბრილიანტის ჯვრით,

რომელიც ერთ დროს მეფე ვახტანგის (446-491) გვირგვინს ამკობდა. ეს მსხვილი ბრილიანტი ვახტანგ მეფემ სპარსეთში ლაშქრობის დროს მოიპოვა.

ჯვარი, რომელიც იმერეთის კათალიკოსს მიუძღოდა წინ, მთლიანი ლალისა იყო, ამჟამად სარდიონის ქვისაგანაა შეცვლილი¹ და იქვე ავტორი წერს: „განძეულის დატაცებასა და ძარცვაში ადანაშაულებდნენ გრაფ პანინსა და გენერალ ლევაშევს, რომლებმაც ნებართვა ეგზარქოსს ევსევისაგან აიღეს“.² რეალურად საქმე მართლაც ასე იყო, თუმცა ზემოთხსენებული საგაზეთო პუბლიკაციებით დაწყებული კამპანია გაბრიელ ეპისკოპოსის წინააღმდეგ იყო მიმართული. ამ უკანასკნელმა, რათა თავიდან აეცილებინა ხმები „თითქოს მან აჩუქა, გადასცა სამონასტრო საგანძურები უცხო პირებს“, მოითხოვა აღნიშნულ საკითხზე გამოძიება. საგამომძიებლო კომისიამ, რომელშიც საქართველოს ეგზარქოსს ევსევისთან ერთად გაბრიელ ეპისკოპოსი და სხვა სასულიერო პირები შედიოდნენ, გელათის მონასტრისა და გაზეთებში ნახსენები სხვა ეკლესია-მონასტრების შემოწმების შემდეგ რუსეთის უწმინდეს სინოდს აცნობა, „რომ გაზეთების ცილისწამება ძირითადად არ შეესაბამება სიმართლეს“.³ პასუხით უკმაყოფილო ცილისწამებლებმა უწმიდეს სინოდს ახალი კომისიის დანიშვნა მოთხოვეს. მართლაც 1876 წელს ეგზარქოსმა დანიშნა ახალი კომისია საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის პროკურორის ანდრეევისა და კანტორის წევრის არქიმანდრიტ მაკარის შემადგენლობით ქუთაისისა და გელათის ეკლესია-მონასტრების შესამოწმებლად.

როგორც მკვლევარი ნ. ნადარაია აღნიშნავს: „ამ კომისიის მუშაობის შედეგად ცნობილი გახდა, რომ 1869 წელს გრაფინია ლევაშოვამ, თვით გამოთქვა სურვილი გელათის მონასტრისა და ქუთაისის საკათედრო ეკლესიებისათვის სამღვდელთმსახურო სამოსელის შეკეთებისა, რაც გაკეთდა უშუალოდ გელათის მონასტრის მაშინდელი წინამძღვრის ბესარიონისა და

1 ნ. დურნოვო — ქართული ეკლესიის ბედი. ჟურ. „განთიადი“ 1990 №10 გვ. 40, 41.

2 იქვე, გვ. 41

3 ნ. ნადარაია — „გელათის საქმე“ და გაბრიელ ქიქოძე. „სამეცნიერო-საინფორმაციო ბიულეტენი“, №37-38, თბ. 1980 გვ. 56

გაბრიელ ეპისკოპოსის უშუალო თანხმობით. შეირჩა უამრავი მოძველებული, დაზიანებული და არამალალმხატვრული ნივთი, რომელთა განახლების შემდეგ შეიძლებოდა მათი გამოყენება მღვდელთმსახურებისათვის. ეგზარქოსის ამ მოხსენებით ბარათში ჩამოთვლილი ყველა ის ნივთი, რომელიც უნდა გაყიდულიყო (ნაკლებობის შემთხვევაში) ან შეკეთებულიყო პეტერბურგში, რათა მათ ნაცვლად შექმნილიყო სამღვდელ-მსახურო საჭიროების საგნები. ყოველივე ეს გაფორმდა ოფიციალურად და ხელმოწერით გრაფინია ლევაშოვას მხრიდან, ეგზარქოსი ჩამოთვლის ზუსტ სიას, რა გაიტანა და განახლების შემდეგ რა დააბრუნა ლევაშოვამ. უფრო მეტი სიცხადისათვის აქვე დავასახელებთ ზოგ ნივთს, რომელიც ლევაშოვას გადაეცა. მაგ.: „ქვეები ნაკლებობის შემთხვევაში, სერდოლიკის, მთის ბროლი გაიყიდოს, რათა თანხა გამოყენებული იქნას შესამოსელის შესაძენად, სხვადასხვა ვერცხლის პატარა ნივთები, ღილები გაიყიდოს წონითა და შესაბამისი ფასით, და მონაგები გამოყენებულ იქნას მონასტრის საჭიროებისამებრ, დიდი მიტრა, ძველი, უკვე დაცვეთილი უხვად შემკული ვარდისფერი ლალითა და მარგალიტით, გადაკეთდეს“ და ა.შ. გარდა ამისა, წერს ევსევი, გრაფ პანინს, გრაფინია ლევაშოვას ძმას მისი სურვილისამებრ გადაეცა ძველი ხელნაწერი სახარება დაზიანებული ყდით, რომელიც მან საკუთარი სახსრებით შეაკეთა, გაუკეთა ვერცხლის ახალი ჩარჩო, ოღონდ არ დააბრუნა ძველ ყდაზე დამაგრებული ორი ტიხრული მედალიონი, რომელიც გაცილებით ძვირადღირებული იყო. ეგზარქოსი ამტკიცებს, რომ ამ საგანმომცემლობა კომისიის მუშაობის შემდეგ მან პირადად დაათვალიერა გელათისა და ქუთაისის ტაძრები და ვერ აღმოაჩინა დაკარგული ღვთისმშობლის ხატი. ყველაზე დიდ დანაკარგად იგი თვლის აღმასის ჯვარს კათალიკოსის მიტრაზე დამაგრებულს, სასწაულმოქმედს ხალხის რწმენით, პანინის მიერ წაღებულ ტიხრულ მედალიონებს და გრაფ ლევაშოვის მიერ სვანეთიდან 50 მანეთად შესყიდულ ძველ ბერძნულ ევანგელეს. დანარჩენი ნივთები, რომლებზეც ასე ახმაურდა გაზეთები, ადგილზე აღმოჩნდა დაუზიანებელი“.¹

¹ 6. ნადარაია — „გელათის საქმე“ და გაბრიელ ქიქოძე. „სამეცნიერო-საინფორმაციო ბიულეტენი“, №37-38, თბ. 1980, გვ. 55, 57, 58

გაბრიელ ეპისკოპოსის ყოველგვარი ცდა დაებრუნებინა ზემოთ ხსენებული ნივთები, გარდა გუბერნატორ ლევაშოვის მიერ სვანეთში ნაყიდი სახარებისა, უშედეგო აღმოჩნდა. გრაფ პანინის მიერ გელათის სახარების ყდაზე ახსნილი ორი ტირხულმინანქრიანი მედალიონი მოსკოვის ძველი რუსული ხელოვნების მუზეუმში აღმოჩნდა მუზეუმის ერთ-ერთი დამაარსებლის ბალაშოვის მეშვეობით, ხოლო გუბერნატორ ლევაშოვის მიერ სვანეთიდან გატანილი სახარება კი კავკასიის მუზეუმში, საიდანაც ის კავკასიის მეფისნაცვლის ნებით გაბრიელ ეპისკოპოსს გადაეცა, ამ უკანასკნელმა კი გელათის მონასტერში დაუდო ბინა. ძველი რუსული ხელოვნების მუზეუმში მოხვედრილი მედალიონები კი მოგვიანებით გაბრიელ ეპისკოპოსის მუზეუმისათვის „ნებაყოფლობით“ გადაცემულად დაფიქსირდა.¹

1886 წელს საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორაში გელათის მონასტრის ბერ-დიაკონმა ვენედიქტემ (ბენედიქტე) ორი საჩივარი შეიტანა მონასტრის წინამძღვარ არქიმანდრიტ სერაპიონზე, მის უუნარობაზე და მისგან საეკლესიო სინამდებების უპატივცემულობაზე, საეკლესიო ქონების განიავებაზე. საჩივრების კონკრეტული ტექსტი ჩვენთვის უცნობია, ფაქტი ერთია, საქართველოს ეგზარქოსმა არქიეპისკოპოსმა პავლემ 1886 წლის 1 სექტემბერს ორივე საჩივარი კონფიდენციალურად გამოუგზავნა იმერეთის ეპისკოპოს გაბრიელს რეაგირებისათვის და შესაბამისი პასუხის გასაცემად.² სწორედ გაბრიელ ეპისკოპოსის მიერ ეგზარქოსისათვის გაგზავნილი პასუხიდან სჩანს კონკრეტულად რა პირობებში დანერილა საჩივრები და რაზე იყო მათში საუბარი: 1886 წლის ივლისში ქუთაისში გაბრიელ ეპისკოპოსთან მისულა გელათის მონასტრის მღვდელ-მონაზონი დანიელი და მოუხსენებია, რომ ბერ-დიაკონ ვენედიქტეს უნდაო უმაღლეს მთავრობაში არქიმანდრიტ სერაპიონზე გააგზავნოს საჩივარი გელათში ძველი ხატებიდან ძვირფასი ქვების დაკარგვაზე, რომლებიც ვარაუდით ამავე მონასტრის ბერების

1 ნ. ნადარაია — „გელათის საქმე“ და გაბრიელ ქიქოძე. „სამეცნიერო-საინფორმაციო ბიულეტენი“, №37-38, თბ. 1980, გვ. 60, 61, 62

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 17031, ფ 9.

მიერ უნდა იყოს მოპარულიო. დანიელის ამ სიტყვებს გაბრიელ ეპისკოპოსი დაუეჭვებია, თვით მან ხომ არ შთააგონა ვენედიქტე საჩივარზეო, ამასთანავე დანიელისათვის უთქვამს, რომ მალე ჩავიდოდა გელათის მონასტერში რამდენიმე კვირით დასარჩენათ და დაკითხავდა ვენედიქტეს.

გელათში ჩასულ გაბრიელ ეპისკოპოსს ბერ-დიაკონმა ვენედიქტემ დაუდასტურა, რომ უნდა გააგზავნოს საჩივარი ხახულის ხატიდან ძვირფასი ქვების დაკარგვის გამო. ეპისკოპოსმა აუხსნა, რომ საჩივრის გაგზავნამდე თუკი მას შეუძლია დაამტკიცოს ეს ბრალდება, წერილობით მოახსენოს ადგილობრივ ეპისკოპოსს (ე.ი. გაბრიელს—მ.კ.) და ის გააკეთებს შესაბამის რეაგირებას. გასულა რამდენიმე დღე, ეპისკოპოსს კი წერილი არ მიუღია. ცოტა მოგვიანებით მონასტრის წინამძღვარს არქიმანდრიტ სერაპიონს სიტყვიერად მოუხსენებია, რომ ბერ-დიაკონი ვენედიქტე დაუკითხავად ყოველ დღეს დილაობით მიდის და გვიან, წირვის შემდეგ ბრუნდება ქუთაისიდანო. გაბრიელ ეპისკოპოსს დაუბარებია ვენედიქტე, მკაცრად შეუხსენებია მისთვის წერილობით მოხსენებაზე და გაუფრთხილებია წინამღვრის დაუკითხავად მონასტრიდან გასვლაზე. სამწუხაროდ ბერ-დიაკონ ვენედიქტეს მეორე დღესვე დაურღვევია ეპისკოპოსის გაფრთხილება და კვლავ დაუკითხავად წასულა მონასტრიდან. ბერ-დიაკონ ვენედიქტეს საქციელისათვის სხვა ბერებსაც, რომ არ მიებაძათ მეორე დღესვე გაბრიელ ეპისკოპოსს შეუკრებია მონასტრის მთელი კრებული, გაუცვნია მათთვის ვენედიქტეს საქციელი, რომ ის იქცევა თავისი წოდების ღირსების შემლახველად, უბრძანა მას ანაფორის გახდა და აუკრძალა საკურთხეველში შესვლა, სანამ მის საკითხს არ განიხილავდა უმაღლესი სასულიერო მთავრობა. ბერ-დიაკონ ვენედიქტეს უსიტყვოდ შეუსრულებია ეპისკოპოსის ბრძანება — თვითონ გაუხდია ანაფორა. ვენედიქტეს ქცევით აღელვებული მონასტრის ძმების დასამშვიდებლად და რაც მთავარია სიმართლის დასადგენად ეპისკოპოსს მოწამეთის მონასტრის წინამძღვარ არქიმანდრიტ ბესარიონისათვის დაუვალებია გელათის მონასტრის ქონების შემომგება.¹

¹ ქცსა ფ. 21, ს. 17031, ფ. 10.11.12.

1886 წლის 11 აგვისტოს გაბრიელ ეპისკოპოსმა მონამეთის მონასტრის წინამძღვარს არქიმანდრიტ ბესარიონს შემდეგი წერილი მისწერა: „გელათის მონასტრის იეროდიაკონმა ვენედიქტემ როგორც მომახსენა ღვდელმონაზონმა იმავე მონასტრისა დანიელმა მოინდომა გაგზავნა სინოდში არძისა ანუ ღონოსისა იმაზევითომც მონასტერშიიკარგებაძვირფასითვლებიხატებიდგან და სხვა უწესობანი მოხთებიან. თუმცა მე იგი დავიბარე და უბრძანე, რომ ჯერემ ჩემთვის ვითარც ადგილობითი ეპისკოპოსისადმი მოეხსენებია სახელდობ რა დაიკარგა, ვის აბრალეbs ამ საქმეს, მაგრამ მან ჩემი ბრძანება არ აასრულა და გაუგზავნა არძა სადაც უნდოდა.

ამისთვის საჭიროდ ვრაცხ მოგანდოთ თქვენ თვით მოკლე დროს, ესე იგი არა უშორეს ორისა კვირისა მიხვიდეთ გელათის მონასტერში, მოითხოვოთ აწერილობანი გელათის ეკლესიების ქონებათა ყოველთა და შეამოწმოთ ყოველნი შთანერილნი მას შინა ქონებანი არიან თუ არა დაცულნი მოუკლებელად. მოუწოდოთ დროსა შემონმებისასა ძმათა უფროსთა, მაგალითებ ეკონომოსსა გაბრიელს, მღვდელმონაზონთა მაკარის, დანიელს, იასონს და სხვათა და ბოლოს მოუწოდეთ თვით მედანოსეს იეროდიაკონს ვენედიქტეს, ჩამოართვათ მას ჩვენება რა დაიკარგა სახელდობრ ვის აბრალეbs მათი მოპარვას და მოსთხოვოთ დამტკიცება; თუ არ მოგცეს ჩვენება არ ვერ დაამტკიცოს შეადგინეთ სიგელი და შემდგომისათვის ყოველივე მომახსენოთ დაწვრილებით“.¹

აღნიშნულ ფაქტზე გაბრიელ ეპისკოპოსმა აცნობა აგრეთვე გელათის მონასტრის წინამძღვარს არქიმანდრიტ სერაპიონს და დაავალა დაესწროს შემონმებას.²

1886 წლის 21 აგვისტოს არქიმანდრიტმა ბესარიონმა ეპისკოპოსს შემონმების შედეგები აცნობა, რომ მას მონასტრის ქონების შემონმება მოუხდენია 1878 წელს შედგენილი აღწერილობის მიხედვით და აღმოჩენილია ყოველივე უკლებლივ, მხოლოდ წმ. გიორგი ეკლესიის ღმრთიმშობლის კარედთან ხატს (ბიჭვინთისას?! — მ.კ.) აკლდა სამი თვალი³ (მღვდელ-მონაზონ

1 ქცსა ფ. 21, ს. 17031, ფ 1,2

2 იქვე ფ.3

3 იქვე ფ.4,5

ამბერკის აზრით ესეც ძველი აღწერის შეცდომა უნდა ყოფილიყო¹). რაც შეეხება ბერ-დიაკონ ვენედიქტეს, მას არავითარი ჩვენება არ მიუცია იმ მიზეზით, რომ ელოდებოდა პასუხს სინოდის კანტორაში გაგზავნილ საჩივარზე.² სინოდის კანტორამ საჩივარი უსაფუძვლოდ ცნო,³ ბერ-დიაკონი ვენედიქტე კი ჭელიშის მონასტერში მორჩილის ხარისხით იქნა გადაყვანილი.⁴ მას მხოლოდ 1888 წლის ოქტომბრიდან მიეცა წირვა-ლოცვისა და ანაფორის ჩაცმის ნებართვა.⁵

არანაკლებ გახმაურებული ფაქტი გახდა 1889 წლის ზაფხულში ისევ გელათის მონასტრიდან თითქოსდა დაკარგული ნივთების გამო დაწყებული პოლემიკა გაბრიელ ეპისკოპოსსა და საქართველოს ეგზარქოს პალადის შორის.

1889 წლის 3 ივნისს გაბრიელ ეპისკოპოსი ეგზარქოსისადმი გაგზავნილ წერილში აღნიშნავდა — „სანამ თქვენ ამა წლის 2 მაისის №515 მომართვაზე გიპასუხებდეთ, რომელიც შეეხებოდა გელათის მონასტრისა და იმერეთის ეპარქიის სხვა ეკლესიების კუთვნილი ძვირფასი ნივთების (ისტორიული სიძველეების) გაყიდვას, მანამდე ამასთან დაკავშირებით, გავიხსენებ შემთხვევას, რომელსაც ადგილი ჰქონდა გელათის მონასტერში სამი თუ ოთხი წლის უკან და რომელსაც შეუძლია გვიჩვენოს თუ რამდენად სამართლიანად და საფუძვლიანად შეიძლება ჩაითვალოს იმერეთის ეპარქიის სამღვდელოებისადმი წაყენებული ბრალდება ძვირფასეულობათა გაყიდვაზე. სამი თუ ოთხი წლის უკან როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ერთი მაღალი თანამდებობის პირი (როგორც მე მახსოვს მის სავიზიტო ბარათზე აღნიშნული იყო: — „სტატს სეკრეტარი ზვენიგოროდსკი“) ეწვია გელათის მონასტერს. დაათვალიერა რა მონასტრის სიძველეები და ნივთ-სამკაულები, საკურთხეველში შენიშნა ღვთისმშობლის ხატზე დამაგრებული პატარა ხატი. დიდი ხნის თვალიერების შემდეგ მონასტრის წინამძღვარს და ბერებს თხოვა მიეყიდათ მისთვის

1 ქცსა ფ. 21, ს. 17031, ფ. 6

2 იქვე ფ. 4

3 იქვე ფ. 32

4 იქვე ფ. 17, 26

5 იქვე ფ. 6

ეს ხატი, რისთვისაც იხდიდა 700 მანეთს. მონასტრის ძმებმა უარი განუცხადეს. ზვენიგოროდსკი არ ეშვებოდა მათ და ფასსაც თანდათან უმატებდა. როდესაც ამ უკანასკნელმა თავი მოაბეზრა ბერებს, მათ ურჩიეს „სტუმარს“ მოემართა ჩემთვის. ზვენიგოროდსკი მოვიდა ჩემთან ქუთაისში და დიდი გულითადობითა და მოკრძალებით მევედრებოდა ნება მიმეცა ბერებისათვის გაეყიდათ ეს ხატი. შემომთავაზა, რომ გადაიხდიდა 1000 მანეთს და თუ საჭირო იქნებოდა, მეტსაც. ამით გაკვირვებულმა და გაბრაზებულმა ვუთხარი არა თუ 1000 მანეთს, არამედ ახლავე მილიონი მანეთი რომ გაიღოთ, მაშინაც კი არ დაგთანხმდებით, იმიტომ, რომ სამარცხვინოა და უღმერთობა ხატებისა და სხვა წმინდა საეკლესიო ნივთების გაყიდვა.

ეს ჭეშმარიტი შემთხვევა ჩემი აზრით სრულებით არ ამტკიცებს მას, რაშიც ბრალს დებენ გელათელ ბერებს გრაფინია უვაროვა და გრაფი ბობრინსკი, პირიქით, ის ნათლად გვიჩვენებს, სრულად ამის საპირისპიროს. ხატი, რომელსაც ეხება საუბარი, იმდენად შეუმჩნეველი იყო, რომ მე თვითონ პირველად მივაქციე ყურადღება ზემოთ აღწერილი შემთხვევის შემდეგ, თუმცა ათასჯერ მექნებოდა შენახედი ის დიდი ხატი, რომელზედაც არის დამაგრებული. ეს იყო ყველაზე მოხერხებული შემთხვევა, რათა გელათელ ბერებს გაეყიდათ ხატი, მიეღოთ მნიშვნელოვანი თანხა ისე, რომ მნიშვნელოვნად არაფერი შეიცვლებოდა, მაგრამ ისინი ამაზე არ წავიდნენ.

აღწერილი შემთხვევა ამასთანავე ნათლად გვიჩვენებს, როგორ სიბრმავემდე მიჰყავს ზოგიერთი ადამიანები სურვილს მოიპოვონ ძველებური ნივთები. ამასთანავე არ რცხვენიათ მოაწყვილონ ღარიბი ბერები დიდი თანხით, და არ ფიქრობენ, რომ უდიდესი დანაშაულია ეკლესიებიდან წმინდა ნივთების ყიდვა და მათი გადაცემა მუზეუმებში შესანახად. ეს არის მათი გამასხარავება. სამართლიანია ამის გამო თბილისის საეკლესიო-არქეოლოგიური განყოფილების წევრების შენიშვნა, რომ გრაფ ბობრინსკის უნდა ეცნობებია მონასტრის წინამძღვრისათვის ანდა ადგილობრივი არქიელისათვის თუ ზუსტად გელათის მონასტრის, რომელმა ბერმა შესთავაზა მას საყიდლად რაღაც ძველი საეკ-

ლესიო ნივთი. დავუშვათ, რომ ასეც მომხდარიყო, აუცილებლად რატომ უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს ნივთი იყო ეკლესიის და არა საკუთარი, წინაპრებისაგან დანატოვარი. არამარტო საქართველოში, არამედ რუსეთშიდაც, როგორც სასულიერო, ასევე საერო პირებსაც აქვთ მეტნაკლებად სიძველითა და სიძვირფასით შესანიშნავი ხატები, ჯვრები და სხვა წმინდა ნივთები, რომლებიც შეიძლება იქნენ გაჩუქებულნი ან გაყიდულნი, თუმცა ჭეშმარიტი ქრისტიანული რწმენით არ შეიძლება, რომ მოვინოთ ასეთი ვაჭრობა, რაც შეეხება გრაფინია უვაროვას, როგორც ჩანს მისი არქეოლოგიური გატაცება წმინდა ფანატიზმამდე მიდის. ასეთ მდგომარეობაში ადამიანს ბუზი მოეჩვენება სპილოდ. სხვანაირად არ შეიძლება აიხსნას მისი გადანყვეტილება ასე გააშავოს ამიერკავკასიის მთელი სამღვდელოება, დაადანაშაულოს ის მკრეხელობაში.

წასულ 23 ივნისს თქვენი მაღალ ყოვლად უსამღვდელოესობის ზემოთ ხსენებული მომართვის თანახმად მე ვენვიე გელათის მონასტერს და პირადად ვანარმოე დაკითხვა ამ საქმის გამო. მონასტრის ძმები დიდად განაწყენებული და გაკვირვებულნი დარჩნენ, როცა გაიგეს თუ რაში ედებოდათ ბრალი. მათ არ ახსოვთ არავინ ბობრინსკი და არავითარი მოლაპარაკება მასთან, მათ სრულებით არ იციან რუსული ენა. მთარგმნელის შუამავლობით კი, თუკი ასეთი გამოჩნდებოდა, მაინც ვერ გაბედავდნენ ასეთ საქმიან მოლაპარაკებას. გელათის მონასტრის ბერებიდან მხოლოდ ერთ მღვდელ-მონაზონს შეუძლია დიდი გაჭირვებით რუსულად რაიმეს გაგებინება, მაგრამ შეუძლებელია ის ეჭვმიტანილი იქნეს ისეთ ცუდ საქმეში, როგორც საეკლესიო ნივთების გაყიდვაა.¹

ასე დაიცვა გაბრიელ ეპისკოპოსმა გრაფ ბობრინსკის, გრაფინია უვაროვასა და ეგზარქოს პალადისაგან საეკლესიო სიწმიდეების გატაცება-გაყიდვაში უდანაშაულო გელათელი ბერები.

¹ ქ.ც.ს.ა ფ. 21 ს. 17958 ფ. 10-13

ს.ხ.ი. ქ. შარაშიძის ფონდი ს. 103 ფ. 14-17

Тониселис - Правда об автокефалии Грузинской церкви. Кут. 1905 стр. 158, 159

გზ. გელათის მონასტრის 1904 წლის 19 ივლისის გადაწყვეტა

– გელათის მონასტრის ცხრასაუკუნოვან მატთანში ოთხი განსაკუთრებით ტკივილიანი „ქორონიკონი“ შეიძლება გამოვყოთ: 1510 წ. — გელათის მონასტრის აოხრება და დანვა თურქების მიერ, 1759 წ. — ასეთივე აქტი ლეკებისაგან განხორციელებული, 1859 წლის 19 მაისი — მონასტრის გადაწყვეტა (ხახულის ხატისა და სხვა სინამდევების გატაცება), 1904 წლის 19 ივლისი — ასეთივე აქტი დაყაჩაღების სახით (კვლავ სინამდევების გატაცება). როგორც წინა გადაწყვეტა, ეს დაყაჩაღებაც გაუხსნელ საქმედ დარჩა, გატაცებული ნივთები კი სამუდამოდ დაიკარგა.

1904 წლის 19 ივლისს გელათის მონასტერში მომხდარი ყაჩაღობა კარგადაა ასახული იმ დროინდელ ქართულ პრესაში, გამოჩეულად — გაზეთებში „ივერიას“ და „ცნობის ფურცელში“, არქივებში კი აღნიშნულ ფაქტზე მხოლოდ ერთი საქმე შემოგვინახა — ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივის „იმერეთის ეპარქიის კანცელარიის“ ფონდში დაცული საქმე № 21969.

როგორც „ივერიის“ კორესპოდენციიდან ირკვევა, მონასტრის დაყაჩაღებამდე სამი დღით ადრე 1904 წლის 16 ივლისს, პარასკევს „მონასტერში მისულა სამი უცნობი კაცი, ორი ჩოხებში გამოწყობილი და ერთიც, უფრო ახალგაზრდა, პალტოთი და შლიაპით, შიგნით კი „ბლუზა“ სცმია. რადგან ეს სტუმრები მეტის ცნობისმოყვარეობით ათვალიერებდნენ მონასტრის ეზოს და გარშემო ადგილებს, ერთს ბერთაგანს ეჭვი შეპარვია და უკითხავს: ვინ ბრძანდებით და ან ვის ეძებთ? პალტოიანს უპასუხია, რომ ის რაჭველია და ორი კი სამტრედიელნი, თან გვარებიც დაუსახელებია. აქ იმიტომ მოვედით, რომ გვინდა ვისადილოთ ქალებთან ერთად, რომლებიც ადრევე გამოვამგზავრეთ და ეხლა ველარ გვიპოვიაო. ბერი მაშინვე მიმხვდარა, რომ ისინი სამივენი გურულები იყვნენ, ეს ცხადად ჩანდა იმათ ლაპარაკიდან (თვით ის ბერიც გურულია), მაგრამ ვერ გაეგო, თუ რისთვის მალავდნენ თავის ვინაობას. ბერს მაინც ამ გარემოებისათვის ყურადღება არ მიუქცევია და უთქვამს, აქ დღეს ქალები არ ყოფილანო, ამ სიტყვის შემდეგ ისინიც მალე განშორებთან.¹

¹ გაზ. „ივერია“, 1904 წ. 27 ივლისი № 172 გვ. 2

როგორც ჩანს, ამ სამმა უცნობმა კარგად დაზვერა მონასტრის ეზო და შენობები და უკვე მომზადებულები თავის ამხანაგებთან (ყაჩაღებთან) ერთად 19 ივლისს, ორშაბათს, საღამოს 4-5 საათზე (ზოგი ცნობით 6 საათზე) საძარცველად მივიდნენ მონასტერში, „ივერიის“ ზემოხსენებული კორესპოდენცია მოგვითხრობს: „ორშაბათს, ნაშუადღევს 4-5 საათზე, ბერები ლოცვად დამდგარან. რადგან ორშაბათი იყო და თან წვიმიანი დღე, გარეშე მლოცველთაგან არავინ ყოფილა (ერთი კვირის შემდეგ გელათში ჩასულ სარგის კაკაბაძეს ეტყვიან, „ერის კაცთაგან მხოლოდ ორი მოხუცი იყო“. — მ.კ.). სწორედ შუა ლოცვა ყოფილა, როდესაც ეკლესიაში შემოსულა ისევ ის პალტიოიანი ყმანვილი, მისულა ბერთან და ორი შაურის სანთელი უყიდნია და ხატებისათვის აუნთია; ცოტა ხნის შემდეგ გარეთ გამოსულა და დაუძახნია: „მზად არის“. არ გასულა ორი წუთი, რომ ეს ყმანვილი, რომელიც წინათ ხატის წინ გულმოდგინედ ლოცულობდა, ამოღებულის ხანჯლით ხელში და ექვსი ჩაქურათ ჩაცმული, ბერდანკებით შეიარაღებული ყაჩაღები დასავლეთის კარებიდან შემოცვინულან და ერთხმად დაუძახნიათ: „დანევით ყველანი იატაკზე, თორემ დაგხოცავთ“. თავზარ-დაცემულნი ბერები ყველანი მიწაზე დაცემულან და თვალები დაუხუჭიათ, მხოლოდ გურული ბერი ზოგიერთის სახეებს დაჰკვირვებია. გარდა ამ ექვსი ყაჩაღისა და ერთის ბელადისა, როგორც მერე გამოირკვა, რამდენიმე გარეთ დარჩენილა სადარაჯოდ და აგრეთვე მონასტრის ეზოს დიდ და პატარა კარებთან. როდესაც ბერები ყველანი იატაკზე დანოლილან, პალტიოიანი ყმანვილი მისულა იმ ბერთან (მონასტრის ეკონომოს ანთიმოსთან. — მ.კ.), რომელსაც ძვირფასი ნივთები აბარია და ძალით მიუყვანია იმ ადგილას, სადაც ეს ნივთები ინახება, ბერს გაუღია საღარო, ყაჩაღები მივარდნიან და დიდი სისწრაფით გადმოულაგებიან ზემოთ აღნიშნული ნივთები (აღნიშნულ ნივთებზე ქვემოთ გვექნება საუბარი. — მ.კ.). ამ ფაცა-ფუცში ერთ ბერს (მღვდელ-მონაზონ მათე ბერეკაშვილს. — მღვდელ-მონაზონი მათე (მარკოზ ბერეკაშვილი) — დაბ. 1847 წელს. სასულიერო განათლება მიიღო გელათის მონასტერში. კაიშის, საფარის, დავით-გარეჯისა და შიო-მღვიმის ეკლესია-მონასტრებში მოღვა-

წეობის შემდეგ, 1891 წელს, დაბრუნდა გელათის მონასტერში. აქ ის წმინდა ნიკოლოზის ეკლესიის მწირველი იყო, ამ ეკლესიას „შესძინა თვისის საკუთრების საშუალებით სამღვდელო შესამოსელი, ხატები, აგრეთვე საეკლესიო ნივთები, ბრონზით მოჭედილი სახარება. ამავე ეკლესიაში დააგო ცემენტის იატაკი... 1907 წელში თვისი საკუთრის ხარჯით, რომელიც დაუჯდა უმეტეს ოთხმოცის მანეთისა, გალესა დიდი ეკლესიის (ღვთისმშობლის ტაძარი. — მ.კ.) სამკვეთლო და კიდევაც შელება შესაფერად“. მღვდელ-მონაზონი მათე აქ მონასტრის გაუქმებამდე (1923 წ.) მოღვაწეობდა.¹ მ.კ.), რომელიც საკურთხეველში დარჩენილა, ყაჩაღების შეუმჩნევლად მოუხერხებია გარეთ გამოსვლა, ნაუვლია ბანრისათვის ხელი და ზარი რამდენჯერმე დაურეკნია, მაგრამ ამ დროს მივარდნილა ერთი ყაჩაღთაგანი, რომელიც კარებთან დარაჯობდა, და უცბათ ბანარი ხანჯლით გადაუჭრია და ამ დროს 14-15 წლის სვანი, რომელიც ერთ-ერთ ბერთან ყოფილა მოსამსახურედ, შევარდნილა სამრეკლოზე და მეტისმეტის სიჩქარით დაუწყნია ზარების რეკვა (როგორც რეკენ ცეცხლის გაჩენის დროს). ეკლესიის კარებზე მდგომ ყაჩაღს რამდენჯერმე თოფი დაუხლია ბავშვისათვის, მაგრამ ის ამოფარებია ქვის სვეტებს და რეკა არ შეუჩერებია. მაშინ კი ყაჩაღი მოვარდნილა სამრეკლოზე, ბავშვი ძირს ჩამოუთრევია და ეკლესიაში შეუგდია, მაგრამ აჩქარებულმა ზარის რეკვამ აცნობა ახლო-მახლო მცხოვრებთ, რომ მონასტერში რაღაც უბედურება ხდებოდა. ამავე დროს ერთი მედავითნე, რომელიც ლოცვაზე არ ყოფილა ავადმყოფობის გამო, გამოსულა სავანიდან, მონასტრის ზღუდეზე გადამხტარა და სოფელში ყვირილი დაუწყია, გვიშველეთ ყაჩაღები დაგვეცნენო. იქვე მონასტრის მამულში მუშები ყოფილიყვნენ, როგორც გაუგიათ ზარების რეკვა და ყვირილი, დაუვლიათ ხელი თოფისათვის და გაქცეულან მონასტრისაკენ, მაგრამ აქ კარებში ყაჩაღები დახვედრიან და თოფები დაუხლიათ, საბედნიეროდ, არავინ არ დაშავებულა. ეს ამბავი ისე სწრაფად მომხდარა, რომ ათი წუთიც არ გასულა ეკლესიაში მყოფ ყაჩაღებს, როგორც გაუგონი-

¹ ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 24119 ფ. 19, 20, 21
ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 25114 ფ. 9, 10

ათ ზარების რეკვა და თოფის ხმა, სიჩქარით ნაუფლიათ ხელი, რაც მოუხელთებიათ, უცებ გარეთ გამოცვივლულან და ტყეში გადახვე-
ნილან“.¹

როცა მონასტრის ბერები გონზე მოვიდნენ, მონასტრის წი-
ნამძღვარმა არქიმანდრიტმა სერაპიონმა ტელეგრამა გაუგზავ-
ნა (გელათის რკინიგზის სადგურიდან) ქუთაისში იმერეთის ეპარ-
ქიის მმართველს ეპისკოპოს ლეონიდეს², რომელშიც სულ სამი
სიტყვა ეწერა: „გელათის მონასტერი გაძარცვეს,“³ წერილობით
კი შემდეგი „პატაკი“ გაუგზავნა ეპისკოპოსს „დღეს, მწუხრის
ლოცვის დროს, ექვს საათზედ, როცა ვლოცულობთ, მონას-
ტერს დაეცენ შვიდი შეიარაღებული ავაზაკი, რომლებმაც წაი-
ლეს დავით აღმაშენებლის ბეჭედი, ერთი ოქროს ბარძიმი, ორი
ვერცხლის ბარძიმი და ფულიც. კრუჟეები დაამტვრიეს და დაცა-
ლეს, ჩვენ, კრებული, დაგვიჭირეს და იატაკზედ დაგვახეთქა თავ-
დაღმა და დაგვადგენ თავზედ ბერდენკებით, ხანჯლებით, ზეით
არ აგვახედეს, ვინემ ესეები არ წაილეს. ამათ გარდა გარეთაც
იყვნენ, როგორც სოფლელები ამცხადებენ და შიგნით არავინ
შემოუშვეს. გარეთ იყო სასტიკი ბერდენკის სროლა, რომელსაც
უმორჩილესად მოვახსენებთ თქვენს მეუფებას“.⁴ წერილი 19 ივ-
ლისსა. დაწერილი, იმ დროს, როცა ზუსტად ჯერ კიდევ არ იციან,
თუ რა წაილეს ყაჩაღებმა. ეს მეორე დღეს, ეპისკოპოს ლეონიდეს
გელათში ამოსვლის შემდეგ დაზუსტდება. „მეორე დღეს, ჯერ
კიდევ გათენებული არ იყო, ყოვლად სამღვდელო გაემგზავრა გე-
ლათისკენ, დაწერილებით დაათვალიერა ნაშთნი და აღნიშნა და-
კარგული ნივთები, აღმოჩნდა, რომ ყაჩაღებს სიჩქარისა გამო წა-
ელთ შემდეგი შვიდი ნივთი: 1) ბეჭედი დავით აღმაშენებლისა, 2)
ოქროს ბარძიმი, თვლებით მოჭედილი, 3) სარტყელი, ძვირფასის
თვლებით მორთული, 4) ოქროს პანალია, 5) ორი ვერცხლის ბარ-
ძიმი და ვერცხლის სტაქანი. ფულად კი 252 მანეთამდის“.⁵ ამა-
ვე დროს მონასტრის კრებულმა (ძმებმა) შემდეგი განცხადებით

1 გაზ. „ივერია“, 1904 წ. 27 ივლისი №172 გვ. 2

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 21968 ფ. 4

3 გაზ. „ივერია“ 1904 წ. 27 ივლისი №172 გვ. 2

4 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 21969 ფ. 1

5 გაზ. „ივერია“ 1904 წ. 27 ივლისი №172 გვ. 2

მიმართა არქიმანდრიტ სერაპიონს, როგორც წინამძღვარს: „გუშინდელმა ავაზაკების ლოცვის დროს თავდასხმამ და ჩვენი სასიქადულო დიდებულის მონასტრის გაცარცვამ, იმდენად შეგვაძრუნა და შეგვაშინა, რომ გვიჭირს და ვშიშობთ ჩვეულებრივად ლოცვას მონასტერში, მისთვის კი არა, რომ ჩვენ ამოგვწყვეტენ, არამედ შეიძლება კიდევ განიმეორონ ესრეთი თავდასხმა და, თუ რამე გადარჩა გუშინდელ გაცარცვას, კვლავ გაგვიცარცონ მონასტერი. ამისათვის ვსთხოვთ თქვენს მაღალ ღირსებას გვიშუამდგომლოთ ვისდამიც ჯერარს, რომ სტრაჟების პოსტი, რომელიც არის დანიშნული გელათის სტანციაზედ, იქნეს გადმოტანილი მონასტერში იმ წესით და რიგით, როგორც დღეს იქ არიან, ხოლო ჩვენ მონასტერის საშუალებით მივსცეთ მათ ბინა წესიერი“.¹ როცა 23 ივლისს აღნიშნულ განცხადებას ეპისკოპოსი ლეონიდე გაეცნო, ასეთი რეზოლუცია დაადო: „ამაზე უკვე მოლაპარაკებულია გუბერნატორთან და დღედღეზე მივიღებთ გადაწყვეტილებას ამ საკითხზე.“²

ამავე დღეს ეპისკოპოსმა გელათში მომხდარი ყაჩაღობის შესახებ ვრცელი „პატაკი“ გაგზავნა უწმიდესი სინოდის საქართველო-იმერეთის კანტორაში.³ საარქივო დოკუმენტებმა შემოგვინახეს ეპისკოპოს ლეონიდეს მიერ შედგენილი გატაცებული ნივთების დეტალური აღწერა, საიდანაც ვგებულობთ, რომ სარტყელი შეკერილი ყოფილა შავი აბრეშუმის ქსოვილისაგან და მდიდრულად შემკული მრავალრიცხოვანი მარგალიტებით. სარტყელს, რომლის სიგრძე იყო 1 არშინი და 2 ვერშოკი (დაახლოებით 80 სმ.), ჰქონია ოქროს ბალთა თავისი ძეწკვით, ბალთის ერთი ნაწილი იყო 4 ვერშოკი (18 სმ), მეორე კი — 3 ვერშოკი (13 სმ), რომლებიც შემკულნი იყვნენ სხვადასხვა ძვირფასი ქვებით, რომელთაგან 204 მარგალიტი და 59 ზურმუხტი და ფირუზი იყო. სარგის კაკაბაძის ცნობით, ხალხი ამ სარტყელს თამარ მეფის საკუთრებად მიიჩნევდა,⁴ ეპისკოპოსი ლეონიდე კი

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 21969 ფ. 2

2 იგივე

3 იქვე ფ. 4, 5

4 გაზ. „ივერია“ 1904 წ. 29 ივლისი №174 გვ. 2

— არქიერისად¹. გატაცებული ოქროს ბარძიმი მთლიანად ოქროსი ყოფილა, წონით 2 ფუნტი და 20 ზოლოტნიკი (დაახლოებით 900 გრ.), შემკული მრავალი წერილი იაგუნდითა და ფირუზით. ეს ბარძიმი ცნობილ ნ. კონდაკოვის ქართული სიძველეების აღწერაში 29-ე ნომრითაა შეტანილი,² დავით აღმაშენებლის ოქროს დიდი ბეჭედი, რომლის ზედა ნაწილზე გამოსახული იყო წმინდა გიორგი, რომელიც ბეჭდის წმინდა სანაწილეს ფარავდა და რომელიც კონდაკოვთან 35-ე ნომრადაა შეტანილი,³ ოქროს პატარა საარქიერო პანალია, ნ. კონდაკოვთან 33-ე ნომერი, ესეც ძვირფასი ქვებით შემკული.⁴ (უფრო დანვრილებით ამ ნივთების აღწერა შეიძლება ნახოთ გელათის მონასტრის ნივთ-სამკაულთა 1859 და 1878 წლების აღწერებში).

„ივერიის“ პირველ პუბლიკაციაში, რომელიც გაზეთის 27 ივლისის ნომერშია მოთავსებული (გაზეთმა „ცნობის ფურცელმა“ 24 ივლისის ნომერში მისცა პირველი ინფორმაცია), კორესპონდენტი იმედოვნებდა: „პოლიცია დიდის ენერგიით და გულმოდგინეთ შეუდგა ყაჩაღების აღმოჩენას და ვიმედოვნებთ, რომ დაკარგული ნივთები ისევ დაუბრუნდება მონასტერს“.⁵ ამ წერილის დაბეჭვდამდე ერთი დღით ადრე გელათში ჩასული ახალგაზრდა ისტორიკოსი სარგის კაკაბაძე კი სკეპტიკურად წერდა: „ასე და ამგვარად, ერთს დღეს დაეკარგეთ, და იქნებ სამუდამოდაც, ძვირფასი ისტორიული ნივთები“.⁶ სამწუხაროდ, ეს უკანასკნელი სიტყვები რეალობად იქცა. სარგის კაკაბაძის მოსაზრება, რომ მონასტრის გაძარცვა დაუდევრობამ განაპირობა, უარყო ეპისკოპოსმა ლეონიდემ, რომლის აზრითაც „სარწმუნოებრივი გრძნობის უქონლობამ გახადა შესაძლოდ გელათის სინმინდეთა

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 21969 ფ. 4

2 იქვე ფ. 9

Н. Кондаков - Описание памятников древности в некоторых храмах и монастырях Грузии. С.-Петербург 1890 стр. 39

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 21969 ფ. 9

Н. Кондаков... стр. 41

4 იგივე

5 გაზ. ივერია 1904 წ. 27 ივლისი №172 გვ. 2

6 გაზ. ივერია 1904 წ. 29 ივლისი №174 გვ. 2

შეგინება და არა უებგურობამ“.¹ ჭეშმარიტებას ბრძანებდა მისი მეუფება, — ხახულის ხატის გაძარცვის შემდეგ (1859 წ.) გელათის მონასტერს ღამლამობით ორი შეიარაღებული დარაჯი იცავდა, დღისით დაყაჩაღებას კი ალბათ ვერც წარმოიდგენდნენ.

პოლიციამ თავიდან თითქოს ენერგიულად დაიწყო ძიება. 31 ივლისის ნომერში გაზ. „ივერია“ გაზ. „ცნობის ფურცელზე“ დაყრდნობით წერდა, რომ ერთი ყაჩაღი, გვარად ბალანჩივაძე, „პოლიციას კიდეცა შეუპყრია. სხვების დასაჭერად საგანგებო ღონისძიებანია მიღებული“.² დაახლოებით ორი თვის შემდეგ გაზეთებმა „ივერიამ“ და „ცნობის ფურცელმა“ თითქმის ერთდროულად ახარეს სრულიად საქართველოს: „სვირის სადგურზედ შეუპყრიათ სამი კაცი: ალექსი ჩხეიძე, სილიბისტრო სვანიძე და გიორგი კანდელაკი, რომელთაც 19 ივლისს გელათის მონასტრის გაძარცვა ბრალდებათ“.³ სანამ მათ დასჯაზე ვისაუბრებდეთ, ვნახოთ როგორ გამოეხმაურა აკაკი წერეთელი ამ ყაჩაღობას წერილით „სამძიმარი“, რომელიც გაზ. „ივერიის“ 1904 წლის 8 აგვისტოს № 182-ში დაიბეჭდა. აკაკი გულდანყვეტილია, რომ მამა-პაპათა ნაანდერძევი ბევრი რამ დღეს „დაკარგულ-დავიწყებულია“. მისთვის მიუღებელია სამშობლოს სიძველეებისადმი და სარწმუნოებისადმი ასეთი დამოკიდებულება, პოეტი გულისტკივილით დაასკვნის: „ბევრი დრო არ ნდომებია ხალხის გადარჯულებას, გაუკულმართებას და გაპირუტყვებას“. ამ სიტყვების დასტურად მაგალითი ისევ გელათის მონასტრის ისტორიიდან მოჰყავს: „პირველად რომ გელათიდან სახარება გაიტანეს და ძველი ოქრო-ჭედილ შესამოსლები ვერცხლად გადაადვნეს (XIX საუკუნის 60-იან წლებში. — მ.კ.), დასავლეთი საქართველო ფეხზე დადგა, სამგლოვიარო ჩაიცვა და ფეხშიშველა მიეშურებოდა გელათისაკენ, მაგრამ დროს თავისი მოაქვს და ადამიანიც ყველაფერს ერქვეა!..⁴“ სწორედ იმ დღეებში დაიწერა აკაკის ლექსი, ვახტანგ ორბელიანისადმი მიმართული, რომელსაც საოცრად ტკივილიანი დასასრული აქვს:

1 გაზ. ივერია 1904 წ. 4 აგვისტო № 179 გვ. 2

2 გაზ. ივერია 1904 წ. 31 ივლისი № 176 გვ. 2

3 გაზ. ივერია 1904 წ. 23 სექტემბერი № 219 გვ. 2

4 გაზ. ივერია 1904 წ. 8 აგვისტო № 182 გვ. 2

„ველარა ვხედავ იმას, მგოსანო,
რაც რომ გელათზე შენ დაგვინერე!
და ნეტავი შენ, რომ შენც ჩემსავით
ამ ნამხდარ დროის აღარ ხარ დამსწრე“.

როგორც ზემოთაღნიშნეთ, 1904 წლის სექტემბერში დაპატიმრებული იქნენ გაძარცვაში ეჭვმიტანილნი. ჩვენთვის უცნობია, რას ეყრდნობოდა მკვლევარი ირაკლი იაკობაშვილი, როცა მათზე წერს: „მძარცველები დაისაჯნენ, მაგრამ რამდენადაც დღეს ცნობილია, ამ დამნაშავეთა დაპატიმრებას თვით ნივთთა პოვნა არ მოჰყოლია.“¹ სამწუხაროდ, მძარცველების დასჯა ჩვენს მიერ მიკვლეული საარქივო მასალით არ დასტურდება (ამაზე ქვემოთ). გაძარცვის შემდეგ მოვლენები (ზემოთ აღწერილს გარდა) შემდეგნაირად წარიმართა: 1904 წლის აგვისტოში პენსიაზე იქნა გაშვებული მონასტრის წინამძღვარი არქიმანდრიტი სერაპიონი (მასზე დაწვრილებით იხილეთ მეორე თავში). მის ადგილზე „რევოლუციონერი არქიმანდრიტი“ ნიკოლოზ ნამორაძე დაინიშნა (მასზე დაწვრილებით იხილეთ იქვე). 1906 წლის 17 სექტემბერს გელათის მონასტრის ეკონომოსი მღვდელ-მონაზონი ანთიმოსი თხოვდა ეპისკოპოსს ლეონიდეს, რათა მონასტრის ხარჯებში გაენერა 150 მანეთი, რომელიც ილუმენ სოფრომს და ტყიბულის ყოფილ ბოქაულს არსენიშვილს 1904 წელს მიცემი მონასტრიდან დაკარგული ნივთების საძებნელად და მგზავრობაში დახარჯვით (ე.ი. სასულიერო მმართველობა თავის მხრივ ეძებდა დამნაშავეებს. — მ.კ.).² 1907 წლის ივლისში უწმიდესი სინოდის საქართველო-იმერეთის კანტორას მოუსმენია ცნობა გელათის მონასტრის გაძარცვის შესახებ (როგორც დოკუმენტიდან ჩანს, უფრო ადრე 1904 წლის 11 სექტემბერს მიუღია კანტორას ბრძანებულება ამ საკითხზე.³) და რაღაც დავალებები მიუცია ეპისკოპოს ლეონიდესათვის, რის აღსასრულებლადაც მან 1907 წლის 13 აგვისტოს ქუთაისის საოლქო სასამართლოს პრო-

1 გაზ. „24 საათი“ 2004 წ. №170 გვ. 3

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 21969 ფ. 10

3 იქვე, ფ. 11

კურორს მიმართა, ეცნობებინათ, რით დამთავრდა 1904 წლის 19 ივლისს ყაჩაღებისაგან გელათის მონასტრის გაძარცვის საქმე.¹

ეპისკოპოსი ლეონიდე ისე გადავიდა იმერეთის ეპარქიიდან გურია-სამეგრელოს ეპარქიის მმართველად, რომ ამის პასუხი არ მიუღია, ამიტომ იმერეთის ეპარქიის ახალმა მმართველმა ეპისკოპოსმა გიორგიმ იმავე თხოვნით 1908 წლის 3 ოქტომბერს გრიფით „სასწრაფო“ კვლავ მიმართა საოლქო სასამართლოს, საიდანაც იმავე წლის 18 დეკემბერს შემდეგი შეტყობინება მიიღო: გელათის მონასტრის გაძარცვის საქმე ქუთაისის საოლქო სასამართლოს 1904 წლის 30 დეკემბრის გადაწყვეტილებით შემდგომი წარმოებით შეწყდაო. ჩვენი აზრით, 1904 წლის სექტემბერში დაკავებული ეჭვმიტანილები რომ სასამართლოს დამნაშავედ ეცნო, მაშინ საქმე შეწყვეტილად კი არა, დასრულებულად იქნებოდა მოხსენიებული და დამნაშავეებზეც ითქმოდა რამე. ამ პასუხის მიღებამდე ეპისკოპოს გიორგისა და პროკურორს შორის მიმონერაში საინტერესო და კურიოზულია ერთი ფაქტი: 1908 წლის 27 ნოემბერს პროკურორი ეპისკოპოსს თავისი 23 ოქტომბრის წერილზე დამატებით სთხოვს, აცნობოს „სად მდებარეობს გელათი მონასტერი“. ეპისკოპოსმა თხოვნას სასწრაფოდ დაადო რეზოლუცია: „დაუყოვნებლივ ეცნობოს“ და 10 დეკემბერს „ბატონ პროკურორს“ შემდეგი ცნობა გაუგზავნა: „Честь имею сообщить Вашему высокоблагородию на отнашение от 27 ноября сего года за № 8622, что Гаенатский монастырь расположен на возвышенности при селении Гелаты Кутаисского уезда к северо-востоку от города Кутаиси и на таком расстоянии, что оный монастырь должно быть виден и из верхнего этажа помещения Кут. Окр. суда“.²

როცა სამართალწარმოება საქმეში ასე „კარგად გარკვეული“ მოხელეების ხელში იყო, ამის შემდეგ დიდად გასაკვირი არ არის, თუ რატომ ვერ იპოვეს მართლმსაჯულებმა დამნაშავეები და დაკარგული ნივთები.

¹ ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 21969, ფ. 12

² იქვე, ფ. 15

§7 გელათის მონასტრიდან ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატის გადაბანის მცდელობა – ცნობილი ფაქტია, რომ XVI ს-ში, კერძოდ 1545-1565 წლებს შორის მოხდა აფხაზეთის საკათოლიკოსო ტახტის გადმოტანა ბიჭვინთიდან გელათში. კათოლიკოსის გადმოსვლა იმერეთის მეფის ბაგრატ III-ის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ღონისძიება იყო, რომელიც მიზნად ისახავდა იმერეთის სამეფოს ცენტრალური ხელისუფლების გაძლიერებას ეკლესიის მოკავშირეობით, ამასთანავე, უფრო ხელსაყრელი პირობები ექმნებოდა კათოლიკოსს ნორმალური და უშიშარი მოღვაწეობისათვის. კათოლიკოსის გადმოსვლასთან ერთად (ახლო ხანებში), გელათში გადმოტანილი იქნა საკათოლიკოსო ტახტის კუთვნილი საეკლესიო ნივთ-სამკაული, რომელთა შორის იყო ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატი.¹ ეს ხატი ამჟამად (1945 წლიდან) საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმშია დაცული. მუზეუმში მოთავსებამდე გელათის წმ. გიორგის ეკლესიაში დასვენებულმა ამ ხატმა ბევრი განსაცდელი გადაიტანა. XIX ს-ის II ნახევარსა და XX ს-ის დასაწყისში იგი ორჯერ გახდა დავის საკითხი ქართველებსა და აფხაზებს შორის, რომლებიც ხატის აფხაზეთში, ბიჭვინთაში დაბრუნებას ითხოვდნენ. სანამ ხსენებულ დავებზე ვისაუბრებდეთ, უნდა აღვნიშნოთ, რომ 1885 წლის ივლისისათვის ბიჭვინთის ტაძრიდან გადმოტანილი ნივთსამკაულის ნაწილი გელათის მონასტრიდან უკვე დაბრუნებული ჩანს 1885 წლის 31 ივლისს გაბრიელ ეპისკოპოსი წერდა მონასტრის წინამძღვარს არქ. სერაპიონს, რათა ეცნობებინა „რა და რა ნივთები კუთვნილ პიცუნდის სობოროსადმი ინახებოდა რწმუნებულს თქვენდამი მონასტერში და დაუბრუნდა თუ არა ისინი კუთვნილისამებრ და არს რამე მათს მიღებაზე ხელწერილი და ვისგან სახელდობრ“.² არქიმანდრიტის 17 აგვისტოს პასუხიდან ჩანს, „რომ გადაუცია სიით მღვდელ-მონაზონ მაკარისათვის, რომ სხვა ნივთები გელათში არაა.“³ აღნიშნული პასუხი არ გვაძ-

1 ბ. ლომინაძე — ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან (სენიორები) I თბ. 1966 გვ. 186

2 ქ.ი.მ. გელათის მონასტრის არქივი ფ. 6466 ს. 739 ფ. 1

3 იქვე. ფ.2

ლევს უფლებას დაბრუნებული ნივთები უცილობლად XVI ს-ში გელათში გადმოტანილ ნივთებად მივიჩნიოთ. ცნობილი ფაქტია, რომ რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის დროს გელათის მონასტერს თავი შეაფარეს ახალი ათონის მონასტრის ბერებმა.¹ არქ. სერაპიონის დაბრუნებული ნივთები ბიჭვინთიდან მათ მიერ ხომ არ იყო წამოღებული, ანდა მათთან ერთად გელათში ბიჭვინთის ტაძრის კრებულიც ხომ არ აფარებდა თავს? სამწუხაროდ, ამ ფაქტის დამადასტურებელი საბუთები ჩვენთვის ხელმიუწვდომელია, ფაქტი ერთია, რომ აფხაზეთთან სადაო ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატი 1921 წლამდე გელათის მონასტერში იყო დასვენებული. მის შესახებ მონასტრის სიძველეთა 1906 წლის აღწერილობაში ვკითხულობთ: „ბიჭვინტისა ღვთისმშობლის ხატი 9X7 1/2 ვერშოკი გამოხატულია ღვთისმშობელი საუკუნო ყრმით, წმიდა ოქროსი, ორი ანგელოზით, იოანე ღვთისმეტყველით და იოანე წინამორბედით, საკმაოდ მდიდრულად შემკობილია მრავლის იაგუნდებით, ზურმუხტებით და ფირუზის ქვებით, სათვალავით 137 და მარგალიტით 135. ხატი ესე სავსეა წმიდა ნაწილებით. დაკარგვია მხოლოდ ერთი ქვა და ერთი მარგალიტი“.²

საკითხის შესწავლამ გვიჩვენა, რომ ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატის დაბრუნების მცდელობა აფხაზებს 1851-1911 წლებში ორჯერ ჰქონიათ და როგორც ჩანს ორივეჯერ სხვებისაგან წაქეზებულებს (ერთხელ, საქართველოს ეგზარქოს პავლეს დროს XIX ს-ის 80-იან წლებში ქუთაისის საკათედრო ტაძარში დაცული ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატის, ბიჭვინთის მეორე ხატის დაბრუნებაც სცადეს).³

ცნობილი ფაქტია, რომ 1851 წლის აპრილში მოხდა აფხაზეთის საეპისკოპოსო კათედრის აღდგენა, რომლის პირველი მმართველი გახლდათ არქიმანდრიტი გერმანე გოგოლაშვილი (შემდეგში იმერეთის ეპარქიის მმართველი). ქრისტიანული საეკლესიო ცხოვრების აღდგენას აფხაზეთში სამღვდელოებასთან

1 გაზ. „მწყემსი“, 1887, №21, 30.09. გვ.10

2 ქ.ც.ს.ა. ფ.21 ს. 22510, ფ.23

3 გაზ. „შინაური საქმეები“ 1910 26 გვ. 9

ერთად გამორჩეულად მზრუნველობდნენ სამხედროები. სწორედ სამხედრო პირის — კავკასიის ცალკე კორპუსის საინჟინრო განყოფილების შტაბის უფროსის, ვინმე ვოლსკის 1851 წლის 17 აგვისტოს ეგზარქოსისადმი წერილშია დასმული საკითხი, რომ კარგი იქნება თუ ბიჭვინთაში საზეიმოდ გადმოვიტანთ გელათში დასვენებულ ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატსო. სამგვერდიან წერილში ბატონი ოფიცერი ამ აზრს ორჯერ იმეორებს და თანაც დაუინებით.¹ საბედნიეროდ, აფხაზების გულშემატკივარი ამ სამხედრო მეთაურის ეს სურვილი იმჟამად ეგზარქოსის კანცელარიას არ გასცილებია.

1910 წლის 4 აგვისტოს სოხუმის ეპისკოპოსმა დიმიტრიმ (ქუთაისის ყოფილი სასულიერო სემინარიის ყოფილმა რექტორმა) საქართველოს ეგზარქოსს არქიეპისკოპოსს ინოკენტს აცნობა, რომ სოხუმის ოლქის უფროსს მისთვის გადაუცია სოხუმის ოკრუგის კოდორისა და გუდაუთის უბნების 20 საზოგადოების ძირეული აფხაზი მოსახლეობის განჩინებები (კრების ოქმები) 1658 წელს კათოლიკოს ზაქარისაგან გელათში წაღებული ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატის (იმდროისათვის ასე ითვლებოდა) უკან დაბრუნებაზე. ეპისკოპოსი დიმიტრი ხაზგასმით აღნიშნავდა უკანასკნელ დროს აფხაზთა ქრისტიანობისაკენ მობრუნებას, რომ შექმნილია კომისია, რომელიც თარგმნის საღვთისმსახურო წიგნებს აფხაზურ ენაზე, რომ მათ გაქრისტიანების საქმეში დიდი მნიშვნელობა ექნება ბიჭვინთის ხატის დაბრუნებას რისთვისაც თხოვდა დახმარებას.²

როგორც მიმონერიდან ჩანს, უფრო ადრე, ივნისში იგივე საკითხი კავკასიის მეფისნაცვლის გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვის წინაშე დაუყენებია სოხუმის ოკრუგის უფროსს პოლკოვნიკ კროპაჩევს, რის შესახებაც 5 ივნისს მეფისნაცვალმა აცნობა ეგზარქოსს ინოკენტს. ეგზარქოსისადმი წერილში იგი აღნიშნავს, რომ პოლკოვნიკ კროპაჩევის შუამავლობა იმსახურებს განსაკუთრებულ ყურადღებას და თხოვს აღმოუჩინოს დახმარება ამ შუამავლობის დაკმაყოფილებაში, ე.ი. ხატის დაბრუნებაში.³

1 ს.ც.ს.ს.ა. ფ. 488 ს. 15529 ფ. 1, 2

2 ს.ც.ს.ს.ა. ფ. 489 ს. 52995 ფ. 1, 2

3 იქვე, ფ. 3

6 ივლისს ეგზარქოსმა ამ საკითხზე გამოხმაურება და დასკვნა სთხოვა იმერეთის ეპისკოპოსს გიორგის.¹ 30 სექტემბერს ეპისკოპოსმა გიორგიმ შვიდ დებულებად ჩამოყალიბებულ წერილში (რომელსაც აქვე გაგაცნობთ) საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორას დაუმტკიცა აფხაზთა მოთხოვნის უსუსურობა. 14 ოქტომბერს მსგავსი წერილით მიმართა კავკასიის მეფისნაცვალს გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვსა და ეგზარქოსს ქუთაისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა წინამძღოლმა თავადმა ნ. წერეთელმა.

ეპისკოპოსს გიორგის მიერ საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორაში გაგზავნილ წერილში ნათქვამია, I — ხატი იყო კათოლიკოს ევდემონის საკუთრება, როგორც წარწერიდან ჩანს, მან მოაჭედვინა და შეამკო (1568 წ.) და კი არ შეუწირავს ბიჭვინთის ტაძრისათვის, არამედ სალოცავად დაასვენა „ტაძარსა წმინდა ღვთისმშობლისასა“. II — ეს ხატი იყო რა კათოლიკოს ევდემონის საკუთრება (საკათოლიკოსო) მისი ბედის განკარგვის უფლება ჰქონდათ შემდეგდროინდელ კათოლიკოსებსაც, მათ შორის ზაქარია ქვარიანსაც, რომელმაც ეს ხატი გელათში გადმოასვენა (რაც შეცდომაა და როგორც აღვნიშნეთ, იმდროინდელი ისტორიოგრაფია ასე მიიჩნევდა. ეპისკოპოსს გიორგის მოჰყავს არქიმანდრიტ სერაპიონის მონათხრობი ამ ხატის გადმოსვენებაზე ზაქარია ქვარიანის დროს და რომელიც მას მიპტროპოლიტ დავით წერეთლისაგან მოუხმენია. ჩვენი აზრით დავით მიტროპოლიტისგან უნდა ჰქონდეს ეს ლეგენდა მოსმენილი რუს არქეოლოგს ანდრია მურავიოვსაც, რომელიც ასევე მიიჩნევდა ამ ფაქტს).² III — ხატის დაბრუნება იმ მოტივით, რომ კათოლიკოსმა ევდემონმა ის თავის დროზე ბიჭვინთაში დაასვენა, ბუნდოვანს ხდის საკუთრების ცნებას. რამდენია ასეთი ნივთები დღეს იმერეთის ეპარქიის ეკლესიებში შესაბამისი წარწერებით, რომლებიც ადასტურებენ, რომ ადრე ისინი ეკუთვნოდნენ სამეგრელოს, გურიას, ქართლს, აფხაზეთს, სამცხე-საათაბაგოს და სხვ. და პირიქით, იგივე სამეგრელოს, ქართლის, სვანეთის ეკლესიებში ინახებიან საეკლესიო ნივთები და სინმიდეები, რომლებიც აქ იმერეთის ეკ-

¹ ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 24559 ფ. 5, 6

² Муравьев _ Грузия и Армения, ч. III, СПб 1848 стр.169

ლესიებიდან მოხვდნენ და დღემდე არავის გაუბედია მათი უკან დაბრუნების მოთხოვნა. თუ დასახელებული ხატი დაბრუნებული იქნება ბიჭვინთის ახლად განახლებულ ტაძარში, რომლებშიც რუსი ბერები ცხოვრობენ, ეს იქნება დასაწყისი დაუმთავრებელი დავისა სხვადასხვა ეკლესიებსა და სამრევლოებს შორის. თუ ეს ხატი ჩემს რწმუნებულ გელათის მონასტრიდან გადატანილი იქნება, მაშინ მე როგორც იმერეთის მწყემსმთავარი, პირველი დავაყენებ საკითხს კიევ-პეჩორის ლავრიდან და კიევის წმ. სოფიოს საკათედრო ტაძრის საგანძურიდან ქართული წარმოშობის საეკლესიო ნივთების დაბრუნებაზე. კიევ-პეჩორის ლავრაში დღემდე ინახება ორი მიტრა, რომლიდანაც ერთი ეკუთვნის აფხაზეთის უკანასკნელ კათოლიკოს მაქსიმეს (გარდ. 1795 წ.), რომელმაც თავის ცხოვრების უკანასკნელი წლები გაატარა ამ ლავრაში. აფხაზეთის ლოგიკით გელათის მონასტერს, როგორც კათოლიკოს მაქსიმეს ყოფილ სამფლობელოს უფლება აქვს ითხოვოს დასახელებული მიტრისა და გარდაცვლილის სხვა ნივთების დაბრუნება. რუსეთის სხვადასხვა ქალაქებში ასევე მრავლად ინახება სხვადასხვა გარემოების გამო საქართველოდან გატანილი საეკლესიო ნივთები. ვინ დააბრუნებს მათ თავიანთ პირვანდელ ადგილებში? ჩვენ ამ პრეტენზიას არავინ არ დაუშვებს. ეს თავად მე მაქვს მწარედ გამოცდილი, როდესაც XIX ს-ის 80-იან წლებში თბილისში მზადდებოდა რუსეთის არქეოლოგიური ყრილობა და რომელსაც კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარი სამმართველო ამზადებდა. ამავე სამმართველოსაგან დავალებული მქონდა მე, როგორც კიევის სასულიერო აკადემიის სტუდენტს კიევის ტაძრების დათვალიერება და მათ განძთსაცავებსა და ბიბლიოთეკებში საქართველოსა და რუსეთის ეკლესიებს შორის ურთიერთობის ამსახველი მასალების მოპოვება და მათი ჩამოტანა თბილისში არქეოლოგთა ყრილობის დროს. მქონდა რა ხელზე ამ სამმართველოს განკარგულება, რომელიც მეფისნაცვლის სახელით მავალბებდა დავალების შესრულებას, ვფიქრობდი, რომ ჩემთვის დაუბრკოლებრივ გაიღებოდა კიევის ტაძრების სიძველეთსაცავებისა და ბიბლიოთეკების კარები, მაგრამ შევცდი. ეს მხოლოდ კიევის მიტროპოლიტის განკარგულების შემდეგ

მოხდა, თუმცა მათი ფოტოგრაფირებისათვის მიტროპოლიტის მეორე განკარგულება დამჭირდა. ჩემი თხოვნა, რომ ჩემს მიერ მიკვლეული ნივთები გამოეგზავნათ თბილისში მეფისნაცვლის სახელზე ყრილობისათვის, დაცინვით უარყვეს. კიევის აკადემიასთან არსებულ არქეოლოგიურ მუზეუმში იყო საარქიელო კვერთხი ოდესლაც საქართველოდან წაღებული. ჩემი თხოვნის პასუხად, ამ კვერთხის თბილისში გაგზავნაზე მუზეუმის გამგემ ხუმრობით „აზიატი“ მინოდა. ჩემს მიერ მოპოვებული კიევში დაცული ქართული წარმოშობის სინმიდეების ნუსხები და ზოგიერთი ფოტოები ასახულია 1881 წელს თბილისში გამართული არქეოლოგიური ყრილობის შრომებში, ხოლო მოპოვებული ცნობების საფუძველზე მეფისნაცვლის საბჭოს ნევრმა დ. ფურცელაძემ ამ ყრილობაზე წაიკითხა რეფერატი. თუ ეს ხატი დაბრუნდება ბიჭვინთაში, მაშინ ყველა მოითხოვს თავიანთ ძველ ადგილზე იქნეს დაბრუნებული საეკლესიო სინმიდეები. IV — აფხაზთა სოფლების საზოგადოებების განჩინება ხატის დაბრუნებაზე ჩემი ღრმა რწმენით ხელოვნურია, გარეშე პირთა გავლენით შექმნილი. მათ ხატის დაბრუნება განახლებული ბიჭვინთის ტაძარში, სადაც უკვე რუსი ბერები ცხოვრობენ და ფაქტიურად მონასტერია, უფრო აქ რუსი მომლოცველების მოსაზიდად ჭირდებათ. დღევანდელ აფხაზებს არაფერი არ ახსოვთ ბიჭვინთის ხატზე, არავითარი მოგონება მათზე არა აქვთ და არც არავის ახსოვს გელათში ჩასული ამ ხატის თაყვანისმცემელი აფხაზი მომლოცველი. V — ამ ხატის დაბრუნებით არ შეიძლება დაკმაყოფილებად ჩავთვალოთ დღევანდელი ბიჭვინთელების და საერთოდ აფხაზების პრეტენზიები. ჩემის აზრით ეს მხოლოდ წარმატების მოსინჯვაა, გაგრძელება იქნება შემდეგ. ამას მოყვება მათი პრეტენზიები სხვადასხვა ადგილზე დაცულ დღეს უკვე არქეოლოგთა მიერ აღწერილ ბიჭვინთის სხვა სინმიდეების დაბრუნებაზე და რომლის შესახებაც იცის ყოვლად სამღვდლო დიმიტრიმ ყოფილი ქუთაისის სასულიერო სემინარიის ყოფილმა რექტორმა. ხატის დაბრუნებას ბიჭვინთაში შეიძლება მოჰყვეს დაუსრულებელი დავები და საჩივრები სამრევლოებსა და საზოგადოებებს შორის, რაღაც იმის მსგავსი რაც საქართველოსათვის უბედურ დროს XVI-XVIII

სს-ში ხდებოდა, როცა ერთმორწმუნე და ერთი სისხლის ხალხები ერთმანეთში ეწეოდნენ ომებს, რომლის დროსაც გამარჯვებულს მიჰქონდა არა მარტო სამხედრო ნადავლი, არამედ საეკლესიოც: ხატები, ჯვრები და სხვ. VI — თუკი აფხაზებში დღეს იღვიძებს ქრისტიანული სინმიდეებისადმი პატივისცემა, იმერლებში ეს გრძნობა ფანატიზმამდეა ასული. ისინი არა თუ ასეთი სინმიდეების ეპარქიიდან გატანას დათანხმდებიან, არამედ არქეოლოგებსაც კი ძალიან ფრთხილად აჩვენებენ. მე პირადად ვერ მოვახერხე უბისის ტაძრის სახარების გაგზავნა მოსკოვში შესწავლის მიზნით მრევლის წინააღმდეგობის გამო. ამჟამად ეს არქეოლოგები თბილისში ჩამოდიან მის შესასწავლად, მაგრამ იქ წაღებაზეც წინააღმდეგია მრევლი. თუკი პატარა უბისის მრევლი ასეთ წინააღმდეგობას მიწევს ამ საკითხზე, წარმოიდგინეთ რას იტყვის მთელი ეპარქია, თუ მე გადავწყვეტ ხატის ბიჭვინთაში დაბრუნებას — ვერ გავექცევი მე სახალხო რისხვას, წყევლას და სამშობლოსა და მშობლიური ეკლესიის მოღალატის სახელს. VII უპრიანი იქნება საქმე გადაწყვიტოს სასამართლომ. დაინტერესებულმა მხარემ სოხუმის ეპარქიიდან აღძრას საქმე.¹

ეპისკოპოს გიორგისა და თავად წერეთლის წერილებმა აიძულეს ეგზარქოსი, რომ 1911 წლის 15 თებერვალს მეფისნაცვალ ვორონცოვ-დაშკოვისათვის მოეხსენებია: ბიჭვინთის ხატი აფხაზთა ხალხის კუთვნილებად არ დასტურდება, პირიქით, ამ ხატზე წარწერები ადასტურებს, რომ ეს საკუთარი ხატი კათალიკოსმა ევდემონ ჩხეტიძემ ბიჭვინთაში მიიტანა სალოცავად და მასზე ამ უფლებას მუდამ ინარჩუნებდაო, რომ სინოდის კანტორამ 1910 წლის 26 ოქტომბერს დაადგინა უარი ეთქვათ აფხაზებს მათ უკანონო თხოვნაზეო.

ამრიგად, მეორედაც გადარჩა ხატი გელათიდან გატანას. თუმცა მას ერთი განსაცდელი კიდევ ელოდა: 1921 წელს ის სხვა განძეულობასთან ერთად იქნა გატანილი საფრანგეთში, საიდანაც 1945 წელს იქნა დაბრუნებული და როგორც აღვნიშნეთ, ამჟამად დაცულია საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში.

¹ ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 24559 ფ. 5-12

თავი მეშვიდე

**გელათის მონასტრის სიძველეების მეცნიერული
კვლევის ისტორიიდან ეგზარქოსობის დროს.**

**გელათის მონასტარი — კულტურულ-
საგანმანათლებლო კერა**

გელათის მონასტრის სიძველეების მეცნიერული კვლევა XIX ს-ის შუა ხანებიდან იწყება (ქრისტიან ფრენის, მარი ბროსეს და სხვათა მიერ), როცა ისინი აქ ჩამოსულ მოგზაურთა (გამბა, დიუბუა დე მონპერე და სხვ.) აღწერილობების წყალობით სპეციალისტთა კვლევის თვალსაწიერში მოექცნენ. მკვლევართა განსაკუთრებულ ინტერესს ხელნაწერები და ოქრომჭედლობის ნივთები იქცევდნენ, რომლებიც ყოველთვის ხელმისაწვდომი იყო, როგორც ადგილზე, ასევე პეტერბურგსა და მოსკოვში გაგზავნით (მიუხედავად ზემოთხსენებული ზოგიერთი მკვლევარის — უვაროვა, ბობრინსკი და სხვ. უმადურობისა და ბრალდებებისა). მკვლევარებს განსაკუთრებით მზრუნველობდა გაბრიელ ეპისკოპოსი. ამის ნათელი დადასტურებაა ქვემოთ მოტანილი მისი ორი წერილი გელათის მონასტრის წინამძღვარ არქიმანდრიტ სერაპიონისადმი. პირველ წერილში, რომელიც 1880 წლის 15 იანვრითაა დათარიღებული, ვკითხულობთ: „გაენათის წინამძღვარს, არქიმანდრიტს სერაფიონს მოგიწერ თქვენ ამ მიწერ-მონერის მომტანს ბ. გიორგი ეფთვიმეს ძეს წერეთელს უჩინოთ რწმუნებულს თქვენდამი მონასტერშიდ სანინამძღვრო სახლში ბინა, შეიძლება ჩემი სადგომი ოთახი მისცეთ რამდენ ხანსაც დარჩეს მონასტერში აღსასრულებლად მისდამი არხეოლგიურის საზოგადოებისაგან მიწოდებულობისა და ამ დროის განმავლობაში მისცეთ ნება მას განიხილოს ყოველივე ძველი ქონება იმა მონასტრისა დაწეროს იგინი და ყოველნი სამკაულნი, წიგნნი და ხელნაწერნი და ხატები ნიადაგის თანდასწრებითა მოლარის (ხიზნიჩი) მღვდელ-მონაზვნის გერასიმეს და მღვდელ-მონაზონის თეოდორესა (ერისთავის) და აღსრულებისათვის ამისა მომახსენეთ მე“.¹ (გელათში გ. წერეთლის ამ მივლინების შედეგად

¹ 1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 14960 ფ. 3

შეიქმნა მისი შესანიშნავი ნაშრომები: „О некоторых древностях в Гелатском Монастыре“ (1882 г.)“ და „Полное собрание надписей на стенах и камнях и приписок к рукописям Гелатского Монастыря“, რომელიც 1891 წელს დაიბეჭდა).

ხოლო 1889 წელს, როცა გელათის სიძველეების შესწავლას იწყებდა პროფესორი ნ. კონდაკოვი, გაბრიელ ეპისკოპოსი მონასტრის წინამძღვარს წერდა: „მოგიწერთ თქვენ აღმოუჩინოთ ჯეროვანი შემწეობა იმპერატორის არხეოლოგიური კომისიის მწევრს პროფესორს კონდაკოვს და მასთან დანიშნულს უფ. ბაქრაძეს, რათა მათ აღწერონ შესანიშნავი ნივთნი ძველი დროისა, რომლებიც იმოქონებიან თქვენდამი რწმუნებულ მონასტერში თანახმად მათი იმპერატორობითის ბრძანებისა“.¹ ნ. კონდაკოვს, ცნობილია საქართველოში ამ მეორე მოგზაურობის დროს თან ახლდა დ. ბაქრაძე, რომლებმაც 1890 წელს პეტერბურგში ერთობლივად გამოსცეს შესანიშნავი ნაშრომი „Опись памятников древности в некоторых храмах и монастырях Грузии“ გელათის ხატები და ტიხრული მინანქრები განხილული იქნა აგრეთვე ნ. კონდაკოვის შრომებში: „История и памятники византийской эмали. Византийские эмали собрания А.Б. Звенигородского“, СПб 1892 г. და „Иконография Богоматери“ СПб. т. I 1914 г. т. II 1915 г.

ასევე მზრუნველობით მოეკიდა გელათის მონასტრის მმართველობა 1914 წლის ივლისში აქ ჩამოსულ კორნელი კეკელიძეს — იმუამად თბილისის ეპარქიალური ქალთა სასწავლებლის ინსპექტორს, დეკანოზს. როგორც იმდროინდელი გაზეთები აღნიშნავდნენ: „მას განძრახვა აქვს შეისწავლოს გელათის სიძველეები და წმინდანების ცხოვრება“.² მან ეს განზრახვა ბრწყინვალედ შეასრულა, თუმცა მის მიერ შედგენილი გელათის მონასტრის ხელნაწერთა (ბიბლიოთეკის) აღწერა დღემდე არ არის გამოქვეყნებული. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ გელათში კ. კეკელიძეს ბევრი ადრე აქ დაცული ხელნაწერი არ დახვედრია. ამ ფაქტს ჯერ კიდევ ადრე 1925 წელს მიაქცია ყურადღება დ. გორდეევმა. გორ-

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 18219 ფ. 3

2 გაზ. „ჩვენი აზრი“ 1914 წ. №4 გვ. 1

გაზ. „იმერეთი“ 1914 წ. №113 გვ. 3

დევის თქმით გელათის ძველი ხელნაწერები და ძველნაბეჭდი წიგნები დანაწევრდა სამ ნაწილად. პირველს მიეკუთვნებიან ხელნაწერები, რომლებიც უკვე დიდი ხანია მოხვდნენ სიონის სიძველეთსაცავში — თბილისის საეკლესიო მუზეუმში (რომელიც შემდეგ გადაეცათ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს), მეორე ჯგუფს მიეკუთვნება ის ხელნაწერები, რომლებიც თავის დროზე მონასტრიდან თედო ჟორდანიას მიერ იყო წაღებული და, რომლებიც ასევე შემდეგ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში აღმოჩნდა, ხოლო მესამეს კი — ხელნაწერები და ძველნაბეჭდი წიგნები, რომლებიც მონასტრის დაუქმების შემდეგ ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში იქნენ გადატანილნი.¹ ხელნაწერებისა და ძველნაბეჭდი წიგნების გორდევისეული დაყოფა პირობითია. ის ეყრდნობა არა მათ ხარისხობრივ დანაწილებას, არამედ გეოგრაფიულს — იმის მიხედვით, თუ რომელი სად აღმოჩნდა. რომ ეს ასე არ იყოს, მაშინ, ალბათ, პირველ ჯგუფში აღმოჩნდებოდა 1923 წელს გელათიდან ქუთაისის მუზეუმში გადატანილი ბიზანტიელი მწერლის იოანე ქსიფილინოსის 5-ტომიანი მეტაფრასული კრებული. ამ კრებულის მნიშვნელობას უნიკალურს ხდის ის ფაქტი, რომ მისი ორიგინალი ბერძნულ ენაზე აღარ არსებობს. ეს კრებული უნიკალურია თავის ზომითა და მოცულობითაც 41X37 სმ ზომის ხუთივე წიგნის მოცულობა 6000 გვერდს შეიცავს და გელათის მონასტრისეულ აქ დაცულ 67 ხელნაწერს შორის სამართლიანად პირველობს (1912 წელს გელათის მონასტერში 300-მდე ხელნაწერი იყო)².

როგორც აღვნიშნეთ, გელათის სიძველეებს (ძირითადად ხელნაწერებს) სშირად ითხოვდნენ შესწავლის მიზნით პეტერბურგსა და მოსკოვში იქაური სწავლულები. მათ გაგზავნა-დაბრუნებას ძირითადად საქართველოს ეგზარქოსი აწესრიგებდა. 1851 წელს გელათის ცნობილ სახარებას ხელმეორედ ითხოვდა ეგზარქოსი ისიდორე (პირველად ნათხოვარი 1855 წელს დაუბრუნებია პლატონ იოსელიანის ხელით) 13 აპრილის წერილში იგი იმერეთის

1 Д. Гордеев - Материалы к обследованию Гелатских древностей. „საისტორიო მოამბე“ წ. 1 ტფ. 1925 წ. გვ. 130

2 ქ.ც.ს.ა. ფ.21, ს.25114, ფ.2

ეპარქიის დროებით მმართველს, გელათის მონასტრის წინამძღვარს არქ. გაბრიელს ავალებს წერილის მიღებისთანავე პირველივე ფოსტით გაუგზავნოს „ძველი სახარება გაენათის მონასტრისა ძველის კარტინებითა ვერცხლით მორთული, თვით იგი, რომელიც წინათ წამოღებული იყო ტფილისში, და შარშან უკანვე გამოგზავნილი პლატონ იოსელიანის ხელითა. უკეთესი ნაღებული იყოს რაჭის უეზდესი, იქიდან ჯერეთ არ გამოუგზავნიათ უკანა სხვათა გაენათის მონასტრის საეკლესიო ნივთთა შორის, გაგზავნეთ ვინმე, იქა და აღასრულეთ ამისამებრ მცირედისა დაუყონებლივ, რადგანთ მასში არის დიდი საჭიროება, რომელიც არა ითხოვს დაგვიანებასა“.¹

ჩვენთვის უცნობია ვისთვის და რისთვის ითხოვდა თანაც ასე სასწრაფოდ ეგზარქოსი გელათის სახარებას. 13 აპრილს თბილისიდან გამოგზავნილი წერილი 17-ში ქუთაისში იყო. 18 აპრილს კი არქ. გაბრიელმა გაუგზავნა გამოთხოვილი სახარება თანადართული წერილით, რომლისგანაც ვგებულობთ, რომ 1855 წელს მართლაც ყოფილა განზრახული გელათის მონასტრის ნივთ-სამკაულის რაჭის მაზრაში გადატანა, მაგრამ თურქთა კორპუსის იმერეთის საზღვრისგან განშორების გამო არ გადაუტანიათ და რომ ეს სწორედ ის სახარებაა, რომელიც პლატონ იოსელიანის ხელით იყო დაბრუნებული.²

ეს სახარება ეგზარქოსმა ისიდორემ 1857 წლის 20 ნოემბერს დაუბრუნა იმერეთის ეპისკოპოსს გერმანეს, ამ უკანასკნელმა კი მონასტრის წინამძღვარს არქ. გაბრიელს ჩააბარა,³

აღნიშნული თუ სხვა გელათური სახარებით უსარგებლია ცნობილ ისტორიკოსს დიმიტრის ფურცელაძეს, რომელიც 1860 წლის 11 ივნისს დაუბრუნებია მონასტრისთვის.⁴

1863 წლის 20 დეკემბერს საქართველო-იმერეთის სინოდალურმა კანტორამ იმერეთის ეპისკოპოსს გაბრიელს გამოუგზავნა ბრძანება, რომელიც ავალებდა კანტორისთვის მიენოდებინა

¹ ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 6022 ფ. 1, 2

² იქვე ფ. 2,3

³ ქცსა ფ. 21, ს. 6553, ფ. 1,2

⁴ ქცსა ფ. 21, ს. 7758, ფ. 2

ცნობები თუ რომელი ძველი ხელნაწერი ქართული წიგნები ინახებოდნენ იმერეთის ეპარქიის ეკლესია-მონასტრებში. სინო-დალური კანტორის ამ ბრძანების საფუძველი იყო თბილისის სასულიერო სემინარიის ხელმძღვანელობის თხოვნა აღნიშნულ საკითხზე საქართველოს ეგზარქოსისადმი იმ მოტივით, რომ სემინარიის მოსწავლეებს გაეძლიერებინათ ქართული ენის შესწავლა '(?!).

აღნიშნული წერილის საფუძველზე გელათის მონასტრის წინამძღვარმა არქ. ონიფანტემ გაბრიელ ეპისკოპოსს 14 დასახელების ხელნაწერთა სია წარუდგინა.²

როგორც ჩანს თბილისის სასულიერო სემინარიის ხელმძღვანელობა, რომელიც ვფიქრობთ მარტო საკუთარი გადანყეტილებით არ მოქმედებდა, არ დააკმაყოფილა შეგროვილმა ცნობებმა და მოგვიანებით 1876 წელს ხალახლა დაიწყო ცნობების შეგროვება, იმ განსხვავებით, რომ გაგზავნილ პასუხებში აღნიშნული უნდა ყოფილიყო სიაში ჩამოთვლილ წიგნებს და ხელნაწერებს საკუთრებაში (ე.ი. საჩუქრად) გადასცემდნენ სემინარიას თუ დროებით სარგებლობაში.³ საბედნიეროდ საარქივო დოკუმენტში ამ საკითხზე გაცემული პასუხები ყველა უარყოფითია! (იმჟამად გელათის მონასტრის არც ერთი ხელნაწერი სემინარიაში არ გაგზავნილა).

1886 წლის იანვარში პეტერბურგის სასულიერო აკადემიამ პროფესორ ნიკოლოზ პოკროვსკისათვის გაითხოვა გიორგი მთანმინდელის ნათარგმნი XI ს-ის ხელნაწერი სახარება, რომელიც მათთვის ცნობილი იყო ბროსეს, კონდაკოვის და ბაქრაძის შრომებით და XIV-XV საუკუნეების მინიატურებიანი სახარება. ამ მოთხოვნის აღსასრულებლად გაბრიელ ეპისკოპოსმა 7 აპრილს მონასტრის წინამძღვარს არქიმანდრიტ სერაპიონს მიწერა, რათა მისთვის მიეტანათ ის სახარება, რომელიც ერთხელ „კიდევ ყოფილა გაგზავნილი პეტერბურგში გასასინჯავად და მალე ისევ უკან დაუბრუნებიათ, ამასთანავე გადაამთვალიე-

1 ქცსა ფ. 21, ს. 9003, ფ 1

2 იქვე ფ. 7.

3 ქცსა ა. ფ. 21, ს. 13782, ფ 1

რეთ ეს სახარება და ბოლოში გააკეთეთ თქვენი შენიშვნა ცალკე ქაღალდზე დანერილი მასზე თუ რამდენი ფურცელია მასში და რანაირი მხატვრობანი, შენიშვნა უნდა იყოს ხელმოწერილი თქვენგან“.¹ 24 აპრილს არქიმანდრიტმა სერაპიონმა მართლაც მიუტანა სახარება შემდეგი შენიშვნით: „არის ეტრატზედ დანერილი ფურცელი ორას ოთხმოცდათორმეტი, რომლებზედაც თითოეულის სიტყვაობაზედ არის ოქროს ვარაყით მხატვრობანი, თვითეულთა სახარების მოთხრობათა სასწაულებთან; ხოლო დაუნერელნი პატივად ხუთი ფურცელი ეტრატი ხოლო გარედგან არის მოჭედილი ვეცხლით ხატებით მეორეს მხრით აღდგომა და აყვანა უკანა მხარეზედ ოთხი მახარებელი და ერთის მხრით ორმოცდაოთხის სხვადასხვა გვარის ძველის ქვებით“.²

1886 წლის 25 აპრილს პეტერბურგში გაგზავნილი ეს სახარება, უკან დაბრუნებული 1887 წლის 8 აგვისტოს ჩაიბარა არქიმანდრიტმა სერაპიონმა.³

1901 წლის 23 მარტს გელათის მონასტრის წინამძღვარმა იმერეთის ეპისკოპოსს ლეონიდესაგან შემდეგი წერილი მიიღო: „ამას წინათ ყ“დ სამღვდელო კირიონს რწმუნებულ თქვენდამო მონასტერში აღურჩევია ძველი ხელთნაწერი წიგნაკები და წერილები, რომლებისათვის შეუდგენიათ ცალკე სია და ის სია მასში მოქცეული წიგნაკებით და წერილებით დაუტოვებია მად თქვენთან. ეხლა მე პირად მთხოვა იმავე ყოვლად სამღვდელომ, რომ იგი წიგნები სიით ხელწერილ ქვეშ გადასცეთ თეოდორე დავითის ძე ჟორდანიას მისართმევად ყ“დ სამღვდელო კირიონსადმი. ეს ძველი წიგნები ეჭივრებათ საარხეოლოგიო გამოფენისათვის, რომელიცა მოხდება წელს ქ. თბილისში და უეჭველად ამავე წლის დამლევამდის უკლისად დაუბრუნდება მონასტერს კუთვნილისამებრ. გაცნობებთ რა ამაზე წინა დაგიდებთ თქვენ გაუგზავნოთ მოხსენებული საჭიროებისათვის ნათხოვრად ყ“დ სამ-

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 17083 ფ. 1,7

2 იქვე, ფ. 8

3 იქვე, ფ. 10, 11

ქ.ი.ე.მ. ფ. 6466 ს. 807

ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 17888

ღვდელთა კირიონს მისგანვე ამორჩეული ძველი წიგნები და ხელ-
თნაწერები სიით; აგრეთვე ძველი ორი დაბადებანი, რომლებიც
მათ ბაგრატიან ტაძარზედ მიშენებული ეკლესიიდან განდევნილ
გადმოცემული და ისიც ამავე სიაში მოაქციეთ და ესეები ხელ-
წერილ ქვეშ ჩააბარეთ ყდ სამღვდელთა კირიონის მისართმევად
თეოდორე დავითის ძე ჟორდანიას მით, რომ იგი წიგნები და ხელ-
თნაწერები ყველა უკლისად დააბრუნონ მონასტერში არა უგვი-
ანეს ამა წლის დამლევისა და შესრულება ამისა მომახსენოთ მე
და მასთან წარმომადგენელთა პირი იმა სიისა, რომლითაც ბ. ჟორ-
დანიას მიიღებს აღნიშნულ წიგნებს და ძველ ხელთნაწერებს; წიგ-
ნები უნდა გადაინომროს და სიაში თვითთულის დაწერილი ფურ-
ცლების რაოდენობა უნდა იქნეს აღნიშნული“.¹

არქიმანდრიტმა სერაპიონმა ეპისკოპოსის დავალება შეას-
რულა — თედო ჟორდანიას ეპისკოპოსს კირიონისათვის გადასა-
ცემი 18 ხელნაწერი გაატანა. ხელნაწერების მიღება-ჩაბარების
აქტი (ხელნაწერების სიით) ეპისკოპოსს მიართვა შემდეგი წერი-
ლის დართვით „მე მარადის მზა ვარ თქვენი ბრძანების მორჩი-
ლი, მაგრამ არა უცნობელია თქვენი ყდ უსამღვდელოესობა —
თქვენს წინა მოადგილეს გაბრიელ ეპისკოპოსს რა ამბობებაც
შეამთხვა ამგვარმა საქმემ ჯერეთაც დაუვინწყებელია, მე რო-
გორც მოხუცებული კაცი, თუმცა თქვენიც მეშინია ამგვარის მო-
წერისათვის და საზოგადოების ხმისაც და იმედია არ მიწყენთ“.²
მოხუცებული არქიმანდრიტი ეპისკოპოსს ლეონიდე გაბრიელ
ეპისკოპოსის მიერ გრაფინია ლევაშოვასათვის გატანებულ
სახარებას გულისხმობდა, რომელიც ყდაშეცვლილი იქნა დაბრუ-
ნებული გელათის მონასტერში. ამ ფაქტისაგან განსხვავებით სამ-
წუხაროდ თედო ჟორდანიასაგან წაღებული ხელნაწერები უკან
აღარასოდეს დაუბრუნებიათ (ისე როგორც გაბრიელ ეპისკოპო-
სის ნებართვით მღვდელ-მონაზონ ვენედიქტეს მიერ მთანმინდა-
ზე წაღებული ხელნაწერი გულანი)³. წაღებულ ხელნაწერთა ჩა-
მონათვალი კი ასეთია: „1) ძველი ალექსანდრის ისტორია. ოთხას ოც-

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 21136 ფ. 1

ქ.ი.ე.მ. — გელათის მონასტრის არქივი, ფ. 6466 ს., ს. 1479

2 იქვე, ფ. 2

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 296, ს. 153, ფ. 150

დაოთხი ფურცელი უთავბოლო 2) სახარება ბერძნული, ტყავზედ დაწერილი. ორას ორმოცდაშვიდი ფურცელი 3) ნეტაფრასი ხელნაწერი. ქალაღდზედ უთავბოლო ექვსას ოცდა ცხრამეტი ფურცელი 4) ნეტაფრასი და საკითხავი მარხვისათვის. უთავბოლო ქალაღდზედ ასი ფურცელი 5) ძველი აღთქმის ისტორია და სხვათა. ორას სამოცდა თექვსმეტი ფურცელი 6) სადღესასწაულო. სამას ოთხმოცდა თხუთმეტი ფურცელი ქალაღდზედ 7) იოანე ღვთისმეტყველის წიგნი. ქალაღდზედ უთავბოლო სამას სამი ფურცელი 8) ტიბიკონი. უთავბოლო ქალაღდზედ ას ოცდა ექვსი ფურცელი 9) ეფრემის სწავლა. ორას თოთხმეტი ფურცელი ქალაღდზედ 10) ღვთისმშობლის საგალობელი. უთავბოლო ორას თორმეტი ფურცელი 11) სამთვენი. ხელთნაწერი ას ორმოცდა სამი ფურცელი 12) ნაწყვეტი სახარებისა. ცხრამეტი ფურცელი ტყავზედ 13) კურთხევანის წაწილი. ოთხმოცდაორი ფურცელი 14) ხელთნაწერი სახარება. სამას ცამეტი ფურცელი 15) სამოციქულო. უთავბოლო ტყავზედ ზოგი ქალაღდზედ ორას ორმოცდა ცხრა ფურცელი 16) ლავსაიკონი. უთავბოლო ორას ოთხმოცდა ცამეტი ფურცელი 17) სამოციქულო. უთავბოლო სამას ოცდაექვსი ფურცელი 18) ნეტაფრასი. უთავბოლო ქალაღდზედ სამას ოცდაათი ფურცელი“.¹

როცა 1902 წლის 24 აგვისტოს არქიმანდრიტმა სერაპიონმა ეპისკოპოსს ლეონიდეს წაღებული წიგნების „სასარგებლონი მონასტრის ძმებთათვის ხშირად საკითხავების“ უკან დაბრუნება შეახსენა, უფრო სწორად დაუბრუნებლობა, თავის მდგომარეობაც აუხსნა: „ვეძლევი ხშირს საყვედურშიდ როგორც კრებულისაგან, რომლებიც ხშირად კითხულობდენ ამ წიგნებს და ხელთნაწერებს აგრეთვე კერძო პირებისაგან. ამისათვის უმორჩილესად ვსთხოვ თქვენს ყ“დ უსამღვდელოესობას რათა კეთილი ინებოთ განკარგულება მასზედ, რომ მონასტერს თვისი წიგნები და ხელთნაწერები უკლისად დაუბრუნდეს რითაც გადამარჩინოთ ნიადაგ საყვედურს როგორც კრებულისა ისე საზოგადოებისაგან.“² არქიმანდრიტის წერილს ეპისკოპოსმა ასეთი

¹ ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 21136, ფ. 3

² იქვე, ფ. 6

რეზოლუცია დაადო: „ამ საქმეზე უკვე მოხდენილია განკარგულება“, რომელიც სამწუხაროდ არ აღსრულებულა.

თუ ასე დასრულდა ეპისკოპოსის ლეონიდეს დამოკიდებულება თ. ჟორდანიასაგან წაღებულ ხელნაწერებზე, უკომპრომისო იყო ის, როდესაც 1907 წელს მოსკოვის არქეოლოგიურმა საზოგადოებამ გელათის ძველი მინიატურებიანი სახარების (1886 წელს ერთხელ უკვე პეტერბურში განაგზავნის) გაგზავნა მოითხოვა, როცა ეპისკოპოსმა ქუთაისში მასთან მიტანილი ეს სახარება ნახა, მისი ფიზიკური მდგომარეობის გამო დაასკვნა, რომ მისი არსად გაგზავნა არ შეიძლებოდა.¹

გელათის სიძველეების შესწავლისათვის მნიშვნელოვანი იყო მათი ფოტოგრაფირება და ჩანახატების გაკეთება. XIX ს-ის დასასრულსა და XX ს-ის დასაწყისში გარდა დ. ერმაკოვისა მათი ფოტოგრაფირება მოუხდენია 1899 წელს ფოტოგრაფ პავლე ვაჭარაძეს.² 1910 წელს ფილოსოფიის დოქტორს თეოდორ კლიუგეს, რომელიც ბერლინისა და გეტინგენის მეცნიერებათა აკადემიების მიერ იყო მივლინებული.³ გელათის სიძველეების ფოტოგრაფირებისა და ჩანახატების ნებართვას თხოვდა 1904 წლის 29 სექტემბრის წერილით მოსკოვის არქეოლოგიური საზოგადოება საქართველოს ეგზარქოსს ალექსის საზოგადოების წევრზე პრასკოვია სერგის ასულ უვაროვაზე, რომელიც იმავე წლის ოქტომბერში უნდა ჩამოსულიყო გელათში.⁴ იგივე საზოგადოება 1905 წლის აპრილში თხოვდა იმერეთის ეპისკოპოსს ლეონიდეს, რომ მონასტერში სამუშაოდ დაეშვა და დახმარებოდა მხატვარ სერგი ნიკოლოზის ძე პოლტარაცკის ხაზულის ღმრთისმშობლის ხატის ემაღლების და გელათის ცნობილი სახარების მინიატურების ჩასახატად.⁵ წინა წელს, 1903 წლის ივნისში ასეთივე დახმარება აღმოუჩინა ეპისკოპოსმა ლეონიდემ მხატვარ ანდრია სვიმონის ძე სლავცევს. მის შესახებ ეპისკოპოსი მონასტრის წინაძღვარს წერდა: „ამით მოგინერ რომ როდესაც გამოცხადდეს

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 22237 ფ. 7

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 22669 ფ. 1

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 24528

4 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 22100 ფ. 1, 2

5 ქ.ს.ს.ა. ფ. 21, ს. 22205 ფ. 1

თქვენდამო რწმუნებულ მონასტერში მხატვარი ანდრია სვიმონის ძე სლავცევი მისცეთ დაუყოვნებლივ ნებართვა ზოგიერთთა ნახატთა გადაღებისა, მიუჩინოთ ბინა და რამდენათაც კი შესაძლოა ხელი შეეწყოს მუშაობაში“.¹

იყო შემთხვევა, როცა დახმარებას რუსი მკვლევარებისათვის კი არ თხოვდნენ იმერეთის ეპარქიის ხელმძღვანელობას, პირდაპირ ავალებდნენ. ასე, მაგალითად 1912 წელს, როცა რუსეთის საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის პრეზიდენტის მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის დიდი მთავრინა მარია პავლეს ასულის რესკრიპტით დაევალა უწმინდეს სინოდს, ხოლო ამ უკანასკნელმა კი თავის მხრით იმერეთის ეპისკოპოსს გიორგის, რათა დახმარება გაენიათ საეკლესიო სიძველეების ჩახატვასა და ფოტოგრაფირებაში მხატვარ თეოდორ კრიჩევსკისათვის.²

უნდა აღინიშნოს, რომ ზემოთ ხსენებული ფოტოგრაფებისა და მხატვრების შესრულებული ნამუშევრების აბსოლუტური უმრავლესობა დღემდე მიუკვლეველია.

გელათის სიძველეებიდან მკვლევართა ყურადღებას ყოველთვის იქცევდა დავით აღმაშენებლის საფლავზე მონასტრის სამხრეთ შესასვლელში დაცული განძის (განჯის) კარები. ამ რკინის კარებზე მრავალი ლეგენდა არსებობს. ლეგენდებში ის ძირითადად დარუბანდის კარების სახელითაა ცნობილი და მისი გელათში ჩამოტანა დავით აღმაშენებელს უკავშირდება, სხვათა შორის ამ მოსაზრებას ადასტურებდა ვახუშტი ბატონიშვილიც, უფრო ადრე კი — 1651 წელს გელათში მყოფ რუს დიპლომატს ნ. ტოლოჩანოვს ამასვე ეუბნება მიტროპოლიტი ზაქარია, „რომ ეს კარები ყიზილბაშების ქვეყნიდანაა ჩამოტანილი ქ. დერბენდიდან, როცა მეფე დავითი იქ საომრად იყო წასული“. ამასვე იმეორებდა ფრანგი მოგზაური და კონსული ჟაკ ფრანსუა გამბა, ხოლო დიუბუა დე მონპერემ იგი ანისის კარებად მიიჩნია, რომელიც დავითმა 1124 წელს დალაშქრა. ყველა ზემოთ დასახელებული მეცნიერი, დიპლომატი თუ მოგზაური ცდებოდა — კარები არც დარუბანდის იყო და არც დავით აღმაშენებელს

¹ ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 21873 ფ. 1

² ქ.ც.ს.ა. ფ. 21, ს. 25412 ფ. 1, 2

ჩამოეტანა გელაში. შეიძლება მათ ეს შეცდომა არ მოსვლოდათ, რომ ამოეკითხათ რკინის კარებზე შემორჩენილი წარწერა.

პირველად სწორედ ამ წარწერის ნაკითხვის (არაზუსტი) საფუძველზე კარების დარუბანდიდან წარმოშობა უარყო ცნობილმა ორიენტალისტმა, არაბისტმა, პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიისა და პარიზის აზიური საზოგადოების წევრმა ქრისტიან ფრენმა 1835 წელს. მან კარები არანიდან (ყარაბალიდან) ჩამოტანილად მიიჩნია, რაც ასევე არასწორი იყო. მხოლოდ აკადემიკოსმა მარი ბროსემ შეძლო კარებზე არსებული წარწერის სწორი ნაკითხვა (როგორც არაბულის, ასევე ქართულის), რითაც (ასევე სომეხი ისტორიკოსის კირაკოზ განძელის ნაშრომზე დაყრდნობით) დაადგინა, რომ კარები გელათში ჩამოტანილია მეფე დემეტრე I მიერ განჯიდან 1139 წელს წარმატებული ლაშქრობის შედეგად. მარი ბროსეს ეს მოსაზრება დღეს ქართულ ისტორიოგრაფიაში მიღებულია, რაშიდაც ასევე მნიშვნელოვანია აკად. გ. წერეთლის ღვაწლი, რომელმაც სრულად და ზუსტად ნაკითხა და თარგმნა არაბული წარწერა, რომელშიც ვკითხულობთ: „სახელითა ალლაჰისა, მონყალისა, მწყალობლისა! ამ კარების დამზადება ბრძანა ჩვენმა მბრძანებელმა, სახელოვანმა ამირამ ას-სეიიდ შავერ ბენ ალ-ფადლმა, ალლაჰმაც ახანგრძლივოს მისი მბრძანებლობა! — კადი აბი-ლ-ფარაჯმუჰამმად ბენ აბდალ-ლაჰის — ალლაჰმაც ახანგრძლივოს მისი წარმატებები! — ხელმძღვანელობით. გაკეთებულია მჭედელი ალ-ჰაყყად იბრაჰიმ ბენ უსმან ბენ ანვაიჰის მიერ წელსა 445-სა“. ქალაქ განძის ალაყაფის ეს რკინის კარები გაჭედილი იყო 1062 წელს.

დღეს გელათის მონასტერში ამ კარების მხოლოდ ერთი ფრთაა გადარჩენილი. მეორე ნახევარი მეფე სოლომონ I-ის დროს ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის რკინით გადახურვისას ლურსმნის მოსაჭრელად გაუხმარიათ.¹

სხვადასხვა დროს გელათის მონასტრის სიძველეები ზოგადად აღწერილი და შესწავლილი აქვთ: დიუბუა დე მონპერეს, მარი ბროსეს, ა. მურავიოვის, ვ. პერევალენკოს, პ. იოსელიანს და

¹ ი. ენიკოლოფოვი — გელათის რკინის კარები. „მნათობი“ 1980 №6 გვ. 169-173

სხვებს. გელათური სიძველეების უმეტესობა ადგილზეა შექმნილი.

გელათის მონასტარი — კულტურულ-საგანმანათლებლო კერა — მიუხედავად იმისა, რომ XVI ს-ში დავით აღმაშენებლის მიერ დაარსებულმა გელათის აკადემიამ არსებობა შეწყვიტა, გელათის მონასტერი რჩებოდა დასავლეთ საქართველოს უპირველეს კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრად. ასე გრძელდებოდა XIX ს-ის დასაწყისშიაც.

ისტორიული დოკუმენტებით დასტურდება რომ იმდროინდელ გელათის მონასტერში არსებობდა სკოლა, სადაც ძირითადად მომავალი სასულიერო პირები შეისწავლიდნენ წერა-კითხვას, საღმრთო წერილს, საეკლესიო ტიბიკონს და გალობას. გალობის გელათური სკოლა მთელ საქართველოში სახელგანთქმული იყო. სწორედ აქაური მგალობელი მღვდელი სვიმონი იქნა გაგზავნილი თბილისში საგალობლების ნოტებზე გადასაღებად 1833 წელს საქართველოს ეგზარქოსს მოსესთან.¹

გალობის შესწავლის საუკუნოვან ტრადიციასთან ერთად XIX ს-ის დასაწყისში გელათში არსებობას განაგრძობდა საგადამწერლო კალიგრაფიული სკოლა, ასე მაგალითად: „მღვდელ-მონაზონმა ნიკოლოზ მორჩაძემ 1825 წელს გელათში გადანერა მოზრდილი მეტაფრასი (№18), მანვე მოაჭედვინა რიონის საყდრის სახარება (№75); 1853 წელს გელათელმა მღვდელ-მონაზონმა ისააკმა, რომელიც ადრე დავითის ლავრაში მოღვაწეობდა, აღწერა ლექთაგან ლავრის დარბევა 1851 წელს (№649) და სხვ.“²

არსებობას განაგრძობდა ხატწერის სკოლაც, როგორც დიუბუა დე მონპერე აღნიშნავს, ბერები „როცა ეკლესიაში თავიანთი მოვალეობის შესრულებისაგან თავისუფლდებიან, ხატავენ სურათებს ან ხისგან კვეთენ ეკლესიებსა და ჯვრების პატარა ფიგურებს“.³ ეს იყო ძველი ტრადიციების ერთგვარი გაგრძელება.

XIX ს-ის 80-90-იან წლებში როცა საქართველოში მასიურად

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 966 ფ. 1

2 ლ. მენაბდე — ძველი ქართული მწერლობის კერები. ტ. I, ნაკ. II თბ. 1962 გვ. 545

3 მ. მგალობლიშვილი; ლ. მიქიაშვილი — ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს ცნობები გელათის შესახებ. „ანალები 2000“ გვ. 85

დაიწყო საეკლესიო-სამრევლო სკოლების გახსნა. 1898 წლის ნოემბერში გელათის მონასტერშიც დაარსდა ერთკლასიანი სამრევლო სკოლა (ძირითადად შემოწირული თანხით). სკოლა მოთავსებული იქნა მონასტრის ეზოში მდებარე გაბრიელ ეპისკოპოსის სახლში (2 ოთახში).¹ სკოლის მმართველი იყო მონასტრის წინამძღვარი არქიმანდრიტი სერაპიონი, მასწავლებელი კი სერაპიონ ჭირაქაძე. 1899 წლისათვის სკოლაში უკვე სწავლობდა 70-ზე მეტი ბავშვი, რომლებიც გელათიდან და მეზობელი სოფლებიდან დადიოდნენ.² სწავლა სამწლიანი იყო და ისწავლებოდა: საღვთო სჯული, გალობა, წერა-კითხვა მშობლიურ ენაზე, რუსული ენა და დანეებითი ართმეტიკა.

იმის გამო, რომ 1901 წლის (ზოგი ცნობით 1903 წელს) აგვისტოში გელათში საცხოვრებლად უნდა ჩამოსულიყო გრიგოლ ეპისკოპოსი, საქართველო-იმერეთის სინოდალურმა კანტორამ საცხოვრებლად მას სწორედ ის შენობა (გაბრიელ ეპისკოპოსის სახლი) გამოუყო, რომელშიდაც იმჟამად სკოლა იყო მოთავსებული. სკოლა ამ სახლიდან გადატანილი იქნა სოფელში, სადაც სულ მალე დაიხურა, გრიგოლ ეპისკოპოსი კი გელათის ნაცვლად მარტვილში დაბინავდა,³ თუმცა არც მარტო უბინაობა ყოფილა სკოლის დახურვის მიზეზი, როგორც 1909 წლის 23 დეკემბრით დათარიღებულ ერთ დოკუმენტში ჩანს, სკოლა დახურულა „რა მხოლოდ მისთვის, რომ გრიგოლ ეპისკოპოსი იყო გადმოყვანილი გელათში, არამედ უმეტეს მისთვის, რომ ყოფილი მასწავლებლები სულ სხვადასხვა მიმართულების იყო ვინემ მონასტერს შეშვენოდა“.⁴

1906 წელს მონასტრის წინამძღვარმა არქიმანდრიტმა ნიკიფორემ განიზრახა ხელახლა გაეხსნა სამრევლო სკოლა, მაგრამ თავისუფალი შენობა არ აღმოჩნდა. მხოლოდ 1910 წელს გახდა ეს შესაძლებელი. 25 იანვარს იმერეთის ეპარქიის სასწავლებელთა საბჭომ დაამტკიცა გელათის მონასტერში სკოლის გახსნა

1 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 28180 ფ. 1

2 გაზ. „ივერია“ 1899 წ. 17.09 №199 გვ. 2

3 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 28180 ფ. 1

გაზ. „შინაური საქმეები“ 1910 №15 გვ. 15

4 ქ.ი.ე.მ. — გელათის მონასტრის არქივი 6466 ს. 2422

და მასწავლებლად დაამტკიცა სევასტი ნიორაძე.¹ სკოლას იმერეთის საეკლესიო ხაზინა ინახავდა.² სკოლა გაიხსნა 1910 წლის 10 მარტს. როგორც მონასტრის მღვდელ-მონაზონი ილარიონი წერდა გაზეთ „შინაური საქმეების“ პუბლიკაციაში: ამ დღეს „მონასტრის წინამძღვარი არქიმანდრიტი ნიკიფორე კრებულითურთ გაემართენ ხატებით და ჯვრით გარდაცვალებულის ყოვლად სამღვდლო გაბრიელ ეპისკოპოსის აღშენებულ სახლში, სადაც გარდახდილ იქმნა პარაკლისი და შემდეგ პარაკლისისა, ჩვეულებრივი ჩამოლოცვისა და მრავალ ჟამიერისა, სახლი ესე და დამსწრენი ასხურა წინამძღვარმა წმიდა აიაზმით. მიზეზი ესრეთისა იყო ის, რომ ამ სახლს კიდევ ელირსა გახსნა სამრევლო სკოლად, სადაც დღეს ორმოცდა ერთი მონაფე ზის.“³

აღნიშნული სკოლა საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ არასრულ კომპლექსურ სკოლად გადაკეთდა.

1 ქ.ი.ე.მ. — გელათის მონასტრის არქივი 6466 ს. 2463

2 ქ.ც.ს.ა. ფ. 21 ს. 25114 ფ. 2

3 გაზ. „შინაური საქმეები“ 1910 №15 გვ. 15

ძირითადი დასკვნები

ეგზარქოსობის დროის გელათის მონასტრის შესწავლამ კიდევ ერთხელ დაგვარწმუნა, რომ მას საქართველოს სახელმწიფოებრივი თუ საეკლესიო დაკნინების ხანაშიდაც კი ღირსეული ადგილი ეჭირა ჩვენი ერის ისტორიაში. იგი ყოველთვის იყო რელიგიური და კულტურულ-საგანმანათლებლო მოღვაწეობის უქრობი კერა.

იმერეთის სამეფოს გაუქმებამ (1810 წ.), საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებამ და ეგზარქოსობის დაწესებამ (1811 წ.) და საეკლესიო რეფორმის გატარებამ იმერეთში (1820 წ.) ძირეულად შეცვალა გელათის მონასტრის მდგომარეობა. ცვლილებები უპირველესად მონასტრის მართვა-გამგეობას შეეხო. ადრე მას დამოუკიდებელი ავტონომიური მმართველობა ჰქონდა, რეფორმის შემდეგ ის რუსეთის იმპერიის სხვა მონასტრების მსგავსად უწმიდესი სინოდის რეგლამენტირებული უფლებებით არსებობდა. თუ რეფორმამდე გელათის მონასტრის საერთო ხელმძღვანელობას გელათის ეპისკოპოსი ასრულებდა, 1820 წლის მარტიდან კი — დაწესდა მონასტრის წინამძღვრის თანამდებობა. ახლო ხანებში ჩანს რეგლამენტირებული მონასტრის კრებულიც. ეგზარქოსობის დროს მონასტრის კრებულის შტატებმა რამდენჯერმე განიცადა ცვლილება. მისი ბოლო რეგლამენტირება 1882 წელს მოხდა, რომელმაც ავტოკეფალიის აღდგენამდე იარსება. მონასტრის კრებულს საეკლესიო ხაზინა ინახავდა. ეგზარქოსობის დროს სხვადასხვა წლებში გელათის მონასტერს მართავდა 17 წინამძღვარი. ჩვენ შევისწავლეთ თითოეულის ცხოვრება-მოღვაწეობა და ღვაწლი მონასტრის მართვა-გამგეობაში. მათთან ერთად შესწავლილი გვაქვს კრებულის ზოგიერთი გამორჩეული წევრის მოღვაწეობა.

საეკლესიო რეფორმის გატარებამ ასევე ძირეულად შეცვალა მონასტრის მინათმფლობელობისა და მეურნეობის წესებიც. გელათი, როგორც მსხვილი საეკლესიო სენიორია, რომელსაც XIX ს-ის

20-იან წლებში 54 სოფელში 574 კომლი ყმა-გლეხი ჰყავდა (ჩვენს ისტორიოგრაფიაში 42 სოფელს და 395 კომლს მიიჩნევდნენ), თანდათან დასუსტებას იწყებს, რაც 1871 წელს მთელი მისი ქონების ხაზინაზე გადაცემით დასრულდა. შევისწავლეთ ცალკეული წლების მიხედვით მონასტრის ყმათა-მფლობელობა და შემოსავლები.

რამდენადაც მონასტრის მამულების (რომლებიც განფენილნი იყვნენ მთელ იმერეთსა და რაჭაში) ექსპლოატაცია დიდად იყო დამოკიდებული ნორმალური გზების არსებობაზე. სპეციალურად შევისწავლეთ გელათში ისტორიულად არსებული გზები და საგზაო ნაგებობანი. დავადგინეთ გელათზე გამავალი ორი დიდი მაგისტრალის არსებობა — ერთი გელათზე გავლით ქართლისაკენ მიემართებოდა, მეორე კი რაჭაში გადადიოდა. მივაკვლიეთ ამ მაგისტრალებზე არსებულ დღემდე უცნობი სამი ხიდის ნაშთებს და ერთ ქვის ბოგირს.

თუ გელათის მონასტრის მთავარმა ნაგებობებმა დღემდე მოაღწიეს, თანაც დიდი ცვლილებების გარეშე, შედეგია იმ სარემონტო სამუშაოებისა, რომელიც აქ ეგზარქოსობის დროს ჩატარდა. შეკეთებით სამუშაოებთან ერთად აგებული იქნა ბერ-მონაზონთა რამდენიმე საცხოვრებელი სახლი, რომელთა შორის გამოირჩევა გაბრიელ ეპისკოპოსის სახლი, რომელიც ახლაც დგას.

ცნობილია, რომ დაარსებიდან გელათის მონასტერი ითვლებოდა საქართველოს მეფეთა საძვალედ (სამარხად). ნეკროპოლის ფუნქცია მას ეგზარქოსობის დროსაც დარჩა. საკითხის შესწავლით ჩვენს მიერ გელათში დასტურდება ერთიანი საქართველოს 11 მეფის, იმერეთის 12 მეფის, აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) 3 კათოლიკოს-პატრიარქის, გელათის 3 ეპისკოპოსის, გელათის მონასტრის 5 წინამძღვრის და სხვა 16 სასულიერო პირის დაკრძალვა და (სულ 50, სხვა მკვლევართან 30-მდე დასტურდება) და უმეტესობის საფლავებიც. ამ პირთა შორის რამდენიმე საქართველოს ეკლესიის წმინდანია (დავით აღმაშენებელი, გაბრიელ ეპისკოპოსი, სოლომონ II და სხვ.).

გელათის მონასტერი საუკუნეების განმავლობაში იყო სრულიად საქართველოს ერთერთი უდიდესი და უმდიდრესი საეკლესიო ნივთ-სამკაულთა განძთსაცავი. აქ ინახებოდა, როგორც ადგილზე შექმნილი და სხვადასხვა პიროვნების მიერ მონასტრი-

სადმი შემოწირული საოქრომჭედლო ხელოვნების უძვირფასესი ნიმუშები, ასევე საქართველოს სხვადასხვა მხარიდან დასაცავად გადმოტანილი უმნიშვნელოვანესი საეკლესიო განძეულობა. ასე აღმოჩნდნენ გელათის მონასტერში დაცულნი ხახულისა და ანყურის ღმთისმშობლის ხატები და კიდევ მრავალი სხვა სინმიდე. თუმცა ხანდახან პირიქითაც ხდებოდა — გელათის მონასტრიდან შიშიანობის გამო სხვაგან (ძირითადად რაჭაში, ჭელიშის მონასტერში) გადატანილი თუ დროებით ნათხოვარი საეკლესიო ნივთ-სამკაული უკან აღარ დაუბრუნებიან.

ჩვენს მიერ პირველად, შედარებით სრულყოფილად იქნა შესწავლილი გელათის მონასტრის საგანძურის დაცვისა და შესწავლის მდგომარეობა ეგზარქოსობის დროს. მივაკვლიეთ გელათის მონასტრის ქონების დღემდე უცნობ რამდენიმე აღწერას. მათ მონასტრის აღწერების ანალიზმა გვიჩვენა, რომ აღწერებს შორის ხდებოდა ნივთების დაკარგვა (ზოგჯერ უკვალოდ).

მონასტრის საგანძურის შესწავლისას ჩვენს მიერ პირველად იქნა ყურადღება მიქცეული გელათში დაცულ სინმინდებზე — წმიდათა ნაწილებზე. დადგენილი იქნა მათი ნუსხა და შესანახი სანაწილეები და ლუსკუმები, ასევე პირველად დავადგინეთ მონასტერში დაცული შემოწირულ ნივთ-სამკაულთა და შემომწირველთა ნუსხა (გელათს ხომ ამის დიდი ტრადიცია ჰქონდა), დავადგინეთ XIX ს-ის I ნახევარში გელათის მონასტრიდან ქუთაისის ღმრთისმშობლის მიძინების (ბაგრატის) საკათედრო ტაძარში გადატანილი საეკლესიო ნივთ-სამკაულის ნუსხა, რომელიც უკან აღარ დაუბრუნებიან.

როცა, ამ ნაშრომის შესავალში ეგზარქოსობის პერიოდს გელათის მონასტრის ისტორიაში ტკივილიან ხანად მოვიხსენიებდით, უპირველესად მხედველობაში გვქონდა აქ დაცული საგანძურის რამდენჯერმე გაძარცვა სწორედ ეგზარქოსობის დროს. ამ გაძარცვების შესწავლა საშუალებას გვაძლევს გავაკეთოთ შემდეგი დასკვნები: 1) საქართველოს საეგზარქოსოს მმართველობა და სასამართლო-საპოლიციო დაწესებულებები არასოდეს არ იყვნენ მონდომებულნი გაძარცვის ფაქტის გახსნით, 2) საეგზარქოსოს მესვეურები ნაკლებ ყურადღებას აქცევდნენ საგანძურის საიმედო დაცვას, პირიქით, ისინი ხშირად მძარცველთა ხელშე-

წყობად გამოდიოდნენ, 3) 1859 წლის 19 მაისს ხახულის ღმრთის-მშობლის ხატის გაძარცვასთან ერთად გელათის მონასტრიდან გატაცებული იქნა და სამუდამოდ დაკარგული 13 დასახელების ძვირფასი ნივთი, 5) ჩვენს მიერ უარყოფილია ის ბრალდებები, რომელსაც ზოგიერთი მკვლევარი და მაღალჩინოსანი უყენებდა გელათის მონასტრის კრებულს და გაბრიელ ეპისკოპოსს საგანძურის უგულოდ მოვლა-პატრონობაში, ასევე უარყოფილია ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ლევაშოვის მონაწილეობა ხახულის ხატის 1859 წლის 19 მაისის გაძარცვაში, 6) შედარებით დანვრითაა შესწავლილი მონასტრის 1904 წლის 19 ივლისის გაძარცვა, 7) პირველადაა შესწავლილი ეგზარქოსობის დროს გელათის მონასტრიდან ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატის ბიჭვინთაში გადატანის ორი მცდელობა. გამოაშკარავებულია ამ იდეის ნამდვილი ავტორები და აღნიშნულია ის აქტიური პოზიცია, რომელიც იმ დროს იმერეთის ეპისკოპოსმა გიორგიმ და ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურობამ დაიკავა.

გელათის საგანძურის შესწავლასთან ერთად გამოკვლეული იქნა მონასტრის ცალკეული სიძველეების, ძირითადად ხელნაწერების მეცნიერული კვლევის ისტორიის დღემდე უცნობი, ან ნაკლებად ცნობილი ფაქტები, დადგენილია მონასტრიდან ხელნაწერების წაღების მოტივები და ნუსხა, აღნიშნულია გაბრიელ ეპისკოპოსის განსაკუთრებული ყურადღება და მზრუნველობა გელათში ჩამოსულ მკვლევარ-მეცნიერებისადმი და სხვ.

ეგზარქოსობის დროინდელი გელათის მონასტრის შესწავლასთან ერთად ნაშრომის პირველ თავში შეძლებისდაგვარადაა შესწავლილი და წარმოჩინებული „გელათის ქვეყნის“ 30-მდე ისტორიული ძეგლი, რომელთაგან ზოგიერთი პირველად შემოგვაქვს სამეცნიერო ბრუნვაში.

საქართველოს ავტოკეფალიის აღდგენის შემდეგ (1917 წ.) გელათის მონასტერში ახალი ცხოვრება დაიწყო, რომელიც სამწუხაროდ, დიდხანს არ გაგრძელებულა. 1921 წლის თებერვალში საქართველოს ხელისუფლების სათავეში მოსულმა ბოლშევიკებმა 1923 წლის ივნისში მონასტრის ლიკვიდაცია მოახდინეს.

დანართი

საარქივო დოკუმენტები

ა

**გელათის მონასტრის ქონების
1842 წლის აღწერილობა
(არასრული)**

აღწერა

გაენათის მონასტრის ნივთთა და სამკაულთა შემონახვითურთ იმა სიისამებრ რომლისამებრც ილუმენ სიმეონს პოლიციის ჩინოვნიკის თანდასწრებით მიუღია ჩვენებითა შესწავებაში ნაკლულევენებისაიკა პირისპირ იმა სიისა აღმოსწნდა.

ქმნილი ჩყმბ-სა წელსა იანვრის იე-სა დღესა.

№	წოდება ნივთთა და სამკაულთა სიისამებრ ილუმენის სიმეონისაგან მიღებულთა პოლიციის ჩინოვნიკისა თანა.	შესწავება თუ რაგსა დააკლდა პირისპირ სიისა
1	2	3
1	მარჯვენე კერძო კანკელისა არიან დასვენებულნი ხატნი ხატი ერთი გელათის ლუთისმშობლისა სიმაღლით ათსა, და სიფართოვით რვა გრედმდე ბუდესა შინა კარებიანსა, ხატი სრულიად აღსავსე არს წ-თა ნაწილებთა რომელნიცა ასვენიან ბუდეთა შინა, ზევითი ფიცარი რომელიცა წარმოადგენს ხატსა, არს ოქროსი, ხოლო ძირის ფიცარი და ყდები არიან ვერცხლისა, ბუდე და კარები არის ვერცხლით შეჭედილი, რომელიცა არს მოოქროვილი გარდა ბუდის ქვეით ნაწილისა ბუდე არის სიმაღლით ორი ადლი, წინაშე მისსა არის მომცრო ვერცხლის კანდელი სამის სასანთლის ადგილით.	ა-დ ამ ნაწილებთაგან ერთს უჯრაშინაწილი სრულად არ არის-მეორეში არა სავსებთ არს გარნა განცხადებისა-ებრ წინამზღერებთა და კრებულთა ეს, ხატი და ნაწილები სწორეთ ამ სახით მიბარებია კრებულის თან დასწრებით ილუმენს სიმეონს ბ-დ ამ ხატის პირზე აღწერებისაებრ არა ინიშვნის

1	2	3
		თვალმარგალიტი, რომლითაც ისი არს საკმაოდ მოოჭვილი, ხოლო ან განხილვისამებრ აღმოსჩნდა რომ აკლია მას სამი თვალი და ორი მსხვილი მარგარიტი, რომელიცა ამოცვენილი სჩანს და გ-ამ ხატის წინ რომ სამ სასანთო-ანი ვეცხლის კანდელი ინიშუნის პირველს აღწერილობაში, ის კანკელი განსვენებულს ან იმა მონასტრის არხიმანდრიტს ნიკოლოზს დაურღვევნებია და ჯვარი მოუჭედია რომელიც ახლად შეძენილს სიაში პირველ მუხლად ინიშნება.
2	ხატი მაცხოვრისა სიმაღლით ორი ადლი, შეჭედილი გარემოით ვეცხლითა მოოქროვილი, გვირგვინში უსხედს სამი უბრალო ქვა.	
3	ხატი ლუთისმშობლისა ყოველთა სნეულთა მკურნალისა, სიმაღლით ორი ადლი და სამი ჩარე-ქი შეჭედილი გარემომო მოოქროვილი ვეცხლით, გვირგვინები ლუთისმშობლისა და ძირი ორს რიგად და შესამოსელი ერთს რიგად არის შემოვლებული წვრილის მარგალიტით, რომლისაგანაც მრავალი დასცვენია, გვირგვინს ქვეშ ლუთისმშობლისა შუბლზედ წითელი იაგუნდი არა მცი-	

1	2	3
	რე სხვათა და სხვათა ადგილთა ზედა არის ცხრა არა ძვირფასი ქვა. მარცხენით კერძო კანკლისა 4 ხატი ხახულისა ლუთისმშობლისა დახატული ლუკა მახარებელისაგან ფიცარსა ზ-ა ბაგისასა, რომელსა შინა მწოლარე იყო პირველ საუკუნო ყრმა, სიმაღლით არის ათი და სივრცით რვა გრედ-მდე, ასვენია ბუდესა შ-ა კარებიანსა, სრულიად ხატის ბუდე და კარები არის შეჭედილი ოქროთი ფრიად მდიდრად შემკული სხუა და სხუა ადგილ-თა ზ-ა ძვირფასის დიდრონის სამუშაის დანვრი-ლის ქვებითა და მარგარიტითა მსხვილითა და საშვალითა ხუთს ადგილსა ბუდისასა ასვენია წმინდათ ნაწილები რომელთა ზ-ა არს ოქროსი ვარდები, ბუდე სიმაღლით არს ორს ადლამდე, მას წინაშე არის ოთხკუთხიანი ოქროს ფიცარი სი-მაღლით და სივრცით სამ გრე ნახევარი, მას ზ-ა არის გამოხატული ოთხი ხატი, მაცხოვრისა, ლუ-თისმშობლისა ნათლისმცემელისა და მთავარან-გელოსისა, რომელიცა არის შემკული სხუა და სხუა ძვირფასის ქვებითა და მარგარიტითა ხატსა ზედა არის დამოკიდებული ოქროს შარნა ორი დიდი და მცირე ცხრა, ექვსი ბეჭედი, სამი საყუ-რე, ხატის წინაშე არის დამოკიდებული კანდელი ოქროსი, ექვსის არა დიდროვანის მოხრილის სა-სანთლებითა, ზევით თავზე რგოლს ქვეშე უზის ერთი იაგუნდი მონითლო ლურჯი და ერთი ზურ-მუხტი ოთხკუთხიანები, კიდეჲ მის წინაშე არის კანდელი არა დიდი ვეცხლისა. 5 ხატი აწყურისლეთისმშობლისა, კნინლა იმ სი-დიდევე და კარებიანს ბუდეშივე რომელსაცა თა-ვი აქუს მომრგვალებული ხატი არის შეჭედილი ოქროთი შემკული იაგუნდებით ზურმუხტებით და ფირუზებით ბუდე და კარები არის შეჭედილი მოოქროვილის ვეცხლით, ბუდის თავში უსხედს ფირუზები. 6 ხატი მაცხოვრისა, სიმაღლით ორს ადლადმდე შეჭედილი ვეცხლითა, მოოქროვილი, გვირგვინ-	

1	2	3
	ში ხუთი ქვა უზის უბრალო მის წინაშე მდგომარეობს ხატი ღირსისა გერასიმესი ლომზედ მჯდომარესი, მრგვალს ვეცხლის ფიცარზედ, რომელიც იქმნება ხუთს გრედმდე. 7 ხატი ღუთისმშობლისა სიმაღლით ხუთს გრედმდე და სივრცით ოთხს გრედმდე შეჭედილი ოქროთი, გვირგვინში უსხედს ექვსი არა დიდი იაგუნდი და შვიდი ფირუზი, უკანა მხარეზედ და ყდებზედ არის შეჭედილი ვეცხლით. 8 ხატი ღუთისმშობლისა სიმაღლით ოთხს გრედზედ ცოტა მეტი და სივრცით სამი გრე, ვეცხლით შეჭედილი ზედა მხარე არს მოოქროვილი, უსხედს რაოდენიმე სხუა და სხუა ქვები და ერთი დიდი მარგალიტი. 9 ხატი ღუთისმშობლისა ამაზედ მცირე ეგრეთვე ვეცხლით შეჭედილი, გვირგვინში უსხედს სამი ქვა ვგონებ უბრალოები და ერთი არა დიდი მარგალიტი. 10 ხატი წმიდის გიორგის უნეზედ მჯდომარე სიმაღლით რვა და სივრცით ექვსი გრე, ვეცხლით შეჭედილი, რომელსაც უსხენან ადგილ-ადგილ ქვები ვგონებ არა ძვირფასი. 11 ხატი მაცხოვრისა სიმაღლით რვა გრედზედ ცოტად მეტი და სივრცით ექვსი გრე, ოქროთი შეჭედილი და დაძველებული. 12 ჯვარი დროშის მსგავსი ვეცხლისა მოოქროვილი რომელიცა წარისვენების წინაშე მღვდელმთავრისა ჟამსა ეპარხიის მიმოვლისასა, ხელსაჭერი აქუს ხისა სამ მუხლიანი ვეცხლით შეჭედილი. 13 ხომლი ჩამოსაშვები საშუალ ეკლესიისა, ცხრას მოხრილის სასანთლით ვეცხლისა. 14 კანკელს წინ არა დიდი ვეცხლის კანდელი, სამის სანთლის ადგილით.	

1	2	3
15	სააიაზმე თავისის თავსახურავით ვეცხლისა, არა დიდი რომელიცა კანკელისა წინაშე სდგას ნაკურთხის წყლით.	
16	საკურთხეველსა შინა მალალსა ადგილს წინაშე ვეცხლის ხომლი, რვას მოხრილის სანთლებით.	ამა ხომლსა ერთი მუხლი სასამთლე სიძველისა გამო და სანთლის ნთებისა დამდნარა და დაძველებულა.
17	ბარძიმი, ფეშხუმი, ვარსკელავი და კოვზი საშუალოს სიდიდისა ოქროსი და მდულარების მცირე ჭურჭელი ოქროსივე, რომლისათვის პირზე ჩამოუჭრიათ და ორი მომცრო თებში ვეცხლისა, რომელთა აქუსთ პირზე მოოჭვილი და მოოქროვილი.	
18	ორი ბარძიმი, ფეშხუმი კამარა და კოვზი ერთი რუსული და მეორე იმერული ოქროთი დაფერილი და მესამე ბარძიმი ვეცხლისა და სასებისკვერე ჯამი	
19	ორი ჭურჭელი ანუ სურა საზედაშე სირმისა ვეცხლის ძირებით და მალლის ხელითა.	
20	კიდევ ორი ჭურჭელი იმაზედ უმცირესი ვეცხლისა ხელის მოსაკიდებით, რომელიცა ქონდა ყ-დ სამღვდელს და ვგონებ ერთი კიდევ დაკარგულ არს ქურდისაგან.	
21	ორი ტაკუკი ვეცხლისა.	
22	ორი ჯვარი ტრაბეზისა მოჭედილი და მოოქროვილი ვეცხლისა ტარებიანი.	
23	სანაწილე ვეცხლისა საშუალო სიდიდისა მოოქროვილი.	
24	სახარება ორი ეტრატისა გარეთ ყდები მოჭედილი ვეცხლით და დაფერილი ოქროთი.	

1	2	3
25	ოთხი სერაბინ ქერაბიში ვეცხლისა ხის ტარიანი.	
26	ორი საცეცხური და ერთი სასაკმეველ ვეცხლისანი.	
27	ორი შანდალი ვეცხლისანი.	
28	ჯვარის სასანთლეები ვეცხლისა მომცრო.	
29	სამღვდელმთავრო მიტრა სულ ერთიან ნაკერი მარგარიტით წვრილით და საშუალოთი, რომელშიაც გარეშემო უსხედს ხატი რვა მოგრძე და ზევით რვა ხატი მრგვალი იმაზედ მომცროები პქროს ფინიკტისა დიახ ბევრი სხუა დასხუა და მათ შორის მსხვილი ძვირფასი ქვები უსხედს და ორი ალმასი ერთი მაცხოვრის ხატს ზეით და მეორე ლუთისმშობლის ხატს ზეით და ოცდაოთხი წვრილი ოქროს სერაფიმები, მიტრა ესე ვგონებ იყოს ჩინებული ფასისა, მაგრამ არის შეკერილი კუნკულის მსგავსად.	
30	სამღვდელმთავრო ჯოხი ხისა ბალადი და სადაფი შენებული თავი და ბუშტები აქვს ძვლისა, რომელიც ყ-დ სამღვდელს აქუს.	
31	ბისონები ოთხი, და ომფორი ერთი, რომელიც დაურღვევია ნიკოლოზ არხიმანდრიტს, რომლისაგან გაუქეთებია ორი ფილონი და ორი სტიხარი ხოლო ამა ზემო აღწერილთა ბისონთა ქონებია თოთხმეტი ოქროს ღილი, ორი მარგალიტის ღილი და ექვსი ვეცხლისა და ფერილი, მესამე ბისონის ნაქონი ღილი თოთხმეტი ვეცხლისა დაფერილი.	ამ მუხლში აღნიშნულს სამკაულთაგან ერთი სტიხარი სიძველისაგამო აღარ ვარგა
32	საბუხრეები მარგალიტით ნაკერი შავს ხავერდზედ, დიად კარგები, რომელიც ყ-დ სამღვდელს აქუს.	ეს საბუხრეები ქუთაისს სობოროში არიან
33	სარტყელი ოქრომკედით და აბრეშუმით ნაკერი ბალთები აქუს ვერცხლისა მოოქროვილი, შუაზედ არის ხატი პეტრე მოციქულისა, ოქროს ფინიკდით, დიად ბევრი ქვები უსხედს რომელნიცა ზონგი არიან ძვირფასი და ზოგნი უბრალოები, რომელიც ყ-დ სამღვდელს აქვს.	ეს სარტყელი ოქრომკედით ნაკერი ქუთაისს სობოროში არის.

1	2	3
34	ომფორი დიდი ბადრიჯანის ფერისა ატლასის გახუნებული მას ზედა ჯვრები და სერაბიმები, არის ნაკერი წვრილის მარგალიტითა, რომელთა შორის ზოგს უსხედს ქვებიცა	
35	ოლარი ყვითლის და თეთრის ოქრომკედით ნაკერი ენქერი ყვითლით და თეთრით ოქრომკედით ნაკერი და აბრეშუმით.	
36	ორი საყდრის საყოფი დაფარნები ოქრომკედით და აბრეშუმით ნაკერი.	
37	მანტია მწვანის ჩიჩილაგისა ზევით ტერფებზედ აქუს ოქრომკედით ნაკერი ჯვრები ოთხი ვეცხლისა ღილი აკერია, რომელიც ყ-დ სამღვდელს აქუს.	ეს მანტია ქუთაისის სობოროში არის
	ამ ზემო აღწერილს სიებს გარდა ჩყკ-ის წლის შემდგომად შემატებულნი და შეწირულნი ქრისტიანეთა კაცთა მიერ ნივთნი	
1	ერთი ჯვარი დიდი კვიპროსისა ტრაპეზის, მოჭედილი ფრიად კარგის ხელოვნებითა და მოჭედილი ვეცხლითა, რომლისათვის დაურღვევია მამა არხიმანდრიტს ნიკოლოზს კანდელი და იმა ვეცხლითა მოუჭედია, რომელსაც აქუს შვიდი ოქროს ღილი დაჭრილის ბისონისა უსხედს მასვე ჯვარსა ოცდათორმეტი თვლები, რომელიმე მცირე და რომელიმე დიდი, იაგუნდისა ზურმუხტისა და ლალისა	ჯვარსა ამას სიისამებრ... თულები ა-დ მხოლოდ გამზადებული ჩასასვენებლად და რომლებიც თვალად არიან
2	სახარება ეტრატზედ დაწერილი და ყოველს ფურცელში ყოველივე მოქმედება ოქროს ვარაყით დახატული ჩყკ-ში მოჭედილ არს სრულიად ფიცრები, რომელსა ზ-ა არს ოცდახუთი თვლები, იაგუნდისა ზურმუხტისა და ფირუზისა და ერთი დიდის მარაგლიტისა, ეკლესიის კუთვნილით თვლებითა და ვეცხლითა	
3	ორი ოქროს ბეჭედი, ერთი გელათის ღუთის-მშობელს კიდია და მეორე ხახულის ღუთის-მშობლისა	

1	2	3
4	ერთი დიდი ოქროს ხახულისა ლუთისმშობელს კიდეა მარგარიტის ჯაჭვითა.	
5	ორი სტოფის ფილონი დაძველებული შეწირული რუსისა მიერ.	
6	ერთი კრეტსაბმელი სტოფისა.	
7	ხის სანანილე მოჭრილი და მოხატული, რომელსა შინა არის ნანილნი მრავალნი.	
8	გარდამოხსნა პატარა ტილოსი.	
9	ერთი ქართული თვენი ჟავნი.	
10	ერთი წყვილი დაფარნები ფარჩისა.	
11	ერთი სარტყელი შეკერილი ოქროსმკედითა, თავებში მოჭედილი ვეცხლით და მოოქროვილი და თვლებით შემკული და ერთი დიდი მარგარიტი ვეცხლის ჯაჭვით კიდეა.	
12	ერთი ოქროს სანანილე რომელშიდაც არის ქრისტეს სუდრის ნაჭერი და ნათლისმცემლის ჩოხის ძაფი და აქუს ვეცხლის ჯაჭვი.	ამ სანანილეში არიან ორი ნაჭერი ხელით ნაჟღლეში ტილოს მსგავსნი მესამე მცირე შალის ნაჭერი და მეოთხე შავი მორგვალეებული ძნელად განსარჩევი თუ რა არის
13	ხატი გულსაკიდი ნ-დის გიორგისა მრგვალს ბუდეში ვეცხლისაში მოოქროვილი და ვგონებ ნანილები არის შიდ.	
14	ერთი ჯვარი გამოყვანილი სრულიად ვეცხლისა, რომელსა შინა არს საეჭოდ ნანილი.	
15	დავით აღმაშენებელის საცერე ოქროსი, რომელსა ზედა არის ნ-დის გიორგის სახე.	

1	2	3
16	ვეცხლის კოლოფი მოოქროვილი, ხატებიანი, თვინიერ თავსახურავისა, რომელშიდაც არის მდებარე დამტვრეული ვეცხლის ჯვარი მოოქროვილი შუაში ჩასმული არის ბროლი და ერთი დიდი თვალი მტრედისფერი იაკინთისა და თხუთმეტი მოყვითლო ქვა ლალი, ამას გარდა არის ბევრი სხუა და სხუა ქვები და ვეცხლის ნაგლეჯები, ერთი ოქროს ლილი, ოთხი ოქროს ბეჭედი და ერთი მარგარიტის ლილი	
17	ერთი პატარა სანანილე ვეცხლისა და ერთი ძველი პანალია ვეცხლისა ჯაჭვი აქუს ვეცხლისავე დაგლეჯილი	
18	ორი ძაბრი თოქმა ვეცხლისა თათრული ორი თუთბრის სასანთლე და ერთი ფადნოზი ორი იმერული ქვაბი დიდროვანი და ორი პატროვანი ერთი პატარა საოდკე ქვაბი თავსახურავით, ორი ტაფა ერთი ტაშტი და ერთი თუნგი.	
19	ერთი დიდი ძველი ქვაბი ყოფილა, რომლისაგან გარდაქმნილ არს, ორი დიდი ქვაბი ფსკერ ვაკე ორი მოდიდი კარსრუკა თავსახურიანი, ერთი სპილენძის ფლაეის--სანური და ერთი დიდი ტაშტი.	
20	ერთი ჯვარი ვეცხლისა რუსეთიდგან ჩამოტანილი ჯვარცმა ფინიკტზე დახატული შემოწირული ნიკო ბატონიშვილისაგან. ამ ზემო აღწერილის სიისამებრ მივიბარე გაენათის არხიმანდრიტმა ეფთვიმემ. ამ ზემო აღწერილის სიისამებრ მივიბარე ვანის ილუმენმა სიმეონმა.	ჯვარი ესე ქუთაისის სობოროში არის
21	ჩანერილ არს მიღებულნი წარმონერვილობისათანა საქართველოს ექსარხოსის არხიეპისკოპოსის ევგენიოსის კათებერვლიდამ ჩემბ წლისა №595 შემდგარის სახელსა ზ-ა გაენათის არხიმანდრიტის ეფთიმესა და იმერეთის საეპარხიო კანცელარიის სეკრეტარის ბესარიონ ლოლობერიძისა მდინარე და გარდასაფარებელი დანამთენნი შ-დ	

1	2	3
	გარდაცვალებისა სანკტპეტერბურლსა შ-ა ით მარტს ჩყმა წელს იმერეთის დედოფლის მარიამ კაცისას ასულისა წარმოგზავნილნი დასაცველად გაენათის ლუთისმშობლის შობის მონასტერსა შ-ა უმაღლესის ნებით, რლ-ნიც არიან ოქრომკედის გლაზეთისანი და პლ-სა მათგანსა მანტიასა აქეს გარემოვლებული ყარყუმის ბენვი, ხოლო გარდასაფარებელს გარშემო ყარყუმისვე ბენვი და ამასთან ირგვლივ და შუაზედ ჯვრებათ დაფარებულნი ოქრომკედის ბრუზუმენტები და ოთხის კიდებებზედ დიდროვანის ოქრომკედის ფუნჯებით. გაენათის არხიმანდრიტი ეფთვიმი. ქ.ც.ს.ა. ფ.21, ს 1958 ფ. 46-49	

აღწერა

ნივთთა საეკლესიო სამკაულისა და შესამოსლისა იმერეთში ყოფილი კატალიკოსთაგან შემონმებითურთ იმა სიისამებრ რომლისამებრცა ილუმენს სიმეონს პოლიციის ჩინოვნიკის თანდასწრებით მიუღია ჩვენებითა შესწავებაში ნაკლულევანებანი, რადცა პირისპირ იმა სიისა აღმოსჩნდა. ქმნილი ჩყმბ-სა წელსა იანვრის იე-სა დღეს.

1

ჯვარი ოქროსი დროშის მსგავსი წინ სატარებელი სამწყსოში მიმოსვლის დროს, რომელსაცა აქეს შუაზედ გამოსახული ჯვარცმა, და ბოლოებზედ მრგვალი ხატები, ზეითგან მაცხოვრისა მხრებზედ ლუთისმშობლისა და წინამორბედისა ქვემოთ ნიკოლაოზ სასწაულთმოქმედისა, ჯვარცმის გარშემო არის მოვლებული ორმოცდათორმეტი მარგარიტი, რომელშიაც ურევია ორი საკმაოდ მოდიდო მარცვლები, და სხვები კი არიან საშუალონი, ორი ლალი დიდროვანი, რომელთაგანიც ერთი ფრიად მდაბალი დარჩეს ცხრა იაგუნდი და თერთმეტი ფირუზი არა ძალიან დიდროვანები, ჯვარის ქვეშე ბუშტი ოქროსივე ზედ წარწერილი და ამ ბუშტის ქვეშ ოთხ კუთხად გაკეთებული ყუთსავით ზევით

1	2	3
	ბუმტამდის ოთხ კუთხადავე მორგავლებული ოქროსივე, რომელზედაც არის რვა გამობერილი ხატები, და ესე ყოველივე კუთხები მისი არის გარშემოვლებული მავთულზედ ასხმულის საშუალის სიდიდის მექონის მარგალიტებითა, რომელსაც რომელსამე ადგილებში აკლია და იმაზედ უსხედს ორმოცდაათი მსხვილი და წვრილი სხუა და სხუა ქვები რომელთა შინაც ურევია უბრალოებიცა, შუაზედ აქუს ლულა ვეცხლისა და ამ ოთხ კუთხიდან არის დანყებული ტარი ვეცხლის ლულითვე ხუთ მუხლიანი ხუთის ბუმტებითა, რომელიცა არის ასასხმელი ხეზედ და ესენი არიან ვეცხლის ოქროთი დაფერილი.	
2	ბარძიმი ოქროსი სიმაღლით ნახევარი ადლი, რომელშიდაც ჯამის პირზედ ერთს რიგზედ და ხელსაჭერს ტარზედ ორს ადგილს აქვს შემოვლებული მავთულზედ ასხმული საშუალი მარგალიტი, ამა ყოველსავე ზედ არს ბუდეში ჩასხმული ლალები და ფირუზები წვლილი და მსხვილი და უმფრო მომატებით წვრილი, რომლისაც არც ერთი ბუდე არ არის ცალიერი ქვეშ აქუს ვეცხლის გრგოლი ზედა წარწერიტურთ, რომელიცა ინიშნავს წონით ორასოცდამეოცსა და ნახევარსა დრამსა, ესე იგი ორასთერთმეტ მისხალსა	
1	ფეშხუმი ოქროსი წყლტე რომელიცა არის წონით ას ცხრამეტი დრამი, ესე იგი სამოცდაცხრამეტი და ნახევარი მისხალი.	
4	კამარა ოქროსი თავზედ აქვს ჯვარი ოქროსავე, რომელსაც უზის ორი ქვა წვრილები და თვით კამარაზედ ასხედს თორმეტი ქვა რომელთაგანიც ექვსი არის ფირუზი ძალიან მდაბლები, და ექვსი გავს, რომ უბრალო ქვები.	
5	კოვზი ოქროსი, რომელისაც ხატი არის წვრილის ფირუზებითა და ლალებითა მოოჭვილი, რაოდენიმე ბუდეები აქვს ცალიერი და ბოლოზედ აქვს ფირუზის ფინიკიტი.	

1	2	3
6	სანაწილე ოქროსი გულზედ საკიდი, რომელშიც აწყვია ნაწილნი წ-თა მონამეთანი, და ნაწილანი სამსჭულისა უფლისა, ზემოთ ფიცარზე არის გამოსახული ჯვარცმა წინამდგომარეობითურთ და ქუემოთ ზედ სამნი ანგელოსნი და ნათლისმცემელი, ყოველისავე მხრითგან არს მოოჭვილი სხუა და სხუითა არა ძალიან კარგის თვლებითა და საშუალოს სიდიდის მექონის მარგარიტით აქუს ცარიელი ადგილები თორმეტი და აქუს ოქროს ჯაჭვი.	ეს ოქროს სანაწილე განსვენებულს ქუთათელ მიტროპოლიტს ჰქონდა და მის გაყვანაზე დაიკარგა
7	პანალია დიდი ვეცხლისა ოქროში ცვრული, ფინიკტი ხატი უზის ქრისტეს აღდგომისა, გარეშემოვლებული ორს რიგზედ მარგარიტითა, შიგნითი რიგი მომსხოთი და მეორე საშუალითა ამათგანში პირველში უზის ოთხი წვლილი ლალი ბუდეებში, მას ზედა არის გვირგვინი სამ გრგოლიანი, რომელთაცა უსხედს თითო დიდროანი მარგარიტი მოოჭვილი წვრილის მარგარიტებითა ამ გრგოლებს შუა ორი მარგარიტი, საშუალი მაფთულზედ გაკეთებული და მათ ქუემ ბუდეში ჩასმული ხუთი მარგარიტი, რომელშიაც არის ოთხი ლალი ბუდეებში საშუალს გრგოლზედ აქუს ერთი ლალი ბუდეში ჩასმული და მას ზედა ჯვარი, ქუემოთ ჰკიდია სამი ბოლო, რომელსაც აქუს თვითოს სამ სამი მარგარიტი, ქუემოთი სამი მარცვალი საკმაოდ დიდროვანები, ამას არა აქვს ჯაჭვი.	პანალია ესე ქუთაისს სობოროში არის
8	პანალია პატარა ვეცხლისა ოქროთი დაფერილი მას ზედა ხატი ფინიკტისა წ-დის ნათლისმცემლისა ამას გარეშე ერთს რიგზედ აკლია მომსხო მარგარიტი ოცდაოთხი მარცვალი, ამათში არის ოთხი ლალი, მეორეს რიგზედ ავლია ლალები არა დიდროვანები მსხდომარე ბუდეებში, ამას ზედა არის გვირგვინი პატარას ჯვართურთ, რომელსაც უსხედს ცამეტი წვლილი ქვა და ოცდამედი წვრილი მარგალიტი, ძირს ჰკიდია ორი მარგარიტი ერთი მოდიდო და მეორე საშუალი, ერთი დაკიდებული ბოლო აკლია, ამას აქუს ვეცხლის ჯაჭვი.	პანალია ესე ქუთაისს სობოროში არის

1	2	3
9	მიტრა ახალი წარმოგ ზავნილი რუსეთიდგან განსუენებულის კატალიკოზის მაქსიმესაგან, სრულებით ესე მიტრა მოოჭვილი არს სხუა და სხუა ზომის მექონის მარგარიტებითა, ამას ზედა არის ჯვარი შედგენილი თექვსმეტის ბრილიანტისაგან, რომელიცა არის მჭვირულად ჩასხმული, ჯვარის ქუემ არის დიდი ქვა სვილანი შავ-წითლის ფერისა, როგორც ეს ეგრეთვე ოთხი ფინიკტის ხატი არა ძალიან დიდროანი, რომელიცა სხედს ამა მიტრაზედ გარშემოვლებულ არიან საკმაოდ მომსხოზ მარგარიტითა, მასზედვე უსხედს წითელი სხუა და სხუა ზომისა თლილი იაგუნდი ვეცხლის ოქროთ დაფერილს ბუდეებში ას სამოცდათორმეტი, და სახელდობ გადაჯვარიდინებულზედ ოცდარვა ამის კუთხეებში, ოთხი ოთხის ხატის გარეშემო ოცდათორმეტი, ხატებს ქუემ მიტრის გარეშემო ექვსი გვირგვინი შედგენილი იაგუნდის და მარგარიტისაგან რომელიცა უსხედს ბუდეებში ყოველსავე ამა გვირგვინებში სხედს ორმოცდათორმეტი იაგუნდი და გვირგვინებს ქუემ ექვსი ნაპირზედ ორ რიგად შემოვლებულს მარგარიტს შუა უსხედს სიმრგვლივ იაგუნდები რიცხვით ორმოცდარვა, ხოლო სრულებით იაგუნდი არის ასსამოცდათორმეტი გვირგვინებში აკლია სამი მარგარიტი. მიტრა ნაკერი სხუა დასხუა გვარის მარგარიტითა წითელს ხავერდზედ წარმოგ ზავნილი ეგრეთვე რუსეთიდგან მისვე განსვენებულის კატალიკოზისაგან ჯვარი რომელიცა ჰქონია თავზედ დაკარგულა, როდესაც მოუტაცნია იგი გზაზედ ოსებს, რომელთაც რომელსამე ადგილებში მარგარიტები მოურღვევიათ, იმ მიტრაზედ არის ყვითელი იაგუნდი და დაჟღელილი მოდიდო, რომელშიაც მჯდარა ჯვარი, ეგრეთვე ოთხი ფინიკტის ხატი. ვეცხლისა ოქროთი დაფერილს ბუდეებში მსხდომარე და ოთხი სერაფიმი. უბუდოდ ამა ხატებს შუა ოთხი და ნაპირზედ მარგარიტით ნაკერს შარავანდედებს ქუემე ოცდაექვსი მწვანე ქვა ვეცხლის ოქროთ დაფერილს ბუდეში. მიტრა ძველი გვირგვინის მსგავსი ექვსის დიდროვანის ნაპირებიდამ დანყებულის შარავანდე-	მიტრა ესე ქუთაისს სობოროში არის

1	2	3
	დებითა რომელნიც არიან ნაკერნი სახედ ოქრომედიტა და აბრეშუმითა, სხუა და სხუა ადგილებში ტანისამოსები ნაკერი არის წვრილის მარგარიტითა, რომლის ნაკერითაც თვით იგი მიტრა არის შედგენილი, რომელიც როგორც ესე ეგრეთვე შარავანდედები მრავალს ადგილებში მოოჭვილი არის სხუადასხუა გვართა ქვებითა ოქროს ბუდეებში, და უსხედს ეგრეთ არა მცირედ საშუალო მარგარიტები, ამ შარავანდედებს უკანიდამ აკრავს გათხელებული ოქროს თუნუქა, ამ მიტრაზედ არის ერთი და შარავანდედებზედ ექვსი მომცრო ჯვარები ოქროსი წვრილის ქვებით მოოჭვილი, ოთხსავე მათს კუთხეზედ ასხმულია ვეცხლის მაფთულზედ სხუა და სხუა ქვები, და რომელსამე ზედა მარგარიტებიცა.	
12	ჯვარი რომელიცა აკერია შავს ბარტყულაზედ, არის შედგენილი სხუა და სხიუა გვარის თორმეტის მოდიდროვანის და საშუალოს ოქროს ბუდეებში მსხდომარის ქვებისაგან, რომელთაგანიცა არის ერთი ლურჯი და ოთხი წითელი იაგუნდი, ხუთი ფირუზი და ორი ლალი, ესე ჯვარი არის მოოჭვილი საშუალის მარგარიტითა, და შესაფერს ადგილებში უსხედს თუთხმეტი მარცვალნი ძალიან მომსხო მარგარიტი.	
13	ორი სერაბიმი დაკერებულები ბარტყულის ყურებზედ, რომელთაცა პირის სახეები არის მოოჭვილები ძალიან წვრილის მარგარიტით, და იმაში სამ სამი წვრილ წვრილი ქვები, რომელიც სხედს ბუდეებში და ფრთებიც აქუსთ ნაკერი საშუალის მარგარიტათავე.	
14	კვალად ორი სერაბიმი ახლები, მომცროები ზემო ხსენებულებზედ რომელთაცა პირის სახეები არის დახატული და ფრთები კი ნაკერი წვრილის მარგალიტითა	
15	ოლარი ნაკერი შავს ატლასზედ კილიტებითა, რომელსაც არშიეები, ექვსი ჯვარი და ექვსი სერაბიმა არის ნაკერი საშუალოს და წვრილის მარგარიტითა, ქუემოთ ფუნჯებზედ ოცდათორმეტი	

1	2	3
16	გრგოლი არა დიდროვანები, რომელნიც არიან ასხმულნი დიალ წვრილის მარგალიტითა. სარტყელი ნაკერი არა ძალიან წვრილით და საკმაოდ კარგის მარგალიტით, რომელსაც შესაკრავი ბალთები არის ოქროსი და აქუს ოქროსივე ჯაჭვი და შესაკრავი ჩხირი, გარეშემო ერთს ბალთსა აქუს მოვლებული ოქროს მავთულზედ ას სამოცდათვრამეტი და მეორეზედ ოთხმოცდაშვიდი მარცვალ საკმაოდ მომსხო მარგარიტი აქ ერთი წყვილი საბუხრეები ნაკერი შავს ატლასზე, არა ძალიან წვრილის მარგარიტით, ამათზედ სხედს რვა წვრილი ფირუზი ბუდეებში აკერია ორ-	ამ თექვსმეტს მუხლსა შინა აღნიშნულ სარტყელს ერთს ადგილას ასსამოცდათვრამეტი მარგალიტი უნდა ყოფილიყო გარნა ან თვალად აღმოსწნდა ასორმოცდაცხრა, ხოლო გარდა ნარჩენის ანგარიშისაებრ ოცდაცხრისაგან თვალად არის შვიდი, რომლითაც რომ დავამსგავსეთ ამოცენილი ადგილები შეივსება, ხოლო ოცდაორი არც თვალად არის და არც ამოცენილი ადგილს სჩანს განცხადებისამებრ წინამძღვრისა და ძმებთა მეტი არ ყოფილა, რადგან დასატევი ადგილიც არ აღმოსწნდა ამ ზევით ჩვიდმეტს მუხლს აღნიშნულს

1	2	3
	მოცი წვრილი გრგოლი ოქროსი და ორი ნეესი ოქროსივე.	საბუხრებს ორმოცი წვრილი ოქროს გრგოლისაგან ერთი რგოლი აკლია.
18	ენქერი ნაკერი მარგარიტით, ნაპირებზედ და საჩენს ადგილებზედ საშუალოს მარგარიტითა, რომელზედაც არის დაკერებული უბუდოდ ოცდაორი წვრილი ლალი, ერთი ლალი და ოთხი წვრილი ფირუზი კი სხედს ბუდეებში, კუთხეებზედ აბია სამი ფუნჯი წვრილის მარგარიტის, რომლისაგანაცა გვერდებისას აქუს თორმეტთორმეტი და ბოლოს ცხრა ძაფი მარგარიტისა, და ზევით კუთხესა აქუს ოქროს წვრილის ფირუზებით მოჭვილი ღილი.	ამ მეთაურამეტეს მუხლს შინა აღნიშნულს ენქერს თორმეტის გვერდის მარგარიტის ძაფისაგან, ერთი ძაფი აკლია და ორი მცირე ლალები რომელიც დაკიდებულ ყოფილა.
19	ომფორი დიდი, ნაკერი ოქრომკედით ათნაკეცი და მოოჭვილი ოქრომკედის ნაკერზედ წვრილისა და საშუალისა მარგარიტით, და საჩინო ადგილებში კი მომსხოთი, ბოლოებზედ აბრეშუმის ფუნჯებზედ, აქუს ორმოცდაექვსი გრგოლი თვით წვრილის მარგალიტით ასხმული, ეგრეთვე აკერია ამ ომფორს სამი ოქროს ღილი	
20	ბისონი მწვანეს ხავერდზედ ოქროს მკედით ნაკერი სახეების გამოსახულებით, რომელსაცა აქუს სამხრე ნაკერი ტილოზედ, ოქრომკედი თავის წითელს აბრეშუმთან შერეულითა, მას ზედა ასხედს ათი ოქროს ღილი, ორი სპილენძისა ოქროში ცვრეული და ორიც ვეცხლისა	
21	სტიხარი ძველი ყიზილბაშის ფარჩისა (დიბის) რომელსაცა აქუს ქუემოთ გარეშემო ნაკერი იისფერის ატლასზე ოქრომკედით და შურდახილები გარდა რომელთამე აქუს ნაკერი წვრილის მარგარიტით, რომელზედაც აკერია უბრალო ქვები და სხედს ვეცხლისა ოქროსა და სპილენძისა ბუდეებში	

1	2	3
22	ქოშები წირვაზედ სახმარებელი მოოჭვილი ოქ- რომკედით ნაკერზედ წვრილის მარგარიტით, რო- მელნიც არიან ვეცხლის ნალებით დაჭედილები.	
23	ორიანი და სამიანი ჯვარის სასანთლეები ვეცხლისა.	ეს ორიანი და სამიანი სასან- თლეები დიდი ხანია დაკარგუ- ლა რაზედაცა ცნობილ არს სა- ქართველო იმე- რეთის სინოდის კანტორა.
24	ლამპარი ვეცხლისა მღვდელმთავრის წირვაზედ სახმარებელი, რომელსაცა აქუს ძირი ოთკუთხი, წონით არის ხუთი გირვანქა და ოცი მისხალი	
25	ხელსაბანი ალთაფა ვეცხლისა ნაკვეთიანი, რო- მელზედაც სწერია სახელი განსვენებულის კატა- ლიკოზის მაქსიმესი, არის წონით ორი გირვანქა ოთხმოცდაშვიდი მისხალი და ოდაშვიდი დანგი	
26	ხელსაბანი ტაშტი ნაკვეთიანი, რომელიც არის წონით სამი გირვანქა ოთხმოცდათოთხმეტი მისხალი და ოცდაშვიდი დანგი	
27	დიდი შესამოსლის დასაწყობი ვეცხლის სინი ნაკვეთიანი, რომელიც არის წონით ოთხი გირვან- ქა და ოცდაცხრა მისხალი	ეს დიდი შესა- მოსლის დასაწყ- ობი ვეცხლის სინი ქუთაისის სობოროში არის
28	ათი ვეცხლისა ოქროთი დაფერილი არა დიდ- როვანი ბუშტები, როგორც სჩანს ყოფილა ფუნჯებზედ გასაყრელი, და თორმეტი ღილი ვეცხლისა არა დიდროვანები	
	ახლად აღმოჩენილნი ნივთნი	
1	ალთაფა ვეცხლისა წონით გირვანქა ნახევარი	

1	2	3
2	სამლევდელმთავრო საბეჭური, სირმა ყვითელის ოქრომკედით ნაკერი ყვითელ ფარჩაზედ	
3	ლილები ვეცხლისა სამი და ფანჯრული არა მცი- რის ტანისა	
4	საკათალიკოზო კვერთხი შავის ხისა შუა შუა- ზედ ძულები სპილოსი, და თავზე უცხო ძვლით არნივით გამოყვანილი ამ ზემო აღწერილის სიისამებრ მივიბარე გაენა- თის არხიჰანდრიტმა ევფთიმემ ამ ზემო აღწერილის სიისამებრ მივიბარე ვანის ილუმენმა სიმეონმა ქ.ც.ს.ა. ფ.21, ს 1958 ფ. 42-49	

**ბელათის მონასტრის ქონების
1906 წლის აღწერილობა
(შესწორებული 1923 წლამდე)**

აღწერილება შედგენილი გაენათის მონასტრის წინამძღვრის არხიმანდრიტის ნიკიფორესაგან 27 დეკემბერს 1906 წელსა, გაენათის მონასტრის ქონებათა თანახმად ყ-დ სამღვდლო ეპისკოპოსის პეტრეს რეზოლუციისა 12 დეკემბრიდან 1906 წელსა რომელიცა ჩაიბარა არხიმანდრიტმა ნიკიფორემ, გაენათის მონასტრის ეკონომოსის მღვდელმონაზონის ანთიმოსისაგან

№ რიგ ზედ მოყოლებული	№ ძველის აღწერილობისა კომისიისგან შედგენილი 1878 წლისა	წოდება ნივთთა	შენიშვნა
1	2	3	4
ნაწილი I			
1	1	წმიდა ტრაპეზი მთლიანის თლილის ქვისა, ხუთ სვეტზედ დამყარებული.	
2	2	სამკვეთლო-საკურთხეველის ჩრდილოეთით, თლილისავე მთლიანის ქვისა, ერთ სვეტზე დამყარებული.	
3	3	კანკელი ქვისა ახალი, აღსავლის კარები ხისა, ოქროში ცურვილი და ზედ ჯვარი იგეთივე ხისა, მოხატულია ყ-დ წმიდა ღვთისმშობელი, მთავარანგელოზი და ოთხი მახარობელი, ექვსივ ხატი მომრგვალოა, თითო 8,1/2 ვერშოკი სივრცისა.	
4	1	ხატი მაცხოვრისა, სივრცით 31X23ვერშოკი მთლიან ფიცარზე მოხატული, კმოსია ვერცხლის პერანგი, მოოქრული: თავზედ მოვლებულ გვირგვინში უზის სამი წითელი ქვა, ერთი მათგანი არაბული წარწერით;	

1	2	3	4
		მარჯვენა ხელით ჯვარსა, სახავს, მარცხენა-ში სახარება უპყრია წარწერით ბერძნული: „მე ვარ ნათელი სოფლისა“.	
5	2	მაცხოვრის ხატი მეორე ზემოთ აღწერი-ლის მსგავსი, იმავე სიდიდისა, უპერანგო, ხოლო გარეშემო მოვლებული აქვს ოქროს არშია, თავზედ გვირგვინი ვეცხლისა ოქრო-ში დაფერილი შიგ უზის მარჯვენით და ზე-მოთ ოთხი მსხვილი ძვირფასი ქვა, რომელ-თაგან ერთი სახელდობ მოყვითალო, ყველა-ზედ უფროსია, ორი ქვის ადგილი ცალიერია; მარცხნით ერთი ქვა, ოთხი ამოვარდნილია, მარჯვენით ჯვარსა სახავს, მარცხენით სახარება უპყრია ბერძნული წარწერით: „იე-სო ქტისტე მეუფე ცათა და ქვეყანისა.“	
6	3	ხატი გაენათის ღვთისმშობლისა, სივრცით 10X8 ვერშოკი, მთლათ წმიდა ოქროსი; მჯდო-მარეს გულზედ უსვენია პირველ საუკუნეთა ყრმა, აქეთ იქით უდგანან მთავარანგელოზ-ნი მიხაილ და გაბრიელ, ხოლო ქვემოთ თვით შემწირველნი მეფე და დედოფალი ხუცურის წარწერით; "მეფეთ მეფე ბაგრატი და დედო-ფალთ დედოფალი ელენე" ხატი ძვირფასად არის მოჭედილი სხვადასხვა ფერისა და სი-დის თვალმარგალიტით, რომელთა საერთო რიცხვია 227 ბუდე, რომელშიდაც ხატია ჩასვენებული, დაყოფილია უჯრებათ და წმ. ნაწილებით სავსე, კიოტი ხატისა სივრცით 29,1/4X23,1/2 ვერშოკია, კარებიანია და წინიდან ოქროში დაფერილი ვეცხლი აქვს გადაკრული. კიოტზედ გამოხატულია სხვა-დასხვა წმინდანები და შემთხვევანი სამ-ღრთო ისტორიიდგან.	
7	4	ხატი ანყურისა ღვთისმშობლისა სივრცით 10X9 ვერშ. ოქროსპერანგ მოსილი, ხოლო დანაშთენ ადგილას ვეცხლით მოვლებული, მარცხენის ხელით უპყრია ყრმა პირველ საუკუნეთა, რომლის გვირგვინი შემკულია 8 მსხვილი მარგალიტით. ხატი მოოჭვილია	

1	2	3	4
		ასექესი სხვადასხვა ფერის თვლითა, შუბლი და ყელი ღვთისმშობლისა დაზიანებულია. კიოტი ხატისა სივრცით 30,1/2X16,1/2 ვერშოკია, ოქროში დაფერილი ვეცხლით გადაკრული, კარებიანი ზედ გამოყვანილია შემდეგნი ხატები: ზემო ნაწილზედ, საც კარი ვერ აწვდება, დახატულია მაცხოვარი და აქეთ იქით ღვთისმშობელი და იოანე ნათლისმცემელი, მის ქვემოთ მიძინება ღვთისმშობლისა და აქეთ იქით მთავარანგელოზნი მიხაილ და გაბრიელ, სადაც უზის 19 ფირუზი ღვთისმშობლისა თავით 2 ანგელოზია, რომელთაც უპყრიათ გვირგვინები, ხოლო ფეხთ სამი დიდ მსოფლიო მოძღვარი. მარჯვენა და მარცხენა კარზე გამოყვანილია ხატები სხვადასხვა შინაარსისა ახალის აღთქმიდამ.	
8	5	ხატი ხახულისა ღვთისმშობლისა სივრცით 12X9 ვერშოკი, ფიცარზედმოხატული და ფრიად დაძველებული, რის გამოც ნაშალი გადასულა და ხატს მკრთალი ფერი დასდებია, უზის 68 სხვადასხვა თვალი, იმათში ერთი მეტად დიდია—კედელა და 87 მარგალიტი. კიოტი ხატისა გარდა კარებისა 34X28 ვერშოკია, ძვირფასი და ხელოვნურად მორთული ოქროდამ გამოყვანილი სხვადასხვა ფიგურებითა და 11 მინანქრიანის ჯვრით, ზედმოფენილია მრავალი ფინიკტის ხატები წმიდათა და მოციქულთა ზედ წარწერებით და მორთულია მრავალ წვრილ და მსხვილ თვალმარგალიტით.	
9	6	ხატი ვედრებისა ღვთისმშობელი, ფრიად ხელოვნური, ფიცარზე მოხატული სივრცით 43,1/2X28 ვერშოკი მარცხენა ხელით უპყრია ყრმა პირველ საუკუნეთა თვით ხატი უპერანგოა, მხოლოდ გარშემო მოვლებული აქვს ოქროში დაფერილი ვერცხლის არშიები, ზედ სხვადასხვა წმიდათა ხატებთა და მორთული ყოფილა მრავლის წვრილის მარგალიტებითა თავთ უზის ერთი მომსხო	

1	2	3	4
		იაგუნდი აქეთიქით თორმეტი სხვადასხვა თვალი და 19 წერილი ფირუზი ლეთისმშობლის ფეხთით დაჩოქილია ბაგრატ მეფე ხელთაპყრობით მლოცველი.	
10	7	ხატი ლეთისმშობლისა ფიცარზედ მოხატული სივრცით 12X9ვერშოკი, შემკული მარგალიტებითა და ოთხი ძვირფასის თვლითა, რომლიდგანაც ერთი შავია და სამი წითელი.	
11	8	ხატი ლეთისმშობლისა ფიცარზედ მოხატული, სივრცით 5,1/2X4,1/2ვერშოკი, ხატის პერანგი შუა გულში ოქროსია, გარშემო ვეცხლისა, გვირგვინში უზის 7 ფირუზი და 6 იაგუნდი სხვადასხვა სიდიდისა.	
12	9	ძველი ხატი მაცხოვრისა ფიცარზედ მოხატული, სივრცით 9X7 ვერშოკი ოქროს პერანგით მოსილი გარეშემო 12 მოციქულია სახენი იმათში, 6 საუკეთესო ფინიფტისაა, ზემოთაც ფინიფტი ზედ წარწერით "ქრისტე" უზის სამი სხვადასხვა თვალი და ერთი ფირუზი, სიძველისაგან ოქროს პერანგი ალაგ-ალაგ დაზიანებულია.	
13	10	ხატი ლეთისმშობლისა ფიცარზედ მოხატული, სივრცით 5X4 ვერშოკი: ხელთ უყვრია ყრმა პირველ საუკუნეთა პერანგი ხატისა ვეცხლისა წინ ოქროში დაფერილი. ხატის სამკაული: ზემოთ ერთი დიდი იაგუნდი და ერთი მარგალიტი დიდი და შვიდი ფირუზი სხვადასხვა სიდიდისა, ხოლო ნაპირზედ 156 სხვადასხვა წერილი ქვა.	
14	11	ხატი ლეთისმშობლისა ძველი ფიცარზედ მოხატული სივრცით 7,1/2X6,1/2 ვერშოკი, ვერცხლის პერანგი წინა პირი ოქროში დაფერილი აქვს 122 მარგალიტი, 23 ფირუზი, 24 იაგუნდი სხვადასხვა სიდიდისა, ხოლო თავზედ უზის სამი ფირუზი ემალით უხატოთ.	

1	2	3	4
15	12	სალაროს წინ სამხრეთის კედელთან სდგას მუხის ხისაგან გაკეთებული ლუსკუმა, რომელში ასვენიან წმინდანი ნაწილი: თავის ქალა წმიდისა მონამისა დიმიტრისა, ნაწილი თავის ქალისა წმიდისა მონამისა გიორგისა, პირის სახის ნაწილი წმიდა თეოდორე ტირონისა, ნაწილი თეოდორე სტრატელატისა, ნაწილი წ-და ემელიანესი, წმიდა ნაწილი სამსონ უცხოთ მიმღებისა, ნაწილი წმიდა ნიკოლოზ საკვირველთმოქმედისა, ნაწილი წ-ა იოანე ოქროპირისა, ნაწილი წ-და მოციქულის თომასი, ნაწილი წმიდა თეოქტისტესი და სამი მოზრდილი ნაწილი რომლის სახელი არ არის ნაჩვენები, თვითეულს ნაწილს აქვს გადაკრული ვეცხლის რკალი ზედ წმიდანაწილების წმიდათა სახელის წარწერით. ლუსკუმას აქვს შესაფერი სახურავი, ხოლო ზემო პირზედ შიდ ლუსკუმაში არის ხატვრობა ჩამოთვლილის წმიდანებისა ესე ლუსკუმა არის შემონირული ახალის ათონის მღვდელმონაზონის მამა არსენისაგან, ამა ნაწილების ნასვენებ კიოტში შუშინში სხვათაშორის ასვენიან: პატარა კიოტი რომელშიდაც არის ხუთი პატარა ნაწილი, კიდევ არის კიოტი სპილოს ძვლისა ნაწილით და ორი პატარა ნაწილიანი ხატები.	
16	13	წმიდის გიორგის ხატი ვეცხლისა სივრცით 8X7 ვერშოკი, წმიდა გიორგი ზის ცხენზედ უყვრია ხელში ლახვარი, მორთულია მრავლის ფირუზებით, მათში ხუთი დიდია, ვეცხლის პერანგი დაძველებულია.	
17	14	ხატი წმიდის გერასიმესი: მრგვალი, ვერცხლისა, სივრცით 4,1/2X4,1/2 ვერშოკი, წმიდანიზე ზის ლომზე უყვრია ხელში ჯვარი.	
18	15	ხატი ღვთისმშობლისა პატარა, სივრცით 4X3,1/2 ვერშოკი ოქროში დაფერილი ვერცხლით გადაკრული, გვირგვინში სამი სხვადასხვა ფერის თვალი და ერთი მარგალიტი უზის.	

1	2	3	4
19	16	ხატი ღვთისმშობლის მიძინებისა 9X6 ვერშოკი ფიცარზედ მოხატული და გარშემო ვერცხლით მოვლებული.	
20	17	ხატი მაცხოვრის ამაღლებისა ფიცარზედ მოხატული 9X8 ვერშოკი კარებიანი, კარებზედ ორი ანგელოზი.	
21	19	გარდამოხსნა ქართულის ხელოვნებისა ბუზენტიტ ნაკერი შავს ხავერდზედ.	როგორც ჩანს ნარწერით შემონირულია კათალიკოსის ზაქარია ქვარიანისაგან.
22	20	გარდამოხსნა აბრეშუმზედ ნაკერი აბრეშუმის ძაფით.	შემონირულია მეფე სოლომონისაგან 1664წელსა.
23	21	ერთი ლამპარი ვერცხლისა შუა ტანისა ექვსის სასანთლით წონით 1 გირ. და 5 მისხალი.	შემონირულია ნიკოლაძეებისგან.
24	22	ერთი სპილენძის ლამპარი.	ერთი სიძველის გამო გატყდა.
25	23	ორი შანდალი ვერცხლისა, წონით 74 მისხალი.	
26	25	ხომლი პატარა ტანისა ოქროსი ოთხი სასანთლით, წონით 91 მისხალი ზემო თავში ჯვარი აქვს და ზედ ორი ზურმუხტის თვალი წითელი და ლურჯი.	
27	26	ხომლი პატარა, სამ სამთლიანი ვერცხლისა წონით ერთი გირვანქა.	
28	27	ერთი ხომლი ვერცხლისა 1 გირ. და 48 მისხალი ანნა დედოფლისაგან შემონირული.	ამასთან დაწერილი კიდე ორი ხომ-

1	2	3	4
			ლი არ აღმ- ოწნდენ, რო- გორც ახს- ნეს ბერებმა არყოფილა.
29	28	ხომლი საშვალო ტანისა საკურთხეველში ლეთისმშობლის ხატის წინ დაკიდებული ექ- ვსი სასანთლით 8,1/2 გირ. -	შემონირულია დედოფლის გულქანისაგან 1774 წელსა.
30	29	ხომლი ვერცხლისა საშვალ ტაძრისა ჩამოკი- დებული 9 სასანთლით, წონით 10 გირვანქა.	შემონირულია მეფე სოლო- მონისაგან 1775 წ.
31	30	შანდალი სპილენძის ორი დიდრონი.	შემონირულია მისგანვე.
32	31	შანდალი დიდი ორი უბრალო.	შემონირულია ნადეჟდა ზუბოვისა წერეთლის ასულისგან.
33	32	შანდალი დიდი უბრალო სამი.	ხოლო ერთი სიძველისა- გამო გასუ- ლა ხმარები- დან 1906 წ. დეკ. 27 დღესა
34	33	ლამპარი ვერცხლის ოქროში დაფერილი 80 მისხალი.	შემონირულია ნადეჟდა ზუბოვისაგან.
ნაწილი II			
35	34	ხელთნაწერი ქართული სახარება ტყავ- ზედ ნახევარ ფურცელზედ ვერცხლის ყდა ორივე კუთხეზედ მოოქრული, ზემო პირზედ არის ხატი მაცხოვრისა ტახტზედ მჯდომარე	ეს ახალი ყდა არის გაკეთებული ნაცვლად ძვე-

1	2	3	4
		და ოთხი მახარებელი და ძირა პირზედ აქუს ჯვარი და ოთხი პატარა დასადგმელი	ლის ძვირ- ფასის ემაღ- ით მორთუ- ლის ყდისა გრაფინია ლევაშოვისა- გან.
36	35	ხელთნანერი ქართული სახარება, ტყავ- ზედ ვერცხლის ყდით მოოქრული პირველ გვერდზედ ხატია ჯვარცმა მაცხოვრისა მის იქით აქეთ ხატიან ღვთისმშობელი და იოანე ღვთისმეტყველი გარშემო აქვს რვა უბრალო ქეები და ორი პატარა მარგალიტი, მეორე პირზედ ხატი მაცხოვრისა მჯომარე ტახტზედ, ხოლო მის გვერდებით ღვთის- მშობელი და იოანე წინამორბედი. თითოე- ულის სახარების დასაწყისში ამოყვანილია მახარებლის ხატი.	
37	36	ქართული სახარება ფურცელზედ ნაბეჭ- დი მოსკოვის ბეჭდით.	
38	37	სახარება ქართული ხელთნანერი ტყავ- ზედ ნახევარ ფურცელზედ ვერცხლის ყდით, ზედა პირზედ ხატია ჯვარცმა მაცხოვრისა და მის იქით აქეთ ღვთისმშობელი და იოანე ღვთისმეტყველი, ზედა პირი ოთხ კუთხივ არის შემკობილი 31 სხვადასხვა ღირსების მოზრდილის სხვადასხვა ფერადის ქვებით ჯვრის თავზედ არის საკმაოთ დიდი მარ- გალიტი. ღვთისმშობლის გვირგვინზედ არის სხვადასხვა ზომის 6 ქვა. შუა ქვა ჩა- მოვარდნილია იოანე ღვთისმეტყველის გვირგვინში არის 6 ქვა სახელდობ რუბინი ძირაპირზედ არის გამოყვანილი აღდგომა მაცხოვრისა სახარების ბოლოს ააქვს ძველი კალენდარი და პასხალია რომელზედაც არი- ან ძვირფასის ოქროს კრასკით ფიგურები სახარება დაიწყება ხატებით: მაცხოვრისა ღვთისმშობლისა და წინამორბედისა ოქროს ვარაყით ბერძნულის წარწერებით შემდეგ მთლათ სახარებაში არის ხატები მაცხოვრის	ყდა არის დაზია- ნებული.

1	2	3	4
		ქადაგებისა, სასნაულების, იგავების და ყველა შემთხვევების თავთავის ადგილას ძვირფასის ოქროს კრასკით. ამ გვარისავე კრასკით არის ხატი ავგარისა რომელიც სთხოვს მაცხოვარს განკურნებას ცხრა სხვადასხვა მისის შესახებ ხატრობით. ეს სახარება შეიცავს 291 ფურცელს.	
39	38	სამი ქართული სახარება, პირველი ფურცელზედ ნაბეჭდი ტყავის ყდით. მეორე პატარა ხავერდის ყდით და მესამე ხელთნაწერი პატარა ტყავის ყდით.	
40	39	დიდი ჯვარი ტრაპეზის ვერცხლისა მოოქრული სიგრძით 8 ვერშოკი თავზედ ხატი დაუსაბამო მამა ღმერთი. შუაზედ ჯვარცმა მაცხოვრისა გვერდებზედ ღვთისმშობელი და იოანე ღვთისმეტყველი, მაცხოვრის ფეხთქვეშ ადამის თავი მის ძირს ადამის თავთ და ბოლოს მაცხოვრის ლოცვა გეთსამანიის ბაღში.	
41	40	ხის ტრაპეზის ჯვარი ამოჭრილი სხვადასხვა ხატებისა სიმაღლე 9 ვერშოკი გადაკრულია ვერცხლით ააქვს ვერცხლის ტარი, შვიდივეცხლის მოოქროული ბურთები, მართულია 29 სხვადასხვა ფერისა სხვადასხვა ღირსების ქვებით, მალა აქვს ჩაჯენილი პატარა ანგელოზის ხატი ფინიპტით. ამ ჯვარზედ არის 12 საუფლო ხატი საუფლო დღესასწაულთა ამოჭრილი.	
42	41	ხის ჯვარი ტრაპეზისა ამოჭრილი, ვერცხლით მოსილი მოოქრული ვერცხლის ტარით სიმაღლე 4,1/2 ვერშოკი ამ ჯვარზედ არის ხატი მაცხოვრისა და მოციქულებისა აქვს 11 სხვადასხვა ფერის უბრალო ქვები.	
43	42	ამავე ღირსების ხის ჯვარი სიმაღლით 7 ვერშოკი შემკობილი 39 სხვადასხვა ფერის პატარა ქვებით და ფინიფტით.	

1	2	3	4
		სამღვდელო ჭურჭელი	
44	43	ბარძიმი, ფეშხუმი, კამარა კოვზი ვერცხლის მოოქროული საშუალო ზომისა, ფეშხუმზედ არის ტარიგის გამოხატულება, და კამარაზედ მამალეთისა ბარძიმზედ რვა გამოხატულება წონით 3 გირ. 94 მისხალი.	
45	45	ვერცხლის ბარძიმი წონით 1 გირვანქა და 37 მისხალი.	შემოწირულია დედოფლის მარიამისა დადიანის ასულისა
46		ვერცხლის სურა წონით 116 მისხალი.	გატეხილია, შემოწირულია სოლომონ მეფისაგან
47	46	ვერცხლის ბარძიმი, ფეშხუმი, კამარა, კოვზი წონით 2 გირ. 13 მისხალი.	სოხასტრის მონასტრის გაუქმებისა გამო არის გადმოსვენებული ამ მონასტერში
48	47	სანაწილე ვერცხლისა მოოქროული წონით 4 გირ. სიმაღლე 12,1/2 ვერშოკი, აქვს ორი კოლოფი ვერცხლისა ნაწილების შესანახათ, მალლა არის აღდგომის ხატი და გვერდებზედ 4 ანგელოზი რომელთაც ხელთ უპყრიათ სამწერობლები	შემოწირულია მთავარეპისკოპოსოსიოსის მიერ
49	48	პატარა ვერცხლის სანაწილე ქართულის ხელობისა ზედ არის გამოხატულება ჯვრისა, სიმაღლე ორი და განი 1,1/2 ვერშოკი	
50	49	ორი ვერცხლის დიდი საცეცხლურები	ერთი მათგანი შემოწირულია კატა-

1	2	3	4
			ლიკოსის იოსების მიერ XVIII საუკუნეში
51	50	ოთხი ვერცხლის სამწერობლები მოოქ- რვილნი და ერთ და იგივე ზომის და სახის სიმაღლე 1 არშინი და 9 ვერშოკი მაღლა თა- ვი ჯვარის სახისა აქვს ხატებით: მაცხოვრი- სა, ღვთისმშობლისა, ანგელოსთა და სხვათა წმიდათა. ტარი ხისა აქვსთ.	ერთი მათგანი გატეხილია
52	51	სამსამთლიანი და ორ სანთლიანი პატარა შანდლები ვერცხლისა წონით 1 გირ. და 89 მისხალი.	შემონირუ- ლია ქათა- ლიკოსის იოსების მიერ
53	53	საკმევლის შესანახი ჭურჭელი, ვერცხლი- სა რომელსაც მაღლა ადგია საყდრის სახე, წონით 1 გირ. 4 მისხალი.	
54	54	ტრაპეზი არის დაბურული ტილოთი, არ- ტყია სარტყელი ბანრისა, დაფარებულია ღიბის ფარჩა მაყვლის ფერისა, ვერცხლის ზოლტებით და ფოჩებით, შეკერილია თეთ- რის ფარჩის სარჩულზედ, აქვს გადასაფა- რებელი მიშურნის გლაზეტისა, (мишурной лентой) შემონირულია ეპისკოპოსის გაბრიე- ლისაგან 1876 წელში.	
55	55	სამკვეთლოს საფარი ყვითელის მიშურნისა.	
56	56	ფარჩის სარტყელი ორის ვერცხლის პრიამ- კებით მოოქრვილნი სპარსულის ხელობით შემკობილია სხვადასხვა ვერცხლის ფიგუ- რებით მსგავსნი ქვებისა.	
57	57	ენქერი შეკერილი სხვადასხვა ფერის ღიბის ფარჩისაგან ვერცხლის ძაფით და ჯვრებით წითელს სარჩულზედ.	შემონირულია თინათინ აბაშიძისაგან.

1	2	3	4
58	59	ოლარი შეკერილი და მოქარგული ვერცხლის და ოქროს ძაფით ტილოზედ დიდათ ხელოვნურად და კარგათ.	შემონირულია დედოფლის დარეჯანის, დადიანის . ასულისაგან თვისა და ქმრისა მისისა ცარევიჩის მამუკასათვის.
59	60	ენქერი სრულიად ნაქარგი, ოქრო და ვერცხლის ძაფით ძვირფასის და კარგის ხელობისა რომელზედაც არის ხატი მაცხოვრისა. ყ-დ წმიდის ღვთისმშობელისა და იოანე ღვთისმეტყველისა.	შემონირულია ლუარსაბ აბაშიძისაგან.
60	80	სააიაზმე ვერცხლისა მისის სახურავით 4 გირ. 48 მისხალი.	შემონირულია იოსებ ქათალიკოსისგან.
61	81	პურის საკურთხი—სპილენძისა, ხოლო ჩხირი ვერცხლისა.	
62	82	სამი დაფარნები წითელს ატლასზედ მოქარგული ვერცხლის ჯვრებით ხავერდისა.	შემონირულია ქართლის მეფის ირაკლის ასულის ანნასაგან 1763 წელსა.
63	83	ორი დაფარნა ვერცხლის ფარჩისაგან ნაქარგი ბუზმენტებით წითელს სარჩულზედ.	
64	84	ერთი დაფარნა ნაქარგი ოქროს და ვერცხლის ძაფით ხავერდზედ გვერდებზედ არის 4 ანგელოზის ხატი ნაქარგი.	შემონირულია ელენა ლევიძისაგან.
65	86	სამი დაფარნა თეთრის მიშურისა შავს სარჩულზედ.	შეძენილია მონასტრის საშვალებიდან.

1	2	3	4
66	88	ერთი ოდიკი კალენკორზედ.	ეს ოდიკი არის გამოცვლილი ახალზედ.
67	89	ორი ვერცხლის ლანგრები. 67 მისხალი.	
68	90	ერთი ტაკუკი 39 მისხალი.	
69	91	სამღვდელმთავრო ხელისაბანი, ვერცხლის სურა 2 გირ. 87 მისხალი.	
70	92	ტაშტი ვერცხლისა იგივე სამღვდელმთავრო ხელის საბანი 3 გირ. 94 მისხალი.	
71	93	ხატი ყ~დ წმიდისა ღვთისმშობლისა ვერცხლით მოჭედილი.	შემონირულია მთავარეპის. ევსევის საქართველოს ექსარხოსისაგან.
72	94	ხატი ღვთისმშობლისა ვერცხლით მოჭედილი სიმაღლით 5,1/2 ვერშოკი.	შემონირულია ნადეჟდა ზუბოვისაგან წერეთლის ასულისაგან.
73	95	ხატი წმიდის გიორგისა ვერცხლით მოჭედილი.	ნადეჟდასგანვე.
74	96	ხატი თორმეტი საუფლო დღესასწაულებისა ფიცარზედ დახატული სივრცე 12X9,1/2 ვერშოკი.	შემონირულია ეპისკოპოსის იოანესაგან.
75	97	ორი ხატი მთავარანგელოზის მიხაილისა და არხიდიაკვნის სტეფანესი, მოხატული ფიცარზედ სიმაღლე აქვს 3 არშ. 5 ვერშოკი და განი 1 არშინი და 6 ვერშოკი პირველი არის ჩაჯენილი იკონოსტასში ხოლო მეორე ასვენია სალაროს წინ.	

1	2	3	4
		ძვირფასეულობა	
76	98	სტიხარი ფერადის დიბის ფარჩის ბოლოს მოქარგული სამ სარტყელზედ ოქრო და ვერცხლის ძაფით აქვს სხვადასხვა ძვირფასი 192 ქვებით და მრავალი მარგალიტები სხვადასხვა ზომისა.	
77	99	ბისსონი მწვანე მოშაო ხავერდისა, რომელზედაც ფრიად ხელენურად არის მოქარგული. სასარტყელზედ არის ხატი მაცხოვრისა მჯდომარე ტახტზედ ერთის დიდის ზურმუხტით და რამოდენიმე პატარა მარგალიტებით გვერდებზედ ხატები ღვთისმშობლისა და ნათლისმცემლისა, ძირს მეფეთა კონსტანტინე და ელენასი, შემდეგ ჯვარცმა ქრისტესი და ხატები წინასწარმეტყველთა და მოციქულთა ბოლომდის სახელოებზედ არის ანგელოზების ხატები, გულზედ ხარება, მერე შობა ქრისტესი, ნათლისღება, მირქმა, ფერისცვალება, მიძინება ღვთისმშობლისა, წმიდა გიორგი ცხენზედ მჯდომარე, ბისსონი ესე არის მოქარგული წითელს სარჩულზედ, ცამეტის ოქროსი და ვერცხლის ღირკილოებით, რომლიდგანაც ექვსი მორთულია ძვირფასი ქვებით.	ერთი ღირ- კილო ჩამო- ვარდნილა და ინახება სალა- როს ყუთში
78	100	ომფორი ხუთი არშინი და 13 ვერშოკი სიგრძით განიხ ვერშოკი, წმიდა ოქროთი მოქარგული ტილოზე და სხვადასხვა ისტორიული წმიდანებით, ხატობა წარჩინებულის ხელოვნებით არის ნაქარგი და შემკობილი მრავალის მარგალიტებით და სხვადასხვა სიდიდის ქვებით 11. ბოლოებზედ აქვს აბრეშუმის ფოჩები შემკობილი რგვალის სახეთ მარგალიტებით და ერთის ოქროს ღილით.	1
79	101	ოლარი ნაქარგი შავს ატლასზედ ტილოთი და მრავალი მარგალიტებით, ამ ოლარზედ არის გამოხატულება 6 ჯვრისა, ამოდენიმე ანგელოსთა გარშემომკობილი მარგალიტებით, ბოლოს აქვს აბრეშუმის ფოჩები გადამბული რგვლათ შეკრული მარგალი-	

1	2	3	4
		ტებით უდევს წითელი სარჩული სიგრძით 2 არშინი და სიგანით 6 ვერშოკი.	
80	103	საბუხრეები მოქარგული შავს ატლასზე და ოქროთი შემკობილი მარგალიტებით და საფასე ქვებით რომელიც არის ქვა რვა.	
81	104	ენქერი მოქარგული და შემკობილი მარგალიტებით როგორც ომფორი მისივე ხელობისა ზურმუხტებით და ფირუზებით.	
82	106	პატარა სქემა მოქარგული ოქროთი ტილოზე ზედ არის გამოხატული ჯვარი, სიგრძე არშინი და 13 ვერშოკი და განი ხუთი ვერშოკი, უდევს წითელი სარჩული.	ეკუთვნის ქათალიკოსს ექვთიმეს როგორც სწანს წარწერით. XVI საუკუნისა.
83	107	საქათალიკოსო ბარტყულა წინა პირზედ აქვს ჯვარი სიმაღლით 3,1/2 და სიგანით 3 ვერშოკი შემკულია 6 წითელი იაგუნდით, 4რგვალის ფირუზით შუაზედ უზის დიდი იაგუნდი ტრედის ფერი და მრავალი მარგალიტებით, რომლიდგანაც 12 დიდია და სხვანი სხვადასხვა სიდიდისა. ამას გარდა 25 სხვა დასხვა პატარა ძვირფასი იაგუნდები და ფირუზები, ბოლოებზედ თითო ანგელოზის გამოხატულება, რომლებზედაც არის ორი ფირუზი 4 იაგუნდი და მრავალი მარგალიტი სხვადასხვა სიდიდისა.	
84	109	ოქროს ფეშხუმი შეუმკობელად 89 მისხალი.	
85	110	კამარა ოქროსი პატარა ჯვრით, ჯვარში ორი ზურმუხტია, ოთხი იაგუნდი და 6 ფირუზი 27 მისხალი.	ოქროს ფეშხუმი, კამარა, და კოვზი აგრეთვე ბარძიმი, რომელიც ავაზაკებმა წაიღეს

1	2	3	4
			19 ივლისს 1904 წელს. არიან შემე- ნილნი ქათა- ლიკოსის ბესა- რიონისაგან
86	111	ოქროს კოვზი, ტარი რომლისაც შემ- კობილია სხვადასხვა ზომის იაგუნდებით და ფირუზების ქვებით 21 / 2 მისხალია ნონით.	
87	113	საარქიელო მიტრა რომელსაც სახე აქვს კამილავკასი შემკობილია სხვადასხვა ზო- მის მარგალიტებით და მრავალის დიდის და პატარის ალმასით იაგუნდით და ფირუზის ქვებით სათვალავით 76 ამა მიტრაზედ არის გამოხატული 16 ოქროს ფინიფტის ხატები ნმიდათა და 24 პატარა ოქროს ხატები, ქვა- თა შორის ორი ალმასია ერთი დიდი და მეო- რე პატარა.	
88	114	საარქიელო მიტრა ნითელის ხავერდისა ჯვარის სახით არის შემკული სხვადასხვა ზომის მარგალიტებით ამა მიტრაზედ არის 4 გამოხატულება ფინიფტისა მაცხოვრი- სა, ღვთისმშობელისა, იოანე ნინამორბედი- სა, იოანე ღვთისმეტყველისა და კიდევ 4 ანგელოზების ფინიფტისა პატარა სახეისა, მალა მიტრას აქვს ერთი დიდი ლიმონისფე- რი იაგუნდის მსგავსი ქვა და სხვათა ადგი- ლებს აშვენებენ 25 ქვა გვანან ზურმუხტსა გვირგვინები შემკობილია ნითელის ქვებით.	
89	115	ჯვარი ვერცხლისა ოქროში დაფერილნი სივრცით 91 / 2X8 ვერშოკი ეს ჯვარი რო- გორც ზედ წარწერით ეკუთვნის მეფეს და- ვით აღმაშენებელს მე III.	
90	116	ჯვარი პატარა ძველი ვერცხლისა.	
91	117	ჯვარი ოქროსი სიმაღლით 2 არშინი და 12 ვერშოკი მალა აქვს გამოხატული ჯვარ-	

1	2	3	4
		ცმა ქრისტიესი და ძირს ანგელოსთა და წმი- დანებთა რომელიც შემკობილია ფერადის სხვადასხვა იაგუნდის და ფირუზის ქვებითა რიცხვით 71 და სხვა დასხვა ზომის მარგა- ლიტებით ამ ჯვარზედ ჯვარცმის ქვეშ არის ხატი წმიდა ნიკოლოზისა, რომელიცა იხმა- რება ნაწილთა შესანახის კარებად ამ სანაწი- ლეზედ არის გამოყვანილი პატარა ჯვარი, რომელსაც ბოლოზედ ჯვრები აქვს ეს ჯვა- რი იყო სავსე ცხოველს მყოფელის ჯვრის ნაწილებით, რომლიდგანაც ახლა აკლია ბოლოებზედ პატარა ნაწილები	
92	118	ამა ზომისავე ჯვარი ვეცხლისა, ისე არ არის შემკული, როგორც პირველი, ზემოთ აღწერი- ლი, აქვს იაგუნდის ქვები სხვადასხვა ზომისა.	
93	119	ჯვარი ვეცხლისა ძველი ზომით სიმაღლე ერთი არშინი და ორი ვერშოკი და სიგანით ცხრა ვერშოკი.	
94	120	კვერთხი თეთრი და შავის ძვლებისაგან აქვს 4 ალაგს მომსხმო მოსასხნელი სპი- ლოსძვლისა, თავზედ აქვს სპილოს ძვლისა- გან გველის სახე.	გატეხილია
95	121	კვერთხი შავის ძვლისაგან, აქვს ხუთი მოსხო გადასამბელნი სპილოს ძვლისაგან მაღლა აქვს გამოხატული სპილოს ძვლი- საგან გველის სახე, რაზედაც ამოჭრილია ჯვარცმა და ვნება მაცხოვრისა.	
96	122	ორი ვერცხლის პრიაჟკი 33 მისხალი.	
97	123	ორი ვერცხლის პატარა პრიაჟკი ხუთის ძვირფასის ქვებით 7 მისხალია.	
98	124	მიტრა მოქარგული ადგილობითის ხელო- ბისა ვერცხლით შემკობილი სხვადასხვა ფასიანის და უბრალო ციმბირის ქვებით პატარა მარგალიტებით სამის ვერცხლის ჯვრებით და რვა ანგელოზების ხატებით.	სიძველისა გამო სახმარებლად არ ვარგა.

1	2	3	4
99	125	ალმასის ჯვარი საქათალიკოსო მიტრის 16 მომსხო ალმასებით.	
100	126	ჯვარი იაშმისაგან (из яшмы) მოჭედული ვეცხლით და მოოქრული სივრცით 7,1 / 4X5 ვერშოკი შემკობილია 39 ფასიანის ქვებით, ბოლოს აქვს ჩაჯენილი შუშები.	შემონირულია ბაგრატ მეფისგან და მისის მეულის ელენასაგან XVI საუკუნეში.
101	127	სანინამძღრო მიტრა შავს ხავერდზედ შემკობილი 5 ფინიფტით და სხვადასხვა ციმბირის ქვებით.	ეს მიტრა გადაკეთებულია ახალს ხავერდზედ არხიმანდრიტის სერაფიონისაგან.
102	128	საპატრიარქო ქოშებიწირვაზე სახმარიმოქარგული ოქროთი და მდიდრად შემკული წვრილის მარგალიტებით აქვს ჩვეულებრივი ძირი და ვერცხლის ნალები.	
103	129	სამეფო გვირგვინი მოქარგული ოქრო და ვერცხლით და მდიდრად შემკული მრავლის წვრილის ფირუზებით და იაგუნდის ქვებით და სხვადასხვა ზომის მარგალიტებით. ამა გვირგვინზე არის 9 ხატრობა უწერილოთ, დიდს სიმშვენიერეს და ბრწყინვალეზას შეადგენს 7 მორჩილი ჯვრები ამა გვირგვინისა მორთული სხვადასხვა ფერადის იაგუნდის ქვებისა და მარგალიტებისა.	
104	132	ხელთნანარიეი ტყავზე სამი ცალი ტყავზედ დანერილი ხელთნანერი სახარების თარგმანი მახარებელთა მათეთე, ლუკა და იოანე ღვთისმეტყველისა.	
105	133	სწავლა იოანე დამასკელისა, სარწმუნოებაზე ივლიანეს წინააღმდეგ.	

1	2	3	4
106	135	საზოგადო ღვთისმსახურების წიგნი ხელ- თნანერი(კონდაკი).	
107	136	ნეტაპრასი ქალაღდზედ ხელთნანერი.	
108	138	ღვთისმეტყველება იოანე დამასკელისა.	
109	139	დაბადების თარგმანი ორი ტომი ხელთნა- ნერი.	
110	141	თარგმანი დავითნისა.	
111	142	გულვანი 12 თვისა.	
112		სჯულის კანონი.	
113		ლექსიკონი საბა ორბელიანი.	
114		საეკკლესიო — ტიბიკონი.	
115	148	დაბადება მოსკოვის ბეჭდისა ორი ცალი	(მხედრული ნაბეჭდია).
116	149	წიგნი ისაია წინასწარმეტყველისა.	
117	150	სახარება ახალი აღთქმისა(ბერძნული).	
118	153	საარქიელო კონდაკი (ბერძნული).	
119	154	გულვანი ქალაღდზედ დანერილი.	(მონამეთის მონასტერში არ არის გა- დატანილი) ეს გულვანი აქარის მონა- მეთაში სხვა არის წაღე- ბული.
120	155	სამთვენი მოსკოვის ბეჭდისა.	
121	156	სამი ჟამნი თბილისის ბეჭდისა.	ორი მათგანი ძალიან ძველი არის.

1	2	3	4
122	157	ოთხი თბილისის ბეჭდის კურთხევანი.	
123	158	სამი დავითნი.	
124	159	სახარება თბილისის ბეჭდისა.	
125	160	ორი სამოციქულო თბილისის ბეჭდისა.	
126	161	სამი პარაკლიტონი ორი მოსკოვისა და ერთი თბილისის ბეჭდისა.	
127	162	ორი მარხვანი ერთი თბილისის და ერთი მოსკოვის ბეჭდისა.	
128	163	სამი ზადიკი ორი მოსკოვისა და ერთი თბილისის ბეჭდისა.	
129	164	ერთი წიგნი სახელმწიფო სადღესასწაულო პარაკლისის.	
130	165	ვნების სახარება. ერთი.	
131	166	ექესი კონდაკი.	
132	167	ერთი დიდი ზარა 16 ფუთი და 13 გირ.	შემონირულია ეპ.იოანესაგან 1862 წ.
133	168	ოთხი მორჩილი ზარა რომლების წონა არ არის აღნიშნული	ძველ ანერი-ლებაში არის ნაჩვენები სამი პატარა ზარა, ხოლო ოთხია.
		გაუქმებული სოხასტრის ეპიკლეზიიდან გადმოტანილი ნივთები	
134	1	მაცხოვრის ხატი ვერცხლით მოჭედილი და ოქროთი დაფერილი სივრცე 16X12 ვერ-შოკი რომელსა უსხედის გვირგვინში სამი თვალი წითელის იაგუნდისა.	

1	2	3	4
135	2	ლეთისმშობლის ხატი ვეცხლით მოჭედილი და ოქროთი დაფერილი ამათვე ზომისა, გვირგვინში უჯის სამი იაგუნდი, თერთმეტი ფირუზი და 15 წვრილი მარგალიტი და 3 უბრალო თვალი.	
136	3	ლეთისმშობლის ხატი იმავე ზომისა ვეცხლით მოჭედილი და ოქროთი დაფერილი, ორი თვალი იაგუნდისა უჯის გვირგვინში.	
137	4	ლეთისმშობლის ხატი სივრცით სამი ჩარეკი და განი ნახევარი არშინი და ორი ვერშოკი ვერცხლით მოჭედილი და ოქროთი დაფერილი აქვს 11 ფირუზი და ერთი თეთრი თვალი.	
138	5	მაცხოვრის ხატი სივრცით 5X4 ვერშოკი ვერცხლით მოჭედილი და ოქროთი დაფერილი რომელსა აქვს ოთხი წითელი თვალი და ორი წვრილი მარგალიტი.	
139	6	ლეთისმშობლის ხატი სივრცით 6X4 1/2 ვერშოკი ვერცხლით მოჭედილი და ოქროთი დაფერილი, რომელსაც უსხედს 14 სხედასხვა თვალი.	
140	7	წინსაძლოლი ჯვარი ვერცხლისა ოქროთი დაფერილი რომელსა უზის სამი თვალი და კიდია ტარზე ვერცხლის ჯაჭვით ვერცხლის ჩხირი.	
141	8	ბარძიმი, ფეშხუმი, კამარა კოვზი, განსაზავებელი ვერცხლისა.	
142	10	ერთი ჯვარი ვერცხლით მოჭედილი რეზბით მოჭრილი, მინაქრის ხელოვნების აქვს 8 თვალი.	
143	11	ერთი სახარება ხელთნაწერი რვეულზე, ვერცხლით მოჭედილი ოქროთი დაფერილი.	
144	12	ორი კონდაკი ერთი ძველი და მეორე ახალი.	ერთი სიძველისა გამო აღარ ვარგა.

1	2	3	4
145	13	ერთი ნაბეჭდი დაბადება.	
146	14	ერთი სადღესასწაულო, ერთი მარხვანი ერთი პარაკლიტონი, ერთი სამოციქულო, ერთი ზადიკი და ერთი ჟამნი.	ესენი ყველა ძველებია და სახმარად უვარგისი.
147		ერთი ხელი დაფარნები ნაკერი კარგის ხელობისა, ფარჩისა წარმოგზავნილი გაბრიელ ეპისკოპოსისაგან, შეწირული სხედასხვა პირთაგან.	
148		ერთი პატარა ლეთისმშობლის ხატი ვერცხლისა.	
149		ორი ახლად გამოცემული დაბადების წიგნი.	შეძენილი მონასტრის საშვალეებიდან.
150		ორი ტომის წიგნი გაბრიელ ეპისკოპოსის ქადაგებანი.	შეძენილია მონასტრის საშვალეებით.
151		პატარა ტანის ვერცხლის სანაწილე.	შემოწირულია დავით მიქელაძისაგან.
152		ერთი ხელი წითელი სამღვდელო შესამოსელი.	შემოწირულია იმპერატორის ალექსანდრე II 1889 წელსში.
153		ერთი ხის ჯვარი მთანმდის ხელობისა შეჭედილი ვერცხლით.	შემოწირულია მღვდელმონაზონ პაფნოტისაგან.
154		ერთი ხელი სამღვდელო შესამოსელი ფარჩისა, მათში სტიხარი შალისა და ერთი ტრაპეზზედ გადასაფარებელი.	შემოწირულია მღვდელმონაზონის პანტელეიმონისაგან რუსეთიდან.

1	2	3	4
155		ერთი ღვთისმშობლის ხატი ვერცხლის, ბუდეში ნაწილებით, სივრცე 1 1/2X1 1/2 ვერშოკი.	შემონირებულია უცნობ პირთაგან.
156		ერთი წმიდის გიორგის ხატი ვერცხლის ბუდეში სივრცით 1 .1 / 2X1 ვერშოკი.	შემონირებულია უცნობ პირთაგან.
157		წმიდის გიორგის ხატი ვერცხლის ხის რამკაში ჩაჯენილი სივრცით 7X6 ვერშოკი.	შემონირებულია ჩერნომორსკის ჯარისაგან 10 აგვისტოს 1893 წელსა.
158		ერთი ფილონი შავის ხავერდისა.	შემონირებულია მინისტრის ფილიპოვისგან 15 სექტემბერს 1895 წელსა.
159		ხომლი უბრალოს მეტალისა.	შემონირებულია ამიერკავკასიის რკინიგზის მუშათაგან.
160		დავით აღმაშენებელის სასაფლაოზედ გადასაფარებელი ყვითელი ფარჩა.	შემონირებულია საბინისგან.
161		ორი ღვთისმშობლის ხატი უბრალოს მეტალისა.	შემონირებულია უცხო პირთაგან.
162		ერთი მაცხოვრის და ერთი ღვთისმშობლის ხატი უბრალოს ლითონის სივრცით 2X1 1/2 ვერშოკი.	შემონირებულია მწირ-მონაზონის იაკობისაგან.

1	2	3	4
163		წმიდათა და მართალთა გმობალთა ღვთისათა იოაკიმ და ანნას ეპდრის ქონებათა აღწერილობა	
164	1	ტრაპეზი და სამკვეთლო მთლიანის ქვე- ბისაგან მიშენებულნი კედელზედ აქვს ჩი- თის შესამოსელი.	
165	2	კანკელი ფიცრისა რომელშიდაც იმექო- ნების სამი ხატი ერთიდამავე ზომისა, დახატულნი ფიცარზედ: მაცხოვრის, ღვთის- მშობლის და მთავარანგელოზისა მიხეილისა და აღსავლის კარები მისის ხატებით.	
166	3	სახარებახელთნანერივერცხლითმოჭედი- ლის ყდით და ოქროში დაფერილით. ნახევა- რფურცლიან ტყავზედ დანერილი, მასზედ არიან გამოყვანილნი ჯვარცმა ქრისტესი და იქით აქეთ ღვთისმშობელი და იოანე ღვთის- მეტყველი და მეორეს გვერდით მაცხოვარი მჯდომარე ტახტზედ. ამ სახარებაზედ არის ოთხი მოზრდილი იაგუნდის ქვა.	დანერილია XIII საუკუ- ნეში გადა- ტანილია სალაროში.
167	4	პატარა ვერცხლის ჯვარი.	
168	5	სამოციქულო თბილისის ბეჭდისა.	გადატანილია სალაროში.
169	6	ერთი დიდი ნაბეჭდი სახარება ხავერდის ყდით და ზედ ბრონძის ფინიფტებით მორ- თული.	შემონირულია იოანე ეპის- კოპოსისაგან.
170	7	პატარა ვერცხლის საცეცხური.	
171	8	ბარძიმი, ფეშხუმი, კამარა, კოვზი, ვერცხლისა, ორი გირვანქა და 28 მისხალი და ლახვარი რკინისა.	
172	9	ოდგი კალენკორზედ.	
173	10	კრეტსამბელი ჩითისა.	

1	2	3	4
174	11	პატარა ვერცხლის ჯვარი. ნიკთაზი და შამკოზილუბანი წმიდისა დიდისა ქალწულ-მონათმის მარიანეს ეკვდრისა	შემონირულია სიმონ მიტრო- პოლიტისაგან.
175	1	ტრაპეზი და სამკვეთლო მთლიანი ქვით მიშენებული კედელზედ რომელთაც მოსიან ჩითის შესამოსელნი.	ყველა ეს ნივთები არიან შემონირულნი მეფის სოლომონ პირველისა 1776 წელსა.
176	2	ბარძიმი, ფეშხუმი, კამარა, კოვზი ვერცხ- ლისა 2 გირ. და 52 მისხალი.	
177	3	ორი პატარა სურა და ერთი ტაკუკი ვერცხლისა 1 გირ. და 20 მისხალი.	
178	4	ლანგარი და შანდალი ვერცხლისა ორი გირ. 79 მის.	
179	5	ხატი ღვთისმშობლისა სივრცით 8X7 ვერ- შოკი ფიცარზედ რომელსა ხელთ უპყრია იესო ქრისტე ვერცხლის გვირგვინებით, გარშემო ხატისა არიან მოხატულნი 12 მოცი- ქული.	
180	6	ხატი წინამორბედისა სივრცით 7X6 ვერშო- კი მოსია ვერცხლის პერანგი და გვირგვინი.	
181	7	ხატი წმიდისა მარიანესი სივრცით 5X4 ვერ- შოკი მოუჭედელი.	
182	8	ხატი მაცხოვრისა სივრცით 7X8 ვერშოკი ვერცხლის პერანგი და გვირგვინით, დახატუ- ლი ფიცარზე.	
183	9	სახარება ხელთნაწერი 1/8 ფურცლი- სა, ვერცხლის ოქროში დაფერილ ბუდეში, რომელზედაც არის გამოხატულნი: ბუდის ერთს პირზედ ჯვარსცმა ქრისტესი და აქით იქეთ მასა ხატიან 4 მახარებელნი, მეორე პირზედ ბუდისა მაცხოვარი მჯდომარე	

1	2	3	4
		ტახტზედ, ხოლო გარშემო 4 მახარებელივე. ეს ბუდე იწონის 91 მისხალ ვერცხლს. ამავე ბუდეში ერთათ სახარებისა დევს ვერცხლის ძენკვი.	ანერილო- ბით 1878წელ- სა არა სჩანს
184	10	სახარება თბილისის ბეჭდის ტყავის ყდით.	
185	11	ხის ჯვარი ამოჭრილი ვერცხლით მოჭედი- ლი და შემკული 12 მარგალიტით, ცხრა ია- გუნდით და რამოდენიმე ფირუზებით.	
186	12	დაბადება მოსკოვის ბეჭდისა ერთი.	
187	13	ჟამნი ერთი.	
188	14	სამოციქულო ერთი.	
189	15	მარხვანი და ზადიკი თითო.	
190	16	გულვანი 12 თვენი ხელთნანერი.	მღვდელ-მო- ნაზონის ვენედიქტეს- გან არის ნაღებული მთანმიდაში ეპის. გაბრი- ელის განკა- რგულებით
191	17	კონდაკი ძველი ერთი.	
192	18	პარაკლიტონი ერთი.	
193	19	კრეტსამბელი ძველის ფარჩისა.	
194	21	სპილენძის საიაზმე.	
195	22	ხის სანიგნე ძველი ერთი.	

1	2	3	4
		ნივთები წმიდა მოციქულისა ანდრია პირველწოდებულის ეპქარისა	
196	1	ტრაპეზი და სამკვეთლო ქვისა მიშენებულნი კედელზედ ძველი ჩითის შესამოსლით გადაფარებულნი.	
197	2	პატარა ხელთნანერი სახარება ოქროში დაფერილი ვერცხლის ბუდეში ერთ პირზედ აქვს ხატი მაცხოვრისა მჯდომარე ტახტზედ, მეორეზედ ჯვართცმა, ორივე პირებზედ არიან ხატი 4 მახარობელთა ბუდე არის 1 გირ. და 39 მისხალი.	
198	3	სახარება თბილისის ბეჭდისა ვერცხლის ხატებით ჯვარცმა მაცხოვრისა და 4 მახარობელთა.	
199	4	პატარა ხის ჯვარი შემოსილი ვერცხლით და შემკული პატარა მარგალიტებით და უბრალო ქვებით.	
200	5	ბარძიმი, ფეშხუმი, კამარა, კოფი ვერცხლისა წონით 1 გირ. 25 მისხალი. და ლახვარი რკინისა.	
201	6	ერთი ლანგარი და ორი პატარა ჭურჭელი სპილენძისა.	
202	7	ნაცვლად კანკელისა აქვს ფიცრული კედელი, რომელზედაც არიან ხატები ღვთისმშობლისა დახატული ფიცარზედ სულ ოქროს პერანგით სივრცით 6 1/2X5 ვერშოკი გარშემო უბრალო ფინიფტის არშია აქვს, გვირგვინში უხის ერთი ზურმუხტი, 13 იაგუნდი და 15 მარგალიტი სხვადასხვა სივრცისა ბ. ხატი ანდრია პირველწოდებულის დახატული ფიცარზედ, სიმონ კანანელთან ერთად ვერცხლის არშიით სივრცით 5X4 ვერშოკი გ. სამი ხატი: მაცხოვრისა, წინამორბედის და ფერისცვალებისა არიან დახატულნი ფიცარზედ სივრცით 5X4 ვერშოკი ყველა იგინი ერთი და იგივე ხელობის დ. ორი ხატი	

1	2	3	4
		ფიცარზედ ღვთისმშობლის და იოანე ღვთისმეტყველის ზომით 10X4 ვერშოკი.	
203	9	გულვანი ხელთნანერი 12 თვენი.	მონამეთაში არის გადატანილი ნათხოვრად.
204	10	ჟამნი ერთი.	
205	14	ზადიკი ერთი.	
206	27	სასაფლაო საქართველოს მეფის დავით III აღმაშენებელისა, უნინ მასშიდ იყო ეკლესია, ხოლო ახლა გაუქმებულია იგი ამა სასაფლაოშიდ არის ამართული ერთი ნახევარი რკინის ალაყაფის კარებისა სივრცით 4 არშინი 10 ვერშოკი X2 არშ.4 ვერშოკი მოტანილი დავითისაგან დარუბანდის ქალაქიდგან (из Дербента), რომელიცა წაართვა თათრებს შემდეგ ამა ქალაქის ალებისა ჩხუბით, ამა კარებს აქვს სპარსული წარწერები შვიდ ალაგს.	
		ქონებანი ყდ მოწყალე მაცხოვრის ეკვდრისა	
207	1	ტრაპეზი ერთიანის თლილის ქვით დადგმული კუთვნილს ალაგს.	
208	2	სამკვეთლო ქვისა კედელში გაკეთებული.	
209	3	კანკელი არის გაკეთებული ხისაგან და ზალიან ხელოვნურათ გამოჭრილი და მასშიდ არიან ჩასმულნი სხვადასხვა ისტორიულნი ხატობანი ახალის აღთქმისა, შეადგენს ოთხს სართულს მაღლა სართულშიდ სამი ხატებიანი ნაჭერი აკლია, აღსავლის კარების იქეთ აქეთ ღვთისმშობლისა და მაცხოვრის ხატები ფიცარზედ. იოანე ნათლისმცემლისა და იოანე ღვთისმეტყველისა. აღსავლის კარებზედ ხარება ღვთისმშობლისადმი და ოთხი მახარებელი, ჩრდილოეთ სამხრეთის	

1	2	3	4
		კარზედ მთავარანგელოზი მიხეილი და არხიდიაკონი სტეფანე.	
210	4	ხელთნანერი პატარა სახარება ტყავის ყდით.	
211	5	თბილისის ბეჭდის სახარება.	
212	6	ხის ჯვარი ამოჭრილი ხელოვნურათ.	
213	7	ბარძიმი, ფეშხუმი, კამარა, კოვზი, ტაკუკი ვერცხლისა 2 გირვანქა.	
214	8	ვერცხლის საცეცხური 1 გირ. 33 მისხალი.	
215	9	ერთი დაფარნა მოქარგული ვერცხლით ცისფერს ხავერდზედ.	
216	10	ერთი ხელი დაფარნები ისინიც ნაქარგი წითელს სარჩულზედ და ვერცხლის არშით.	
217	12	პარაკლიტონი ერთი.	
218	13	მარხვანი თბილისის ბეჭდისა ერთი.	
219	14	კურთხევანი ერთი.	
220	15	კონდაკი ერთი.	
221	16	ოდიკი კალენკორზედ არქიელის ხელმოუნერელი.	XVII საუკუნისა არის
222	17	ორი ხის საწიგნეები.	
		ქონებათა წმიდისა ღიადისა მოწამისა მარინეს ეკვდრისა ჩრდილოეთის მხრით	
223	1	ტრაპეზი თლილის და მთლიანის ქვით არის დადგული ცალკე კუთვნილს ალაგს.	
224	2	სამკვეთლო ქვისა კედელში არის გაკეთებული.	

1	2	3	4
225	3	კანკელი ქვისა ორს სართულად გაყოფილი ძირა სართულში ფიცარზედ დახატულები არიან: მაცხოვარი, ღვთისმშობელი და იოანე ნინამორბედი; აღსავლის კარები არის ხისა მასზედ არიან გამოხატულნი ხარება ღვთისმშობლისა, და 4 მახარებელნი ჩრდილოეთის კარზედ არის გამოხატული მთავარანგელოზი მიხაელი, კანკელის თავზედ არის პატარა ხის ჯვარი მის იქით აქეთ ღვთისმშობელი და იოანე ღვთისმეტყველის ხატები.	
226	4	ძველი ხატი ღვთისმშობლისა დახატული ფიცარზედ სივრცით 4X3 ვერშოკი წინა პირი აქვს შემოსილი ოქროთი და შემკობილია 54 ძვირფასის პატარა ქვებით.	
227	5	ხატი მაცხოვრისა და წმიდა გიორგისა ფიცარზედ დახატული სივრცე მაცხოვრის ხატისა 10X9 ვერშოკი ხოლო წმიდის გიორგისა პატარა არის.	მაცხოვრის ხატი იგივეა რომელიც არის ანეროლი კანკელში.
228	6	სახარება თბილისის ბეჭდისა ტყავის ყდით.	
229	7	პატარა სპილენძის ჯვარი.	
230	8	ხის ჯვარი ხელოვნურათ ამოჭრილი ამავე ზომისა.	
231	9	ბარძიმი, ფეშხუმი, კამარა, კოვზი მორჩილები წონით 2 გირ. 71 მისხალი.	
232	10	რკინის ლახვარი, რომელსაც სპილოს ძვალი აქვს ტარზედ.	
233	11	სპილენძის ლანგარი.	
234	12	ერთი დაფარნა ნაჭრისა.	

1	2	3	4
235	13	დაფარნა ორი ფარჩისა.	
236	14	ვერცხლის საცეცხლური 1 გირ. 46 მისხალი.	
237	16	სარტყელი ვერცხლის პრიაშკებით.	
238	18	ოდიკი კალენკორზედ.	
239	19	კრეტსამბელი ჩითის.	
240		ფრაჟის სანანილე.	
241		ორი უბრალო შანდალი.	
242	25	კონდაკი ერთი.	
		ქონება წმიდის ნიკოლოზ საპატივმოქმედის ეპკლესიისა	
243	1	ტრაპეზი მთლიანის თლილის ქვით სა- კურთხეელის შუა ალაგს ერთს სვეტზედ სდგას.	
244	2	სამკვეთლო კედელში.	
245	3	კანკელი ტრაპეზის წინ ფიცრული სივ- რცით 4X5 1/2 არშინი, პირველ სართულ- შიდ არის გამოხატული ჯვარცმა ფიცარზედ წმიდა ნიკოლოზის და მაცხოვრის ხატი ტი- ლოზედ ღვთისმშობლისა და მაცხოვრის ხატი და წმიდა ნიკოლოზის ხატი მეორე სარ- თულშიდ.	
246	4	ტაძრის ხატი წმიდა ნიკოლოზისა დახატუ- ლი ფიცარზედ სივრცით 11X9 ვერშოკი გარ- შემო სპილენძის არშია და გვირგვინი რო- მელშიდაც უზის 19 უბრალო ქვა.	
247	5	ორი ხის სანიგნე ძველი.	
248	6	სახარება ნაბეჭდის მოსკოვის ბეჭდისა ტყავის ყდით.	

1	2	3	4
249	7	ერთი სახარება თბილისის ბეჭდისა, რომელსაც ბრონძის ხატობა აქვს ხავერდის ყდაზე.	შეძენილი მღვდელ-მონაზონის მატესაგან.
250		ბრონძის ჯვარი.	შეძენილი მღ. მონაზონის მატესაგან, გაენეთის მონასტრისა.
251	7	ხის ჯვარი ამოჭრილი ხატებით ხელოვნურათ.	
252	8	ბარძიმი, ფეშხუმი, კამარა, კოვზი ვერცხლისა მორჩილები წონით 1 გირ. 83 მისხალი.	შემოწირულია გაენათის მიტროპოლიტის იოსებისაგან.
253	9	საცეცხური სპილენძისა.	
254		ერთი ხელი შესამოსელი სამღვდლო, ტრაპეზის და სამკვეთლოს შესამოსელი და დაფარნეები.	შეძენილია მღვდელ-მონაზონის გაენათის მონასტრისა მატესაგან.
255		ერთი ხატი წმიდის ნიკოლოზისა ფიცარზედ მოხატული მორთული უბრალო ქვებით, და ერთი ქალღმრთელ დახატული, ხის მინიან ჩარჩოშიდ ჩასმული სვეტიცხოვლის ხატი დიდი.	შეძენილია მღვდელ-მონაზონის გაენათის მონასტრისა მატესაგან.
256		ერთი კონდაკი, ერთი სამოციქულო.	
257	14	ოდიკი კალენკორზედ დახატული.	

1	2	3	4
		ქონება წმიდის დიდის მთავარამონაზნის ბიოგრაფის ეპიკლასიისა	
258	1	ტრაპეზი მოთავსებულია შუა საკურთხე- ველში ერთიანი თლილი ქვისა, ერთს სვეტ- ზედ.	
259	2	სამკვეთლო ჩრდილოეთით ერთიანის თლი- ლის ქვით საკუთარს სამკვეთლოში.	
260	3	კანკელი ფიცრისა განიყოფების 4 სარ- თულად მათში არის მოთავსებული 21 სხვა- დასხვა ისტორიული მოთხრობათა ხატები, ჩაჯენილნი ჩარჩოში, მალა არის ამართუ- ლი ჯვარცმა მაცხოვრისა, აღსავლის კა- რებია ფიცრის, რომელზედაც არის გამოყვა- ნილი ხარება და 4 მახარებელი.	
261	4	ბიჭვინთისა ღვთისმშობლის ხატი სივ- რცით 9X7 1/2 ვერშოკი გამოხატულია ღვთისმშობელი საუკუნო ყრმით, წმიდა ოქ- როსი, ორი ანგელოზით იოანე ღვთისმეტ- ყველით და იოანე წინამორბედით, საკმაოდ მდიდრულად შემკობილია მრავალის იაგუნ- დებით, ზურმუხტებით და ფირუზის ქვებით სათვალავით 137 და მარგალიტით 135 ხატი ესე სავსეა წმიდა ნაწილებით დაკარგვია მხოლოდ ერთი ქვა და ერთი მარგალიტი.	
262	5	ხატი ღვთისმშობლისა სივრცით 5 1/2X4 ვერშოკი სრულიად ოქროსი წინა პირი. ყდ წმიდას უპყრია ხელთა საუკუნო ყრმა, ხოლო იქეთ აქეთ ხატიან მეფე გიორგი და მეფე თამარი; ხატი ესე შემკულია მრავლის იაგუნდის და ფირუზის ქვებით რიცხვით 51. ხატი ესე არის ჩასმული ხის ბუდეში, რომე- ლიც არის ვერცხლით მოჭედილი მოოქრე- ლი მასზედ ხატიან სხვადასხვა წმიდანები ისტორიიდან: იოანე ნათლისმცემელი პატ- რიარხი იაკობი მსაჯული გედეონი, წინას- წარმეტყველნი იერემია, დანიელი, ამბაკო, ნოე და მოსე, მარჯვენა კარზედ იოაკიმე და მარცხენაზედ ანნა.	

1	2	3	4
263	6	სააიაზმე სპილენძისა მისის სახურავით.	
264	7	ფიცარზედ დახატული მორჩილის ტანის ნმიდა გიორგი.	
265	8	ორი სანიგნე ხისა.	
266	9	ძველი და სრულიად უბრალო საპატრი- არხო სკამი.	
267	10	ხელთნანერი პატარა სახარება ვიზანტი- ის ხელობისა ხატებით 4 მახარებლებისა. სახარება ესე არის ჩასვენებული ვერცხლის და მოოქრულ ბუდეშიდ რომელიცა არის შე- სანიშნავი ნმიდა ხელობისა, ზედ ხატრობა არა აქვს სივრცე სახარებისა 3 1/2X2 ვერ- შოკი ბუდის წონა 1 გირ. 36 მის.	
268	11	სახარება თბილისის ბეჭდისა ნახევარ ფურცელზედ ტყავის ყდით.	
269	12	მორჩილი ხის ჯვარი ამოჭრილი მთანმი- დის ხელობით და ერთი სარდაფის ჯვარი კიდევ.	
270	13	ბარძიმი, ფეშხუმი, კამარა, კოვზი ვერცხ- ლისა საშუალო ზომისა წონით 2 გირ. 10 მისხალი.	
271	14	ვერცხლის ტაკუკი 28 მისხალი.	
272	15	ვერცხლის სანაწილე მოოქრვილი ორის უჯრით წონით 2 გირ. 5 მისხალი.	
273	16	საცეცხური ვერცხლისა 1 გირ. 29 მისხალი.	
274	17	ერთი ხელი დაფარნეები ფარჩისა.	
275	18	შესამოსელი ტრაპეზის და სამკვეთლოსი ყვითელის ფარჩისა.	

1	2	3	4
276	19	დავითნი ერთნი } მოსკოვის ბეჭდისა ჟამნი ორი	
277	20		
278	21	პარაკლიტონი თბილისის ბეჭდისა.	
279	22	სამოციქულო.	
280	23	მარხვანი და ზადიკი.	
281	24	გულვანი 12 თვენი ხელთნანერი.	
282	25	კონდაკი თბილისის ბეჭდისა.	
283	26	კურთხევანი თბილისის ბეჭდისა.	
284	27	ტყავზედ დანერილი მამათა ცხოვრება ორი ტომი.	
		ქალაღზედ დანერილი	
285	28	სჯულის კანონი.	
286	29	ექესი წიგნი მეტაფრასები.	
287	30	სწავლა ეფრემ სირინელისა.	
288	31	სწავლა იოანე დამასკელისა.	
289	32	კონდაკი სამღვდელო.	
290	33	სამღვდელმთავრო კონდაკი.	
291	34	ორი ცალი ტიპიკონი.	
		ნაბეჭდი წიგნები	
292	35	სახარება რუსულ-ქართული ნაბეჭდი რომელსაც აქვს (ნაბეჭდი) ხავერდის ყდა, ყდაზედ აქვს ბრონძის ფინიფტის ხატები მაცხოვრისა და 4 მახარებელთა.	
293	36	დაბადება.	

1	2	3	4
294	37	ლეთისმეტყველება იოანნე დამასკელისა.	ეს წიგნი ყოფილ წინამძღვარმა არხიმანდრიტ ნიკოლოზმა ათხოვა მელქისედეკ ნაკაშიძეს.
295	38	წიგნი იოსაფატისა ხელთნანერია.	
296		ერთი წმიდის გიორგის წინ დასადგმელი დიდი შანდალი ფრაჟის.	შემოწირულია იეროდიაკონის ოსებისაგან.
297		ერთი ბიჭვინტის ლეთისმშობლის ხატი წინ დასადგმელი ფრაჟის შანდალი. ამასთანავე შანდალი დავით აღმაშენებლის სასაფლაოში.	შემოწირულია ნიკოლოზ კოკელაძისაგან
298		ერთი იოაკიმ და ანნას ეკედერშიდ ლეთისმშობლის წინ დასადგმელი შანდალი.	შემოწირულია ვლადიმერ ხიზაძისაგან.
299		ერთი რწყვილი პურის კურთხევის დროს სახმარებელი ფრაჟის შანდალი.	შეძენილი მონასტრის საშვალებით
300	1	ყდ სამღვდელო გაბრიელ ეპისკოპოსის დაკრძალვის დროს სხვადასხვა პირთაგან შემოწირული ხატები და წიგნები შესამკობელად განსვენებულის საფლავისა	
301	2	მაცხოვრის ხატი ვერცხლისა 7X5 1/2 ვერშოკი სივრცისა.	ეს ორი ხატი არის ყდ სამღვდელო გაბრიელის ნაქონი მის კელიაშიდ, ბეჭდები და კირიალოსა-
		ლეთისმშობლის ხატი ვერცხლით მოსილი სივრცით 7 1/2X6 1/2 ვერშოკი გვირგვინებზედ ორი ბეჭედი ოქროსი და ზედ შემოყოლებული შალის კირიალოსანი.	

1	2	3	4
			ნიცა მისია და არიან დასვენებული სვეტზედ წინ უმთია დაუ-ქრობელი ლამპა.
302	3	განგებ გაკეთებულ კანკელში ასვენია სახარება ქართული ხავერდით გადაკრული ხის ყდანინაპირი შემკობილია 4 მახარებელთა ხატებით და შუა გულში ქრისტეს სახით. გარშემო უზის ქეები, უკანა პირზედ ოთხკუთხივ და შუაში ვარსკვლავი, ვერცხლით მოჭედილი შუაგულში არის გამოხატული იერუსალიმი და ჯვარი, სივრცით 9 1/2 X 7 ვერშოკი.	შემონირულია კავკავის მადრიელ ქართველთაგან
304	4	ლეთისმშობლის ხატი ზომით 6 X 5 ვერშოკი.	ქუთათურ ქალებისაგან
305	5	წმიდის გიორგის ხატი ვერცხლის ზომით 6 X 5 ვერშოკი.	სემენარიის მონაფეთაგან.
306	6	ლეთისმშობლის ხატი სივრცით 12 1/2 X 9 1/2 ვერშოკი.	სამეგრელოს სასულიერო შკოლის მოსწავლე და მასწავლებელთაგან.
307	7	წმიდა ნინოს ხატი სივრცით 5 X 4 ვერშოკი.	თბილისის სათავადაზნაურო სკოლისაგან.
308	8	მაცხოვრის ხატი სივრცით 6 1/2 X 5 1/2 ვერშოკი.	ოდესაშიდ მც. ქართველთაგან.
309	9	მაცხოვრის ხატი სივრცით 8 1/2 X 8 ვერშოკი.	გურიის თავადაზნაურთაგან.

1	2	3	4
310	10	ლეთისმშობლის ხატი სივრცით 11 1/2X7 ვერშოკი.	თბილისის ფოსტა-ტე- ლეგრაფის ქართველთ მოხელეთა- გან.
311	11	მაცხოვრის ხატი სივრცით 7 1/2X6 1/2 ვერშოკი.	ნერა-კითხ- ვის გამავ- რცელებელი საზოგადო- ებისგან.
312	12	მაცხოვრის ხატი სივრცით 7 1/2X6 1/2 ვერ- შოკი.	დაბა ხონის მცხოვრე- ბთაგან.
313	13	ლეთისმშობლის ხატი სივრცით 6 1/2X 5 1/2 ვერშ.	ბათუმელ ქართველთ ნოქრებ- თაგან.
314	14	ლეთისმშობლის ხატი სივრცით 8X7 ვერშო- კი.	ქუთაისის ხე- ლოსანთა საზოგადო- ებისაგან.
315	15	მაცხოვრის ხატი სივრცით 7 1/2X6 1/2 გოჯა.	ექვთიმე ხე- ლაძის სტამ- ბიდგან.
316	16	წმინდა ნინოს ხატი სივრცით 8X6 1/2 გოჯა.	ყვირილის ვაჭართა- გან.
317	17	მაცხოვრის ხატი სივრცით 5 1/2X5 გოჯა.	ქუთაისის სამეურნეო სასწავლე- ბლის მოწა- ფეთაგან.

1	2	3	4
318	18	მაცხოვრის ხატი სივრცით 5,1/2X5 გოჯა.	ბაგრატ კაჭარავასაგან.
319	19	მაცხოვრის ხატი სივრცით 7X6 გოჯა.	გორის ქართველთა საზოგადოებისაგან.
320	20	ლეთისმშობლის ხატი სივრცით 6 1/2X5 1/2 გოჯა.	სოხუმელთაგან.
321	21	ლეთისმშობლის ხატი სივრცით 8X7 გოჯა.	ფოთის მცხოვრებთაგან.
322	22'	მაცხოვრის ხატი სივრცით 6 1/2X5 1/2 გოჯა.	განჯის ქართველებისგან.
323	23	ლეთისმშობლის ხატი სივრცით 8 1/2X8 გოჯა.	ბათუმელ ქართველთაგან.
324	24	მაცხოვრის ხატი სივრცით 11X8 1/2 გოჯა.	ქუთათურ მცხოვრებთაგან.
325	25	ლეთისმშობლის ხატი სივრცით 8X6 1/2 გოჯა.	ბახველებისაგან.
326	26	ლეთისმშობლის ხატი სივრცით 8X7 გოჯა.	ქუთაისის ეპარქიალურ საქალბო სასწავლებლისაგან.
327	27	წმიდა გიორგის ხატი სივრცით 8 1/2X5 1/2 გოჯა.	თფილისის ქართველთაგან.
328	28	წმიდა დავით და კონსტანტინეს ხატი სივრცით 8X6 1/2 გოჯა.	შორაპნის მარხის კლდეების საზოგ. მცხოვრებთაგან.

1	2	3	4
329	29	მაცხოვრის ხატი სივრცით 8X6 1/2 გოჯა.	სამტრედიის მაზრის კლდეეთის საზოგადოების მცხოვრებთაგან.
330	30	ხატების წინ დასადგმელი ლამპა ვერცხლის ფეხით.	უცხოპირთაგან.
331	31	ლამპა შემონირული ფრაჟისა.	უგანათლებულესი კნენა მიდატორ ბაგრატიონისაგან.
332	32	ლამპა.	დიმიტრი ბოკერიასგან გაფუჭდა
333	33	ორი დიდი ნოხი სივრცით 7 ალაბი 6 გოჯა X 3 ალაბი 2 გოჯა. მეორე 4 ალაბი 10 გოჯა X 3 ალაბი 2 გოჯა.	ანდერძით დატოვებული გაბრიელისაგან მონასტრისადმი.
334	34	ორი საფლავის დასაფარებელი ერთი ყვითელი ფარჩისა და ერთი მაუდის შავი.	უცნობი პირისაგან.
335	35	შენირულობანი მონასტრისადმი ერთი ხელი სალვედლო და სადიაკვნო შესამოსელი ყოვლის სამკაულით თეთრის ფარჩისა.	მიხაილოვისსტან. მყოფი კანდუქტორის ტიმოთე ვარონოვისაგან.
336	36	სამი სამღვდელს შესამოსელი უსტიხროთ, წითელი ყვითელი და მწვანე სახიანი სამივე ფარჩისა.	შემონირული ტომსკის დედათა მონასტრის

1	2	3	4
			წინამძღვარი პარასკევა- საგან.
337	37	სამი სადიაკვნო შესამოსელნი სტიხრები თავის სამკაულით ამავე ფერის ფარჩისა, რომლიდგანაც მწვანე სახიანი გადაკეთდა სამღვდელო სტიხრად.	
338	38	ორი ხელი დაფარნა ერთი თეთრი და მეო- რე მწვანე ფარჩა ნაკერი.	შემონირუ- ლია წინა- მძღვარ პარა- სკევასაგან.
339	39	ერთი ხელი დაფარნა წითელი ხავერდისა.	შემონ. ქუთა- ისის რექტო- რის არხიმან. დიმიტრი- საგან.
340	40	ერთი ხელი დაფარნა ნაკერი თეთრის ფარ- ჩისა.	შემონ. თე- კლათის ილუმენი- საგან 1891წ.
341	41	ვერცხლის ღვთისმშობლის ხატი ნაწი- ლებით სივრცით ვერშოკხედ ნაკლები.	შემონ. მღ. სპირიდონ ნიქორიძი- საგან.
342	42	ვერცხლის სტაქანი.	1904წ. 19 ივლისს გაიტაცეს ავაზაკებმა.
343	43	ერთი ხელი სამღვდელო შესამოსელი ყვი- თელი ფარჩა ყოვლის სამკაულით.	ეს ნივთები არიან შე- მონირული
344	44	ერთი ხელი შესამოსელი მიხაკის ფერის ატლასის ბედენიკს გარდა.	კურსკელი ანნა ივანეს ასულის გლადკოვისა 1899 წელში

1	2	3	4
345	45	სადიაკენო სტიხარი ყვითელი ფარჩისა ყოვლის სამკაულით.	
346	46	ორი წყვილი დაფარნა ერთი მწვანე ატლასი და წითელი ხავერდისა.	
347	47	ოცი არშინი ატლასი წითელი თავის სასარჩულებით და ბუზმენტით.	ტრაპეზზედ არის გადაფარებული
348	48	აბრეშუმის ფოჩიანი ტრაპეზის საფარი.	ჭოგნარის ეკკლესიაზედ გარდასცა არხ.სერაფიონმა 1901 წელში
349	49	ოდისკის შალითა.	
350	50	წიგნი რუსულათ შედგენილი თხზულება კონდაკოვისა მონასტრებზედ ცნობები და მათს წივთებზედ.	ბლალოჩინის არხიმ. ბესარიონისაგან გაგმოზავნილი 1900 წ.
351	51	დანარჩენი მკერდის ჯვრები მღვდელმონაზონთა ან განსვენებულის გაბრიელის და ანტონის.	
352	52	ამავე მღვდელ მონაზონის გაბრიელისაგან დანარჩენი ვერცხლით მოჭედილი ჯოხი.	
353	53	ერთი ნოხი სივრცით 8 ალაბი X 1 1/2 ალაბი.	მონასტრის საშვალეებით
354	54	ერთი ხალი სივრცით 1 ალაბი 14 გოჯა და X 1 ალაბი.	შეძენილი
355	55	ფრაჟის საცეცხლური.	
356	56	ლეთისმშობლის გულსაკიდი მოოქერილი	შემოწირული

1	2	3	4
		ხატი ნაწილებით და ვერცხლის ჯაჭვი მო- ოქერვილნი.	ძველის ათო- ნის მღვდელ- მონაზონის თეოდორე ერისთავი- საგან
357	57	წიგნი სახელწოდებული მცხეთა და მისი სობორი სვეტიცხოველი.	მიღებული არის არხ. ბე-სარიონისა- გან ფასის გარდა-ხდით მონასტრის საშვალეზი- დგან.
358	58	ერთი დიდი ტაძრის ტრაპეზის გადასაფა- რებელი.	შემოსწირა ივანე სუხა- შვილმა.
359	59	ერთი ფრაჟის შანდალი ხატის წინ დასად- გმელი.	უცნობი პირი- საგან
360	60	დიდი ეკლესიის ტრაპეზის შესამოსი.	
361	61	ორი ფილონი ერთი მათგანი სრული შესა- მოსელი გარდა სტიხარისა, ორი რწყვილი დაფარნეები. ერთი სადიაკვნო ოლარი ექვსი ტრაპეზის და სადიაკვნო გადასაფარებელი.	შემონირული ფედოროვის ქალისაგან.
362	62	ოქროს ჯაჭვი 53 მისხალი.	შემონ. და- ვით ბაგრა- ტიონისაგან
363	24	დიდ ეკლესიაშიდ ნაცვლად ძველის სანი- გნეებისა სდგას ახალი სანიგნეები ოთხი.	
364	87	ამავე ეკლესიაშიდ ნაცვლად ხმარებიდ- გან გასულის კრეტსაბმელისა იმეკონების ახალი წითელი ატლასის კრეტსაბმელი.	
365	18	ერთი აღდგომის ხატი კარებიანი, ფიცარ-	მეთვრამეტე

1	2	3	4
	— —	ზედ მოხატული	ნომერშიდ სწერია ამა- ლლების ხატი მოჭედილი, რომელიც არ აღმოჩნდა და როგორც ახსნა ბერე- ბმა ეს ხატი უნდა იყოს და არა ამაღლე- ბის

შენიშვნა: აღწერილი სიაში აღწერილის კომისიიდან 1878 წელს 16 აგვისტოსა ნაწევნები ქვეშე №44,52,102,108 და 130. ბარძიმი, ფეშხუმი, კამარა, კოვზი, ვერცხლისა ორი წყვილი, სამღვდელმთავრო პანალია, სამღვდელმთავრო სარტყელი, ოქროს ბარძიმი და დავით აღმაშენებლის ოქროს ბეჭედი იქნენ გატაცებულნი, ავაზაკებისაგან მონასტერზედ თავსდასხმის დროს 19 ივლისს 1904 წელსა, ხოლო №24,58,61,80,85,87 მარინეს ეკედრის №20 ანდრიას ეკედრის №11,12,13,15,16,17,18,19,20,21,22,24,25 და 26 მაცხოვრის ეკედერში №11 მარინეს ეკედერში №15 და 17 წმიდის გიორგის ეკლესიაში №39 მოხსენებულნი შესამოსელნი, ნიგნები და სანიგნები გასულ არიან ხმარებიდან. ხოლო ანდრიას ეკედერში №23 ქამარი ვერცხლის შესაბამელებით როგორც ახსნეს ბერებმა უმაღლ არ ყოფილა მათს ხელშიდ, №134,137,140,151,152 და წმიდის გიორგის ეკლესიაში №35 ნიგნები არ აღმოჩნდნენ წაულია თეოდორე ჟორდანიას. №105 ომფორი და №112 მიტრა არ აღმოჩნდნენ. როგორც შენიშვნიდან სჩანს მიტრა უნდა იყოს გადატანილი ქუთაისის საკრებულო ტაძარში, ხელი ომფორი, როგორც ახსნეს ბერებმა მათს ხელში არა ყოფილა. №131 სურა და ხელსაბანი ვერცხლისა ორჯერ იყო ჩაწერილი. სოხასტერის სიაში ჩაწერილი №9 უბრალო სანანილე არ აღმოჩნდა შესაძლებელია იყოს მარინეს ეკლესიაში მქონე ფრაჟის სანანილე, რომელიც ძველ სიაში არ ყოფილა ჩაწერილი.

366	ამასთანავე ბანკის ბილეთები ორი ათას ცხრაას მანეთისა	2900მან.
367	ნაღდი სამასერთი მანეთი და 27 კაპ. ამა სიისამებრ გაენათის მონასტერი ჩავიბარე გაენათის მონასტრის არხიმანდრიტმა ნიკიფორემ. შთავაბარე გაენათის მონასტრის იკონომოსმა მღვდელმონაზონმა ანთიმოსმა	301მანეთი 27 კაპ.

1	2	3	4
---	---	---	---

სია არხიმანდრიტის ნიკოლოზის დატოვებული ნივთებისა გაენათის მონასტერში სამონასტრო სახლში შედგენილი 16 დეკემბერს. 1906 წელსა ქვემოთ ამათა ხელის მომწერთა თანდასწრებითა:

1 დიდი პატრეთი არხიმანდრიტის ნიკოლოზისა რამკით.

2 ხატი მაცხოვრის ქადაგება ზღვიდან რამკით.

3 ლამარ დედოფლის სურათი რამკით.

4 ყუთი სხვადასხვა სურათებით და ერთი არხიმანდრიტის ნიკოლოზის სურათი ურამკით

5 კალათი არხიმანდრიტის ნიკოლოზის სტუდენტობის დროს სერთუკი და საცვლები

6 პატარა კონდაკი იოანე ოქროპირის.

7 შემოკლებული ზადიკი.

8 დიდი ლოცვანი.

9 ტანისამოსის ჩოთქი.

10 ორი კრიალოსანი ქალაღდის კოლოფში.

11 ძველი ხატი ნანერი.

12 კონდაკოვის თხზულება.

13 რაზნოლსნაია.

14 ცხრა სხვადასხვა ისტორიული სურათები.

15 რამოდენიმე ნომერი გაზეთისა რუსულის და ქართულის.

16 ხუთი სუნკა.

17 საცვლები სტოლის საფარში გამოხვეული.

18 ნახევარი დუფუნი დანა ჩანგალი.

19 სამი საპურო დანა თერთმეტი სტოლის დანა და ცხრა ჩანგალი.

20 ქაფქორი დიდი კოვზი, ხის კოვზი ორი.

21 ქალაღზედ დახვეული სვეტიცხოვლის და თამარ დედოფლის ხატი.

22 ქუდი ბარტყულა და მისი ჩასადებით.

23 ყუთი რომელშიდაც არის სხვადასხვა ხელთნანერები, ნამლები, სავარცხალი პატარა ბალიში.

24 დიდი ზანდუკი სხვადასხვა წიგნებით.

25 კაბა-ანაფორა ბინიში მანტია სამი ჯოხი ორი მათგანი ვეცხლის. სარკე ორი საღფეთქი და პირსახოცი. სტოლ საფარი. ორი საბანი და ერთი ლები ფარდაგი. სტოლი კასრული ორი ტაფა ვედრა სუპნიკი. სამოვარი ორი გრაფინკა საჩაიე. ფოსტლები. რკინის საკეცე და საღამური ქუდი.

შენიშვნა ნაშლილს სიტყვას სარკე ერწმუნეთ.

სია ესე შევადგინე განკარგულებისამებრ იმერეთის ეპარხიის მართვე-ლის ეპისკოპოსის პეტრესა.

გაენათის მონასტრის წინამძღვარი არხიმანდრიტი ნიკიფორე.

ამა სიის შედგენას დავესწარი მღვდელი ლავრენტი დევიძე.

При составлении ностоящей описи согласно предписания Г. Кутаисского Уездного начальника от 15 Декабря 1906 года №5019 Рионский Линеинный Приставъ Бибиковъ

გაენათის მონასტრის მღვდელმონაზონი ილარიონი

პირი ესე ნამდვილისა თანასწორ არს გაენათის მონასტრის წინამძღვ-არი არხიმანდრიტი ნიკიფორე

ქ.ც.ს.ა. ფ.21, ს.22510, ფ. 8-29

1	2	3	4
368		1907 წელს ივლისის 30 დღესა. მიღებულია ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის ინსპექტორის ტრიფონ ჯაფარიძისაგან დახურული ქუთაისის სემინარიის ეკლესიის ერთი ხელი სამღვდლო შესამოსელი ყოველის თვისის სამკაულით ყვითელი მატერია. აგრეთვე ოთხი ენქერი სხვადასხვა ფერისა. ანალოლაზედ გადასაფარებელი, ერთი პურსსაკურთხსტოლზედ გადასაფარებელი ყვითელი. ეკონომოსი მღვდელმონაზონი ილარიონი	გასულია ხმარებიდან სიძველის გამო
369		მიღებულია მისგანვე ერთი ხელი სადიკვნო შესამოსელი იმავე ფერისა. ეკონომოსი მღვდელმონაზონი ილარიონი	
370		1909 წელს სექტემბრის 20 დღესა შემონერა უცნობმა პირმა ერთი ატლასის კრეტსამბელი. ეკონომოსი მღვდელმონაზონი ილარიონი	

1909-სა წელსა ოკტომბრის 18-სა დღესა ამა სიის თანახმად იქმნა შემონმებული გაენათის მონასტრის სამკაულები, ქონება და კუთვნილება და ყოველივე აღმოჩნდა.

იმერეთის ეპარქიის მონასტრების ბლაღოჩინი, დეკ. ნ. ყუბანეიშვილი
 გაენათის მონასტრის წინამძღვარი არხიმანდრიტი ნიკიფორე
 გაენათის მონასტრის ეკონომოსი მღვდელმონაზონი ილარიონი

371	1911 წელსა აპრილის 28	დარჩენილისა არხიმანდრიტო ჯვარი გარდაცვალებულისა არხიმანდრიტის სერაპიონისა შეტანილ არს საეკლესიო ქონებათა, რომელსაც აკლია ორი მოდიდო ადგილის ქვები და სხვა კიდო პატარა ქვები რაოდენობა აკლია, და ჯვარი არის ვეცხლისა.	
372	1911 წ. დეკემბ. 13	საარხიმანდრიტო ჯვარი ვეცხლისა თეთრის ქვებით და ერთი ნითელით, რომელიც ნითელი ქვა ძირს დაკიდებული მონასტრიდან ქონდა გატანილი და მიკეთებული კუთვნილი გარდაცვალებულისა არხიმანდრიტის ნიკი-	საარხიმანდრიტო ჯვარის ძენკვი უნდა იყოს.

1	2	3	4
		ფორესა და კიდევ მეორე მოოქრვილი ჯილ- დო ჯვარი ანდერძისამებრ მიცვალებულის წინამძღვრის ნიკიფორე არხიმანდრიტისა შენიშნულ არს გაენათის მონასტრისადმი.	
373	1912 თებერ- ვალი 24	ორი წიგნი მხედრული ხელთნაწერი ქვეშე ნომრებისა 210,212. ნაქონი თავადი გრიგოლ წერეთლისა შემოწირულ არს კნეი- ნა ნატალია ინჯარაძის ქალისაგან, წიგნები რომელიც არის თითო ოთხი თვის ორივე რვა თვისა სახელად თვენი. ილუმენი ანთიმოს ეკონომოსი მღვდელმონაზონი ზენონ	
374	აპრილი 17	სიტყვიერის ბრძანებით ყ-დ სამღვდელო იმერეთის ეპისკოპოსის გიორგისა იქმნა შე- რაცხულ გაენათის მონასტრის ქონებათა საარხიმანდრიტო ვეცხლის ჯვარი ჯაჭვით, რომელსა უზის სამი ფერი ქვები: თეთრები მომწვანო და მონითალოები, რომელიც იყო მოხსენებული ჯვარი ან გარდაცვალებულის ჯრუჭის მონასტრის წინამძღვრის გრიგოლ არხიმანდრიტისა, და რომელიც დასაფლა- ვებულ იქმნა გაენათის მონასტერში. ეკონომოსი გაენათის მონასტრისა მღვდელმონაზონი ზენონ	
375	1913 წ. მაისი 15	გადაცვალების შემდეგ გაენათის მონას- ტრის ილუმნის პაფნოტისა მისი მოოქრვი- ლი ჯილდო სინოდალური ჯვარი იქმნა შე- რაცხილი მონასტრის ქონებათ. ეკონომოსი გაენათის მონასტრისა მღვდელმონაზონი ზენონ	მღვდელ ამბროსი ფოფხაძეს აქვს
376		აგრეთვე იქნა შერაცხილი სამონასტროდ წიგნები: ახალი ბეჭდის მარხვანი ერთი ერთი პარაკლიტონი, ერთი დიდი ზადიკი, კლემაქ- სი მხედრული ასოებით, დაბადება-მეორე ნა- წილი სახარება და სამოციქულო მხედრული ერთათ შეკინძული ორი ლოცვანი მხედრუ- ლი და ხუცური ერთი წმინდანების პარაკლი- სის პატარა წიგნი.	

ეკ. მღვდელმონაზონი ზენონ

1	2	3	4
376	1915 წ. ივნისი 15	ქ. თბილისში მცხოვრებმა ალექსანდრე უგუზოვმა შემოსწირა გაენათის მონასტერს ორი ხელი შესამოსელი თავისი მონაწილეობით ღირებული ფასად ასსამი (103) მანეთით. ეკ. მღვდელმონაზონი ზენონ	გასულია ხმარებიდან სიძველისა გამო.
377	1920 წ. ოქტომ. 17	გადაცვალებული ნიკიფორე არხიმანდრიტის სიტყვიერი დაბარებით: რომ მისი ნაქონი მიტრა შავ ხავერდზედ მოქარგული ნახევარი მისი საფასით და ნახევარი კაცხის მონასტრის საფასით გაკეთებული უნდა გადაცემოდა ჩემის ხელით და აგრეთვე სა-არხიმანდრიტო ჯვარი ვერცხლის ძენკვით და ნითელი, ყვითელი და თეთრი ქვებით შემკული ბევრ ალაგას აკლია ქვები, ბუდე ქვებისა ცალიერები არის, ესე ორი ნივთი რადგან დღემდინ ვერ გავგზავნე ეხლა შემაქვს გაენათის მონასტრის ნივთებთან ერთად შეერთებით აგრეთვე მიტრის ბუდე უეშტისა. ილ. ზენონ	
378	17	ანთიმოზ არხიმანდრიტის ნაქონი გულსაკიდი მოოქრული ჯილდოს ჯვარი. ილ. ზენონ	ეს ნანათხოვლები აქვს მღვდელ არსენიშვილს.
379		თერთმეტი ცალი ნიგნები წმინდათა და ღირსთა ცხოვრება №1,2,3,4,5,6,7,13,50,51, 28 დიდი ნიგნები.	
380		მაქსიმე აღმსარებელი დიდი ნიგნი №14.	
381		იოანე დამასკელის ტყავზე №24.	
382		ოთხთა წინასწარმეტყველთა ნიგნი ქალღმრთელზედ ნაბეჭდი.	
383		ნიგნის სწავლა წმიდათა ხატათაყვანის-ცემისათვის დაბეჭდილი ტყავის კარმით.	

1	2	3	4
384		გრიგოლი ღვთისმეტყველის წიგნი №9.	
385		სწავლა იოანე ოქროპირისა ქალაღზე ხელთნანერი.	
386		მამათა ცხოვრება ქალაღზედ ხელთნანერი ძველი თავსა და ბოლოში აკლია.	
387		სჯულის კანონის სამი წიგნი №25,26,58.	
388		სამღვდელმთავრო კონდაკი ხელთნანერი ტყავზე უყდო №32.	
389		ცხოვრება წმიდა დიდი მონამე გიორგისა მხედრული პატარა წიგნი №16.	
390		8 საღღესასწაულო ძველები დიდი და პატარები, ამათგან სამი ხელთნანერი ქალაღზედ №55,33 ერთი იმათგანი ტყავზე დაწერილი. ამათგან ორი დიდი ძველები ხმარებისაგან გასული.	
391		გულვანი და პარაკლიტონი ხელთნანერი ქალაღზედ ერთ წიგნად ძალიან ძველი ხმარებიდან გასული №54.	
392		სამი სამთვენი დაბეჭდილი ტყავის ყდით.	
393		ორი კლემექსი ხელთნანერი ტყავის ყდით.	
394		ერთი პარაკლისების წიგნი ნაბეჭდი.	
395		ერთი კურთხევანი ძველი ნაბეჭდი და ერთი ბერძნული პატარა სახარება.	
396		ორი მარხვანი ტყავის ყდით.	
397		სამი სახარება ერთი ხავერდის ყდით და ორი ტყავის ყდით.	
398		სამი ზადიკი ტყავის ყდით ნახმარები დიდრონები.	

1	2	3	4
399		რვა ჟამნები სხვადასხვა ზომის და ერთი დავითნი ძველები.	
400		ოთხი ლოცვანი, ორი იმათგანი ნაბეჭდი ძველი და ორი პატარა ხელთნანერი.	
401		ერთი პატარა ნემცური ლოცვანი.	
402		ერთი ვახუშტის საქართველოს ისტორია დაბეჭდილი.	
403		ერთი სამოციქულო ტყავის ყდით ილუმენ სოფრომის ნაქონი ნაბეჭდი.	
404		ხელთნანერი ამოკრებული მამათა სწავლანი სქემ. იეროდიაკ. ვენედიქტესაგან.	
405		ერთი ხელი დაფარნა ფარჩაზე ანგელოზებით წითელი ფარჩის.	
406		ერთი ხელი დაფარნა ნაქარგი ყვითელ ფარჩაზედ.	
407		ერთი ხელი დაფარნა მოთეთრო ატლასზედ.	
408		რვა სხვადასხვა დაფარნები და ერთი მწვანე სარტყელი.	
409		ორი ორარი, ერთი ყვითელი და ერთიც მწვანე.	
410		ერთი დაფარნა სირმიანი ნაქარგი ჯვრებით.	
411		ერთი მაცვლისფერი დიდ ტრაპეზზე გადასაფარებელი ხავერდის.	
412		ერთი მწვანე მაუდი გარდამოხსნის სტოლზე გადასაფარები.	
413		ერთი საშუალო ზომის ტრაპეზზე გადასაფარები ჯვრიანი.	

1	2	3	4
414		ერთი ხატი ხისა ამოჭრილი ათონის ხელობა ვერცხლის ბუდეში პეტრე და პავლესი. ზომით 1 ვერშ. და X სიგანით ერთი ვერშოკი. შემონირული მღვდელმონაზ. თეოდორესი — აგრეთვე მისივე შენირული ხის ხატი ვერცხლის ბუდეში რგვალი ამავე ზომის წმ. ნიკოლოზის.	
415		ორი ღვთისმშობლის ხატები ვერცხლისა ზომით 3X2 1/2 ვერშოკი და მეორე 2 1/2X2 ვერშოკი.	
416		დავით აღმაშენებელის ხატი ფიცარზე დახატული ფეხზე მდგომარე, ახალი 10X8 ვერშოკი ზომით. მონასტრის საშველებით შეძენილი.	
417		ერთი ხატი მაცხოვრისა ზომით 3X2 პრობი არა აქვს მგონი უნდა იყოს ვერცხლის — მეორე ხატი ამავე ზომის მაცხოვრისა ფრაჟის ორი ხატი წმ. ნიკოლოზისა ზომით 4X3 ვერშოკი დაახლოვებით, ფრაჟებისა.	
418		მთელი წლის წმიდათა ხატები 12 კარდონზე რამკაში.	
419		ერთი ტრაპეზის სარკე ერთი არშინი სიგრძით და განით 12 ვერშოკი.	
420		ორი ხელსაბანი ერთი დიდ ეკლესიაში და მეორე წმიდა გიორგის ეკლესიაში ორივე თუთბერის.	
421		ხატი მაცხოვრისა ფიცარზე, მოხატული ზომით 8X6 ვერშოკი. მეორე ხატი მაცხოვრის ამავე ზომის ფრაჟის არშით — ამავე ზომის ღვთისმშობლის ხატი ფიცარზე მოხატული. სამივე ანნას ეგვდერში.	
422		ორი სახარება ნახევარ ფურცელზე ბრონძით მოჭედილი ტფილისის ბეჭდის და ერთი 5 ვერშოკიანი ჯვარი ყვითელი ბრონძის.	

1	2	3	4
423		თეთრი ფრაჟის ტრაპეზზე დასადები მან- დალი.	ა ც ნ
424		ორი ღვთისმშობლის ხატი ზომით ერთი 2 1/2X2 ვერშ. და მეორე 2X1 1/2 ვერშო- კი ფიცარზე მოხატული ფრაჟის პერანგით უპრობოა.	ბ დ ე ნ ც ბ
425		მაცხოვრის ხატი ფიცარზე დახატული ზომით 12X10 ვერშ.	ა ბ
426		ერთი ხატი ფიცარზე დახატული. ზომით 7X5 ვერშ. ღირსი სიმონის და ერთი უთაო სა- იაზზე სპილენძის და ერთი პატარა სპილენ- ძის თუნგი.	ა ც ბ ნ
427		ერთი მანდილი თითბრისა ზომით 7 ვერ- შოკი.	ა ბ ნ ა
428		ნმიდა გიორგის ხატი ფრაჟისა 5X4 ზო- მით.	ა ნ

1920 წელსა ოკდომბრის 19-სა დღესა გელათის მონასტრის ეკლესიები თავის სამკაულით ჭურჭლებით, ხატებით და ყოველივე ქონებით რომელიც აღწერილია ამა ქონების ნიგნში ჩავიბარე ახლად არჩეულ ეკონომოსმა მღვდელმონაზონმა ექვთიმემ. მყოფ ეკონომოსის ან ჯრუჭის მონასტრის წინამძღვრის ილუმენის ზენონისაგან რასაშინა ხელს ვინერ ეკონომოზი მღვდელმონაზონი ექვთიმე გელათის მონასტერი, ეკლესიები, და ყოველივე თავისი ქონებით, რომელიც აღნიშნულია ამა ქონებით ნიგნში ჩავაბარე ახლად არჩეულ ეკონომოსს მღვდელმონაზონს ექვთიმეს მე მყოფმა ეკონომოსმა გელათის მონასტრისა ან. წინამძღვარმა ჯრუჭის მონასტრისმა ილუმენმა ზენონმა მას შინა ხელს ვანერ ილზენონ. ჩაბარებაზე დავესწარი წინამძღვარი ნესტორ არხიმანდრიტი.

429	პატარა ვერცხლის სანაწილე რომლის წი- ნა გვერდზე დახატულია ჯვარცმა უფლისა და ჯვრის იქით-აქეთ ხატვია ღვთისმშობელი და იოანე ღვთისმეტყველი. სანაწილეში იმე- ქონება პატარა ვერცხლის კოლოფი ნაწი- ლებისთვის. ვერცხლის საზედაზე, პატარა ჭურჭელი, ვერცხლის პატარა ბარძიმი და ორი პატარა ვერცხლის კოვზები. ეკონომოზი მღვდელმონაზ. ევთიმე.
-----	---

1	2	3	4
430		მივიღე ორი პლანი ილუმენ ზენონისაგან. ერთი მათგანი არის სოფელ ნავენახევის სანისქვილე მინის და მეორე არის თვით გელათის მონასტრის და თავის ახლო-მახლო ადგილების: ღრუდოსი, დაბლა ჭალაზე, მონაშეთის დაჩაზე დუქნის და გზის იქითაქეთ ნაპირების მდებარე მინისა. ამასთან კიდენ მივიღე კანდრახტები: ს. ნავენახევის წისქვილისა მდებარე მდინარე ჭიშურაზე, მეორე ჭოგნარის საზოგადოებაში კვახჭირის დაჩაში მდებარე საკობრიის მინისა და სხვები ძველი კანდრახტები. ეკონომოზი მღვდელმონაზონი ექვთიმე	

გელათის მონასტრის ქონების აღმწერი კომისიის აქტი ქუთაისის სამაზრო აღმასკომის თავმჯდომარისადმი მონასტრის ქონების აღწერილობის აქტების ჩაბარებაზე

აქტი №2

ქუთაისის სამაზრო აღმასკომის თავმჯდომარეს

გირდგნეთ რა ამასთანავე ორ (2) ცალს აღწერილობის აქტებს №№1-2, გელათის მონასტრის საეკლესიო და უძრავ-მოძრავ სამოქალაქო ნივთების აღწერისას, მოგახსენებთ აქტში №1-თან დართულ ძველი სიას აღნიშნულ ამა სიაში ნივთები თავმოყრილია დიდ ეკლესიაში და გასაღებები ყველა ეკლესიების გადაეცა ქუთაისის სახელმწიფო მუზეუმის დირექტორს ტ. ჯაფარიძეს, რომელმაც აღგვითქვა დანვრილებითი აღწერა აღნიშნულ ნივთებისა; აქტში №2—აღწერილი ქონება ჩაბარდა შესანახად მღვდელ მონოზონს ათანასეს, ამასთანავე დავსძენთ, რომ კომისიამ მიიღო რა მხედველობაში, რომ ყოველივე აქტებში—№№1-2 აღნიშნულ ქონება საჭიროებს მუდმივ მეთვალყურეობას და გაიგო რა კეთილ საიმედოვნება ორი მღვდელ მონოზონის ეპიფანესი და ათანასესი, რომელთაც განაცხადეს თანხმობა და მიიღეს პასუხის მგებლობა ზემოთ-აღნიშნული მოძრავი ქონების შენახვის მხრივ სანამ ასეთი გადაეცემა სათანადო დანესებულებას, კომისია სცნობს მიზან შენონილათ ეს ორი აღნიშნული პირნი დარჩენ თავ-თავიან ბინებში. კომისიამ მიიღო რა მხედველობაში, რომ აქტში №2—აღნიშნული ვენახები, გარდა გაზიარებულისა და ყანები დამუშავებულია თვით ბერების შრომით და მათი შუამდგომლობა მიმდინარე წლის მოსავლის მათზედ მიკუთვნილების შესახებ სცნობს მიზან შენონილათ მათი შუამდგომლობის დაკმაყოფილებას.

კომისიის თავმჯდომარე პ. ქუთათელაძე,

წევრები: ვ. გიგაური, ი. დევდარიანი,

ქუთაისის მუზეუმის დირექტორი ტ. ჯაფარიძე.

ქ.ც.ს.ა. ფ.296, ს.153, ფ.165

გელათის მონასტრის ქონების შემოწმების აქტი

აქტი №1

1923 წელს ივნისის „24“ ქუთაისის სამაზრო აღმასკომის მიერ დანიშნული გელათის მონასტრის უძრავ-მოძრავ ქონების ამწერი კომისია შემდეგი შემადგენლობით: თავმჯდომარე პ. ქუთათელაძე, წევრი ვ. გიგაური, ი. დევდარიანი და ქუთაისის სახელმწიფო მუზეუმის დირექტორი ტ. ჯაფარიძე დღეის რიცხვის შეუდგა მუშაობას და პირველ ყოვლისა შეიმუშავა გეგმა

აღწერის მოსახდენათ და მოსთხოვა მონასტრის ეკონომს ექვთიმეს წარმოედგინა გელათის მონასტრის საეკლესიო ქონების აღწერილობის ასეთი სია, შედგენილი 1906 წელს წარმოდგენილ იქმნა და მის განხილვას შემდეგ კომისიამ გადასწყვიტა მუხლ-მუხლ სიის მიხედვით დათვალიერება ყველა ნივთების: აღნიშნული სია შეიცავს 25 ფურცელს და ქონება შეტანილია 430 მუხლში.

ამ სიის მიხედვით მოხდენილ საეკლესიო ქონების შემონმების დროს არ აღმოჩნდა ქვემოთ ჩამოთვლილ მუხლებში აღნიშნული ნივთები: №11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 35, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 56, 60, 73, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 138, 139, 140, 142, 143, 148, 151, 155, 156, 166, 167, 171, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 185, 197, 199, 200, 203, 226, 232, 233, 249, 250, 252, 257, 261, 267, 268, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 294, 295, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 348, 349, 357, 361, 362, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 429, 430;

გარდა ამისა ხარლამპარაში არის შენახული ფული:

შვიდი ცალი ვერცხლის მანეთიანი	- 7 მანეთი.
რვა ცალი ვერცხლის 50 კაპიკიანი	- 4 მანეთი
98 ცალი ვერცხლის აბაზიანი	- 19 მანეთი 60 კაპ.
65 ცალი ვერცხლის სამ შაურიანი	- 9 მანეთი 75 კაპ.
184 ცალი ვერცხლის ორ შაურიანი	- 18 მანეთი 40 კაპ
14 ცალი ვერცხლის შაურიანი	- 70 კაპ.
17 ცალი სპილენძის შაურიანი	- 85 კაპ.
36 ცალი სპილენძის სამ კაპიკიანი	- 1 მან. 8 კაპ.
31 ცალი სპილენძის ორ კაპიკიანი	- 62 კაპ.
35 ცალი სპილენძის კაპიკიანი	- 35 კაპ.

სრულიათ

— 62 მანეთი 15 კაპ.

ამასა გარდა ხარლამპარაში არის სხვა და სხვა პირისაგან შემონირული ხის ჯვარი ლითონით შემოჭედილი, ექვსი ნაწილებიანი გულის ხატი და წვრილმანი შემონირულეხანი გარდა ამისა დიდ ტაძარში არის ხუთი დიდი სატანისამოსე შკაფი და ერთი დიდი სამუზეიმო არახჩანი, იმასთანავე დავსძენთ, რომ სიის გარეშე, არის რამოდენიმე უბრალო ხატი.

კომისიის თავმჯდომარე პ. ქუთათელაძე

წევრები: ვ. გიგაური, ი. დევდარიანი,

ქუთაისის მუზეუმის დირექტორი ტ. ჯაფარიძე.

ქ.ც.ს.ა. ფ.296, ს.153, ფ.164

ბელატიის მონასტრის უძრავ-მოძრავი ძონების აღწერის აქტი

აქტი №2

1923 წელსა ივნისის „26“ დღესა ქუთაისის აღმასკომის მიერ დანიშნულ გელათის მონასტრის უძრავ-მოძრავ ქონების ასაღწერათ კომისიის შემადგენლობით თავმჯდომარე პ. ქუთათელაძე, წევრნი: ვ. გიგაური და ი. დევდარიანი თანდასწრებით ქუთაისის სახელმწიფო მუზეუმის დირექტორი - ტრიფონ ჯაფარიძის აღწერეთ შენობები მღვდელ მონაზონთა ნადგომი:

1. ხის ჭიმკარი, ქვის თარღებში შესტით დახურული, მარჯვნივ ამა ჭიმკრისა ინყება შენობები მორიგ ნომრებით.

1. ხის სახლი შეიდი თვალი 14 ფანჯრით.

2. ქვიტკირის საყარულო ბუტკა შესტით დახურული.

3. ხის ორ თვალიანი სახლი ყავრით დახურული უვარგისი.

4. ხის ბელელი ერთი თვალით.

5. ქვიტკირის სახლის ორი თვალი შესტით დახურული—ფურნით.

6. ქვიტკირის სახლი კარგი 12 თვალი ორი სამზარეულოთი შესტით დახურული შუმის გაღერეთ.

7. ქვიტკირის თავლა შესტით დახურული

8. ქვიტკირის აბანო სპილენძის ქვაბით და ქვის ვანით.

9. ნისქელი ორი პასტავით კრამიტით დახურული ხის ყურით.

10. ხის სახლი 3 ოთახი შუმის გაღერეთ ყველაფერი თელი აქვს.

11. ქვიტკირის მარანი ერთი თვალი კრამიტით დახურული სანნახელით შესტის დიდი ბიტონით და ღვინით.

12. ქვიტკირის 3 თვალი სახლი შესტის სახურავი მთელი მინებით.

13. ქვიტკირის 2 თვალი სახლი აივანით.

14. ქვიტკირის შენობა 4 დიდი ოთახით გაღერეთ.

15. ქვიტკირის შენობა ქუხნა-მარანი კრამიტისანი.

16. ხის შენობა 2 თვალი კრამიტისანი.

17. ხის შენობა სამი თვალი ყავრით.

18. ხის შენობა 1 თვალი ძველი სახურავი ყავრის (უვარგისი).

ზემოთ აღნიშნულ შენობებში აღმოჩნდა ქვემოთ ჩამოთვლილი ნივთები:

1. ერთი სანერი სტოლი ხუთ უჯრისანი ძველი მაუდით.

2. ერთი პურის საჭმელი სტოლი ცალი ფრთა მოტეხილი აქვს.

3. ერთი ხის სტოლი ოთხ კუთხიანი ორ არშიან ნახევარი სიგრძით.

4. ერთი მოზრდილი მრგვალი სტოლი ფეხ დაზიანებული.

5. ორი პატარა მრგვალი სტოლი.

6. სამი შკაფი ამათგან ერთი ტანისამოსის და ორი ჭურჭლების შესანახი.

7. ერთი კანტორკა მაუდით გადაკრული ორ უჯრისანი.

8. რვა ზურგიანი სკამები, ხუთი ტაბურეტკა.

9. ორი შესტის ემალიანი ტაშტი ერთი მოზრდილი და ერთი პატარა.

10. ერთი რკინის კრაოტი, მასზედ მატრასი და ერთი ლები, ერთი ძველი ჩალით გატენილი მუთაქა, ერთი საბანი და ერთი ზენარი.

11. ორი ნოხი, ერთი მათგანი სამი არშინი სიგრძით და არშინ ნახევარი განით, მეორე ძლიერ ძველი კრაოტის წინ დასაგები, ერთი ზოლიანი ფარდაგი სამ არშინამდე სიგრძით.

12. ერთი პირსახოცი ამოყრილი თველებით.

13. ორი ტახტი, ერთი ამათგანი შავი კალინკორ გადაკრული, მეორე ზოლებიან ფარდაგ გადაკრული.

14. ერთი ატაჟერკა და ერთი ლოგინის ჩასანყობი სკივრი.

15. ოთხთ ნყვილი დანა-ჩანგალი ფრაჟის თუ ნიკელის.

16. ოთხი სტოლის ფრაჟის კოვზი ძველები და ოთხი ჩაის კოვზი.

17. თვრამეტი საინი სხვადასხვანაირი და ექვსი ცალი ჩაის ლამბაქები.

18. სამი ჩაის სტაქანი.

19. ერთი ჩაის სანური ფრაჟისა.

20. ერთი სარძევე ფარფორისა.

21. ორი სტოლის საფარი, ერთი მათგანი თეთრი დაკერებული მეორე ლურჯი პატარა.

22. ცხრა ძველი საღვფეთქები ტილოსი.

23. ოთხი ლვინის სტაქნები, ერთი ამათგანი ფეხიანი და სხვა უფეხო და უბრალო.

24. ერთი ბლუდი ფარფორისა.

25. ერთი სპილენძის თუნგი.

26. ერთი სამაქრე თლილი შუშის და ერთი ჟესტი პოდნოსი ანუ ხონჩა პატარა ზომის.

27. ერთი გარციცის, ზეთის და პიმპილის ჭურჭელი ერთად ჟესტში ჩადგმული შუშებისა.

28. ერთი სამარილე.

29. ორი კოდი ერთი მათგანი ჟესტის და მეორე ხის.

30. ერთი სპილენძის ტაფა და ერთი პატარა სპილენძის კასრული, მეორე კასრული თუჯის თავსახურიანი, ერთი პატარა თუჯის კარდალა.

31. ერთი ჟესტის სანაფთე, ერთი ნაჯახი, ერთი თოხი, ერთი რკინის ლაფათქა.

32. ერთი სუფნიკი ფარფორის გატეხილი გაბზარული უთო..

33. ორი საღვინე დიდი დოქები დაახლოვებით 13 ჩარექიანი.

34. ერთი საანგარიშო ჩოთქი, სამი ლამპა ამათგანი ერთი მოშლილია და უშუშო.

35. ერთი შაქრის ასალები ფრაჟისა.

36. ორი სპილენძის ქვაბი ძველები, ერთი ამათგანი მონაკალავია.

37. ერთი დიდი ბოთლი.

38. სამი უბრალო შანდლები და ერთი ხორცის საკეპავი მანქანა ძველი.

39. ორი უბრალო ფიცრის ტახტები (არხიმანდრიტან).

40. ერთი სტოლი ოთხ კუთხიანი უჯრით.

41. ერთი ძველი ჟესტის კოდი.

42. ერთი საქარხნე ტაშტი ცინკის.

43. ერთი ტახტი ოთახში გამწე.

44. ოთხი ხის სკამ-ლოგინი.

45. ერთი ძველი რკინის ლაფათქა და ერთი ძველი კირკა.
46. ერთი ცინკის ჭურჭელი დიდ ვედრასავით უთავხურო.
47. ერთი პატარა ხის ტახტი.
48. ორი ოთხკუთხიანი სტოლი, ორივე მწვანეთ შეღებული.
49. ორი რკინის ნიჩაბი დიდვრანი.
50. სამი ტაბურეტკა და ერთი ზურგიანი ყვითლით შეღებილი სკამი.
51. ოთხი ცინკის ტაშტი ქარხანაში ნახმარი.
52. ერთი ფეჩის რკინის რეშოტკა.
53. ერთი ხის შკაფი კამოდისებური მოძველო.
54. ერთი ნაჯახი საშუალო.
55. ერთი მკერდის მოოქრული ჯვარი სინოდალური.
56. ერთი უბრალო დანა.
57. ერთი ხის უთო და ანუ ჭანდრის ხე.
58. ერთი პროპკის საბეჭდავი მაშინა.
59. ერთი ხელის ხერხი.
60. ხუთი საფუტკრე იაშკი.
61. ორი კიბე პატარა ტანისა, ექვთიმესთან.
62. ხუთი ტახტი ოთახებში დადგმული და ორიც მადგანში იქით-აქეთ თავებში.
63. ერთი ძველი ტახტი უკანა ბალკონში დასადგმელი.
64. ერთიხის გრძელი სტოლი, ერთი ფარდაგი ზოლებიანი.
65. ორი საქარხნო ტაშტები, ერთი ჟესტის მეორე ცინკის.
66. ერთი სინის მართულის და ერსი გატეხილი თოხი.
67. ერთი დიდი 13 ჩარექიანი შავი ბოთლი და ერთი ჟესტის ვედრო (ეპიფანესთან).
68. ერთი ხის სტოლი ოთხ-კუთხიანი.
69. სამი ხის ტახტი.
70. ორი ზაოდში ნაქონი ტაშტი ცინკის.
71. ერთი ხის დიდი შკაფი (ილუმენი მათესთან).
72. ერთი კრესლო ზურგიანი.
73. ორი სელის სკამი ზურგიანი, ორი ტაბურეტკა, მესამე ძველი.
74. ერთი ტახტი.
75. ერთი ფუთიანი ჟესტი და ცინკის ჭურჭელი თავიანთი მოზრდილი.
76. სამი სტოლი, ერთი უბრალო და ორი შეღებილი, ერთი წითლათ და მეორე თეთრით.
77. ორი შკაფი ხისა, ერთი ხის კოდი, ერთი საცერი და ერთი ცხრილი.
78. ერთი იატაკის სახვეტი ჩოთქი შეძველებული, სიმონთან არის .
79. ერთი ნავთის ჭრაქი.
80. ერთი დიდი კედლის შკაფი და ორი პატარა დაბალი შკაფები.
81. ერთი რკინის კოდის გატეხილი დიდი ტანის.
82. სამი ტახტი.
83. ერთი ქარხნის ნაქონი ტაშტი ჟესტის (სილოვანესთან).
84. ერთი სელის სკამი და ერთი ტაბურეტკა.
85. ერთი ხის კოდი და ერთი უბრალო ორ ფიცრიანი ტახტი.

86. ერთი პატარა შკაფი და სკამ-ლოგინი.
87. ერთი ლამპა მოშლილი.
88. ერთი დიდი სტოლი უჯრიანი შეღებილი.
89. ორი ხის ტახტი და ორი სტოლი, ოთხი ტაბურეტკა.
90. ერთი ძველი სელის სკამი და პატარა ტაბურეტკა.
91. ძველი ფარდაკი და ლები, მუთაქა და ოთხი საინი (ათანასესთან).
92. ერთი უბრალო პატარა ოთხკუთხიანი სტოლი.
93. ორი ტახტი ერთი გამწვევი ოთახში. მეორე პატარა ბალკომში.
94. ერთი საინი.
95. დიდი გასაშლელი სტოლი, მეორე სტოლი სანერი ორი უჯრით, მესამე სტოლი ოთხკუთხა ერთი ფეხიანი, რომელიც დაზარალებულია.
96. შვიდი სელის სკამი, რომელთაგან ორს საჯდომი ბადე დახეული აქვს.
97. ერთი რკინის კრაოტი, ერთი ხის კრაოტი, ორი ტახტი ამათგან ერთი ფარდაც გადაკრულია.
98. ერთი საჭურჭლე შკაფი ორათ გაყოფილი.
99. ერთი დიდი ფრაჟის ლამპა და ერთი დიდი შანდალი ბრონძისა.
100. ერთი კედლის ფარანი და ერთი გრაფინკა.
101. ვანა დერეფანში სდგას, ერთი უბრალო ხის სტოლი.
102. სანერელი მარმარილოს ქვაზე დადგმული.
103. ერთი ხელიანი სტაქანი შუშისა წყლის სასმელი (საარქიერო სახლი).
104. ორი სტოლი და ორი ტახტი, სტოლები გრძელები ერთი მათგანი შეღებილია მწვანეთ, ორი სელის სკამი მოყვითალოთ შეღებილი, ორი სტოლი, ერთი ტახტი, ერთი დიდი შკაფი, უკაროთ, ორი კრაოტი და ერთი ტახტი (სასტუმრო სახლებში).
105. ერთი დიდი გრძელი სტოლი და სამი სკამიკა გრძელ—გრძელი ერთ ფერათ შეღებილია და ერთი ძველი დიდი კოდი.
106. ორი სანახელი უმფროსი უმცროსი, ჭახრაკი ჭაჭის სანური მოშლილია ცხრამეტი ფუთიანი სანაფთე ფესტის ჭურჭელი.
107. პურის—საზელი ვარცლი, პატარა ურემი ზესადგარით.
108. სკამიკა მოგრძო ფეხ—მოტეხილი, ნაფთის ბოჭკო კრანტით.
109. ნაფთის ფესტიანკა გატეხილი, ნაფთის ამოსალები, მაშინკა.
110. ძველი რკინა სალესავი ქვისა, სანაფთე ფესტის—დაახლოვებით ერთი ფუთიანი, მეორე ფუთიანი ფესტი სანაფთე (მარანში).
111. ექვსი პოლ—კრესლოები გატეხილები.
112. ერთი უბრალო ძველი კრესლო გადაუკრავი და ერთი ტაბურეტკა.
113. ერთი გუთანი.
114. რკინის კრაოტი დარღვეული ორი.
115. ერთი დიდი ფარანი ელექტრონისა თავის შუშით, შუშა ორია.
116. ოთხი დიდფრანი ნაჭერი სპილენძისა, ამათგანი სამი ნაქვაბები და ერთი ფსკერი.
117. სპილენძის საოტკე ქვაბი თავის თავსახურავით და მილით პატარა ტანისა.

118. ერთი დიდი სპილენძის ქვაბი ძველი.
119. ერთი დიდი ტაშტი, და დიდი თუნგი ორივე სპილენძისა.
120. ერთი ვედრის მსგავსი ჭურჭელი ოთხ—კუთხიანი სპილენძის სან-
თლის ჩამოსასხმელი.
121. ერთი ტაფა სპილენძისა და ერთი დიდი ქაფქირი გატეხილი სპი-
ლენძისა.
122. ერთი ბუშტი სპილენძისა, გუმბათის ჯვარის ფეხით ნამყოფი.
123. ერთი დიდი კასრული სპილენძისა თავსახურიანათ უტარო.
124. ორი რკინის კეტი უფროს უმცროსი.
125. ხელის კაჭკის ბორბალი თავის ღერძით.
126. ერთი დიდი ფრაჟის სამოვარი, მრგვალი მოყვანილობისა თავისი
დასადგმელით.
127. ვენახის სარწყავი მაშინა, და ვენახისვე მაშინა გოგირდმისაყრელი
და საბურველი მისაყრელი გოგირდისა.
128. პურის ასაფუებელი ბოჭკა თავ-ფართე და ბოლო წვრილი.
129. რკინის ურო თავ-გატეხილი.
130. ერთი დიდი თოკი.
131. ერთი უნაგრის ბალი — თოქალოთ ორი უზანგი და ორი ძველი ღვე-
დი.
132. ერთი ძველი დიდი ხვირჯინი.
133. ერთი სპილენძის სასწორი ოთხი გირით, რომელთა ერთი ორგირვან-
ქიანი, ერთ ერთ გირვანქიანი, ორი ნახევარ-ნახევარ გირვანქიანი და ერთი
ჩეთვრიანი.
134. სამი ბლუდი დიდი ფარფორისა, ერთი ამათგანი მორჩილია.
135. ორი საშაქრე ფეხიანი მორჩილი შუშისა ერთი თეთრი და ერთი მწვა-
ნე.
136. ცხრამეტი საინები გარშემო ზოლებიანი, სამი მათგანი და დანარჩე-
ნი ფრიალა, შვიდი პატრა საინები, მწვანე ზოლიანი, თორმეტი საინები სხვა
და სხვა ფორმისა და ზომის რამოდენიმე ურევია გატეხილი.
137. ოცდა ხუთი ჩაის ლამბაქები სხვა და სხვა ფორმის ზომისა და ფერ-
ის.
138. ორი ღვინის ბაკალი, ერთი საშაქრე და ერთი პატრა ჩაი ფარფო-
რის,
139. ერთი სამარილე პატარა ზომის შუშის,
140. ბოთლების დასადგმელი რეა და სტაქნების.სამი,
141. თოთხმეტი წყვილი დანა—ჩანგალი და ერთი ფრაჟის სტოლ კოვზი.
142. ცხრამეტი ცალი ძველი უვარგისი დანა—ჩანგალი.
143. ერთი დიდი პოვრის დანა და მეორე პატარა.
144. ერთი წვენის ამოსალევი კოვზი.
145. ოთხი ლამპა სხვა დასხვა ზომის და ფორმისა ყველა უშუშო.
146. მართულის სახილე.
147. ორი ძაბრი ერთი მათგანი, დიდი და მეორე პატარა.
148. საათი ბუდნიკი მოშლილია.
149. ანთიმოზ არხიმანდრიტის დანატოვარი ყუთი, რომელშიც არის

სამი ჩაის ჩასაყრელი შუშის ჭურჭელი. ექვსი კოვზი ჩაის, ამათგან ერთი ვერცხლისა და დანარჩენი უბრალო, ერთი რუმკა შუშის და ერთი მაცაში სანთლის ცხვირის მოსახოცი.

150. ერთი დიდი ბურღვი,

151. ორი ზენარი, ორი სტოლ—საფარი ერთი დიდი და ერთი პატარა, ერთი ბალიშის პირი.

152. ერთი პირსახოცი.

153. ერთი ბრეზენტი.

154. ორი საბანი ჩითისა დაბამბული, ერთი ამათგანი ჩიხოლიანი,

155. ორი ლები და ერთი მატრასი, ხუთი ბალიში, რვა მუთაქა სხვადასხვა ნაირი.

156. ორი შალის საბანი პაკრივალა.

157. ორი ზოლებიანი ძველი ფარდაგები.

158. ერთი ჩალის საჭერი მაშინა.

159. კიდევ მეორე ვენახის სარწყავი მაშინა მოშლილი.

160. სახლების ჟესტის სახურავის ნამლის გასაღები მანქანა სატრფიალო.

161. ჟესტის საღებავი ჩოთქი ტარიანი.

162. ორი გირვანქა კუპრის მაზუთი.

163. ერთი სპილენძის ორშომა.

164. ერთი სპილენძის ბოლო ბრტყელი დაკერებული ქვაბი.

165. ერთი მღვვემლი რკინის სამჭედურისა (ჩიხაოს)

166. ერთი ურმის თვლები რკინის ღერძით თვლები უვარგისია

167 ექვსი კიბე, ამათგან სამი დიდი და სამი მორჩილი.

168. სპილენძის ქვაბი ტარიანი საშვალო ტანისა.

169. ერთი საშვალო ტანის თუნგი სპილენძისა.

170. ცინკის ტაშტი ზაოდში ნახმარი.

171. ერთი ჭუბოშანი.

172. ერთი ლამპა უბრალო უშეშო.

173. ერთი ვაზი.

174. დიდი და პატარა სამონასტრო ჭურები 10 ცალი, მინაში დაფლული, მონასტერს აქვს ეზო დაახლოვებით 4 ქცევამდე სადაც ბერებს გაუკეთებიათ ვენახები ერთ ქცევამდე, გალავნის გარეთ არის მონასტრის ორი (2) ქცევა მიზიარებული ადგილობრივ და 8-9 ქცევა ყანა, უკანასკნელს ამუშავებდენ თვით ბერები. ყოველივე ზემოთ აღნიშნული შენობები და ნივთები ჩაბარდა მღვდელ მონოზონს ათანასეს.

კომისიის თავმჯდომარე პ. ქუთათელაძე,
წევრები: ვ. გიგაური, ი. დევდარიანი და
ქუთაისის მუზეუმის დირექტორი ტ. ჯაფარიძე.

ქ.ც.ს.ა. ფ.296, ს.153 ფ.166-169

Мераб Кезевадзе

ГЕЛАТСКИЙ МОНАСТЫРЬ ВО ВРЕМЕНА ЭКЗАРХАТСТВА

РЕЗЮМЕ

Исполнилось 900 лет со дня основания великим царем Грузии Давидом IV Строителем, близ тогдашнего стольного града Кутанси, Гелатского монастыря, который за короткое время превратился в один из важнейших религиозных, научных и культурно-просветительских центров всей Грузии, усыпальницу Багратионов. Со дня основания он именовался "Вторым Иерусалимом", "Другими Афинами" и "Новым Римом"

Гелатский монастырь на протяжении веков сохранял эти функции. Даже в пору упадка грузинской государственности и церковной деятельности, Гелатский монастырь занимал достойное место в истории нашей страны. Он всегда являлся неугасимым очагом религиозной и культурно-просветительской деятельности.

Гелатский монастырь, в общих чертах следует отметить, хорошо и всесторонне изучен, хотя полностью и целиком, как функционально, так и хронологически (по отдельным периодам), он не исследован, что объясняется, в основном, скудостью исторических источников и неимением археологических данных. Цель настоящей работы - хотя бы частично восполнить эти пробелы.

В процессе становления грузинского национального государства чрезвычайно важно изучать и учитывать историческое прошлое нашей родины. А история государства не может считаться изученной в совершенстве без изучения многовековой истории грузинской церкви.

В многовековой истории грузинской церкви особенно сложным и тяжелым был период русского экзархатства (1811-1917), который можно считать хорошо изученным, чего нельзя сказать о соответствующем периоде истории Гелатского монастыря. К сожалению, в работах

исследователей истории Гелати почти ничего не говорится о монастыре в период экзархатства.

В ведении книги в общих чертах рассмотрена история Гелатского монастыря со дня основания до XIX века. Показано состояние научных изысканий по данному вопросу на сегодняшний день, обоснована актуальность исследуемой темы, определена цель исследования, конкретизируются хронологические рамки работы дается историография вопроса и обзор источников.

ГЛАВА ПЕРВАЯ _ ГЕЛАТСКИЙ МОНАСТЫРЬ И “СТРАНА ГЕЛАТИ” В ПЕРВОЙ ТРЕТИ XIX ВЕКА ПРОВЕДЕНИЕ ЦЕРКОВНОЙ РЕФОРМЫ В ИМЕРЕТИ _ Основание Давидом Строителем в Гелати большого монастырского комплекса,помимо других причин,было обусловлено вековыми традициями как церковной так и обычной жизни людей, материальное подтверждение существования которых можно найти на территории сегодняшнего села Гелати и в его окрестностях.

Непосредственно на территории Гелати (приблизительно 15 кв.км.) выявлено существование до тридцати памятников эпохи феодализма. Это - как религиозно-культовые,так и фортификационно-оборонительные и дорожные сооружения. Большинство из них воздвигнуто после основания Гелатского монастыря и они функционировали в начале XIX столетия,в период учреждения экзархатства.

К этому времени в Гелатском монастыре три действующих церкви: кафедральный собор Рождества Богородицы, католикосный храм св. Георгия и церковь св. Николая. Архитектурное описание этих церквей не входит в нашу задачу, лишь отметим, что храм Рождества Богородицы с трех сторон имеет пристройки, в которых функционировали часовни. Они были расположены в следующем порядке: с северной стороны - приделы Христа Спасителя,св. Марины и святых Иоакима и Анны, с южной стороны - к востоку - Андрея Первозванного,а к западу - св. Марины. Церковь св. Георгия являлась с XVI века кафедралем католикоса Западной Грузии (Абзахии), а в церкви св. Николая в эпоху экзархатства молебны проводила редко. Во дворе монастыря находились колокольня, два дворца Гелатского епископа, трапезная (бывшее здание Гелатской академии и несколько каменных и деревянных жилых помещений монахов).

В Гелати функционировал второй мужской монастырь, именуемый Сохастери. В Сохастери позже, в 1821 году, был основан женский монастырь, который функционировал до 1866 года. История Сохастери по сей день не изучена особо.

Подтверждается, что в начале XIX века, он функционирует как действующая церковь и имеет своего настоятеля. К этому времени монастырь окружен каменной оградой, внутри которой расположены безкупольная церковь, двухэтажный (или трехэтажный?!) каменный дом, в первом этаже которого находятся конюшня и кладовая, а на верхнем - жилая комната. Здесь же стояли два маленьких каменных дома, однокомнатный деревянный дом и открытый деревянный навес. К 1825 году монастырь уже не имел настоятеля и богослужение проводили священник и один служитель.

Помимо Сохастери, к началу XIX века действующей была, расположенная в Гелати, церковь Элин (св. Ильи). Она являлась сельской приходской церковью. Церковь - типа базилики, с поздними пристройками с западной и северной сторон. Некоторые исследователи церковь датируют XI веком, другие - XII-XIII в.в., мы также разделяем это мнение.

К началу XIX века, помимо церкви св. Ильи, все еще полностью была сохранена церковь архангела Михаила - древнейшая церковь в Гелати. Считается, что эта церковь была разрушена Мурваном (прозванным "глухим") в VIII веке. Она была восстановлена в 1527 году царем Имерети Багратам III, а в 1837 году, в связи с приездом в Гелати русского императора Николая I, её реставрировали в последний раз. В 2003 году, на основании церкви Архангела (частично используя старые стены) была построена новая церковь.

В начале XIX века, кроме церкви Архангела, в восстановлении нуждалась расположенная на северо-востоке от монастыря, возведенная над истоком водопровода, церковь "Цкароцхovreба", хотя она была обновлена лишь в 1903 году. Водопровод относится ко времени основания монастыря. К северо-востоку от монастыря, в 180 метрах от церкви расположено главное сооружение водопровода, которое состоит из двух частей - залы и туннеля. Отсюда вода по глиняным трубам поступает под колокольню монастыря.

К югу от Гелатского монастыря, приблизительно в 400 метрах, на утёсе сооружена церковь св. Сабы ("Сабас сакдари"). В начале XIX

века церковная служба здесь больше не проводилась, хотя церковь хорошо сохранилась. Церковь - типа "дарбази". Она окружена оградой. С запада церковь имеет маленькую пристройку. Церковь была перекрыта большими каменными плитами. Обнаруженные в алтаре два уровня пола наводят на мысль, что здесь проходили перестройка и обновление. Часть исследователей датирует церковь св. Сабы XIII веком, другая часть относит к XI веку. Сегодня церковь полуразрушена.

Заслуживает внимания расположенный к востоку от монастыря большой комплекс, в который входит церковь, развалины келий, остатки системы водоснабжения, искусственные террасы и др. Этот памятник до сегодняшнего дня не изучен. По нашему предположению, этот комплекс был основан почти в то же время, что и монастырь, как конкурент ему. Он должен быть упомянут в грамоте 1189 года царицы Тамары жилищем отшельников "Сохастери". Церковь, расположенная внутри комплекса, по нашему предположению, является упомянутой в книге описи жителей прихода абхазского каталикостства, составленной в конце XVII века, "Садедопло сакдари" ("церковь царицы"). Мы считаем, что именно здесь и в "Берис цихе" ("крепость монаха") продолжали жить отшельники в начале экзархатства.

Особый интерес представляет церковь, расположенная в 50-ти метрах южнее монастыря. Церковь двухэтажная. Верхний этаж полностью разрушен, нижний же этаж представляет собой сооружение, типа погреба, который, в своё время, должен был выполнять функцию склепа, усыпальницы. Церкви подобного типа в Грузии встречаются редко.

На крайне восточной и северо-западной частях Гелати находятся руины почти до основания разрушенных двух церквей, о которых в исторических источниках нет никаких сведений.

Через Гелати, на протяжении веков, проходили две важнейшие магистрали, которые охранялись тремя крепостными башнями на территории села. Сегодня все три башни превращены в руины. По своей масштабности и стратегическому назначению выделяется крепость, построенная на т.н. "Мысе Давида" Мыс Давида является выгодным геостратегическим пунктом. Построенная здесь крепость контролировала пути, проходящие в Гелати, отсюда также был отличный визуальный обзор места слияния Квирилы-Риони и всей территории нижнего Имерети. Воздвигнутая на мысе крепость по своей архитектуре

хорошо вписывается в рельеф. Она сооружена из массивных тесаных камней. С восточной стороны имеет собственную оборонную систему; с трех сторон неприступна. Во время проводимых в 1984 году здесь разведочных археологических раскопок, было установлено, что это строение относится к XII (если не более раннему) веку.

Руины одной, довольно крупной сторожевой башни, более позднего периода, находятся на краю старой дороги, вблизи р. Цкалцитела, вторая же, сравнительно меньших размеров, - т.н. "Берис цихе" (именно под этой башней вырублены в скале келии отшельников), сооружена в восточной части Элийского хребта с северной стороны. Она также охраняла дорогу, проходящую из Гелати в Цуцхвати и, вообще, контролировала "Страну Гелати" и Окриба.

Как видим, большая часть исторических памятников "Страны Гелати" имеет культовое назначение, поэтому закономерно, что историк Давида Строителя назвал Гелати "Вторым Иерусалимом всего Востока". Так же, как "святые места" Иерусалима отличались множеством христианских монастырей, в Гелати было большое количество религиозно-культовых сооружений. Храм же Богородицы, воздвигнутый Давидом Строителем был "превыше всех прежде сотворенных". Именно "прежде сотворенными" считаем мы некоторые из выше рассмотренных церквей.

В этой же главе коротко изложена история подготовки церковной реформы в Имерети со своими главными последствиями. Вместо четырех существующих раньше в Имерети епархий была создана одна новая епархия именуемая Имеретинской епархией. Гелатский монастырь же лишился независимости и превратился в учреждение церковного штата.

ГЛАВА ВТОРАЯ _ ПРАВЛЕНИЕ ГЕЛАТСКОГО МОНАСТЫРЯ ПРИ ЭКЗАРХАТСТВЕ _ Проведение церковной реформы в Имерети (1820 г.) внесло значительные изменения в правление Гелатского монастыря. Если раньше монастырь имел независимое, автономное правление, после реформы, он, подобно другим монастырям российской империи, действовал по регламентированным правам священного синода. Монастырь лишился собственного многовекового устава, который, к сожалению, не сохранился до наших дней. Гелатский монастырь превратился в штатное учреждение. Монастырский причт,

по социальному составу, был разнообразным, в нём были представлены все сословия, хотя настоятелями, как правило, были представители дворянства.

Во времена экзархатства, в разное время, во главе Гелатского монастыря находилось 17 настоятелей:

1. Архимандрит Николай - 1820-1838
2. Игумен Семен - 1838-1841
3. Архимандрит Эквтиме - 1841-1844
4. Иеромонах Николай - 1844
5. Архимандрит Семен - 1845-1853
6. Архимандрит Иоанн - 1852-1853
7. Игумен Иосафат - 1853
8. Архимандрит Теофан - 1853-1854
9. Архимандрит Гавриил - 1854-1859
10. Архимандрит Николай - 1859-1860
11. Архимандрит Онифантий - 1860-1865
12. Архимандрит Виссарион - 1865-1875
13. Иеромонах Никифор - 1871-1872
14. Архимандрит Серапион - 1875-1904
15. Архимандрит Николай - 1904-1906
16. Архимандрит Никифор - 1906-1911
17. Епископ Георгий - 1912-1917

Исследованы жизнь и деятельность каждого настоятеля и некоторых выдающихся членов причта.

ГЛАВА ТРЕТЬЯ _ УГОДЬЯ И ХОЗЯЙСТВО ГЕЛАТСКОГО МОНАСТЫРЯ _ Проведение церковной реформы в корне изменило правила церковного землевладения в Западной Грузии. Началась подготовка для передачи церковных владений казне.

Пока это осуществилось (1871 г.), Гелатский монастырь продолжал владеть теми угодьями (под правлением имеретинской епархии), которые относились к нему в продолжении веков. Ещё при начале строительства храма Рождества Богородицы, царь Давид Строитель “обеспечил Гелати безбедное существование” “Преимуществом Гелати было и то обстоятельство, что он предназначался под усыпальницу царей” Поэтому, каждый из последующих правителей (конечно, скудость сохранившихся документов не дает возможности

полностью восстановить картину) считал своим долгом пожертвовать монастырю поместья и крепостных. "По социальной структуре Гелати, как и другие монастыри и епархии в Грузии, являлись феодальными землевладельческими хозяйственными организациями. Как церковная сеньория, Гелати представлял собой довольно крупную единицу"

К началу XIX века собственностью Гелати являлись как пожертвованные лично монастырю поместья и крепостные, так и жертвования в пользу хранящихся здесь величайших святынь: икон Хахульской, Ацкурской и Пицундской Богоматерей. Значительное место занимало в общем доходе монастыря имущество настоятельских приделов, находящихся при главном храме (Рождества Богородицы).

Изучены по разным годам помещичьи владения и доходы Гелатского монастыря, доходы от крепостных, принадлежащих азнаурам (мелкие дворяне), проживающим на церковных землях, установлено количество азнауров и их крепостных, земельных угодий в 20-ых годах XIX столетия.

Азнаурами Гелатского монастыря должны были быть Циргиладзе, Гоголашвили, Чичинадзе, Нишнианидзе, Хохиашвили и т.д.

В том же порядке изучены владения и доходы подданных и доходы подданных церковей и приделов Гелатского монастыря.

Представляют интерес доходы и расходы Гелатского монастыря в последние годы экзархатства. В 1914 году доход Гелатского монастыря составлял 5340 руб. 07 коп. Всего весь доход, с остатком от предыдущего года (3038 руб. 42 коп.) составлял 8378 руб. 49 коп.

Расход составлял - всего 5389 руб. 44 коп.

В этой же главе, в отдельной подглаве, рассмотрены дороги и дорожные сооружения в Гелати.

Как уже отмечалось, основание и последующее процветание Гелатского монастыря, наряду с другими причинами, было обусловлено его выгодным географическим расположением. Гелати и его окрестности (вообще, ущелье Цкалцитела) активно взаимодействовали в экономической и политической жизни "Страны Кутаиси". Взаимоотношение между ними осуществлялось посредством тех дорог, которые проходили по Гелати. Это была дорога из Кутаиси в Гелати, которая затем разветвлялась. Одна проходила по левому берегу р. Цкалцитела, и шла к Гелатскому монастырю, а отсюда в Картли, проходя по Годогани и Цуцхвати. Вторая же дорога по правому берегу

реки шла вдоль ущелья к "Стране Окриба", т.е. обе дороги, фактически, брали начало в Гелати.

О дорогах, проходящих через Гелати, в исторических источниках сохранилось мало сведений, зато практические полевые изыскания дали богатый и содержательный материал. Нами выявлены следы обоих дорог, что дает возможность определить их направление.

На р. Цкалцители подтверждается существование 6 мостов, на её притоке, р. Корена - 3 мостов, а в долине Сакире - одного каменного мостика. Все эти сооружения детально описаны и изучены.

ГЛАВА ЧЕТВЕРТАЯ _ СТРОИТЕЛЬНО-ВОССТАНОВИТЕЛЬНЫЕ РАБОТЫ, ПРОВОДИМЫЕ В ГЕЛАТСКОМ МОНАСТЫРЕ ВО ВРЕМЕНА ЭКЗАРХАТСТВА _ Гелатский монастырь, как один из важнейших религиозных и культурно-просветительских центров Грузии, со дня основания (XII в.) был окружен вниманием грузинских царей, светских и духовных лиц.

Они заботились как об экономической мощи, так и о внешней его привлекательности и это обстоятельство обусловило сравнительную сохранность дошедшего почти в первозданном виде до наших дней монастыря, в последний раз большие восстановительные работы были проведены здесь имеретинским царём Соломоном I-ым (1756-1784 г.г.). В частности, главный храм Рождества Богородицы был перекрыт железными листами, привезенными из России, внутри был настлан новый каменный пол, восстановлена ограда и др.

Воссоединение имеретинского царства с Россией (1810 г.) и проведение в Имерети церковной реформы (1820 г.) вызвали экономический спад Гелатского монастыря - он из феодальной сенъории превратился в церковное штатное учреждение. Пребывание в новых правах отразилось на внешнем виде монастыря - церкви и другие сооружения обветшали и выглядели неприглядно. Это отмечали как побывавшие здесь путешественники (Г. Авалишвили, Гамба, Дюбуа де Монпере и др.), так и церковные служители в своих письмах.

Если главные строения Гелатского монастыря сохранились до наших дней, к тому же, без заметных изменений, является результатом тех многочисленных восстановительных работ, которые проводились здесь в период экзархатства. Среди них заслуживают внимание (подробно рассмотрены): замена в 1846 г. перекрытий церковей и

колокольни, покрытие железом кровли главного храма имеретинским царём Соломоном I-ым, замена черепичных кровель других церквей жестяными, которые сохранились более века (до 1976 года). Также несколько раз были заменены оконные рамы церквей. В церквях были настланы новые каменные полы, была обновлена могилая плита Давида Строителя, отремонтирован монастырский водопровод и т.д. Наряду с восстановительными работами было построено несколько жилых домов для монахов, среди которых выделяется дом епископа Гавриила (построен в 1893-1894 годах по проекту архитектора Верцинского строителями Берекашвили), который стоит и по сегодняшний день.

ГЛАВА ПЯТАЯ НЕКРОПОЛЬ ГЕЛАТСКОГО МОНАСТЫРЯ
— Царь Давид Строитель, основав Гелатский монастырь, научный и культурно-просветительский центр мирового уровня того времени, наделил его еще одной важнейшей функцией - предназначил ему роль усыпальницы грузинских царей.

Известно, что со дня основания Гелатский монастырь считался пантеоном грузинских царей. При изучении вопроса нами установлено, что честью быть погребёнными в Гелати удостаивались цари объединенной Грузии (начиная с Давида Строителя), имеретинские цари, "модзгварт-модзгвари" монастыря (ректоры академии), католикосы Западной Грузии (Абхазии), епископы Гелати, настоятели Гелатского монастыря и члены причта; хотя иногда случались и исключения: здесь были погребены также супруги царей, царицы, правители других епархий и настоятели монастырей. Функцию некрополя Гелатский монастырь сохранял и во времена экзархатства. В ходе изучения вопроса нами установлено, что в Гелати были погребены: 11 царей единой Грузии - Давид IV Строитель, Давид V, сын Деметре I-го, Георгий III, царица Тамара, Георгий IV Лаша, царица Русудан, Давид VI Нарин, Вахтанг II, сын Давида Нарина, Давид IX, Баграт VI. 12 царей Имерети - Александр II, Баграт III, Георгий II, Ростом I, Георгий III, Александр III, Баграт IV, Георгий VI, Александр V, Теймураз Батонишвили (царевич), сын Мамуки, Соломон I, Соломон II. 3 католикоса Западной Грузии Евдемон Чхеидзе, Захарий Квариани, Иосиф Батонишвили, 3 епископа Гелати Гедеван Лордкипанидзе, Свимон, Ефимий Шервашидзе 5 настоятелей Гелатского монастыря архимандриты: Николоз Чхеидзе, Симон Цулукидзе, Онифонт Надирадзе, Никифор Канделаки,

Серапион Ахвледiani и др. 16 священнослужителей епископ Гавриил (Кикодзе), митрополит Иоанн (Габашвили), епископ Иоанн (Иоселиани), Захарий Габашвили, архимандрит Георгий (Чхеидзе), протоиерей Семен (Канделаки), игумен Иосафат, схимник Шио, Исаак, Ясон, монах Герман, священник Давид Канделаки (всего 44 погребенных, другие исследователи насчитывали до 30). Среди этих лиц несколько причислены к лику святых гузинской православной церкви (Давид Строитель, епископ Гавриил и др.) То, что сохранилось мало могил, объясняется, кроме давности, проводимыми здесь ремонтными работами. В документах, обнаруженных нами, говорится, что для нужд ремонтных работ нередко использовались могильные плиты.

ГЛАВА ШЕСТАЯ – СОКРОВИЩНИЦА ГЕЛАТСКОГО МОНАСТЫРЯ ВО ВРЕМЕНА ЭКЗАРХАТСТВА – Гелатский монастырь - несравненный памятник грузинского искусства и культуры. Он “на протяжении веков являлся величайшим культурным центром, сохранившим для потомства бесчисленное количество неоценимых памятников искусства” Несмотря на нашествия врагов и грабежи, в Гелатском монастыре до 20-ых годов XX века хранились древнейшие рукописи, уникальные образцы чеканки по драгоценному металлу и другие предметы, которые, после закрытия монастыря были переданы различным музеям Грузии. Сокровища Гелатии, являющиеся украшением грузинских музеев, были бы намного богаче и многообразнее, если бы не грабежи монастыря 19 мая 1859 года и 19 июля 1904 года.

Гелатский монастырь на протяжении веков являлся одним из величайших и богатейших сокровищниц церковной утвари и драгоценностей. Здесь хранились как созданные на месте и пожертвованные различными лицами бесценные образцы ювелирного искусства, так и перевезенные с разных концов Грузии на хранение богатейшие церковные сокровища. Так оказались в Гелатском монастыре иконы Хахульской и Ацкурской Богоматерей и еще множество других святынь. Хотя иногда происходило обратное перенесенные во время набега врагов в другие места (как правило, в Рача, Челишский монастырь), или временно одолженная церковная утварь, обратно не возвращалась.

К сожалению, исторические источники не сохранили описи церковной утвари, драгоценностей и святынь Гелатского монастыря до

времен экзархатства, которая естественно, существовала, но до нас не дошла. О них можем судить по документам, касающихся отдельных пожертвований и по описанию, составленному русскими посланниками Н. Толочановым и А. Иевлевым (1652 г.).

С начала проведения церковной реформы в Имерети, вернее, сразу после ареста зачинщиков имеретинского восстания, 11 марта 1820 года была проведена опись церковной утвари и драгоценностей Гелатского монастыря. Эта опись хорошо изучена в нашей историографии.

Исследователям Гелати вместе с описью 1820 года известна опись 1878 года. Нами были обнаружены описи 1842, 1846, 1853, 1859, 1860, 1906 и 1923 годов. Из них самой детальной является опись 1878 года, а самой полной - описи 1906 и 1923-их годов.

Опись монастырского имущества, в основном, проводилась при смене настоятеля монастыря и при передаче имущества. Исключение составляют описи 1820 и 1878 годов, которые проводились со специальной целью. К сожалению описания не проводились подробно и точно. "Так, например, в приказе синодской конторы от 1876 года отмечается, что представленный в синодскую контору список описания гелатского имущества неприемлем, так как по сравнению со списком описания от 1854 отличаются описания самих предметов, в следствие чего контора поручает настоятелю монастыря составить новый список, в котором ясно будет указано, что прибавилось или убавилось в монастырском имуществе после 1854 года. К тому же, должно быть точное описание предметов. Больше всего огорчает то, что между описями пропадали предметы (иногда бесследно). Например, при описи 1906 года не были обнаружены 37 предметов, которые были в списке 1878 года, а при описи 24 июня 1923 года не досчитались 126 предметов по сравнению с описью 1906 года.

При изучении сокровищницы Гелатского монастыря периода экзархатства выделены следующие вопросы: 1) святыни монастыря (мощи святых), 2) пожертвователи церковной утвари и драгоценностей, 3) перенесенные из Гелатского монастыря в Кутаисский храм Успения Богоматери (Баграта) церковная утварь и драгоценности, 4) ограбление монастыря 19 мая 1859 года, 5) похищенные из монастыря в 60-70-ых годах XIX столетия древности, 6) ограбление монастыря 19 июля 1904, 7) попытка возвращения в Абхазию иконы Пицундской Богоматери.

ГЛАВА СЕДЬМАЯ _ ИЗ ИСТОРИИ НАУЧНЫХ ИЗЫСКАНИИ ДРЕВНОСТЕЙ ГЕЛАТСКОГО МОНАСТЫРЯ ВО ВРЕМЕНА ЭКЗАРХАТСТВА. ГЕЛАТСКИЙ МОНАСТЫРЬ _ КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИЙ ЦЕНТР _ Научное исследование древностей Гелатского монастыря берет начало с середины XIX века (Христиан Френ, Мари Броссе и др.), когда они попали в поле зрения специалистов, благодаря описаниям посетивших Гелати путешественников (Гамба, Дюбуа де Монпере и др.). Особую заинтересованность исследователи проявляли к рукописям и современным изделиям, которые всегда были доступны как на месте, так и в Москве или Петербурге, куда их перевозили. Исследователям особо покровительствовал и всячески помогал епископ Гавриил. Это ясно видно из писем к настоятелю монастыря архимандриту Серапиону, датированных 1880 и 1889 годами, в которых епископ поручал архимандриту оказать содействие исследователям в изысканиях, в первом случае Г Церетели, а в 1889 году - проф. Н. Кондакову.

Изучены отдельные факты научного исследования хранимых в Гелати рукописей: описание К. Кекелидзе в 1914 году этих рукописей, которое до сегодняшнего дня не опубликовано. Здесь же следует отметить, что К. Кекелидзе не нашел многие здесь хранимые рукописи (в 1912 году в Гелатском монастыре хранилось до 300 рукописей). Изложена история рукописных евангелий, история о том, как Т. Жордания забрал для епископа Кириона 18 драгоценных рукописных книг, которые так и не были возвращены так же как увезенный с разрешения епископа Гавриила Мтацминда гулани (минеи-четы).

Для изучения древностей Гелати большое значение имели их зарисовки и фотографирование. В конце XIX и в начале XX-ых в.в. их фотографии, кроме Д. Ермакова, делал, в 1899 году, фотограф Павел Вачарадзе, в 1910 году доктор философии Теодор Ключе, направленный в Гелати Берлинской и Геттингемской академиями наук. Разрешение на зарисовки и фотографирование гелатских древностей испрашивали у экзарха Грузии Алексия письменно, 29 сентября 1904 года, Московское археологическое общество, на имя члена этого общества Прасковии Сергеевны Уваровой, которая должна была приехать в Гелати в октябре того-же года. То же общество, в апреле 1905 года, просило имеретинского епископа Леонида допустить в монастырь художника Сергея Николаевича Полторацкого для зарисовок эмалей иконы

Хахульской Богоматери и миниатюр известного гелатского евангелия. За год до этого помощь такого-же рода оказал епископ Леонид художнику Андрею Семеновичу Славцеву.

Были случаи, когда руководство имеретинской епархии не просили о помощи русским исследователям, а прямо обязывали. Так, например, в 1912 году, рескриптом её императорского величества, великой княгини Марии Павловны, ректора императорской академии художеств России было поручено святому, синоду, а синодом, в свою очередь, имеретинскому епископу Георгию, оказать помощь в фотографировании и зарисовках церковных древностей художнику Федору Кричевскому.

Следует отметить, что абсолютное большинство вышеуказанных фотографий и зарисовок до сегодняшнего дня не обнаружено.

В этой же главе Гелатский монастырь рассматривается как культурно-просветительский центр.

Несмотря на то, что основанная Давидом Строителем Гелатская академия в XVI веке прекратила существование, Гелатский монастырь оставался первейшим культурно-просветительским центром Западной Грузии.

По историческим документам подтверждается, что в Гелатском монастыре того времени существовала школа, в которой будущие духовные лица постигали грамоту, изучали священное писание, церковный устав, духовное песнопение. Гелатская школа песнопения была известна по всей Грузии. Именно здешний певчий священник Свимон был послан в Тифлис в 1833 году для переложения духовных песен на ноты к грузинскому экзарху Моисею.

Помимо многовековой традиции изучения духовного песнопения, в начале XIX века в Гелати продолжала существовать калиграфическая школа переписчиков. Действовала, также, школа иконописи.

В 80-90-ых годах XIX века, когда по всей Грузии начали массово открываться церковно-приходские школы, в ноябре 1898 года в Гелатском монастыре также была основана одноклассная приходская школа (в основном на пожертвования). Школа располагалась во дворе монастыря в доме епископа Гавриила (в двух комнатах). Управлял школой настоятель монастыря архимандрит Серапион, а преподавал Серапион Чиракадзе. К 1899 году в школе обучалось более 70 детей, которые приходили из Гелати и близлежащих сел.

ОСНОВНЫЕ ВЫВОДЫ _ Изучение Гелатского монастыря в период экзархатства еще раз убедило нас, что даже в пору государственного и церковного упадка Грузии, Гелати занимал достойное место в истории нашей страны. Он всегда оставался неугасимым очагом религиозной и культурно-просветительской деятельности народа.

Упразднение имеретинского царства (1810 г.), отмена автокефалии грузинской церкви и учреждение экзархатства (1811 г.), проведение в Имерети церковной реформы основательно изменили положение Гелатского монастыря. Изменения, в первую очередь, коснулись правления монастыря. Если, до этого, монастырь имел независимое, автономное правление, после реформы он, подобно другим монастырям российской империи, стал существовать по регламентированным правам Святого синода. Во времена экзархатства штаты монастырского причта несколько раз менялись. Последнее регламентирование произошло в 1882 году, которое просуществовало до восстановления автокефалии. Причт монастыря содержала церковная казна. Во времена экзархатства, в разное время, монастырем управляли 17 настоятелей. Мы изучили жизнь, деятельность и заслуги некоторых выдающихся членов причта.

Проведение церковной реформы основательно изменило порядок землевладения и хозяйства монастыря. Гелати, как крупная церковная сеньория, которая в 20-ых годах XIX в. в 54-ех селах имела 574 дымов крепостных, в 1871 году окончилось передачей всего его имущества в казну. Нами по отдельным годам изучены владения и доходы отдельных приделов.

В виду того, что эксплуатация вотчин (которые располагались по всей Имерети и Раче) во многом зависела от наличия нормальных дорог, мы специально изучили существующие в Гелати исторические дороги и дорожные сооружения. Установили существование проходящих через Гелати двух больших магистралей одна, через Гелати вела в Картли, вторая же в Рача. Нами обнаружены на этих магистралях следы трех мостов и развалины одного каменного мостика.

То, что главные сооружения Гелатского комплекса дошли до наших дней без больших изменений, является результатом многочисленных восстановительных работ, проводимых здесь во времена экзархатства. Среди них самыми значительными были работы по замене кровель церквей и колокольни в 1846 году, перекрытие железом главного храма царем Соломоном I-ым, замена черепичных покрытий других

გელათის მონასტერი. XIX ს-ის 60-იანი წლები

გელათის მონასტერი. ნმ. გიორგის
ეკლესია. XX ს-ის დასაწყისი

გელათის მონასტერი. წმ. ნიკოლოზის
ეკლესია. XX ს-ის დასაწყისი

გელათის მონასტერი. XIX ს-ის 80-იანი წლები

გელათის მონასტრის კრებული XIX ს-ის 70-იანი წლები

იმერეთ
ეპისკოპოსი

არქ. სერაპიონი

არქ. ნიკიფორე

იმერეთის
ეპისკოპოსი გიორგი

არქ. ნიკოლოზი

ეპ. გაბრიელი (ტესკია)

არქ. ანთიმოზი და იდ. სოფრი:

მტ.-მონაზ. ექვთიმე

იდ. დოროთე

церквей жостью. Эти кровли продержались более века (до 1976 года). Также несколько раз были заменены оконные рамы церквей. Наряду с ремонтными работами было построено несколько жилых домов для монахов, среди которых выделяется, сохранившийся до наших дней, дом епископа Гавриила.

Общеизвестно, что со дня основания Гелатский монастырь считался усыпальницей грузинских царей. При изучении вопроса нами было установлено, что честью быть похороненными в Гелатском монастыре были удостоены цари объединённой Грузии (начиная с Давида Строителя), имеретинские цари, “модзгварт-модзгвари” Гелатского монастыря (ректоры академии), католикосы Западной Грузии (Абхазии), епископы Гелати, настоятели и члены причта Гелатского монастыря; хотя, изредка, случались и исключения: здесь были погребены супруги царей, царевичи, правители других епархий и настоятели монастырей. Гелатский монастырь сохранил функцию некрополя и при экзархатстве. При изучении вопроса нами подтверждено погребение в Гелати 11-ти царей единой Грузии, 12-ти царей Имерети, 3-х католикосов Западной Грузии, 3-х епископов Гелати, 5-х настоятелей Гелатского монастыря и 16-ти других духовных лиц (всего 50 погребённых, другие исследователи подтверждают до 30-ти). Выявлены также могилы большинства из них. Среди этих лиц есть несколько, причисленных к лику святых Грузинской церкви (Давид Строитель, епископ Гавриил и др.). Малое количество могил, дошедших до наших дней объясняется, помимо давности, и проведением ремонтных работ в монастыре. В обнаруженном нами документе говорится, что для нужд ремонтных работ иногда использовали и надгробные плиты.

Гелатский монастырь на протяжении веков являлся одной из величайших и богатейших сокровищниц всей Грузии. Здесь хранились, как выполненные на месте и пожертвованные разными лицами монастырю драгоценные образцы ювелирного искусства, так и привезенные со всей Грузии на хранение церковные. Так оказались в Гелатском монастыре иконы Хахульской и Ацкурской Богоматерей и еще множество других святынь. Хотя иногда происходило обратное из Гелатского монастыря во время опасности вторжения врага вывезенны (в основном в Рачу, в Челишский монастырь) или временно одолженные церковные предметы и драгоценности назад не возвращалась.

Нами впервые, относительно полностью, было исследовано состояние сохранения и изучения сокровищницы монастыря в период экзархатства. Обнаружено несколько неизвестных описей монастырского имущества. Среди них самых полных - за 1906 и 1923 годы. Анализ вышеуказанных описей показал, что в периодах между описями происходила утеря предметов (иногда бесследно). Например, при описи в 1906 году не были обнаружены 37 предметов, которые значились в описи за 1878 год, а в 1923 году, по сравнению с 1906-ым годом - 126 (!) предметов.

При изучении сокровищницы монастыря мы впервые обратили внимание на хранимые в Гелати святыни мощи святых. Были выявлены дароносицы и ракии, их перечень, также впервые был установлен перечень пожертвованных предметов и драгоценностей и список жертвователей (в Гелати была богатая традиция приношения даров). Установили список перенесенных в первой половине XIX века из Гелатского монастыря в Кутаисский Кафедральный собор, Успения Богоматери (Баграта) церковной утвари и драгоценностей, которые обратно не были возвращены.

Когда во введении к работе мы отзывались об эпохе экзархатства в истории Гелатского монастыря как о горестном времени, то имели в виду несколько ограблений сокровищницы именно во время экзархатства. Изучение этих ограблений дает нам возможность сделать следующие выводы: 1) правление грузинского экзархатства и судебно-полицейские учреждения никогда не стремились раскрыть данное преступление, 2) лица, стоящие во главе экзархатства не обеспечивали надежную охрану сокровищницы, напротив, нередко, они сами выступали пособниками похитителей, 3) 19 мая 1859 года, вместе с ограблением иконы Хахульской Богоматери, из Гелатского монастыря были похищены и навсегда пропали 13 драгоценных предметов, 4) мы отрицаем те обвинения, которые предъявлялись епископу Гавриилу и членам причта некоторыми исследователями и высокопоставленными лицами, якобы они с предосточным старанием охраняли сокровищницу. Также отрицаем причастность губернатора Кутаиси В. Левашова к ограблению иконы Хахульской Богородицы 19 мая 1859 года, 5) относительно подробно изучено ограбление монастыря 19 июля 1904 года, 6) впервые изучены две попытки переноса иконы Пицундской Богоматери из Гелатского монастыря в Пицунду во время

экзархатства. Выявлены истинные авторы этой идеи и та активная позиция, которую заняли имеретинский епископ того времени Георгий и дворянство Кутаисской губернии.

Наряду с изучением Гелатской сокровищницы выявлены и исследованы малоизвестные им факты из истории научных изысканий в области отдельных древностей, в основном рукописей, установлены мотивы выноса из монастыря рукописей и их списки, отмечается исключительное внимание и забота епископа Гавриила по отношению к учёным и исследователям Гелатского монастыря.

В первой главе представленной работы наряду с исследованием Гелатского монастыря эпохи экзархатства, по мере возможности изучены до 30-ти исторических памятников "Страны Гелати", некоторые из них впервые вводятся в научный оборот.

После восстановления автокефалии грузинской православной церкви (1917 г.) в Гелатском монастыре началась новая жизнь, которая, к сожалению, продолжалась недолго. В феврале 1921 года, пришедшие в Грузию к власти большевики, в июне 1923 г. ликвидировали монастырь.

Gelati Monastery under the Exarchate

Summary

900 years have passed since the great king of Georgia David Agmashenebeli had built Gelati Monastery near Kutaisi, the capital of that time, which soon became one of the most significant religious, scientific and cultural-educational centre of all Georgia, the cemetery of the Bagrationi. Since its establishment, it has been referred to as 'the second Jerusalem', 'another Athens', and 'new Rome'.

For centuries, Gelati Monastery kept performing those functions, and even in the period of the state and/or religious hardships in Georgia it still held its worthy place in the history of our nation. It has always been an unfading venue of religious and cultural-educational activities.

In the multi-centennial history of the Georgian Church, the period of the Russian Exarchate (1811-1917) was the most complex and hard; the period in question can be regarded to be studied well in our days, however, this is not the case with the corresponding period in the history of Gelati Monastery. Unfortunately, the works dealing with the history of Gelati say almost nothing about Gelati Monastery under the Exarchate.

The study of Gelati Monastery under the Exarchate has shown that it held a worthy place in the history of our nation even in the period of the state and/or religious hardships in Georgia. It has always been an unfading venue of religious and cultural-educational activities.

As a result of the elimination of the Kingdom of Imereti (1810), elimination of the independence of the Georgian Church, and the introduction of the Exarchate (1811), and the implementation of the church reform in Imereti (1820), the situation with Gelati Monastery changed drastically. The changes primarily dealt with the authorities of the Monastery. Whereas earlier it has an autonomous authority, after the reform, it enjoyed limited rights under the Holy Synod like other monasteries within the Russian Empire. Under the Exarchate, the personnel of the Brethren was changed several times. It was last reformed in 1882, which persisted till the restoration of the independence. The brethren of the Monastery received funding from the Church Treasury. Under the Exarchate, Gelati Monastery was ruled by 17 Fathers Superior in various years. We have studied the life and activities of each of them, their contribution to the life of the Monastery. Besides, we also studied the life and activities of some prominent members of the Brethren.

After the implementation of the church reform, the rules of land-ownership and economy were changed drastically. Gelati, as a large church senioria possessing 574 peasant families in 54 villages in the 1820s (in our historiography only 42 villages and families have been indicated), gradually began weakening, which resulted in the transference of its possessions to the State Treasury in 1871. With respect to each year, we studied the possessions and incomes of both the Monastery, and individual chapels.

As far as the exploitation of the estates of the Monastery (having been scattered across Imereti and Racha) depended upon the occurrence of normal roads, we studied the

historically existent roads and road facilities in Gelati, established that there had been two large highways: one leading towards Kartli via Gelati, and another leading towards Racha. We also discovered the remnants of three bridges and a stone dam along the highway, not known before.

The fact that main buildings of Gelati Monastery have reached our days, and without many changes, is an outcome of the repairs under the Exarchate. Alongside with the repairs, some dwelling places for monks were built, among which Bishop Gabriel's house has been outstanding, which is still preserved.

It has been common knowledge that Gelati Monastery had been regarded the cemetery of Georgian kings. We have established that only the following were honoured to be buried in Gelati Monastery: kings of united Georgia (beginning from David Agmashenebeli), kings of Imereti, Most Reverends of Gelati (rectors of the Academy), catholicoses of Western Georgia (Aphkazia), bishops of Gelati, Fathers Superior and members of the Brethren of Gelati Monastery; however, sometimes there were exceptions: queens, princes, rulers of other eparchies and Fathers Superior of other monasteries. Gelati Monastery maintained the function of a necropolis under the Exarchate. As a result of the study of the issue, we identified the tombs of 11 kings of united Georgia, 12 kings of Imereti, 3 catholicoses of Western Georgia, 3 bishops of Gelati, 5 Fathers Superior of Gelati Monastery, and 16 other clergy (total 50; other scholars identify 30). Among those personalities, some had been canonized as saints by the Georgian Church (David Agmashenebeli, Bishop Gabriel and others).

For centuries, Gelati Monastery has been one of the largest and richest treasuries of all Georgia. It kept both the locally made, and donated jewelry, also most significant church treasure having been brought here to be kept from various parts of Georgia. This is how the the Khakhuli and Akuri Icons of the Holy Virgin and other holy artifacts appeared in Gelati Monastery; however, sometimes it was vice versa: owing to threats, some church treasures were transferred from Gelati Monastery to other monasteries (mainly to Racha, Chilishi Monastery), and they were not returned then.

For the first time, we comparatively completely studied the situation concerning the preservation and study of the treasure under the Exarchate. Some, for far unknown inventories of the property of Gelati Monastery were discovered, among them, the most complete ones of 1906 and 1923. The analyses of the inventories in question have shown that, between the inventories, some artifacts were lost. For instance, 37 artifacts of the 1878 inventory did not appear in the 1906 one, and 126 (!) artifacts were missing when having compared the 1906 and 1923 inventories.

While studying the treasure of the Monastery, we, for the first time, paid our attention to the holy artifacts kept in Gelati: relics of saints' bodies. We composed their list, including that of supporting artifacts; besides, we also, for the first time, compiled a list of donated artifacts and the donors (it has been a long-term tradition in Gelati).

When, in the introduction of this work, we referred to the Exarchate period as the painful one in the history of Gelati Monastery, we primarily meant several thefts under the Exarchate. The study of those thefts leads to the following conclusions: 1) Authorities of the Exarchate of Georgia and law enforcement institutions have never been eager to disclose a case; 2) Authorities of the Exarchate did not care very much for guarding the treasure; on the contrary, they sometimes appeared as facilitators of thieves; 3) Together

with the theft of the Khakhuli Icon of the Holy Virgin on May 19, 1859, 13 very significant artifact disappeared from Gelati Monastery; 5) We disclaim the accusations on the part of some scholars and high officials to the Brethren of the Monastery and bishop Gabriel for being careless in protecting the treasure, and we also reject that the Governor of Kutaisi V. Levashov took part in the theft of the Khakhuli Icon on May 19, 1859; 6) There is a thorough study of the theft on July 19, 1904; 7) There is the first study of the two attempts of taking of the Bichvinta Icon of the Holy Virgin from Gelati Monastery to Bichvinta. We have also studied the so far unknown and/or less known facts in the history of the scholarly research of the Monastery's antiquities, mainly manuscripts.

Alongside with the study of Gelati Monastery under the Exarchate, we have explored and presented up to 30 historical monuments of "the Country of Gelati", some of which are introduced in the scientific circulation for the first time.

After the restoration of the independence of the Georgian Church in 1917, Gelati Monastery started new life, which, unfortunately, did not last long. The Bolsheviks, having come to power in Georgia in February, 1921, closed the Monastery.

პირთა საძიებელი

ა

- აბაშიძე—180
აბაშიძე თინათინ—160
აბაშიძე ლუარსაბ—160
აბაშიძე ქაიხოსრო—140
აბესაძეები—127
აბულაძე ანტონ—163
ავალიანი პეტრე—180
ავალიშვილი გიორგი-მოგზაური—17, 108, 119
ათანასე მიტროპოლიტი, ნიქოზელი—62
აიოფოვი სტეფანე—127
ალდანიძე თ. ისტორიკოსი—171
ალექსანდრე I—რუსეთის იმპერატორი (1801-1825 წწ.)—33
ალექსანდრე II—რუსეთის იმპერატორი (1855-1881 წწ.)—129
ალექსანდრე III—რუსეთის იმპერატორი (1881-1894 წწ.)—116, 161
ალექსანდრე II—იმერეთის მეფე (1484-1510 წწ.)—139
ალექსანდრე III—იმერეთის მეფე (1639-1660 წწ.)—80, 140
ალექსანდრე V—იმერეთის მეფე (1720-1751 წწ.)—13, 93, 94, 140
ალექსანდრე—არქიმანდრიტი—163
ალექსი—არქიეპისკოპოსი, საქართველოს ეგზარქოსი (1901-1905 წწ.)—221
ალფაიძეები: ნასხიბტელა, დავითელა, ლაზარიკა—გელათის მონასტრის ყმები—81
ამბერკი—მღვდელ-მონაზონი—192
ამბროსი (ხელაია)—არქიმანდრიტი, ჭელიშის მონასტრის წინამძღვარი, შემდგომში სრულ-
ლიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი—101, 102, 103, 131, 182, 184
ამირანაშვილი შალვა—ხელოვნებათმცოდნე—19, 168, 169, 171
ანა—მეფე ერეკლე II ასული—160
ანადაგოვი—180
ანთიმოზი (რობაქიძე)—გელათის მონასტრის არქიმანდრიტი—28, 60, 73, 196, 202
ანტონი—ეპისკოპოსი, გელათელი—12
ანტონი (ჩიჯავაძე)—არქიეპისკოპოსი, ზონელი—33
ანტონი—სქემ-მონაზონი—59
ანფიმოვი—ხატმწერი—129
არსენ იყალთოელი—თეოლოგი და ფილოსოფოსი—14
არსენი—მღვდელ-მონაზონი—155, 159
არსენიშვილი—202

ბ

- ბაგრატ III—იმერეთის მეფე (1510-1565 წწ.)—9, 10, 11, 12, 26, 79, 80, 139, 161, 204
ბაგრატ IV—იმერეთის მეფე (1660-1681 წწ.)—26, 140
ბაგრატ VI—საქართველოს მეფე (1439-1478 წწ.)—139
ბაგრატიონი დავით—163
ბალანჩივაძე—201
ბარონ ნიკოლაი—183
ბარძიმი—როსტომ რაჭის ერისთავის შვილი—59
ბატონიშვილი ალექსანდრე-სოლომონ I-ის შვილი—89, 140, 175
ბატონიშვილი ვახუშტი—ისტორიკოსი და გეოგრაფი—12, 24, 136, 140
ბატონიშვილი თეიმურაზი—140
ბატონიშვილი ნიკო—164
ბაქრაძე—180
ბაქრაძე დიმიტრი—ისტორიკოსი—154, 214, 217
ბაქრაძე იესე—ბლაღოჩინი, ქუთაისის საკათედრო ტაძრის დეკანოზი—105, 106
ბერეკაშვილი დავით—მღვდელი—179
ბერეკაშვილები: ლევან, მოსე, მიქელა, ივანე, დავით—ცნობილი ქვითხურობები—124, 127, 129, 130
ბერიძე ვახტანგ—ხელოვნებათმცოდნე—19

ბეროძე ბასილ-ქვიტხურო—124, 127
 ბერძენიშვილი ნიკო-ისტორიკოსი—34, 107, 108, 110, 112.
 ბესარიონი—მიტროპოლიტი, ჭყონდიდელი—62
 ბესარიონი (დადიანი)—არქიმანდრიტი, გელათის მონასტრის წინამძღვარი შემდგომში
 ეპისკოპოსი—71, 185, 187.
 ბესარიონი (ახვლედიანი)—არქიმანდრიტი, მონაშეთის მონასტრის წინამძღვარი—180,
 191
 ბობრინსკი—193, 194, 213.
 ბოტკინი მ.—ცნობილი კოლექციონერი—170, 171
 ბროსე მარი-ისტორიკოსი ქართველოლოგი—17, 213, 217, 223
 ბუბულაშვილი ელდარ-ისტორიკოსი—16

ბ

გაბადაძე იოანე-მღვდელი—57, 58
 გაბაშვილი ზაქარია—მოძღვარი და მწიგნობარი—145
 გაბრიელი (ქიქოძე)—იმერეთის ეპისკოპოსი (1860-1896 წწ.)—45, 46, 47, 49, 50, 59, 95,
 96, 98, 99, 100, 130, 131, 132, 143, 148, 181, 185, 187, 188, 189, 192, 194, 204, 213, 214, 216,
 217, 219, 225, 226
 გაბრიელი (ტუსკია)—არქიმანდრიტი, გელათის მონასტრის წინამძღვარი, შემდგომში
 გურიის ეპისკოპოსი—57, 58, 70, 216
 გაბრიელი-მღვდელ-მონაზონი—146
 გამბა ჟაკ ფრანსუა ფრანგი მოგზაური—17, 40, 120, 213
 გამრეკელი გიორგი—დეკანოზი—179, 182, 184
 გამსახურდია სვიმონ-ისტორიკოსი—19
 გედევანი (ლორთქიფანიძე)—მიტროპოლიტი, გელათელი—40, 114, 142
 გერასიმე-მღვდელ-მონაზონი—13
 გერმანე-ბერი—147
 გერმანე (გოგოლაშვილი)—იმერეთის ეპისკოპოსი (1856-1860 წწ.)—115, 167, 177, 178,
 179, 180, 205, 216
 გიორგი მთაწმინდელი—217
 გიორგი IV ლაშა-საქართველოს მეფე (1213-1223 წწ.)—138
 გიორგი მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელი—136, 148
 გიორგი (ალადაშვილი)—იმერეთის ეპისკოპოსი (1908-1917 წწ.)—73, 203, 207, 222
 გიორგი II—იმერეთის მეფე (1565-1585 წწ.)—9, 12, 139
 გიორგი III—იმერეთის მეფე (1605-1639 წწ.)—80, 89
 გიორგი III—საქართველოს მეფე (1156-1184 წწ.)—136, 137
 გიორგი VI იმერეთის მეფე (1703-1720 წწ.)—12, 89, 90, 140
 გლადკოვა ანა—162
 გოგასაძე მინაგო-ისტორიკოსი—18, 20, 24, 25, 26, 30
 გოგოლაშვილი ბიჭილა—გელათის მონასტრის ყმა—57, 58
 გოგოლაშვილები—გელათის მონასტრის აზნაურები—87
 გორდევი დიმიტრი—ხელოვნებათმცოდნე—19, 152, 214
 გრიგოლ ხუცესი—61
 გრიგოლი—ეპისკოპოსი—225
 გრიგოლი—მიტროპოლიტი, ცაიშელი—62
 გრიგოლი (ლორთქიფანიძე)—გელათის მონასტრის იღუმენი—43, 62
 გრიგოლი (ჩხაიძე)—არქიმანდრიტი—145
 გრიგოლ II (ლორთქიფანიძე)—აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოსი—93
 გულქანი—იმერეთის დედოფალი, სოლომონ I მეუღლე—90, 160
 გურგენიძე გიორგი—არქიმანდრიტი ზაქარას ძმა, მესტამბე—49

დ

დადიანი დავით-სამეგრელოს მთავარი (1846-1853 წწ.)—68
 დადიანი მენიკ—163
 დადუნაშვილები: მიქელა, ეგნატე, პეტრია—გელათის მონასტრის ყმები—57
 დანიელი (კუჭაიძე)—გელათის მონასტრის მღვდელ-მონაზონი—146, 189, 190, 191
 დავით IV აღმაშენებელი—საქართველოს მეფე (1089-1125 წწ.) გელათის მონასტრის და-
 მარსებელი—5, 6, 8, 10, 13, 14, 23, 24, 30, 32, 77, 95, 127, 128, 129, 130, 135, 136, 137, 148,
 154, 158, 162, 174, 198, 200, 222

დავით V—საქართველოს მეფე (1155 წ.)—137
 დავით VI—ნარინი საქართველოს მეფე (1245-1293 წწ.)—138
 დავით IX—საქართველოს მეფე (1346-1360 წწ.)—139
 დავითი (ნერეთელი)—მიტროპოლიტი, იმერეთის ეპარქიის მმართველი (1843-1853 წწ.)—44, 50, 62, 124, 125, 128, 163, 164, 165, 207.
 დავით (ჩიგოგიძე)—გელათის მონასტრის ილუმენი—62
 დარეჯანი დედოფალი—160
 დარეჯანი—სოლომონ I ქალიშვილი—140
 დემეტრე I—საქართველოს მეფე (1125-1156 წწ.)—6, 7, 137, 148, 223.
 დიმიტრი—არქიმანდრიტი, ქუთაისის სასულიერო სემინარიის რექტორი, შემდგომში სოხუმის ეპისკოპოსი—162, 206, 209
 დიომიდე (ნიკოლაძე)—გელათის მონასტრის მღვდელ-მონაზონი—146
 დიუბუა დე მონპერე—შვეიცარიელი მოგზაური და მეცნიერი—17, 48, 120, 213, 222, 223, 224
 დისითოსი (ნერეთელი)—მიტროპოლიტი, ქუთათელი—34, 35, 62.
 დურნოვო ნიკოლოზ—პროფესორი—186

ე

ეგნატე—გელათის მონასტრის ილუმენი—62
 ევდემონი I (ჩხეტიძე)—აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოსი (1557-1578)—9, 10, 11, 141, 207, 210
 ევსევი (ილინსკი)—მთავარეპისკოპოსი საქართველოს ეგზარქოსი (1858-1877 წწ.)—161, 178, 185, 187.
 ელენე—იმერეთის დედოფალი, მეფე ბაგრატ III მეუღლე—9, 10, 161
 ერისთავი გიორგი—164
 ერმაკოვი დიმიტრი—ფოტოგრაფი—221
 ეფთვიმე (მერვაშიძე)—მიტროპოლიტი, გელათელი—33, 34, 35, 40, 41, 55, 61, 64, 81, 121, 142, 148.
 ექვთიმე (წულუკიძე)—არქიმანდრიტი, გელათის მონასტრის წინამძღვარი, შემდგომში იმერეთის ეპისკოპოსი—44, 45, 67, 123
 ექვთიმე (კერესელიძე)—გელათის მონასტრის სქემ-მონაზონი—59

ვ

ვარლამი (ერისთავი)—მიტროპოლიტი, საქართველოს ეგზარქოსი (1811-1817 წწ.)—33
 ვასილ (ლოსაბერიძე)—გელათის მონასტრის ილუმენი—43, 61
 ვასილიევი ვასილ—ქუთაისის გუბერნიის არქიტექტორი მე-19 ს-ის 50-იან წლებში—129, 169, 173
 ვაჭარაძე პავლე—ფოტოგრაფი—221
 ვახტანგ I—გორგასალი—საქართველოს მეფე—187
 ვახტანგ II—საქართველოს მეფე (1289-1293 წწ.)—139
 ვენედიქტე—გელათის მონასტრის ბერ-დიაკონი—189, 190, 191, 192
 ვენედიქტე—გელათის მონასტრის მღვდელ-მონაზონი—219
 ვენედიქტე (ჭირაქაძე)—გელათის მონასტრის მღვდელ-მონაზონი—179, 180, 181, 182,
 ვერცინსკი—არქიტექტორი—130
 ვირსალაძე თინათინ—ხელოვნებათმცოდნე—18
 ვოლსკი—206
 ვორონოვი ტიმოთე—162
 ვორონცოვ-დაშკოვი—კავკასიის მეფისნაცვალ—206, 207, 210

ზ

ზაქარია პარმენ—ხელოვნებათმცოდნე—7, 18
 ზაქარია (ქვარიანი)—აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოსი—141, 159, 176, 206, 207, 222
 ზაქარია (გურგენიძე)—გელათის მონასტრის არქიმანდრიტი—49, 64, 97
 ზაქარია—გელათის ღვთისმშობლის შობის ტაძრის მაცხოვრის ეკდრის წინამძღვარი—89
 ზენეგოროლსკი ა.—ცნობილი კოლექციონერი—170, 192, 193
 ზოსიმეილები—საეკლესიო ყმები—99

თ

- თავზიშვილი გიორგი—19
თამარ-საქართველოს მეფე (1184-1213წწ.)—40, 136, 137, 138, 148.
თამარ-იმერეთის დედოფალი, ალექსანდრე II მეუღლე—139
თაყაიშვილი ევთიმე-ისტორიკოსი—17, 168
თეოდორე (ერისთავი)—სქემ-მონაზონი—59, 60, 162, 213
თეოდორე (დონდუა)—ბერი—184
თეოდანე (გაბუნია)—არქიმანდრიტი, გელათის მონასტრის წინამძღვარი—45, 69
თეოფილაქტე (რუსანოვი)—არქიეპისკოპოსი, საქართველოს ეგზარქოსი (1817-1821 წწ.)—33, 34, 43
თორაძე ვ.- ისტორიკოსი—16
თორაძე ხ. ისტორიკოსი—16

ი

- იაკობაშვილი ირაკლი—202
იაკობი-მწირ-მონაზონი—161
იასონი (ლუგავა)—გელათის მონასტრის მღვდელ-მონაზონი—147, 191
იეველიევი ალექსი-რუსი დიპლომატი—28, 29, 152, 154, 175, 176
იესე (გრიგოლაშვილი)—გელათის მონასტრის ილუმენი—63, 64, 145
ილარიონი—გელათის მონასტრის მღვდელ-მონაზონი—126
ილ. თეზ.-ტელი—65
ინოკენტი-არქიეპისკოპოსი, საქართველოს ეგზარქოსი (1909-1913 წწ.)—206
ინჯარაძე ნატალია—163
იოანე (გაბაშვილი)—მიტროპოლიტი, ჯუმათელი—62
იოანე-არქიეპისკოპოსი, ხინონმხედელი—62
იოანე პეტრინი-ფილოსოფოსი—14
იოანე (ბახტაძე)—გელათის მონასტრის ბერ-დიაკონი—49, 61, 115, 116, 146
იოანე (ოსელიანი)—არქიმანდრიტი, გელათის მონასტრის წინამძღვარი, შემდგომში გურიის ეპისკოპოსი—68, 129, 144, 164
იოსაფეტი-გელათის მონასტრის ილუმენი—69, 145
იოსები-ბერ-დიაკონი—162
იოსები (ბატონიშვილი)—გელათის ეპისკოპოსი, შემდგომში აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათალიკოსი—13, 80, 141, 145, 160, 162
იოსელიანი პლატონ-ისტორიკოსი—17, 215, 216 223
ისააკ (დოლონაძე)—გელათის მონასტრის მღვდელ-მონაზონი—49, 50, 147, 174, 177, 224
ისიდორე (ნიკოლსკი)—არქიეპისკოპოსი, საქართველოს ეგზარქოსი (1844-1858 წწ.)—215, 216

კ

- კაკაბაძე სარგის-ისტორიკოსი—196, 199, 200
კაკუშაძე ასამბეგ—გელათის მონასტრის ყმა—90
კალიპოვი—161
კანდელაკი გიორგი—201
კანდელაკი დავით—ქუთაისის საკათედრო ტაძრის მღვდელი—147
კანდელაკი თადეოზ-იმერეთის ეპარქიის საეკლესიო ხაზინადარი—180
კანდელაკი სვიმონ-დეკანოზი და მგალობელი—145
კარბელაშვილი პ.—63
კასპაროვი—183
კეკელიძე კორნელი-ფილოლოგი—17, 214
კირაკოზ განძელი—223
კირიონი-ეპისკოპოსი, შემდგომში სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი—218, 219
კლიუგე თეოდორე—221
კოკელაძე ნიკოლოზ—162
კონდაკოვი ნ.—ხელოვნებათმცოდნე—19, 152, 200, 214 217
კრასოვი ივანე—126
კრიჩევსკი თეოდორე—222
კროპაჩევი—206
კუბულაშვილი გაბრიელა—გელათის მონასტრის ყმა—57
კუბულაშვილი გიორგი—გელათის მონასტრის ყმა—90

ლ.

ლევანოვი გრაფინია—168, 187, 188, 219
 ლევანოვი ვე.—ქუთაისის გუბერნიის სამხედრო გუბერნატორი და სამოქალაქო მმარ-
 თელი—168, 169, 170, 171, 172, 173, 186, 187, 188, 189
 ლევიძე ელენე—160
 ლეონიდე (ოქროპირიძე)—იმერეთის ეპისკოპოსი (1900-1908 წწ), შიგნითში სრულიად
 საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 132, 198, 199, 200, 202, 203, 218, 219, 220, 221
 ლომთაძეები—საეკლესიო ყმები—99
 ლიონოსი—მთავარეპისკოპოსი—160
 ლომინაძე ბაბილიან—ისტორიკოსი—18, 20, 24, 26, 91
 ლოსაბერიძე დავით—მღვდელი—61

მ.

მაზაპაშვილი—180
 მათე (ბერეკაშვილი)—გელათის მონასტრის მღვდელ—მონაზონი 196
 მაკარი—მღვდელ—მონაზონი—191, 204
 მაკარი—არქიმანდრიტი—187
 მალაქია I (აბაშიძე)—აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოსი (1519—1540-
 იანი წლები)—11, 79, 152
 მამაიშვილი ი.—ხელოვნებათმცოდნე—18
 მარიამი—იმერეთის დედოფალი, სოლომონ I-მეუღლე 89, 91, 160, 164
 მარიამი—სოლომონ I ქალიშვილი—140
 მარიამი—იმერეთის დედოფალი, ალექსანდრე V მეუღლე—93
 მარინე (ნერეთელი)—მონაზონი—61
 მარკოვა ე.—17
 მარტიროსოვი—183
 მაქსიმე—მიტროპოლიტი, ჯუმათელი—62
 მაქსიმე (მაჭუტაძე)—აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოსი (1639—
 1657)—152, 167, 208
 მაღლაქელიძეები—ოსტატები, გელათის მონასტრის ყმები—124
 მახვილაძე გიორგი—გელათის მონასტრის ყმა—80, 81
 მელიქიშვილი დამანა—ფილოლოგი—19
 მელქისედეკი (საყვარელიძე)—ეპისკოპოსი, გელათელი—11
 მენაბდე ლევან—ფილოლოგი—19
 მესხები: ივანე, სიმონი, სპირიდონი—57
 მეფისაშვილი რუსუდან—ხელოვნებათმცოდნე—18, 24
 მიანოვსკი—არქიტექტორი—173
 მიზანდაროვი—180
 მიქელაძე დავითი—161
 მექელაძე ქეთევან—ხელოვნებათმცოდნე—18
 მიხეილ ნიკოლოზის ძე—დიდი მთავარი, კავკასიის მეფისნაცვალი—172
 მოსე (შოგადანო—მალატონოვი)—არქიეპისკოპოსი, საქართველოს ეგზარქოსი (1832-
 1834 წწ)—224
 მურავიოვი—164, 207, 223
 მურვან—ყრუ—არაბი სარდალი—26
 მშვენიერაძე დიმიტრი—ხელოვნებათმცოდნე—114
 მჭედლიძე გიორგი—ისტორიკოსი—19

ნ.

ნადარია ნ.—187
 ნადარეიშვილი გ.—60
 ნიკოლაძეები—159
 ნიკოლაძე იაკობ (ნიკო ნიკოლაძის მამა)—ვაჭარი—127
 ნიკოლეიშვილი მიხეილ—ისტორიკოსი—18
 ნიკიფორე—გორის ეპისკოპოსი—123
 ნიკიფორე (კანდელაკი)—არქიმანდრიტი გელათის მონასტრის წინამძღვარი—72, 73,
 131, 143, 225, 226
 ნიკიფორე—გელათის მონასტრის მღვდელ—მონაზონი—61
 ნიკოლოზ I—რუსეთის იმპერატორი (1825—1855 წწ)—26, 54, 122

ნიკოლოზ მარტომყოფელი (მორჩაძე)—გელათის მონასტრის
მღვდელ-მონაზონი—55, 62, 224
ნიკოლოზი (ნამორაძე)—არქიმანდრიტი, გელათის მონასტრის წინამძღვარი—73, 202
ნიკოლოზი (ნიჟარაძე)—არქიმანდრიტი, გელათის მონასტრის წინამძღვარი—70, 115,
173, 177, 178, 180
ნიკოლოზი (ჩხეიძე)—არქიმანდრიტი, გელათის მონასტრის წინამძღვარი—27, 47 49, 64,
65, 66, 88, 105, 106, 121, 142
ნიკოლოზი—გელათის მონასტრის მღვდელ-მონაზონი—48, 56 58, 62, 67
ნიორაძე სევასტიანე—მასწავლებელი—226
ნიშნაინიძეები—გელათის მონასტრის აზნაურები—87
ნიშნაინიძე იესე—80
ნუცუბიძე შალვა—ფილოსოფოსი—19

ო

ობოლაძეები: დიმიტრი, კიკოლა, ბასილა—გელათის მონასტრის ყმები—56
ოზეროვი—ინჟინერი—არქიტექტორი—116
ონიფანტე (ნადირაძე)—არქიმანდრიტი, გელათის მონასტრის წინამძღვარი—49, 71, 95,
143, 217
ორბელიანი ვახტანგ—პოეტი—201

პ

პავლიაშვილი ქეთევან—ისტორიკოსი—16
პალაძე (რავესკი)—არქიეპისკოპოსი, საქართველოს ეგზარქოსი (1887-1892 წწ.) —192,
194
პანინი რუსეთის იუსტიციის მინისტრი—73
პანინი—გრაფი—186, 187, 188, 189
პანტელეიმონი—მღვდელ-მონაზონი—161
პარასკევა—ტომის დედათა მონასტრის წინამძღვარი—162
პაფნოტი—მღვდელ-მონაზონი—161
პერეველენკო—33-223
პოკროვსკი ნიკოლოზ—217
პოლტარაკი სერგი—მხატვარი—221

ჟ

ჟაბა—რუსეთის კონსული—182
ჟორდანია თედო—ისტორიკოსი—218, 219, 221

რ.

რიპარდი ფრანც—საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის არქიტექტორი—
122, 125
როსტომი—იმერეთის მეფე (1590-1605)—89, 140
როსტომ—რაჭის ერისთავი (1750-1769)—59
რუსუდანი—საქართველოს მეფე (1223-1245 წწ.)—138
რუსუდანი—იმერეთის დედოფალი, გიორგი II მეუღლე—9

ს

საბინინი—161
საზიკოვი—160, 170, 178, 186
საყვარელიძე თეიმურაზ—ხელოვნებათმცოდნე—9
სერაპიონი (ახვლედიანი)—არქიმანდრიტი გელათის მონასტრის წინამძღვარი—28, 47,
60, 72, 96, 116, 143, 189, 190, 191, 198, 199, 202, 204, 205, 207, 213, 217, 218, 219, 220, 225
სევანიშვილი დათუნია—გელათის მონასტრის ყმა—90
სევანიძე სილიბისტრო—201
სეიატაპოლკ—მირსკი დ. ი.—ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორი—183
სეიმონი—ეპისკოპოსი, გელათელი—142
სეიმონი (ნულუკიძე)—არქიმანდრიტი, გელათის მონასტრის წინამძღვარი 44, 45, 62, 76,
68, 125, 127, 128, 143
სეიმონი (ლორთქიფანიძე)—ილუმენი—27, 66, 123
სიომონი (კანდელაკი)—მღვდელი—52

სიმონი-მიტროპოლიტი—162
 სიმონი (ჭირაქაძე)—მღვდელი—57, 224
 სლავცევი ანდრეა—მხატვარი—221, 222
 სოლომონ I—იმერეთის მეფე (1752-1784 წ.წ.)—13, 63, 80, 89, 90, 95, 119, 123, 140, 159
 სოლომონ II—იმერეთის მეფე (1789—1810 წ.წ.)—13, 63, 64, 80, 90, 91, 141, 148
 სოფრონოსი (წულუკიძე)—იმერეთის არქიეპისკოპოსი (1820—1842 წ.წ.)—27, 33, 35, 49, 50, 64, 65, 66, 67, 88, 106, 121, 123, 165
 სოფრონი (ლოლობერიძე)—გელათის მონასტრის ილუმენი—61, 62,
 სტეფანია მირიან—28
 სუხაშვილი ივანე—163

ტ

ტიმოფეევი ვასილ—ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის ზედამხედველი—27
 ტოლოჩანოვი ნიკიფორე—რუსი დიპლომატი—28, 29, 152, 154, 175, 176, 222
 ტოლსტი დ.—რუსეთის უნმიდესი სინოდის ობერპროკურორი—185

უ

უგუზოვი ალექსანდრე—163
 უვაროვა პრასკოვია—არქეოლოგი—, 193, 194, 213, 221
 უკლება სვიმონ და ბასილა—ოსტატები—124, 127

ფ

ფრენი ქრისტიან—213 223
 ფურცელაძე დიმიტრი—216

ძ

ძაშბაძეები—ოსტატები—127
 ძელბაქიანი გიგია—აზნაური—89
 ძნის ერისთავი ელიზბარ—140

ლ

ლამბაშიძე დავით—დეკანოზი, მკვლევარი, რედაქტორი (1836-1910 წ.წ.)—20, 171

ყ

ყაუხჩოვი გაჯი აკოფ—183, 184
 ყაუხჩიშვილი სიმონ—ისტორიკოსი—19
 ყენია რუსუდან—ხელოვნებათმცოდნე—19, 20, 170, 171

შ

შალიკანები: ლომინაი, ივანაი, გოჩიაი, ხაბელიკა—გელათის მონასტრის ყმები—89
 შარაშენიძე ქრისტიანა—17
 შიო—გელათის მონასტრის სქემ—მონაზონი—58, 145, 146

ჩ

ჩაკეტაძე ვლადიმერ—ისტორიკოსი—19
 ჩუბინაშვილი გიორგი—ხელოვნებათმცოდნე—19
 ჩხარტიშვილი ამირან—ხელოვნებათმცოდნე—19
 ჩხიკვაძე როსტომ—ოსტატი—129
 ჩხეიძე ალექსი—201
 ჩხეიძე დავით—66

ც

ცაგარელი ალექსანდრე—ფოლოლოგი—19
 ცინცაძე ვახტანგ—ხელოვნებათმცოდნე—18, 24, 30
 ცირილაძეები—გელათის მონასტრის აზნაურები—87

ნ

ნერეთელი აკაკი—პოეტი (1840-1915 წ.წ.)—201
 ნერეთელი გიორგი—აკადემიკოსი—223
 ნერეთელი გიორგი—მწერალი და ისტორიკოსი—19, 213
 ნერეთელი—ზუბოვა ნადეჟდა—160
 ნერეთელი ნ.—207
 ნეერავა ვლადიმერ—ისტორიკოსი—16
 ნიერძე სპირიდონ—მღვდელი—162
 ნულუკიძე ეკატერინე—66

ჭ

ჭავჭავაძე—დადიანი ეკატერინე—სამეგრელოს მთავარი—163
 ჭარბაძე გიორგი—გელათის მონასტრის ყმა—93
 ჭარხალაშვილები—საეკლესიო ყმები—96
 ჭირაქაძე ლევანა—49
 ჭირაქაძე ნიკოლოზ—58
 ჭირაქაძე პეტრია—58
 ჭირაქაძე სერაპიონ—მასწავლებელი—225
 ჭირაქაძე სვიმონ—მღვდელი—180
 ჭიჭინაძე დომენტი—გელათის ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის მაცხოვრის ეკვდრის ნი-
 ნამძღვარი—90
 ჭიჭინაძე იოაკიმ —გელათის ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის მაცხოვრის ეკვდრის ნი-
 ნამძღვარი—89
 ჭიჭინაძე სვიმონ—გელათის ღმრთისმშობლის შობის ტაძრის მაცხოვრის ეკვდრის ნი-
 ნამძღვარი—90
 ჭიჭინაძეები—გელათის მონასტრის აზნაურები—87

ხ

ხიხაძე ვლადიმერ—162
 ხოხიაშვილი ხოსიკა და ივანიკა—გელათის მონასტრის აზნაურები—81
 ხოხიაშვილები—გელათის მონასტრის აზნაურები—87
 ხუსკივაძე ლეილა—ხელოვნებათმცოდნე—18, 19, 171
 ხუციბერიძე ხარიტონ—ოსტატი—129
 ხუციშვილი მირიან—ისტორიკოსი—16

ჯ

ჯიშკარიანი ესტატე—179
 ჯოხტაბერიძე გიორგი—გელათის წმ. ილიას ეკლესიის მომხატავი—25

სარჩევი

შესავალი	5
თავი პირველი	
გელათის მონასტერი და „გელათის ქვეყანა“ XIX ს-ის I მესამედში. საეკლესიო რეფორმა იმერეთში	21
თავი მეორე	
გელათის მონასტრის მართვა-გამგეობა ეგზარქოსობის დროს	37
თავი მესამე	
გელათის მონასტრის მამულები და მეურნეობა	75
თავი მეოთხე	
გელათის მონასტერში ეგზარქოსობის დროს შესრულებული აღმშენებლობით-შეკეთებითი სამუშაოები	117
თავი მესამე	
გელათის მონასტრის ნეკროპოლი	133
თავი მეექვსე	
გელათის მონასტრის საგანძური ეგზარქოსობის დროს	149
თავი მეშვიდე	
გელათის მონასტრის სიძველეების მეცნიერული კვლევის ისტორიიდან ეგზარქოსობის დროს. გელათის მონასტერი — კულტურულ-საგანმანათლებლო კერა	211
ძირითადი დასკვნები	227
საარქივო დოკუმენტები	231
რეზიუმე (რუსულ ენაზე)	311
რეზიუმე (ინგლისურ ენაზე)	328
პირთა საძიებელი	331

გამომცემლობის რედაქტორი	ელგუჯა თავბერიძე
კორექტორი	ლია შერგელაშვილი
დამკაბადონებელი	ლელა ლელაძე

გადაეცა წარმოებას 11.08.2006, ხელმოწერილია
დასაბეჭდად 19.09.2006, პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 21,5,
ტირაჟი 500, შეკვეთა №570

ქუთაისის შპს „მანდარინის სტამბა“
ქ. ქუთაისი, ილია ჭავჭავაძის გამ. 33